

**Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego
„Apeiron” w Krakowie**

**KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE**

KBNPR

SECURITY CULTURE. SCIENCE – PRACTICE – REVIEW

Redakcja

**Łukasz TRZCIŃSKI
Juliusz PIWOWARSKI
Zbigniew KUŹNIAR**

Nr 30

kwiecień – czerwiec 2018

Redaktorzy tomu ■ Editorial Committee ■ Редакционный совет журнала

Prof. Łukasz Trzciński, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)

Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)

It. Zbigniew Kuźniar, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)

Przygotowanie do wydania ■ Prepared for editing by ■ Подготовили к печати

Radosława Rodasik, Jarosław Dziubiński

Радослава Родасик, Ярослав Дзюбиньски

Copyright © by Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie

Copyright © by University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

Kwartalnik indeksowany jest w bazach

The quartely journal is index in the following databases

Ежеквартальник индексируется в следующих базах:

6 pkt. ■ 6 points ■ 6 баллов ICV 65,83 pkt. ■ 65,83 points ■ 65,83 балла

ISSN 2299-4033

Nakład: 100 egz. ■ Circulation: 100 cop. ■ Тираж: 100 экз.

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron”
w Krakowie

University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

Высшее учебное заведение публичной и индивидуальной безопасности
«Апейрон» в Кракове, Польша

ul. Krupnicza 3, 31-123 Kraków

Tel. (12) 422 30 68; Fax. (12) 421 67 25

e-mail: science2@apeiron.edu.pl   www.kultura-bezpieczenstwa.pl

Wersja elektroniczna jest wersją pierwotną

Electronic version constitutes a primary version of the journal

Электронная версия ежеквартальника является первичной версией.

INDEKSACJA

„Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” (stworzenie anglojęzycznych wersji wydawanych publikacji) – zadanie finansowane w ramach umowy nr 910/P-DUN/2018 ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

“Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” (preparation of English-speaking versions of issued publication) – task is financed under the agreement No 910/P-DUN/2018, funds intended for popularisation of science, covered by the Ministry of Science and Higher Education.

RADA NAUKOWA ■ EDITORIAL BOARD ■ Научный совет

Assoc. Prof. Tomasz Aleksandrowicz, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Vania Banabakova, Ph.D. (Bułgaria ■ Bulgaria ■ Болгария)
Prof. Gerhard Banse, Ph.D. (Niemcy ■ Germany ■ Германия)
Prof. Wojciech Cynarski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Stanislav Dadelo, Ph.D. (Litwa ■ Lithuania ■ Литва)
Assoc. Prof. Jacek Dworzecki, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Paweł Dziekański, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Agnieszka Filipek, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Ing. Štefan Galla, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Assoc. Prof. Janusz Gierszewski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Assoc. Prof. Teresa Grabińska, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Assoc. Prof. PhDr. Rastislav Kazanský, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Doc. Štefan Kočan, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Ing. Lucia Kováčová, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Zbigniew Kuźniar, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Doc. Peadr. Anton Lisnik, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Prof. JUDr. Mojmir Mamojka, DrSc., dr h. c. mult. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Ing. Jozef Martinka, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Krzysztof Michalski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Andrzej Misiuk, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Jana Müllerová, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Prof. Ing. Pavel Nečas, Ph.D., MBA (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Brig. Gen. Ondřej Novosad (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Prof. Jerzy Ochmann, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Assoc. Prof. Antoni Olak, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Jarosław Prońko, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. JUDr. Karel Schelle, CSc. (Czechy ■ Czech Republic ■ Чехия)
Witold M. Sokołowski, Ph.D. (USA ■ США)
Prof. Lyubomyr Ivanovych Sopilnyk (Ukraina ■ Ukraine ■ Украина)
Krzysztof Tomaszycski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Andrzej Wawrzusiszyn, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Assoc. Prof. Mirosław Zabierowski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Cmdr Prof. Józef Zawadzki, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Prof. Zinaida Zhivko, Ph.D. (Ukraina ■ Ukraine ■ Украина)

RECENZENCI ■ REVIEWERS ■ Рецензенты

Assoc. Prof. Tadeusz Ambroży, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
LtCol Assoc. Prof. Nevena Atanasova-Krasteva, Ph.D. (Bułgaria ■ Bulgaria ■ Болгария)
prof. PhDr. Ján Buzalka, CSc. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Wojciech Czajkowski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Andrzej Czop, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Ing. Peter Havaj, Ph.D. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Assoc. Prof. Krzysztof Kaganek, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
prof. Ing. Vladimír Klimo, CSc. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Dr. h.c. prof. Marián Mesároš, DrSc. MBA LL.M. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
COL Ivo Pikner, Ph.D. (Czechy ■ Czech Republic ■ Чехия)
Prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr h. c. mult. (Czechy ■ Czech Republic ■ Чехия)
Ing. Dana Roubinková, Ph.D. (Czechy ■ Czech Republic ■ Чехия)
Mariusz Rozwadowski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Rostyslav Sopilnyk, Ph.D. (Ukraina ■ Ukraine ■ Украина)
Prof. Svilen Stefanov, Ph.D. (Bułgaria ■ Bulgaria ■ Болгария)
Prof. Stanisław Sulowski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Cezary Tatarczuk, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
PaedDr. Samuel Uhrin, CSc. (Słowacja ■ Slovakia ■ Словакия)
Prof. Bernard Wiśniewski, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Vasyl Zaplatynskyi, Doc. Ph.D. (Ukraina ■ Ukraine ■ Украина)
Prof. Janina Zięba-Palus, Ph.D. (Polska ■ Poland ■ Польша)
Doc. JUDr. Vladimír Zoubek, LL.M., MBA. (Czechy ■ Czech Republic ■ Чехия)
Assoc. Prof. Vaiva Zuzevičiūtė. Ph.D. (Litwa ■ Lithuania ■ Литва)

SPIIS TREŚCI

Juliusz PIWOWARSKI ➤ TRZY FILARY KULTURY BEZPIECZEŃSTWA.....	9
Juliusz PIWOWARSKI ➤ THREE PILLARS OF SECURITY CULTURE.....	22
Юлиуш ПИВОВАРСКИ ➤ ТРИ КОЛОННЫ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ	33
Marzanna FARNICKA, Juliusz PIWOWARSKI ➤ REPORT ON THE JOINT CONFERENCES SECURITY FORUM XII & XLIV CICA SECURITY IN EUROPE AND XLV CICA THE FUTURE OF SECURITY AND DEFENCE IN EUROPE.....	47
Grzegorz CZAPSKI ➤ POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW BIAŁEJ PODLASKIEJ W KONTEKŚCIE ROZWOJU MIASTA	53
Teresa GRABIŃSKA, Maria KAMIŃSKA-ZABIEROWSKA ➤ ANALIZA PROCESU DECYZYJNEGO W KONCEPCJACH CZŁOWIEKA – MECHANISTYCZNEJ I CYBERNETYCZNEJ.....	71
Klaudia GRZEBIELA ➤ POJĘCIE I ISTOTA BEZPIECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO	87
Martina HECZKO, Josef SMOLÍK ➤ JAPANESE STRATEGIC DOCUMENTS: CONTENT ANALYSIS OF THE NATIONAL DEFENSE PROGRAM GUIDELINES.....	102
Wojciech M. HRYNICKI ➤ POTRZEBA WZMOCNIENIA MIĘDZYNARODOWEJ OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA TRZECIEJ GENERACJI.....	125

Remigiusz LEWANDOWSKI, Tadeusz WACHOWSKI ● SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH – ANALIZA PROJEKTOWANYCH REGULACJI PRAWNYCH.....	154
Anna RÓŻAŃSKA, Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA ● MECHANIZMY WYWIERANIA WPŁYWU SPOŁECZNEGO WYKORZYSTYWANE PRZEZ SPRAWCÓW PRZESTĘPSTWA OSZUSTWA METODAMI „NA WNUCZKA” I „NA POLICJANTA” ...	192
Peter ROZEMBERG ● HNUŤIE ANONYMOUS A INFORMAČNÁ BEZPEČNOSŤ	210
WYTYCZNE DLA AUTORÓW	245
GUIDE FOR AUTHORS	250
ИНСТРУКЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	255

TRZY FILARY KULTURY BEZPIECZEŃSTWA*

Juliusz PIWOWARSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego
„Apeiron” w Krakowie

ABSTRAKT:

Artykuł prezentuje propozycję interdyscyplinarnej platformy naukowej, jako podstawy dla nauk o bezpieczeństwie. Zawierają się w niej nie tylko militarne, ale głównie niemilitarne aspekty bezpieczeństwa. Nacisk został położony na *kulturę bezpieczeństwa*, główną oś naukową czasopisma naukowego „Kultura Bezpieczeństwa”, wraz z koncepcją trzech filarów kultury bezpieczeństwa: mentalno-duchowy, prawno-organizacyjny, materialny.

SŁOWA KLUCZOWE:

kultura bezpieczeństwa, nauki o bezpieczeństwie, interdyscyplinarność, filary

Artykuł ten stanowi propozycję programową, która jest ofertą wspólnego konstruowania interdyscyplinarnej platformy naukowej. Chodzi o taki rodzaj porozumienia, które pozwala na uzyskanie określonej spójności,

---

* Artykuł został pierwotnie opublikowany w „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” Nr 19, i jest powtórzony jako wyraz osi naukowej czasopisma; J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2015, nr 19, s. 21–33, DOI 10.24356/KB/19/1.

wzajemnego korespondowania ze sobą przedstawianych efektów *badania bezpieczeństwa*, w transdyscyplinarnej ofercie redagowanego przeze mnie periodyku „Kultura Bezpieczeństwa”, ukształtowanej zgodnie z mottem *e pluribus unum*.

Proponowaną platformą ma być kategoria naukowa określana jako *kultura bezpieczeństwa*, wraz z jej trzema filarami: indywidualnym, społecznym i materialnym, nawiązującymi do naukowych idei takich postaci, jak Alfred Louis Kroeber, czy Marian Cieslarczyk.

Rozwojowi człowieka oraz codziennemu funkcjonowaniu tworzonych przez niego zbiorowości społecznych – rodzin, społeczności lokalnych, w tym też i grup zawodowych – towarzyszy bezustannie wznoszenie gmachu *kultury*. **Fenomen kultury to ogół materialnych i pozamaterialnych elementów składających się na utrwalony dorobek człowieka.**

Już w 1871 roku angielski antropolog Edward Tylor sformułował definicję pojęcia *kultura*¹. Według Tylora *kultura* obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaje i inne zdolności zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa. Amerykański antropolog kulturowy Alfred Louis Kroeber (1876–1960) zaprezentował koncepcję *kultury*, stanowiącą inspirację dla idei *filarów kultury bezpieczeństwa*. Trzema składowymi *kultury* w idei Kroebera są *rzeczywistość materialna*, *kultura społeczna* i *kultura etyczna* oraz związany z nią system wartości, czemu Kroeber dał wyraz w dziele zatytułowanym *The Nature of Culture* (1952)².

Angielski filozof i socjolog, Roger Vernon Scruton, jest apologetą *kultury* Zachodu i z namaszczeniem podkreśla – „*kultura jest ważna*”. Stwierdzenie to, w czasach globalizacji, wcale jednak nie rozbrzmiewa wokół nas na tyle mocno, by nie trzeba go było za Scrutonem coraz silniej powtarzać i potwierdzać w konkretnym działaniu³. Chcąc z podniesionym czołem twier-

¹ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.

² A. L. Kroeber, *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952; Idem, *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.

³ *Działanie* w socjologii to taki rodzaj ludzkiego postępowania, z którym podmioty będące ich autorami wiążą pewne znaczenie (*sens*); Takie ujęcie kategorii *działanie*

dzieć wobec innych, iż „kultura jest ważna”, należy zatem najpierw zaczynać od siebie. Współcześnie bardzo często spotykane są fałszywe interpretacje wolności, pozbawiające nas kultury, której wzory rzutują na zachowania zgodne z określonymi normami i zasadami. Interpretacje zwalniające nas od obowiązków, czy odpowiedzialności moralnej, tworzą aberracje w subobszarze kultury określanym jako *kultura bezpieczeństwa*. Pojawiło się zagrożenie, że nasza kultura może zostać zdewaluowana, a moralność zostanie wyeliminowana, ze szkodą dla *bezpieczeństwa człowieka*.

Fenomen *kultury bezpieczeństwa* jest częścią szeroko odczytywanej kultury. „Jako wyraźnie zarysowująca się domena kultury towarzyszy człowiekowi od jego zarania. Jak zauważa wielu antropologów, z Malinowskim na czele, zapewnienie *bezpieczeństwa* leżało u podstaw humanizacji i stanowiło *conditio sine qua non* nie tylko przetrwania gatunku ludzkiego, ale także rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury”⁴.

Można odkryć, że zjawiska społeczne *kultura* i *bezpieczeństwo*, funkcjonują w bardzo zbliżony sposób:

1. Zarówno dla bezpieczeństwa, jak i dla kultury – paralelnie – znaczenie mają dwa jednocześnie występujące parametry: *przestrzeń* oraz *czas*.
2. Fizyczna przestrzeń daje przykładowo możliwość powstania „regionów bezpieczeństwa” (czy „regionów zagrożeń”), a jednocześnie – pozwala, by dorobek kultury mógł się rozszerzać obejmując coraz to większe terytorium.
3. Z kolei parametr czasu stanowi układ odniesienia, w którym trwa na danym terytorium proces budowania kultury, tożsamy z procesem rozwoju jednostek ludzkich, małych, średnich i wielkich grup

---

rozpowszechniło się dzięki socjologii Maxa Webera – dziś uznawane jest za elementarne pojęcie socjologiczne: „Działanie oznacza ludzkie zachowanie (zewnątrzny lub wewnętrzny czyn, zaniechanie lub znoszenie), jeśli i o ile [podmiot] działający, bądź wielu działających, wiąże z nim pewien subiektywny sens”, definiuje Max Weber w dziele *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002, s. 6.

⁴ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szki-ce z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 101.

społecznych oraz całych społeczeństw-narodów – rozwój ten decyduje o poziomie ich bezpieczeństwa.

4. Proces rozwoju jest, zgodnie z definicją oraz ze zdrowym rozsądkiem, mechanizmem przeciwdziałającym wszelkim zagrożeniom a nawet – zgodnie z definicją *bezpieczeństwa* – może być uznany za analogon fenomenu bezpieczeństwa.
5. Kultura jest w danej cywilizacji nie tylko pewną „wartością dodaną”, lecz stanowi ona autonomiczny potencjał samobronności należących do tej cywilizacji *podmiotów* – na polu militarnym, politycznym, kulturowym, ekonomicznym, ekologicznym, czy wreszcie w takich sferach aktywności, jak prawno-organizacyjna, technogenna lub cybernetyczna.
6. Kultura w odniesieniu do różnych *podmiotów* funkcjonujących w obszarze jej oddziaływania, począwszy od skali personalnej aż po skalę globalną, stanowi taki mechanizm, który może znacząco wpływać na postawy i zachowanie tych *podmiotów* w określonych sytuacjach, procesach, czy „czasopunktowych” zdarzeniach niosących z sobą rozmaite wyzwania szanse, ryzyka i zagrożenia.
7. Kultura może stanowić również model teoretyczny, posiadający moc eksplanacyjną mającą zastosowanie w *naukach o bezpieczeństwie*.

The cultural turn (zwrot kulturowy), upowszechniła praca stanowiąca zbiór esejów amerykańskiego filozofa i socjologa Fredrica Jamesona *The Cultural Turn*⁵. Postmodernizm wskazał na *kulturę*, jako pierwszoplanowy element dyskursów dotyczących *spraw społecznych*. Jeżeli *kultura* stanowi „całości kształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokole-

⁵ F. Jameson, *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998; Idem: *Globalization and Political Strategy*, [w:] „New Left Review”, 4 (July–August, 2000); Idem: *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987; Idem: *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991; Por. G. Steinmetz, *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999; M. Jacobs, L. Spillman, *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, [w:] „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33, s. 1–14; V. E. Bonnell, L. Hunt, *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.

nie (...)⁶, a jej składowymi są redukujące zagrożenia *principia* społecznego współżycia, wzory kulturowe i założenia moralne właściwych dla danej *zbiorowości społecznej* zachowań, to w konsekwencji, wpływa ona na powstawanie *faktów społecznych* oraz *artefaktów* należących do tego subszaru *kultury*, którym jest *kultura bezpieczeństwa*. Na początku XXI wieku spełniło się również miarodajne i prestiżowe zinstytucjonalizowanie *kulturowego zwrotu w naukach społecznych*, bowiem na Uniwersytecie w Yale zostało w 2001 r. utworzone Centrum Socjologii Kulturowej.

Efekty działalności badawczej dotyczącej problemów *nauk o bezpieczeństwie* (*security studies*), należące do pozamaterialnych zasobów utrwalanego dorobku człowieka, stanowią ważny fragment *kultury bezpieczeństwa*, niegdyś będący tylko subdyscypliną *international relations*. Z czasem ten kierunek badań naukowych uzyskiwał coraz większe znaczenie i autonomię. Dziś jego nurty, *realizm* czy *idealizm*, dzięki *konstruktywistycznemu przełomowi* jaki nastąpił w latach 80. w *naukach o bezpieczeństwie*, można stosować do badań każdej skali *podmiotów bezpieczeństwa*, nie tylko w państwowocentrycznej perspektywie badawczej. Są stosowane już począwszy od skali *indywidualnych podmiotów bezpieczeństwa*, poprzez skalę *podmiotów grupowych*, aż po *społeczeństwa-narody* i ich *państwa*. Zwięzła definicja pojęcia *kultura bezpieczeństwa*, którą proponuje autor niniejszego artykułu, jest sformułowana następująco:

Kultura bezpieczeństwa to ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kulturowaniu, odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych podmiotów. Można rozpatrywać ją w wymiarze indywidualnym – mentalno-duchowym, wymiarze społecznym oraz wymiarze fizycznym (materialnym).

Rozbudowaną, tak zwaną spektralną wersję definicji *kultury bezpieczeństwa*, ukazującą wagę, jaką dla przedmiotowej problematyki ma świadomość *podmiotu bezpieczeństwa*⁷, przytoczono poniżej. Jest ona efektem polsko-ukraińskiej współpracy, jako wynik wymiany poglądów naukowych (2013–2014 r.), mającej miejsce w *Cracow Research Institute for Security and Defence Skills APEIRON*. Autorami tej definicji są Juliusz

⁶ Hasło „Kultura”, Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1996, s. 445.

⁷ Zob. A. Zduniak, N. Majchrzak, Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

Piwowarski (*CRISD APEIRON*, Polska) oraz Vasyl Zaplatyński (*National Aviation University in Kiev*, Ukraina).

Kultura bezpieczeństwa⁸ jest to ogół utrwalonego, materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka służącego mu militarnie i pozamilitarnie – czyli szeroko rozumianej autonomicznej obronności określonych indywidualnych oraz grupowych podmiotów. Fenomen ten stanowi trychotomię, którą współtworzą trzy przenikające się wymiary:

- wymiar mentalno-duchowy, (wymiar indywidualny),
- wymiar organizacyjno-prawny (wymiar społeczny),
- wymiar materialny.

Kultura bezpieczeństwa służy człowiekowi do realizacji następujących celów i potrzeb:

1. Skuteczna kontrola nad pojawiającymi się zagrożeniami, zmierzająca do uzyskania stanu o satysfakcjonująco niskim poziomie zagrożeń.
2. Odzyskiwanie *bezpieczeństwa* w sytuacji, gdy zostało ono utracone.
3. Optymalizacja, dla określonego podmiotu, poziomu wielosektorowo pojmowanego bezpieczeństwa.
4. Pobudzanie w społecznej i personalnej skali świadomości człowieka przekonań o potrzebie samodoskonalenia i trychotomicznego (mentalny/społeczny/materialny) rozwoju wraz z uaktywnianiem motywacji i postaw skutkujących indywidualnymi i zespołowymi działaniami, powodującymi wszechstronny rozwój indywidualnych i grupowych podmiotów bezpieczeństwa, w tym ich autonomicznej obronności.

Prekursorem badań *kultury bezpieczeństwa i obronności* w Polsce jest Marian Cieślarczyk. Należy przy tym zauważyć, że obronność w tej koncepcji jest pojęciem znacznie wykraczającym poza schematyczne kojarzenie go wyłącznie ze sferą militarną. Obronność u Cieślarczyka jest to także potencjał o znaczeniu pozamilitarnym. Potencjał ten umożliwia skuteczne przeciwdziałanie i zapobieganie zaistnieniu zagrożeń oraz przeciwstawienie się zagrożeniom z chwilą ich realnego wystąpienia. Definicja kultury bezpieczeństwa autorstwa profesora Mariana Cieślarczyka brzmi następująco:

---

⁸ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014, s. 451.

Kultura bezpieczeństwa i obronności stanowi rodzaj społecznej matrycy, to „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działań (współdziałania) podmiotów [bezpieczeństwa], w różny sposób przez te podmioty »wyuczonych« i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia»⁹.

Koncepcja Mariana Cieślarczyka pokazuje, iż *kultura bezpieczeństwa i obronności* manifestuje się w trzech następujących wymiarach:

1. Pierwszy wymiar – składają się nań określone idee, wartości i duchowość człowieka,
2. Drugi wymiar – odnosi się do oddziaływań społecznych organizacji i systemów prawa,
3. Trzeci wymiar – obejmuje on materialne aspekty egzystencji ludzkiej.

Powyższe składowe Marian Cieślarczyk nazywa „filarami kultury bezpieczeństwa”. Badacz ten kolejno określa je jako filar mentalno-duchowy, filar organizacyjno-prawny oraz filar materialny. Składowe tych filarów pomimo swojej specyfiki, również przenikają się. Na przykład wiedza występująca jako składnik pierwszego filaru, jest w znacznym stopniu także elementem filaru drugiego, mającego charakter organizacyjno-prawny oraz innowacyjno-techniczny. Koncepcja *kultury bezpieczeństwa* umożliwia w wielu przypadkach ponowne zintegrowanie wyników wielodyscyplinarnych badań dotyczących skomplikowanej problematyki bezpieczeństwa i obronności. Koncepcja ta zawiera w sobie też emocjonalny i racjonalny ładunek neutralizujący pojmowanie bezpieczeństwa jako zdolności do generowania przeciwko zaistniałym zagrożeniom kontrolowanej (do czasu) uzasadnionej „agresji”. *Kultura bezpieczeństwa*, jej odpowiednio wysoki poziom, pozwala nam uniknąć pokusy agresywnego „wygrywania” na rzecz potrzeby wyższej, jaką jest potrzeba „bycia niewyciężonym”.

⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 210.

Zwracając uwagę na definicję fenomenu *kultury bezpieczeństwa* widzimy, iż wskazuje ona na to, że opisywane zjawisko łączy w sobie przejawy wszystkich aspektów życia społecznego: duchowość, kompetencje społeczne, materialność i ich spójną, holistyczną realizację. Sprzyja ona bezpieczeństwu rozumianemu zarówno jako wartość (*I-szy filar kultury bezpieczeństwa*), jako pożądaný stan (*I-szy, II-gi i III-ci filar kultury bezpieczeństwa*) oraz jako proces, którego celem jest wykorzystanie dziedzictwa pokoleń, odtwarzanego i wciąż na nowo ewoluującego w trzech sferach dotyczących jednostki ludzkiej, zbiorowości społecznej oraz materialnego wymiaru egzystencji ludzkiej – nieprzerwanie dzięki funkcjonowaniu intersubiektywnego zjawiska, które jest *międzypokoleniowym przekazem narodowym*¹⁰. *Bezpieczeństwo* realizowane jest poprzez funkcję obronności, także rozumianej bardzo szeroko – nie tylko pojmowanej jako kategoria rozważań militarnych.

Jak pisze Cieślarczyk: „z moich badań wynika, że dziś, ale i w dającej się przewidzieć przyszłości, myślenie o obronności tylko w kategoriach militarnych jest niewystarczające”¹¹. Podobnie Emma Rothschild w artykule *Czym jest bezpieczeństwo?* z 1995 roku¹², uszczegóławia potrzebę redefinicji kategorii *bezpieczeństwo* w procesie *rozszerzania* jego koncepcji. Pojęcie obronności jako potencjał rozpatrywany w wymiarze indywidualnym i w wymiarze społecznym (kolektywnym) jest niemalże tożsame z pojęciem *kultury bezpieczeństwa*. Można tu mówić o istnieniu spójnej, choć wielowątkowej *kultury bezpieczeństwa*, dla poziomu której ogromne znaczenie mają między innymi wychowanie i nauczanie, tożsamość i wię-

¹⁰ *Pokolenie* – pojęcie to możemy rozpatrywać ze względu na następujące determinanty tego zjawiska społecznego: a) genealogiczne następstwo dzieci po rodzicach – występuje ono na przykład w zapisach Biblii, czy drzewach genealogicznych, b) paragenealogiczne – rozszerzenie poprzedniego ujęcia na całe *społeczeństwa*, c) ujęcie „metrykalne” (są to wszelkie grupy rówieśnicze) oraz d) ujęcie *kulturowe*; por. M. Wallis, *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [w:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (red.), Warszawa 1959; podobne rozróżnienie w definiowaniu pojęcia *pokolenie* przyjmuje M. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, [w:] „Studia Socjologiczne” 1963, 2, jednak, jej pierwsza typologia ogranicza się do typu rodowo-genealogicznego (relacja rodzice-dzieci) i kulturowo-genealogicznego (relacja nauczyciel-uczeń).

¹¹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, p. 11.

¹² E. Rothschild, *What Is Security?*, „Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, s. 53–98.

zy społeczne oraz podejmowanie wyzwań związanych ze świadomym wysiłkiem mającym za cel samodoskonalenie człowieka i na tej bazie, udoskonalanie tworzonych przez niego organizacji społecznych, na przykład w duchu wspólnotowym, tak jak to proponuje amerykański socjolog, komunitarysta, Amitai Etzioni¹³. Według Etzioniego „człowiek nie istnieje dopóki nie istnieje społecznie; to, czym jest, zależy od jego bytu społecznego, zaś jego użytek z tego społecznego bytu jest w sposób nieodwracalny związany z tym, kim się staje. Posiada zdolność do kontrolowania swego bytu wewnętrznego, zaś główna droga do *samokontroli* prowadzi do połączenia się z innymi, podobnymi do niego [*indywidualnymi podmiotami bezpieczeństwa*], w działaniach społecznych”¹⁴.

„W uniwersytetach amerykańskich i angielskich zawartość odpowiedzi dla *securitologii* ma pojęcie *kultura bezpieczeństwa*”¹⁵, jak zauważa Leszek Korzeniowski. Użycie kategorii *kultura bezpieczeństwa* odnotowuje się wśród sporej liczby badaczy transdyscyplinarnej oraz bardzo pojemnej problematyki, badanej przez współczesne nauki o bezpieczeństwie.

Przykładowo, do takich autorów należy, Nick Pidgeon¹⁶. Kwestia naukowej przydatności terminu *kultura bezpieczeństwa* dla badań prowadzonych przez sekuritologów, jak podaje Korzeniowski, potwierdza się „za sprawą Zohara”¹⁷. W Stanach Zjednoczonych Dove Zohar wprowadził

¹³ A. Etzioni, *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.

¹⁴ A. Etzioni, *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012, s. 22.

¹⁵ L. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, s. 39.

¹⁶ N. Pidgeon, *Safety culture and risk management in organizations*. (pol. *Kultura bezpieczeństwa i zarządzania ryzykiem w organizacjach*), „The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University: 1991, No 22, p. 129–140; Carroll, J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*. (pol. *Kultura bezpieczeństwa jako ciągły proces*), „Work & Stress” 1998, No 12, p. 272–284; Cooper, M. D., *Towards a model of safety culture*. (pol. *W kierunku modelu kultury bezpieczeństwa*), „Safety Science” 2000, No 36, p. 111–136.

¹⁷ D. Zohar: *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*. (pol. *Klimat bezpieczeństwa w organizacji przemysłowej: teoria i konsekwencje zastosowania*), „Journal of Applied Psychology”, 1980. No 65, s. 96–102.

do literatury przedmiotu własne pojęcie i odpowiadającą mu kategorię – ekwiwalent pojęcia *bezpieczeństwo* – chodzi o *klimat bezpieczeństwa*. Zespół naukowców z Uniwersytetu Stanowego Illinois, kierowany przez Hui Zhanga przebadął merytoryczny zakres stu siedmiu artykułów, w których zawarto sformułowania – albo *kultura bezpieczeństwa*, albo *klimat bezpieczeństwa*. Efektem analizy porównawczej było to, że zespół wykazał ekwiwalentność zakresów pojęciowych obu omawianych terminów, obwarowując wyniki tylko drobnym zastrzeżeniem. Zastrzeżenie to sprowadzono do stwierdzenia, że termin *klimat bezpieczeństwa* „w większym stopniu obejmuje aspekt psychologiczny aniżeli ma to miejsce w przypadku *kultury bezpieczeństwa*”¹⁸. Aby nie pozostawiać jednak dalszych wątpliwości, „dodać należy, że obydwie pojęcia w zakresie przedmiotu i metod badawczych wpisują się w *sekuritologię*, jako naukę o bezpieczeństwie” – konkluduje ostatecznie Korzeniowski¹⁹.

Można powiedzieć, że współczesne *nauki społeczne* postawiły *kulturę* na piedestale. Jak oświadcza Ulf Hannerz²⁰, „*kultura* jest wszędzie”, natomiast Mahmood Mamdani²¹ dodaje, że „*kultura* jest sprawą życia i śmierci”. Na dodatek, z *kulturą* „trzeba się liczyć”, o czym wszystkim przypomina Samuel Huntington²². Jak wcześniej zaznaczono, *kultura*, jako całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów. Wpływa ona decydująco – choć często dzieje się to niepostrzeżenie – na badane przez człowieka tego rodzaju *fakty społeczne* i *artefakty*, które podzielone na ustalone *filary* określają sposoby przeciwdziałania zagrożeniom przez narody od zagrożeń poli-

¹⁸ H. Zhang, D.A. Wiegmann, von T.L. Thaden, *Safety Culture: a concept in chaos?* (pol. *Kultura bezpieczeństwa: koncepcja w chaosie?*), Urbana Champaign: University of Illinois, http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawieg_vonshamithf02.pdf, Odczyt 2008–12–25.

¹⁹ L. Korzeniowski, *Securitologia...*, op.cit. s. 39.

²⁰ U. Hannerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992; Idem: *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992,

²¹ M. Mamdani, *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.

²² S. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.

tycznych i militarnych, aż po zagrożenia dla narodowej tożsamości. Filary te i ich potencjały będące utrwalonym dorobkiem *społeczeństwa*, łącznie tworzą *narodową kulturę bezpieczeństwa*.

W opinii wielu badaczy bezpieczeństwa, problematyka tego bardzo doniosłego społecznie fenomenu, badana we wszystkich skalach przeciwdziałania zagrożeniom człowieka – począwszy od skali personalnej poprzez narodową, międzynarodową aż po skalę globalną – jest zawsze w jakiś sposób zakorzeniona w trychotomicznym zjawisku kultury²³.

BIBLIOGRAFIA:

1. Bonnell V. E., Hunt L., *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.
2. Carroll J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*, "Work & Stress" 1998, No 12.
3. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.
4. Cooper M. D., *Towards a model of safety culture*, "Safety Science" 2000, No 36.
5. Etzioni A., *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012.
6. Etzioni A., *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.
7. Hanerz U., *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.
8. Hanerz U., *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992.
9. Huntington S., *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.
10. Jacobs M., Spillman L., *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33.
11. Jameson F., *Globalization and Political Strategy*, „New Left Review”, 4 (July–August, 2000).

²³ Por. np. L.W. Zacher, *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

12. Jameson F., *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher's University, Xi'an 1987.
13. Jameson F., *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991.
14. Jameson F., *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998.
15. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [in:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
16. Korzeniowski L., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
17. Kroeber A. L., *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.
18. Kroeber A. L., *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952.
19. Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1996.
20. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [in:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
21. Mamdani M., *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.
22. Ossowska M., *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, 2.
23. Pidgeon N., *Safety culture and risk management in organizations*, “The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University 1991, No 22.
24. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014.
25. Rotschild E., *What Is Security?*, ”Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, s. 53–98.
26. Steinmetz G., *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999.
27. Tylor E. B., *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.
28. Wallis M., *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [in:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (red.), Warszawa 1959.

29. Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002.
30. Zacher L. W., *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
31. Zduniak A., Majchrzak N., Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
32. Zhang H., Wiegmann D. A., von Thaden T. L., *Safety Culture: a concept in chaos?*, Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, accessed 2008-12-25.
33. Zohar D., *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*, "Journal of Applied Psychology", 1980. No 65.

CITE THIS ARTICLE AS:

J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2015, nr 19, p. 21–33, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5880.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2015 University of Public and Individual Security "Apeiron" in Cracow

THREE PILLARS OF SECURITY CULTURE

Juliusz PIWOWARSKI

University of Public and Individual Security APEIRON in Cracow

ABSTRACT:

The article presents a proposal for multidisciplinary scientific platform, as a basis for security studies. It includes not only the military but mostly non-military aspects of security. An emphasis is put on *security culture*, the main pivot of the “Security Culture” as a scientific journal, with the three pillars of the security culture concept: mental and spiritual (individual dimension), legal and organizational (social dimension), material.

KEY WORDS:

Security culture, security studies, multidisciplinary, pillars

This article is an invitation for co-creating interdisciplinary scientific platform. The aim is to provide such mutual understanding that allows to achieve certain coherence and the comparability of the *security studies* research results, in the frame of “Security Dimensions”, a transdisciplinary scientific journal, created by me as an editor-in-chief, in accordance with the motto *e pluribus unum*.

---

* The article has been firstly published in “Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” No 19, and is repeated as a manifest of scientific pivot of the journal; J. Piwowarski, *Three Pillars of Security Culture*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2015, nr 19, p. 34–44, DOI 10.24356/KB/19/2.

The proposed platform is the scientific category known as *security culture*, with its three pillars: individual, social and material, connected with such scholars as Alfred Louis Kroeber or Marian Cieślarczyk.

***

The development of a human being daily functioning of the social collectivities, formed by families, local communities, including professional groups – is accompanied by continuous erection of edifice of *culture*. The phenomenon of culture are the whole material and nonmaterial petrified elements of the legacy of people.

In 1871 English anthropologist Edward Tylor formulated a definition of the concept of culture¹. According to Tylor, culture includes knowledge, beliefs, art, morals, law, customs and other capabilities acquired by man as a member of society. American anthropologist of culture Alfred Louis Kroeber (1876–1960) presented a concept of culture, which is an inspiration for the idea of *the pillars of security culture*. In his concept, presented in *The Nature of Culture* (1952), the three components of culture are *material reality*, social culture and ethical culture with related values².

***

English philosopher and sociologist, Roger Vernon Scruton, as an apologist of Western *culture*, highlights importantly – “culture is important”. This statement, in globalization era, does not reverberate all around us so strongly that it does not need to be repeated after Scruton, and confirmed in the specific actions³. To teach others that “culture is important”, we must therefore first begin with ourselves. Nowadays the false interpretations of freedom are very common, depriving us of culture, that give us patterns of behavior in accordance with specific standards and rules. Interpretations exempting us from obligations or responsibilities, result in aberrations in subarea of culture known as *security culture*. There have

---

¹ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.

² A. L. Kroeber, *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952; Idem, *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.

³ *Action* in sociology is a kind of human conduct, to which their operators (the authors) imply some *meaning*. Such recognition of *action* category widespread thanks to the sociology of Max Weber – today is considered to be a rudimentary sociological category: Max Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002, p. 6.

been a threat that our culture can be devaluated and morality will be eliminated, with a loss for *human security*.

The phenomenon of security culture is a part of culture in broad sense. “As being clearly shaped, a cultural domain is accompanied by a man from the beginnings. As many anthropologists conclude, with Malinowski in the lead, providing *security* lays at the root of humanizing and constituted a *conditio sine qua non* not only of the survival of the human species, but also the development of other sectors of human culture”⁴.

***

You may discover that the phenomenon of *culture* and *security*, operate in a very similar way:

1. Both for security and for culture – in parallel – the importance have two simultaneously occurring parameters: *space* and *time*.
2. Physical space gives, as an example, the possibility of “regions of security” (or “regions of threats”), and at the same time allows the culture to expand on more and more territory.
3. The time parameter provides a frame of reference in which it lasts on a given territory, culture-building process identical with the development process of human bodies, small, medium and large social groups and whole societies-nations – this development determines the level of their security.
4. The development process is, by definition and common sense, the mechanism of response to any threats or even – as defined in the *security* term – can be considered an analogon of the phenomenon of security.
5. Culture is in a particular civilization not only some “added value”, but it is an autonomous self-defenceness potential of a given civilization *individual or collective active social actors* – in the fields of political, military, cultural, economic, ecological, legal, organizational, cybernetic or technical activities.
6. Culture in relation to the different *individual or collective active social actors* that function under its impact, from a personal to a global scale, provides such mechanism, which may significantly affect the attitudes and behavior of these *active persons or entities* in certain situations, processes, or “points-in-time” events, carrying a variety of opportunities, risks and threats.

---

⁴ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [in:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (ed.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [in:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, p. 101.

7. Culture can also be a theoretical model, having the power to explain, being applicable in *security studies*.

***

The cultural turn has been popularized by American philosopher and sociologist Fredric Jameson and his collection of essays *The Cultural Turn*⁵. Postmodernism pointed the *culture* as the main element of *social issues* discourses. If “the *culture* is the whole material and spiritual elements of the legacy of people, petrified and enriched in the course of history, transferred from generation to generation (...)”⁶ and its components are the *principia* reducing the risks of social coexistence, cultural patterns, moral presumptions and behavior adequate for given *social collectivity*, in consequence, it affects the formation of *social facts* and *artifacts* belonging to the subarea of *culture*, which is the *security culture*. At the beginning of the 21st century *the cultural turn* in *social sciences* was prestigiously institutionalized by creation of the Center for Cultural Sociology at the University of Yale in 2001.

The effects of research on security issues (*security studies*), belonging to the nonmaterial elements of petrified legacy of people, are an important part of a *security culture*, which used to be only a part of international relations. Over time, this scientific approach gained importance and autonomy. Today, its fields, *realism* or *idealism*, thanks to *constructivist breakthrough*, which came in the 1980s in *security studies*, can be used for research both the *individual or collective active social actors*, in different scales, not only in the whole state scientific perspective. They are applied from the scale of the *active individuals* by the scale of the *collectivities* up to the societies-nations and their states. A brief definition of the *security culture*, is proposed by the author of this article, as follows:

---

⁵ F. Jameson, *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998; Idem, *Globalization and Political Strategy*, [in:] „New Left Review”, 4 (July–August, 2000); Idem, *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987; Idem, *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991; see G. Steinmetz, *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999; M. Jacobs, L. Spillman, *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, [in:] „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33, p. 1–14; V. E. Bonnell, L. Hunt, *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.

⁶ „Kultura” [„culture”], Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1996, p. 445.

Security culture is the whole material and nonmaterial elements of petrified legacy of people, aimed at cultivating, recovering (if lost) and raising the level of security of specified *individual or collective active social actors*. It can be considered in terms of individual – mental and spiritual, social and physical dimensions.

Developed, the so-called spectral version of the definition of a *security culture*, showing the importance of *security consciousness* for *individual or collective active social actors*⁷, is indicated below. It is the result of the Polish-Ukrainian cooperation as a result of research program (2013–2014), that took place in *Cracow Research Institute for Security and Defence Skills APEIRON*. The authors of the definition are Juliusz Piwowarski (*CRISD APEIRON*, Poland) and Vasyl Zaplatynski (*National Aviation University in Kiev*, Ukraine).

***Security culture*⁸ is the whole material and nonmaterial elements of petrified legacy of people in military and nonmilitary spheres – that is, the widely understood autonomous defence of individual or collective active social actors. This phenomenon is a trichotomy, that create three overlapping dimensions:**

- mental and spiritual (individual dimension),
- legal and organizational (social dimension),
- material.

***Security culture* is used for realization the specified aims and needs:**

1. Effective control of emerging threats, obtaining the status of a satisfyingly low level of threats.
2. Recovery of *security* in a situation where it has been lost.
3. Optimization, for specified individual or collective active social actors, of the level of multiareal understood security.
4. To encourage in the social and personal consciousness about the need for self-improvement and trichotomal (mental/social/material) development, along with enabling the motivation and attitudes that result in individual and collective activities, resulting in a comprehensive development of individual or collective active social actors, including their autonomous defenceness.

⁷ See A. Zduniak, N. Majchrzak, *Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

⁸ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [in:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (ed.), Szczytno 2014, s. 451.

The precursor of the *security and defence culture* studies in Poland is Marian Cieślarczyk. It should be noted that the defence in this concept is concerned, despite schematic approaches, far beyond the military sphere. By “defence” Cieślarczyk means also the non-military potential. This potential enables effective tackling and preventing the occurrence of threats and reacting to threats at the moment of their real occurrence. Professor Marian Cieślarczyk gives the following definition of a security culture:

Security and defence culture is a kind of social matrix, “the pattern of basic assumptions, values, norms, rules, symbols, and beliefs that influence perception of challenges, opportunities and (or) threats, and the way of feeling security and thinking about it, behaviour and activities (cooperation) of individual or collective active social actors connected with this, in a variety of ways «articulated» and «learned» by them in education in broad sense, including internal and external integration processes in natural adaptation and other organizational processes, as well as in the process of strengthening broadly (not just militarily) understood defence, serving the harmonious development of these individual or collective active social actors, and achieving by them broadly understood security, for the benefit of each other, as well as for the environment”⁹.

The concept of Marian Cieślarczyk shows that *security and defence culture* is manifested in the following three dimensions:

1. The first dimension – ideas, values and spirituality of the human being,
2. The second dimension – social impacts of organisation and systems of law,
3. The third dimension – material aspects of human existence.

The above components Marian Cieślarczyk called “pillars of a culture of security”. They are named, respectively, mental-spiritual, organizational and legal, and material pillars. The components of these pillars interpenetrate, despite peculiarities. For example, knowledge as a component of the first pillar, is also an element of the second pillar, having the organizational-legal and technical-innovative nature. The concept of *security culture* allows, in many cases, the integration of multidisciplinary studies on security and defence issues. This concept includes also emotional and rational understanding of security as a neutralizing factor against controlled (for the time) and legitimated “aggression”. *Security culture*, its high

⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, p. 210.

level of suitability, allows us to avoid the temptation of an aggressive “win” for the higher needs, what is the need for “being impregnable”.

***

Paying attention to the definition of *security culture* phenomenon, we can see that this combines all aspects of social life: spirituality, social competence, materiality and their coherent, holistic implementation. It promotes security, conceived both as a value (*1st pillar of security culture*), as the desired state (*1st, 2nd and 3rd pillar of culture*) and as a process, which aim is to use the heritage of generations, repeated and evolving in three areas of the human individual, human population and the material dimension of human existence – continuously thanks to the functioning of the intersubjective phenomenon, which is a *cross-generation national transmission*¹⁰. Security is implemented through the defence function, also understood very broadly – not only as a category of military considerations.

Cieślarczyk writes: “from my research, it appears that today, but also in the foreseeable future, thinking about defence only in terms of the military is insufficient”¹¹. Similarly, Emma Rothschild in the article *What Is Security?*¹², 1995, specifies the need to redefine the category of security in the process of extending its concept. The concept of defence concerned in individual and social (collective) context is almost synonymous with the concept of a *security culture*. Here you can talk about the existence of a coherent, although multithreaded security culture, for the level of which, of the utmost importance are, *inter alia*, education and teaching, identity and social constraints, and challenges associated with conscious effort, which is aimed at self-improvement of a man, and on this basis the improvement created of social organizations, for example, in the spirit of the community, as suggests American sociologist, communitarianist,

¹⁰ *Generation* – the term can be through the following determinants of this social phenomenon: a) genealogical relation of parents and children – it occurs for example in the Bible, or pedigree, b) para genealogical – an extension of the previous definition on the whole societies, c) „registered” (all of the peer groups) and d) *cultural*; see M. Wallis, *Konceptje biologiczne w humanistyce*, [in:] *Fragmety filozoficzne*, seria II, Tadeusz Kotarbiński (ed.), Warszawa 1959; similar differentiation of the *generation* term, gives M. Ossowska, *Konceptja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, 2, but the first of her typologies is limited to the genealogical type (parents–children relation) and cultural–genealogical (teacher–pupil relation).

¹¹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, p. 11.

¹² E. Rothschild, *What Is Security?*, „Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, p. 53–98.

Amitai Etzioni¹³. According to Etzioni “the man does not exist as long as there is no society; what he is, depends on his social being, and his use of this social being is irrevocably linked to who is. He has the ability to control his inner being, while the main path for *self-control* leads to connection with other, similar *active individuals*, in social activities”¹⁴.

***

“At the American and British universities *securitology* is equated with the concept of security culture”¹⁵, as Leszek Korzeniowski observes. The use of the *security culture* category is recorded among a large number of researchers of transdisciplinary and very capacious issue, which is a modern *security science*.

For example, Nick Pidgeon is among these authors¹⁶. The issue of suitability of scientific term *security culture* for research carried out by securitologists, according to Korzeniowski, is confirmed “through the Zohar”¹⁷. In the United States, Dove Zohar popularized his own concept and corresponding category – an equivalent to the concept of *security* – which is *safety climate*. A research team from Illinois State University, led by Hui Zhanga, studied the concerned issues of one hundred seven articles in which *security culture* or *safety climate* phrases were contained. Effect of comparative analysis was a prove for both concepts equity, with only one reservation, that the term *safety climate* includes more psychological aspects than *security culture*¹⁸. However, so as not to leave any further doubts, “must be added that both concepts in terms of subject

¹³ A. Etzioni, *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.

¹⁴ A. Etzioni, *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012, p. 22.

¹⁵ L. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, p. 39.

¹⁶ N. Pidgeon, *Safety culture and risk management in organizations*, “The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University 1991, No 22, p. 129–140; J. S. Carroll, *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*, “Work & Stress” 1998, No 12, p. 272–284; M. D. Cooper, *Towards a model of safety culture*, “Safety Science” 2000, No 36, p. 111–136.

¹⁷ D. Zohar, *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*, “Journal of Applied Psychology”, 1980. No 65, p. 96–102.

¹⁸ H. Zhang, D. A. Wiegmann, T. L. von Thaden, *Safety Culture: a concept in chaos?*, Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, accessed 2008–12–25.

and research methods of securitology, are the security science” – concludes finally Korzeniowski¹⁹.

***

You could say that modern *social sciences* put *culture* on a pedestal. As Ulf Hannerz²⁰ states “culture is everywhere”, while Mahmood Mamdani²¹ adds that “*culture* is a matter of life and death”. In addition, with the culture “is to be reckoned with”, as recalls Samuel Huntington²². As previously noted, *culture* as a whole of the material and spiritual achievements of humankind gathered, adhered and enriched in the course of history. It affects decisively, but often it happens unnoticed, the research by a man this kind of *social facts* and *artifacts*, that belong to a specific, divided into fixed *pillars*, through which *societies (nations)* can address certain types of threats, political and military, to national identity. These pillars and their potentials, being a preserved heritage of *society*, settle national security culture.

In opinion of many security scientists, this very important social phenomenon, studied in all scales of human threats-ranging, from personal scale through national, international to a global scale – is always somehow rooted in the phenomenon of cultural trichotomy²³.

REFERENCES:

1. Bonnell V. E., Hunt L., *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.
2. Carroll J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*, “Work & Stress” 1998, No 12.
3. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.

¹⁹ L. Korzeniowski, *Securitologia...*, s. 39.

²⁰ U. Hannerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992; Idem, *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.

²¹ M. Mamdani, *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.

²² S. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.

²³ See i.e. L. W. Zacher, *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

4. Cooper M. D., *Towards a model of safety culture*, "Safety Science" 2000, No 36.
5. Etzioni A., *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012.
6. Etzioni A., *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.
7. Hanerz U., *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.
8. Hanerz U., *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992.
9. Huntington S., *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.
10. Jacobs M., Spillman L., *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33.
11. Jameson F., *Globalization and Political Strategy*, „New Left Review”, 4 (July–August, 2000).
12. Jameson F., *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houx-iandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987.
13. Jameson F., *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991.
14. Jameson F., *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998.
15. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [in:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (ed.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
16. Korzeniowski L., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
17. Kroeber A. L., *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.
18. Kroeber A. L., *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952.
19. *Mała Encyklopedia PWN*, Warszawa 1996.
20. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [in:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
21. Mamdani M., *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.
22. Ossowska M., *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, 2.

23. Pidgeon N., *Safety culture and risk management in organizations*, "The Journal of Cross Cultural Psychology" Cardiff University 1991, No 22.
24. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [in:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (ed.), Szczytno 2014.
25. Rothschild E., *What Is Security?*, "Daedalus", Vol. 124, No. 3, Summer 1995, p. 53–98.
26. Steinmetz G., *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999.
27. Tylor E. B., *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.
28. Wallis M., *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [in:] *Fragmenty filozoficzne*, seria II, Tadeusz Kotarbiński (ed.), Warszawa 1959.
29. Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002.
30. Zacher L. W., *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
31. Zduniak A., Majchrzak N., *Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
32. Zhang H., Wiegmann D. A., von Thaden T. L., *Safety Culture: a concept in chaos?*, Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, accessed 2008–12–25.
33. Zohar D., *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*, "Journal of Applied Psychology", 1980. No 65.

CITE THIS ARTICLE AS:

J. Piwowarski, *Three Pillars of Security Culture*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2015, no 19, p. 45–57, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5891.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2015 University of Public and Individual Security "Apeiron" in Cracow

ТРИ КОЛОННЫ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Юлиуш ПИВОВАРСКИ

Высшее учебное заведение публичной
и индивидуальной безопасности «Апейрон» в Кракове

АННОТАЦИЯ:

Статья представляет пропозицию интердисциплинарной научной платформы как основы для наук о безопасности. В ней заключены не только милитарные, но в основном немилитарные аспекты безопасности. Акцент поставлен на культуре безопасности, главную научную ось научного журнала «Культура безопасности», вместе с концепцией трёх колонн культуры безопасности: ментально-духовной, организационно-правовой, материальной.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

культура безопасности, науки о безопасности, колонны, интердисциплинарность.

Эта статья – это программное предложение, которое является пропозицией совместного конструирования интердисциплинарной

---

* Статья впервые была опубликована в № 19 «Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje» и публикуется повторно в качестве манифеста научного стержня журнала; J. Piwowarski, *Three Pillars of Security Culture*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2015, no 19, p. 45–57, DOI 10.24356/KB/19/3.

научной платформы. Речь идёт о таком виде договорённости, которая позволяет на получение определённого единства, общего соотношения представляемых результатов исследований безопасности, в трансдисциплинарной пропозиции редактируемого мной переодического издания «Kultura Bezpieczeństwa» («Культура безопасности»), сформированного согласно девизу *e pluribus unum*.

Предлагаемой платформой должна быть научная категория, определяемая как культура безопасности, вместе с её тремя колоннами: индивидуальной, социальной и материальной, обращающимися к научным идеям таких фигур как А. Л. Крёбер или М. Цеслярчик.

Развитию человека а также ежедневному функционированию создаваемых ним общественных коллективов – семей, местной общности, в том числе профессиональных групп – неустанно сопутствует воздвижение здания культуры. **Феномен культуры – это совокупность материальных и нематериальных элементов, составляющих закреплённые достижения человека.**

Уже в 1871 году английский антрополог Э. Тайлор сформулировал определение понятия культура¹. Согласно Тайлору культура охватывает знания, верования, искусство, мораль, право, обычаи, и другие способности, приобретённые человеком как членом общества. Американский антрополог культуры А. Л. Крёбер (1876 – 1960) представил концепцию культуры, являющуюся инспирацией для идеи трёх колонн культуры безопасности. Тремя составляющими культуры по идее Крёбера являются материальная реальность, Общественная культура и этическая культура а также связанная с ней система ценностей, чему Крёбер дал выражение в работе под названием *The Nature of Culture* (1952)².

Английский философ и социолог Р. В. Скратон является апологетом культуры Запада и торжественно подчёркивает – «культура важна».

¹ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.

² A. L. Kroeber, *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952; Idem, *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.

Однако это утверждение во времена глобализации совсем не звучит вокруг нас настолько громко, чтобы не надо было вслед за Сократом всё громче его повторять и подтверждать в конкретных действиях³. Желая с поднятой головой утверждать по отношению к другим, что «культура важна», следует в таком случае начать с себя. В наше время очень часто появляются фальшивые трактовки свободы, лишаящие нас культуры, образцы которой отражаются на поведении согласно с нормами и правилами. Трактовки, освобождающие нас от обязанностей или моральной ответственности, создают aberrацию в субсфере культуры, определяемой как культура безопасности. Появилась опасность, что наша культура может быть обесценена, а мораль устранена, в ущерб безопасности человека.

Феномен культуры безопасности является частью широко понимаемой культуры. «Как выразительно обозначенная сфера культуры сопутствует человеку с самого начала. Как замечают многие антропологи, во главе с Б. Малиновским, обеспечение безопасности лежало у подножья гуманизации и являлось *conditio sine qua non* не только выживания человеческого вида, но и развития других слоёв человеческой культуры»⁴.

Можно открыть, что общественные явления культура и безопасность функционируют очень похожим образом:

1. В равной мере для безопасности, как и для культуры – параллельно – имеют значение два одновременно выступающие параметры: пространство и время.

³ Действие в социологии – это такой вид человеческого поведения, с которым субъекты, являющиеся их авторами, связывают определённое значение (суть). Такая трактовка категории действие распространилось благодаря социологии М. Вебера – сегодня признаётся как элементарное социологическое понятие: «Действие означает человеческое поведение (внешнее либо внутреннее действие, отказ от него) если и насколько действующий [субъект] или множество действующих, связывает с ним определённый субъективный смысл», определяет М. Вебер в работе *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002, с. 6.

⁴ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [в:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (ред.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [в:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, с. 101.

2. Физическое пространство даёт, к примеру, возможность появления «регионов безопасности» (или «регионов угроз») и одновременно позволяет, чтобы достижения культуры могли расширяться, охватывая всё большую территорию.
3. В свою очередь параметр времени является системой координат, в которой на данной территории продолжается процесс построения культуры, тождественный процессу развития человеческих единиц, малых, средних и больших общественных групп а также целых обществ-народов – это развитие определяет их уровень безопасности.
4. Процесс развития является, согласно определению и здравому смыслу, механизмом, противодействующим всем угрозам и даже, согласно дефиниции безопасности, может быть признанным аналогом феномена безопасности.
5. Культура в данной цивилизации есть не только определённой «добавочной стоимостью», но она является автономным потенциалом самоборонности принадлежащих к этой цивилизации субъектов – в военном, политическом, культурном, экономическом, экологическом пространстве, или наконец в таких сферах деятельности как правовая и организационная, техногенная или кибернетическая.
6. Культура по отношению к разным субъектам, функционирующим в сфере её действия, начиная с персонального масштаба и до глобального масштаба, является таким механизмом, который может значительно влиять на позицию и поведение этих субъектов в определённых ситуациях, процессах или «временнопунктовых» происшествиях, несущих за собой различные вызовы, шансы, риски и угрозы.
7. Культура может являться также теоретической моделью, имеющей экспланационную силу, имеющую применение в науках о безопасности.

The cultural turn (культурный поворот) сделала общедоступным работа *The Cultural Turn*, являющаяся сборником эссе американского философа и социолога Ф. Джеймсона⁵. Постмодернизм указал на культуру

---

⁵ F. Jameson, *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998; Idem: *Globalization and Political Strategy*, [в:] „New Left Review”, 4 (July–August, 2000); Idem: *Postmodernism and Cultural*

как на первоплановый элемент дискурсов, касающихся общественных проблем. Если культура – это «совокупность материальных и духовных достижений человечества, собираемая, закрепляемая и обогащаемая на протяжении её существования, передаваемая от поколения к поколению (...)»⁶, а её составляющими являются ограничивающие угрозы правила общественного сожительства, культурные образцы и моральные принципы свойственного для данного общественного коллектива поведения, то в результате она влияет на появление общественных фактов и артефактов, принадлежащих к той сфере культуры, которой является культура безопасности. В начале XXI века произошла также авторитетная и престижная институционализация культурного поворота в общественных науках, ибо в Йельском университете в 2001 г. создано Центр социологии культуры.

Результаты исследовательской деятельности, касающейся проблематики наук о безопасности (*security studies*), принадлежащие к нематериальным ресурсам закреплённых достижений человека, являются важным фрагментом культуры безопасности, который в своё время был только субдисциплиной *international relations*. Со временем это направление научных исследований обрело всё большее значение и автономию. Сегодня его течения, реализм или идеализм, благодаря конструктивистскому перелому, который наступил в 80-х годах в науках о безопасности, можно применять для исследований каждого диапазона субъектов безопасности, не только в государственно-центричной исследовательской перспективе. Они используются уже начиная с диапазона индивидуальных субъектов безопасности, через диапазон групповых субъектов и по общества-народы и их государства. Краткое определение понятия культура безопасности, предлагаемое автором данной статьи, сформулировано следующим образом:

Культура безопасности – это совокупность материальных и нематериальных элементов закреплённых достижений человека, служащих культивированию, восстановлению (в случае утраты)

Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun), Shanxi Teacher's University, Xi'an 1987; Idem: *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991; Cp. G. Steinmetz, *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999; M. Jacobs, L. Spillman, *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, [в:] „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33, с. 1–14; V. E. Bonnell, L. Hunt, *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.

⁶ Статья „Kultura”, *Mała Encyklopedia PWN*, Warszawa 1996, с. 445.

и поднесению уровня безопасности определённых субъектов. Можно её рассматривать в индивидуальном измерении – ментально-духовном, общественном измерении а также физическом (материальном) измерении.

Расширенная, так называемая спектральная, версия определения культуры безопасности, показывающая важность, которую для проблематики предмета имеет сознание субъекта безопасности⁷, приведена ниже. Она является результатом польско-украинского сотрудничества, обмена научных взглядов (2013–2014 гг.), который имел место в *Cracow Research Institute for Security and Defence Skills APEIRON*. Авторы этого определения – это Юлиуш Пивоварски (*CRISD APEIRON*, Польша) и Василий Заплатинский (Национальный авиационный университет в Киеве, Украина).

Культура безопасности⁸ – это совокупность закреплённых материальных и нематериальных достижений человека, служащих ему в милитарном и немилитарном отношении – то есть, широко понимаемой автономной обороноспособности определённых индивидуальных и групповых субъектов. Этот феномен является трихотомией, которую создают три взаимопроникающие измерения:

- ментально-духовное измерение (индивидуальное измерение);
- организационно-правовое измерение (общественное измерение);
- материальное измерение.

Культура безопасности служит человеку для реализации следующих целей и потребностей:

- 1. Эффективный контроль над появляющимися угрозами, ведущий к обретению состояния с удовлетворительно низким уровнем угроз.**
- 2. Восстановление безопасности в ситуации, когда она была утрачена.**
- 3. Оптимизация, для определённого субъекта, уровня многосекторно понимаемой безопасности.**
- 4. Стимулирование в общественном и индивидуальном масштабе сознания человека убеждений о необходимости и трихотомного (ментальное, общественное, материальное) развития**

---

⁷ См. A. Zduniak, N. Majchrzak, Świadomość emocjonalna jako *dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa*, [в:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, т. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

⁸ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [в:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (ред.), Szczytno 2014, с. 451.

одновременно с активизированием мотивации и позиций, в результате которых появляются индивидуальные и групповые действия, вызывающие всестороннее развитие индивидуальных и групповых субъектов безопасности, в том числе их автономной обороноспособности.

Инициатором исследований Культуры безопасности и обороноспособности в Польше является Марьян Цеслярчик. Следует при этом отметить, что обороноспособность в этой концепции является понятием значительно выходящим за схематическое ассоциирование его исключительно с военной сферой. Оборонность у Цеслярчика – это также потенциал с немилитарным значением. Этот потенциал даёт возможность эффективно противодействовать и предотвращать появление угроз а также противодействовать угрозам с момента их реального появления. Определение культуры безопасности авторства профессора Цеслярчика звучит следующим образом:

Культуры безопасности и обороноспособности являются видом общественной матрицы, это «образец основных предположений, ценностей, норм, правил, символов и убеждений, влияющих на способ восприятия вызовов, шансов и (или) угроз, а также способ поведения и действий (взаимодействия) субъектов [безопасности], по-разному этими субъектами «выученных» и артикулированных в процессах широко понимаемого образования, в том числе также в натуральных процессах внутренней интеграции и внешней адаптации и в других организационных процессах, а также в процессе укрепления широко (не только в военном отношении) понимаемой обороноспособности, служащих в меру гармоничному развитию этих субъектов и достижению ими безопасности в самом широком понимании, с пользой для себя и окружения»⁹.

Концепция М. Цеслярчика показывает, что культура безопасности и обороноспособности проявляется в следующих трёх измерениях:

1. Первое измерение – на него складываются определённые идеи, ценности и духовность человека.
2. Второе измерение – обращается к воздействию общественных организаций и систем права.
3. Третье измерение – оно объёмлет материальные аспекты человеческого существования.

⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, с. 210.

Вышеупомянутые составляющие М. Цеслярчик называет «колоннами культуры безопасности». Этот исследователь по очереди определяет их как ментально-духовная колонна, организационно-правовая колонна и материальная колонна. Составляющие этих колонн помимо своей специфики взаимопроникаются. Например знания, выступающие как составляющая первой колонны, являются в значительной степени также элементом второй колонны, носящей организационно-правовой и инновационно-технический характер. Концепция культуры безопасности делает возможным во многих случаях повторное объединение в одно целое результатов многодисциплинарных исследований, касающихся сложной проблематики безопасности и обороноспособности. Эта концепция включает в себе также эмоциональный и рациональный заряд, нейтрализующий понимание безопасности как способности к генерированию против создавшимся угрозам контролируемой (до времени) обоснованной «агрессии». Культура безопасности, её соответственно высокий уровень позволяет нам избежать искушения агрессивного «выигрыша» в пользу высшей потребности, которой является потребность «бытия непобеждённым».

Обращая внимание на определение феномена культуры безопасности, мы видим, что она указывает на то, что описываемое явление соединяет в себе проявления всех аспектов общественной жизни: духовность, общественные компетенции, материальность и их общую, холистическую реализацию. Она способствует безопасности, понимаемой в равной степени как ценность (*I* колонна культуры безопасности), как желаемое состояние (*I*, *II* и *III* колонна культуры безопасности), а также как процесс, целью которого является использование наследия поколений, воспроизводимого и постоянно заново эволюционирующего в трёх сферах, касающихся человеческой единицы, общественного коллектива и материального измерения человеческого существования – непрерывно благодаря функционированию интерсубъективного явления, которое является национальной передачей между поколениями¹⁰. Безопасность

¹⁰ Поколение – это понятие можно рассматривать по соображениям следующих детерминант этого общественного явления: а) гениалогическое наследование

реализуется через функцию обороноспособности, также понимаемой очень широко – не только понимаемой как категория военных рассуждений.

Как пишет М. Цеслярчик: «из моих исследований вытекает, что сегодня, но и в будущем, которое можно предвидеть, мышление об обороноспособности только в военных категориях является недостаточным»¹¹. Похожим образом Э. Ротшильд в статье «Что такое безопасность?» с 1995 года¹² акцентирует на потребности редефиниции категории безопасность в процессе расширения её концепции. Понятие обороноспособности как потенциал, рассматриваемый в индивидуальном и общественном (коллективном) измерении, почти тождественно с понятием культуры безопасности. Здесь можно говорить о существовании общей, хотя многогранной культуры безопасности, для уровня которой огромное значение имеют между прочим воспитание и обучение, индивидуальность и общественные связи а также принятие вызовов, связанных с сознательными усилиями, имеющими целью самосовершенствование человека и на этой основе совершенствование создаваемых ним общественных организаций, например, в коллективном духе, так как это предлагает американский социолог, последователь коммунитаризма, А. Этzioni¹³. Согласно А. Этzioni «человек не существует, пока он не существует общественно; то, чем он есть, зависит от его общественного бытия, а его польза от этого общественного бытия неотвратимым образом связана с тем, кем он становится. Он имеет способность контролирования своего внутреннего бытия, а главный путь к самоконтролю ведёт к его объединению

детей по их родителям – оно выступает, например, в записях Библии или гениалогических деревьях, б) парагениалогическое – распространение предыдущей трактовки на целые общества, в) «метрикальная» трактовка (это все группы одновременно) и г) культурная трактовка; ср. М. Wallis, *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [в:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (ред.), Warszawa 1959; похожее различие в определении понятия поколение принимает М. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, [в:] „Studia Socjologiczne” 1963, 2, однако её первая типология ограничивается к родо-гениалогическому (отношения родители-дети) и культурно-гениалогическому (отношения учитель-ученик) видам.

¹¹ М. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, с. 11.

¹² E. Rotschild, *What Is Security?*, „Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, с. 53–98.

¹³ A. Etzioni, *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.

с другими, похожими на него [индивидуальными субъектами безопасности], в общественных действиях»¹⁴.

«В американских и английских университетах соответствующее секьюритологии содержание имеет понятие культура безопасности»¹⁵, как отмечает Л. Коженёвски. Использование категории культура безопасности отмечается у большого количества исследователей трансдисциплинарной и очень ёмкой проблематики, исследуемой современными науками о безопасности.

К примеру, к таким авторам принадлежит Н. Пиджен¹⁶. Вопрос научной пригодности термина культура безопасности для исследований, проводимых секьюритологами, как подаёт Л. Коженёвски, подтверждается «благодаря Зохару»¹⁷. В Соединённых Штатах Д. Зохар ввёл в литературу предмета собственное понятие и соответствующую ему категорию – эквивалент понятия безопасность – речь идёт о климате безопасности. Группа учёных из университета штата Иллинойс, руководимая Х. Зхангом, проанализировала существенный охват ста семи статей, содержащих формулировки – или культура безопасности, или климат безопасности. Результатом сравнительного анализа было то, что группа показала эквивалентность понятийных диапазонов обоих обговариваемых терминов, обуславливая результаты только небольшой оговоркой. Эту оговорку сведено к утверждению, что термин климат безопасности «в большей мере охватывает психологический аспект, нежели это имеет место

¹⁴ A. Etzioni, *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012, с. 22.

¹⁵ L. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, с. 39.

¹⁶ N. Pidgeon, *Safety culture and risk management in organizations*. (польск. *Kultura bezpieczeństwa i zarządzania ryzykiem w organizacjach*), "The Journal of Cross Cultural Psychology" Cardiff University: 1991, No 22, с. 129–140; Carroll, J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*. (польск. *Kultura bezpieczeństwa jako ciągły proces*), "Work & Stress" 1998, No 12, с. 272–284; Cooper, M. D., *Towards a model of safety culture*. (польск. *W kierunku modelu kultury bezpieczeństwa*), „Safety Science” 2000, No 36, с. 111–136.

¹⁷ D. Zohar: *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*. (польск. *Klimat bezpieczeństwa w organizacji przemysłowej: teoria i konsekwencje zastosowania*), „Journal of Applied Psychology”, 1980. No 65, с. 96–102.

в случае культуры безопасности»¹⁸. Однако, чтобы не оставлять сомнений, «следует добавить, что оба понятия в сфере предмета и методики исследования вписываются в секьюритологию как науку о безопасности» – окончательно резюмирует Л. Коженёвски¹⁹.

Можно сказать, что современные общественные науки поставили культуру на пьедестале. Как свидетельствует У. Ханнерц²⁰, «культура есть повсюду», в свою очередь М. Мамдани²¹ добавляет, что «культура является вопросом жизни и смерти». Вдобавок, с культурой «следует считаться», о чём припоминает С. Хангтингтон²². Как отмечалось раньше, культура – это совокупность материальных и духовных достижений человечества, собираемая, закрепляемая и обогащаемая на протяжении её существования. Она решительно влияет – хотя это часто происходит незаметно – на исследуемые человеком такого рода факты и артефакты, которые, поделённые на установленные колонны, определяют способы противодействия народов угрозам, от угроз политических и милитарных по угрозы для национального самосознания. Эти колонны и их потенциалы, являющиеся закреплёнными достижениями общества, вместе создают национальную культуру безопасности.

С точки зрения многих исследователей безопасности проблематика этого общественно важного феномена, исследуемая во всех диапазонах противодействия угрозам для человека, начиная с персонального масштаба и через национальный, международный и заканчивая глобальным, всегда определённым образом укоренена в трихотомном явлении культуры²³.

¹⁸ H. Zhang, D.A Wiegmann, von T.L. Thaden, *Safety Culture: a concept in chaos?* (польс. *Kultura bezpieczeństwa: koncepcja w chaosie?*), Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, Прочт. 2008–12–25.

¹⁹ L. Korzeniowski, *Securitologia...*, op.cit. с. 39.

²⁰ U. Hanerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992; Idem: *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.

²¹ M. Mamdani, *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.

²² S. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.

²³ Ср. напр. L.W. Zacher, *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [в:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, т. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Bonnell V. E., Hunt L., *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.
2. Carroll J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*, "Work & Stress" 1998, No 12.
3. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.
4. Cooper M. D., *Towards a model of safety culture*, "Safety Science" 2000, No 36.
5. Etzioni A., *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012.
6. Etzioni A., *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.
7. Hanerz U., *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.
8. Hanerz U., *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992.
9. Huntington S., *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.
10. Jacobs M., Spillman L., *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33.
11. Jameson F., *Globalization and Political Strategy*, „New Left Review”, 4 (July–August, 2000).
12. Jameson F., *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987.
13. Jameson F., *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991.
14. Jameson F., *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998.
15. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [in:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
16. Korzeniowski L., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.

17. Kroeber A. L., *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.
18. Kroeber A. L., *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952.
19. Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1996.
20. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [in:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
21. Mamdani M., *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.
22. Ossowska M., *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, 2.
23. Pidgeon N., *Safety culture and risk management in organizations*, “The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University 1991, No 22.
24. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymeriski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014.
25. Rotschild E., *What Is Security?*, „Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, s. 53–98.
26. Steinmetz G., *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999.
27. Tylor E. B., *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.
28. Wallis M., *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [in:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (red.), Warszawa 1959.
29. Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002.
30. Zacher L. W., *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
31. Zduniak A., Majchrzak N., *Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

32. Zhang H., Wiegmann D. A., von Thaden T. L., *Safety Culture: a concept in chaos?*, Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, accessed 2008-12-25.
33. Zohar D., *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*, "Journal of Applied Psychology", 1980. No 65.

CITE THIS ARTICLE AS:

J. Piwowarski, *Three Pillars of Security Culture*, „Kultura Bezpieczeństwa”, 2015, no 19, p. 45–57, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5881.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2015 University of Public and Individual Security "Apeiron" in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (47–52)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5882

REPORT ON THE JOINT CONFERENCES
SECURITY FORUM XII &
XLIV CICA SECURITY IN EUROPE
AND XLV CICA THE FUTURE
OF SECURITY AND DEFENCE IN EUROPE

Marzanna FARNICKA

Juliusz PIWOWARSKI

The conferences Security Forum XII & XLIV CICA Security in Europe and XLV CICA The Future of Security and Defence in Europe were meetings that constituted an exchange of ideas among researchers from different parts of the world who are interested in issues related to the integration of the local security research community. This year, the organisers decided to combine both events. This is why they were held in two different places in Europe within a short span of time. The aim was to present the main issue, which was the Future of Security and Defence of Europe, from different perspectives: the eastern and southern borders and fronts of Europe.

CICA is an international organization affiliated with the Union of International Associations, which was founded 35 years ago in Spain as *Coloquios Internacionales sobre Cerbero y Agresion* (International Conference on Relations between Biology and Aggression, 1983). Currently, it has the status of a foundation. The aim of this organization has been to support the peace process and security by undertaking research on the conditions of such social phenomena as aggression, violence and terrorism. CICA was awarded the UNESCO Prize in 1989 for its activity in drafting a man-

ifesto called the Seville Statement. The Seville Statement contains research reports on the relationship between biological and social determinants of interpersonal aggression and violence. CICA members were the founders of organizations such as ISRA (International Society of Research on Aggression) or TSR (Society for Terrorism Research). To date, approximately 2,300 scientists from different parts of the world have participated in 45 CICA meetings. It should be mentioned that the CICA Conference was held in Poland for the third time. The previous ones took place in 2008 (Kraków- Zakopane, *Aggression, Terrorism and Human Rights*), in 2014 (Zielona Góra, *Conflict and Aggression: Developmental and Social Conditions*). The CICA is chaired by Professor J. Martin Ramirez.

The Security Forum is a cyclical conference that constitutes a trans-disciplinary forum for exchanging ideas on security research. It has been organized for 13 years (2005) by the APEIRON University of Public and Individual Security in Kraków. Its creator and originator is Prof. Juliusz Piwowarski (Rector of APEIRON). The mission of the Security Forum is to become a meeting venue for theoreticians and practitioners in the field of security from Central and Eastern Europe. The Security Forum focuses on security issues in reference to security sciences in their broad sense, not only in the context of the object and subject of research, but also, in particular, in the context of the need to identify key auxiliary sciences and sub-disciplines in this discipline. Taking into account the further development of security sciences, discussions on the future of security sciences in both theoretical and practical terms are initiated during cyclical conferences.

The conferences Security in Europe XLIV CICA & Security Forum XII Kraków 2018, which took place on 5–7 June in Kraków, provided an opportunity to present the achievements of the Security Forum organized by APEIRON University of Public and Individual Security of Public and CICA. The meeting provided an opportunity to look at security issues from the perspective of scientific communities from the region of Central and Eastern Europe. The following institutions were involved:

Police Academy in Szczytno (**Poland**), General Stefanik Armed Forces Academ, Liptovsky Mikulas (**Slovakia**), ‘Nicolae Bălcescu’ Academy of Civil Forces , Sibiu (**Romania**), Autónoma University, Lisbon (**Portugal**), Instituto de Estudios Psicobiosociales y de Intervención en Violencias ‘IEPSIV’, Bogota (**Colombia**), Institute of National Security

of the Pomeranian Academy in Słupsk, **Słupsk, (Poland)**, Lviv University of Business and Law, Lviv (**Ukraine**), Mykolas Romeris University, **Vilnius (Lithuania)**, National Academy of the Public Prosecutor's Office of Ukraine, Kyiv (**Ukraine**), National Military University, Veliko Tarnovo (**Bulgaria**), Nebrija University, Madrid (**Spain**), **University of Security Management in Košice, Košice (Slovakia)**, Faculty of Law and Administration of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, **Olsztyn (Poland)**, Faculty of Political Science and International Relations of Mateja Bela University in Banská Bystrica, **Banská Bystrica (Slovakia)**.

The conference included 30 papers, two workshops on personal skill improvement, and a presentation entitled *Martial arts in uniformed services – martial arts presentation Krzysztof Jankowiak – Soke – Bu Jutsu Kai Takeuchi Ryu*; 40 speakers from 13 countries (Afghanistan, Czech Republic, Denmark, Germany, Italy, Lithuania, Nigeria, Spain, Poland, Slovakia, Ukraine, USA, United Kingdom) took the floor.

The conference agenda can be divided into three parts. The first part provided scientific insights into the changes taking place in the contemporary world and the related dilemmas of security sciences. One should mention the opening lecture delivered by Prof. J. Maciejewski (University of Wrocław) as well as the lectures of Prof. T. Aleksandrowicz (Police Academy in Szczytno), Prof. J. Ochman (APEIRON), Prof. J. Piwowarski (APEIRON), C. Beyer, W. Czajkowski and S. Strnad.

The second part concerned organizational and structural transformations in organizations working for the benefit of security. This part was the most extensive one. It showed the potential and provided material that can be used in the development of strategies, schemes or procedures conducive to risk reduction. The metatheoretical and practical solutions that can be applied while building security in its broad sense were presented. This part presented both the main ideas (i. a. L. Chojnowski, J. Hoekema and P. Buijs, D. Junková, V. Jurčák, A. Kendall, P. Pajorski, Prof. M. Ramirez, U. Soler and A. Betlej, M. Turkot, R. Wydra) and specific proposals related to the development of the security system in the local, global, individual and institutional context (i. a. A. B. Ahmed, B. Chmieliński, M. Farnicka, J. Gieraszewski, N. Kalashnyk, A. Matuszewska, N. Nowak, J. Požár, V. L. Rakhlis, A. Wawrzusiszyn, M. Yakymchuk, L. Yankovska).

The third part included a training of individual skills in intuitive meditation and basic intercultural competences. The workshops were part of the GePePeS training programme prepared by the CICA for people working for peace and security.

The conference ended with a unique show, *Martial arts in uniformed services – martial arts prepared by Krzysztof Jankowiak – Soke – Bu Jutsu Kai Takeuchi Ryu*.

The Conference in Kraków was an event that demonstrated that Poland could be the centre of activities for Central and Eastern European security.

XLV CICA THE FUTURE OF SECURITY AND DEFENCE IN EUROPE

From 11 to 13 June, XLV CICA was held in Madrid under the title “The Future of Security and Defence in Europe”. Over three days, 98 speakers from 28 countries and 5 continents (Africa, South America, North America, Asia and Europe) gave their speeches. They were scientists as well as politicians, representatives of the army and social activists, i.e. all those who are interested in creating conditions for basic security in a changing Europe. The co-organizers of this meeting included Nebrija-Santander Chair for Risks and Conflicts Management (Center for Conflict Studies), Spanish Pugwash National Group, Spanish Center of Studies on National Defence (CESEDEN), the Training and Improvement Division of the Spanish National Police, the European Institute of International Security and the Harvard Kennedy School Spanish Alumni Network, MARCA ESPAÑA, Spanish Ministry of Defence (Secretaría General de Política de Defensa) and Banco de Santander.

THIS CICA WAS ALSO VERY DIVERSIFIED

The conference agenda was divided into the following parts: – the analysis of the Permanent Structured Cooperation (PESCO), set up by the Lisbon Treaty in 2007 but implemented in the European Union (EU) only six months ago, – the possible consequences of Brexit, – the challenges of EU-NATO cooperation, – future relations with Russia, nuclear security and the non-proliferation of MDW (Mass Destruction Weapon), – the specific problems of the ‘southern front,’ namely refugee issues, migratory flows and regional tensions in North Africa and the problems of jihadist terrorism. There were also two traditional parts related to ethical issues, human rights and the development and prevention of aggression.

As every year, the official inauguration of CICA in Madrid took place on the premises of CESEDEN. This year XLV CICA was inaugurated by Air Lt. Gen. Rafael Sánchez Ortega Director, CESEDEN, Dr. J. Martín Ramírez President, CICA International, Dr. Juan Cayón Rector, Nebrija University. Next, Prof. Juliusz Piwowarski (Rector of APEIRON and the main organiser of XLIV CICA, who gave a summary of XLIV CICA, which finished four days earlier) took the floor. His conclusions from the conference in Kraków created a specific background for further discussions. He drew attention to the importance of the work of the Visegrad Group, but also to the need for exchange and cooperation between other countries in Europe.

The first lectures were given by Minister Ana Palacio (former Minister of Foreign Affairs of Spain) and Ambassador Sérgio Duarte (President of Pugwash Conferences on Science and World Affairs).

XLV CICA was accompanied by the performance of the Spanish guitarist Pablo Roja and a meeting of the European Pugwash Movement. The Pugwash Movement was awarded the Nobel Peace Prize in 1995 and has continued its activity. The meeting was attended mainly by the European leaders of the Movement. It is worth noting that a representative from Poland was invited to the event. This is important because after the death of Prof. Maciej Nałęcz, who had been a member of the group for over 10 years, there were no representatives from our country. The meeting ended with a conclusion on the highly complex situation in Europe, the emergence of many interests and the need to cooperate in order to restore the global awareness of the concept of security (nuclear and biological).

This year's agenda and course of XLIV and XLV CICA have shown the scale of interest and the need to organise bridges that help to build a dialogue focused on solutions in the field of security and defence. The organisers expect the results of these three events to be reflected in increased institutional and personal cooperation between Eastern and Western Europe in the field of defence and security. Moreover, the organisers of each event provided good premises and an atmosphere conducive to the exchange of ideas and discussions, despite the differences in languages and perspectives, showing the possibility and effectiveness of meetings among such a wide range of people.

MORE ABOUT THE WSBPI APEIRON AND CICA CONFERENCES:

<https://apeiron.edu.pl/pl/aktualnosci/konferencja-security-forum-2018-44-cica-2/>

<https://apeiron.edu.pl/pl/aktualnosci/konferencja-security-forum-2018-44-cica/>

http://www.cicainternational.org/CICAinternational/Past_CICAs.html

<https://www.nebrija.com/medios/actualidadnebrija/2018/06/12/xlv-cica-future-security-defence-europe-2/>

MARZANNA FARNICKA, PH.D. – CICA representative for Poland and Central and Eastern Europe and Member of Pugwash Movement

JULIUSZ PIWOWARSKI, PH.D. – Rector of the APEIRON University of Public and Individual Security of Public and Individual in Kraków

CITE THIS ARTICLE AS:

M. Farnicka, J. Piwowarski, *Report on the Joint Conferences Security Forum XII & XLIV CICA Security in Europe And XLV CICA the Future of Security and Defence in Europe*, „Kultura Bezpieczeństwa”, 2018, no 30, p. 47–52, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5882.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2015 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (53–70)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5883

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA
MIESZKAŃCÓW BIAŁEJ PODLASKIEJ
W KONTEKŚCIE ROZWOJU MIASTA

SENSE OF SECURITY
OF THE INHABITANTS
OF BIAŁA PODLASKA IN THE CONTEXT
OF THE CITY'S DEVELOPMENT

Grzegorz CZAPSKI
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ABSTRACT:

The article presents an analysis of a questionnaire-based survey conducted among the inhabitants of the city of Biała Podlaska. The results presented are supposed to illustrate the level of sense of security among the people. The article also contains inhabitants' propositions that could increase security in the city. Further parts of the work also entail the scale of crime registered by the City Police Headquarters in the area of the city in the years 2012 to 2017.

KEY WORDS:

Biała Podlaska, security, inhabitants, sense of security, crime

ABSTRAKT:

W niniejszym artykule dokonano analizy wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców Białej Podlaskiej, dotyczących oceny ich poczucia bezpieczeństwa. Przedstawione wyniki mają na celu zobrazowanie poziomu poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców. W artykule zaprezentowano również propozycje mieszkańców, które mogą pomóc w podniesieniu bezpieczeństwa na terenie Białej Podlaskiej. Ukazano także skalę przestępstw zarejestrowanych przez Komendę Miejską Policji na terenie miasta w latach 2012–2017.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biała Podlaska, bezpieczeństwo, mieszkańcy, poczucie bezpieczeństwa, przestępczość

WPROWADZENIE

Już w XX wieku amerykański psycholog Abraham Harold Maslow w swojej piramidzie potrzeb ludzkich umieścił bezpieczeństwo jako drugą potrzebę człowieka, zaraz po podstawowych potrzebach fizjologicznych. W ramach zwiększenia własnego poczucia bezpieczeństwa często godzimy się na monitoring na ulicach, budynkach czy też w miejscu pracy, ciągle śledzenie nas przez operatorów telefonicznych. Ukazuje to, że bezpieczeństwo odgrywa coraz ważniejszą rolę dla Polaków i jest ich podstawową potrzebą. Z analizy dokumentów, w tym również wyników badań dotyczących bezpieczeństwa społeczności lokalnych, wynika, że nadal strategiczną oraz pozytywnie ocenianą rolę odgrywa policja jako organ zapewniający bezpieczeństwo na terenie kraju¹. Nie bez znaczenia jest również rosnące z roku na rok zaufanie do policji oraz jej skuteczność w zapewnianiu bezpieczeństwa i w walce z przestępczością². W 2016 roku polska policja wszczęła ogółem 717 141 postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa, czyli o 70 827 mniej niż w 2015 roku (co oznacza spadek o 9%). W ostatnich latach w Polsce ewidentnie widoczna jest tendencja spadkowa liczby przestępstw stwierdzo-

¹ E. Szweda, *Razem bezpieczniej w społecznościach lokalnych*, [w:] *Współczesne aspekty bezpieczeństwa*, A. Stępień (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2016, s. 25.

² Komenda Główna Policji: www.policja.pl/pol/aktualnosci/122393,Wiekszosc-Polakow-deklaruje-swoje-zaufanie-do-Policji.html (dostęp 15.05.2018).

nych przez policję, co ma swoje odzwierciedlenie w poczuciu bezpieczeństwa mieszkańców kraju.

Na przełomie ostatnich kilkunastu lat opinie Polaków o bezpieczeństwie w Polsce zmieniły się znacząco. Od 2007 roku zauważalna jest przewaga osób twierdzących, że na terenie naszego kraju żyje się bezpiecznie. Jest ich więcej niż respondentów deklarujących zdanie przeciwne. Według badań Centrum Badania Opinii Społecznej przeprowadzonych w połowie marca 2016 roku 80% dorosłych Polaków uważa Polskę za bezpieczny kraj³.

W niniejszym artykule porównano wyniki badań ankietowych dotyczących oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców miasta Biała Podlaska. Przedstawiona analiza miała na celu określenie stanu poczucia bezpieczeństwa mieszkańców tego miasta. Celem było również określenie, czy nastąpiła zmiana poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców Białej Podlaskiej w przeciągu ostatnich pięciu lat. W artykule zawarto również aktualne postulaty mieszkańców dotyczące tej kwestii, które mogą pomóc instytucjom zajmującym się bezpieczeństwem w jeszcze skuteczniejszym jego zapewnieniu. Jako główną metodę badawczą wykorzystano ankietę przeprowadzoną wśród mieszkańców.

POJĘCIE I POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA

W języku łacińskim bezpieczeństwo tłumaczy się jako „*securitas*”. Znaczenie tego słowa opiera się na dwóch słowach: „*sine*” – bez i „*cura*” – obawy, zmartwienia. Dosłownie można to słowo tłumaczyć jako „bez obaw, zmartwień”⁴. Obecnie w literaturze przedmiotu bezpieczeństwo definiuje się jako stan oraz poczucie pewności, wolności od zagrożeń⁵.

Tomasz Serafin i Sergiusz Parszowski definiują natomiast bezpieczeństwo jako stan, który daje poczucie pewności, gwarancję jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jest to również sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, np. dóbr materialnych, pracy, szacunku, uczuć, zdrowia itp. Wyróżnia się wiele rodzajów bezpieczeń-

³ Raport o stanie bezpieczeństwa – Biuletyn Informacji Publicznej MSWiA: www.bip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html (dostęp 15.05.2018).

⁴ M. Kanar, *Poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa w Polsce zmiany na przestrzeni lat 2002–2014*, „*De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*” 2017, nr 2(3), s. 71.

⁵ J. Gierszewski, T. Biernat, *Poczucie bezpieczeństwa społecznego młodzieży w małym środowisku*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2013, s. 13.

stwa, m.in. bezpieczeństwo globalne, regionalne, narodowe, militarne, polityczne, społeczne, fizyczne, psychiczne, socjalne, strukturalne i personalne⁶.

W ujęciu Ewy Marii Marciniak „poczucie bezpieczeństwa jest rozumiane jako fizyczne i psychiczne odczuwanie spokoju i pewności tworzonych np. przez brak zdarzeń niebezpiecznych lub redukcję ryzyka i niepewności”⁷.

Krystyna Najder-Stefaniak definiuje z kolei poczucie bezpieczeństwa następująco: „Poczucie bezpieczeństwa sprawia, że odważniej realizujemy własne możliwości, że przyjaźniej traktujemy ludzi i środowisko. W rezultacie i siebie i otoczenie przygotowujemy do niwelowania zagrożeń. Jednak, jeśli to poczucie odbiega od realnej sytuacji, może być elementem zagrożenia. Nie zauważenie niebezpieczeństwa uniemożliwia mądrą na nie odpowiedź”⁸.

Poczucie bezpieczeństwa można rozpatrywać w kategoriach aksjologicznych. Każda osoba odczuwa bezpieczeństwo inaczej. Wynika to z innego systemu wartości każdego człowieka. Na przykład dla jednej osoby przejście ciemną ulicą w środku nocy oznacza niebezpieczeństwo i wywołuje strach, a dla drugiej osoby jest rzeczą normalną, niepowodującą żadnych lęków⁹. Dlatego też poczucie bezpieczeństwa jest subiektywne¹⁰.

Obecnie w świetle zachodzących na całym świecie szybkich zmian geopolitycznych, kulturalnych i społecznych kwestia zabezpieczenia bezpieczeństwa stała się jedną z podstawowych funkcji każdego podmiotu działania, a w szczególności państwa¹¹. Odpowiedzialność za stan bezpieczeństwa ponoszą wszyscy – nie tylko instytucje państwowe, ale także społeczeń-

---

⁶ T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011, s. 33.

⁷ E.M. Marciniak, *Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Elipsa, Warszawa 2009, s. 59.

⁸ K. Najder-Stefaniak, *O bezpieczeństwie człowieka. Refleksja inspirowana filozofią Alberta Schweitzera*, „Wspólnotowość i Postawa Uniwersalistyczna”, nr 7/2010–2011, A. Góralski (red.), Polskie Towarzystwo Uniwersalizmu, Warszawa 2010, s. 61.

⁹ A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), CNBOP-PIB, Józefów 2015, s. 11.

¹⁰ R. Grosset, P. Mochnaczewski, S. Wiatr, *Zagrożenia i poczucie bezpieczeństwa: oceny mieszkańców dużych miast*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa 2009, s. 7.

¹¹ A. Dawidczyk, J. Gryz, *Zarządzanie strategiczne bezpieczeństwem Teoria – praktyka – dydaktyka*, WSHE w Łodzi, Łódź 2006, s. 5.

stwo – obywatele¹². Poczucie bezpieczeństwa zależne jest także od obowiązujących przepisów prawnych (które mogą to bezpieczeństwo zapewnić lub pozbawić go) i instytucji oraz organizacji stojących na straży jego przestrzegania, od skuteczności organów ścigania, służb porządkowych oraz funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości¹³. Stan poczucia bezpieczeństwa Polaków jest regularnie badany na podstawie badań sondażowych prowadzonych m.in. przez Centrum Badania Opinii Społecznej¹⁴.

MIASTO BIAŁA PODLASKA – POŁOŻENIE I DANE STATYCZNE

Biała Podlaska położona jest w północnej części województwa lubelskiego nad rzeką Krzną¹⁵. Obok miasta przebiega jeden z najważniejszych szlaków komunikacyjnych: trasa E30 Berlin – Moskwa). Biała Podlaska znajduje się 156 km od Warszawy, 125 km od Lublina i tylko 36 km od przejścia granicznego z Białorusią¹⁶. Dokładne położenie miasta prezentuje rysunek 1.

W 1975 roku Biała Podlaska została stolicą województwa białkopodlaskiego, co w konsekwencji pozwoliło na jeszcze większy rozwój miasta¹⁷. Wówczas to województwo zajmowało powierzchnię około 5 348 km², dzieląc się na 40 gmin, w tym 4 miejskie, 2 miejsko-wiejskie i 34 wiejskie. Liczba ludności województwa białkopodlaskiego w 1975 roku wynosiła 280 400 osób, a w 1998 roku – 309 200 osób¹⁸. W wyniku reformy administracyjnej z 1998 roku od 1 stycznia 1999 roku zlikwidowane zostało województwo białkopodlaskie, a Biała Podlaska uzyskała status powiatu grodzkiego¹⁹.

¹² B. Wiśniewski, *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, WSPol w Szczytnie, Szczytno 2011, s. 5.

¹³ R. Grosset, P. Mochnaczewski, S. Wiatr, *Zagrożenia...*, op. cit., s. 7.

¹⁴ E. Szweda, *Psychologiczno-społeczna przestrzeń zagrożeń i wyzwań wobec bezpieczeństwa człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne wobec współczesnych wyzwań – wybrana problematyka*, A. Stępień, K. Meszyński (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2017, s. 12.

¹⁵ M. Adamowicz, *Album Jubileuszowy Państwowa Szkoła Wyższa im Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej – Dziesięciolecie Uczelni 2000–2010*, Unitex, Biała Podlaska 2010, s. 10.

¹⁶ Specjalistyczny portal internetowy prezentujący wizytówki i dane teleadresowe wszystkich aktywnych gmin i powiatów w Polsce www.wrotapolski.org/js,biala_podlaska,559.html (dostęp 18.05.2018).

¹⁷ A. Chomicz, *Biała Podlaska: XX-lecie samorządu terytorialnego: 1990–2010*, Urząd Miasta Biała Podlaska, Biała Podlaska 2010, s. 8–11.

¹⁸ T. Łazowski, *XX lat (1990–2010) odrodzonych samorządów ziemi bialskiej*, MERITUM Bożena Zimmermann, Biała Podlaska 2010, s. 7, 35.

¹⁹ A. Chomicz, *Biała Podlaska...*, op. cit, s. 8–11.

RYS. 1. POŁOŻENIE MIASTA BIAŁA PODLASKA

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie: www.lublin.stat.gov.pl (dostęp 17.05.2018).

Biała Podlaska liczyła 57 545 mieszkańców według stanu na 31 grudnia 2017 roku. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na koniec 2017 roku miasto zamieszkiwało 27 591 mężczyzn oraz 29 954 kobiet²⁰. Dzięki tak dużej liczbie mieszkańców miasto jest zaliczane do największego miasta regionu Podlasia Południowego²¹. Biała Podlaska jest czwartym miastem zaraz po Lublinie, Chełmie oraz Zamościu pod względem liczby mieszkańców²². Powierzchnia miasta wynosi ponad 49 km kwadrato-

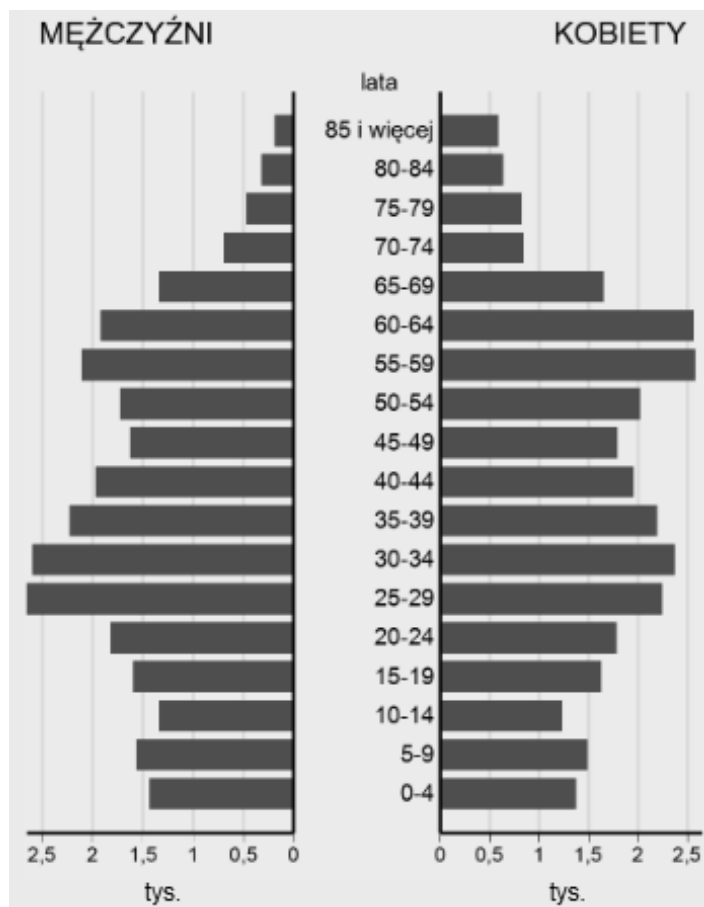
²⁰ Polska w liczbach – Demografia, nieruchomości, rynek pracy i edukacja przedstawione w ciekawej i czytelnej formie: www.polskawliczbach.pl/Biala_Podlaska (dostęp 18.05.2018).

²¹ M. Adamowicz, *Album...*, op. cit, s. 10.

²² D. Jegorow, *Strategia przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą dla powiatu bialskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, tomaszowskiego i włodawskiego*, Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego „Civis”, Chełm 2012, s. 156.

wych²³. Strukturę płci oraz wieku mieszkańców według stanu na koniec 2016 roku przedstawiono na rysunku 2.

RYS. 2. STRUKTURA PŁCI ORAZ WIEKU MIESZKAŃCÓW BIAŁEJ PODLASKIEJ

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie: www.lublin.stat.gov.pl (dostęp 17.05.2018).

Z powyższego wykresu wynika, że na terenie miasta Biała Podlaska w strukturze mieszkańców przeważają kobiety. Jest to spowodowane wieloma czynnikami demograficznymi, a w szczególności większą umieralnością mężczyzn.

²³ T. Malicka, G. Michałowski, *Raport o stanie miasta 1999*, Urząd Miasta w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2000, s. 5.

PRZESTĘPCZOŚĆ W MIEŚCIE BIAŁA PODLASKA

W celu zbadania poczucia bezpieczeństwa na terenie miasta Biała Podlaska dokonano analizy przestępstw w latach 2012–2017 na podstawie danych z Komendy Miejskiej Policji w Białej Podlaskiej. Przestępstwa podzielono na:

- przestępstwa o charakterze kryminalnym,
- kradzieże,
- kradzieże z włamaniem,
- rozboje i wymuszenia rozbójnicze,
- bójki lub pobicia,
- uszkodzenia rzeczy,
- przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

W tabeli 1 zawarto liczbę przestępstw stwierdzonych na terenie miasta w latach 2012–2017 oraz ich wykrywalność.

Na podstawie analizy danych w latach 2012–2017 zauważalna jest tendencja spadkowa ogólnej liczby przestępstw o 2 297 naruszeń prawa w roku 2017 w porównaniu z 2012 rokiem. Również nie zauważono wzrostu poszczególnych rodzajów przestępstw w danym czasie poza wzrostem w 2017 roku liczby zgłoszonych bójek lub pobić. Na podstawie statystyk można stwierdzić, że miasto Biała Podlaska z roku na rok staje się coraz bezpieczniejsze a wynika to z coraz mniejszej liczby stwierdzanych przestępstw oraz coraz większej skuteczności Policji. Z drugiej strony według Brunona Hołysta wiele osób po prostu nie zgłasza przestępstw błahych, np. uszkodzenia rzeczy. Dlatego liczba przestępstw stwierdzonych w danej jednostce może być zaniżona²⁴.

Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw dla wszystkich przestępstw ogółem w Białej Podlaskiej w analizowanym okresie wynosił od 82% w roku 2012 do 83,5% w 2017 roku i jest porównywalny do wskaźników wykrywalności dla województwa lubelskiego i większy od wskaźnika dla całej Polski²⁵.

---

²⁴ M. Depta, *Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne współczesnej Japonii*, [w:] *Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Z. Wilk-Woś, M. Stępiński (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2017, s. 246.

²⁵ Polska w liczbach – Demografia, nieruchomości, rynek pracy i edukacja przedstawione w ciekawej i czytelnej formie: www.polskawliczbach.pl/Biala_Podlaska (dostęp 18.05.2018).

TABELA 1. PRZESTĘPSTWA STWIERDZONE NA TERENIE MIASTA BIAŁA PODLASKA
W LATACH 2012–2017

	ilość stwierdzonych przestępstw (wykrywalność w %)						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Ogólna liczba przestępstw	4 836 (82%)	3 889 (81,5%)	2 852 (78,3%)	2 681(76,6%)	2 563 (81,5%)	2 539 (83,5%)	
Przestępstwa o charakterze kryminalnym	2 913 (72,6%)	2 086 (70,1%)	1 835 (72,4%)	1 651 (69,4%)	1 509 (76,1%)	1 494 (78,7%)	
Kradzieże	640 (47,5%)	473 (46,8)	360 (50,3%)	344 (50%)	306 (57,6%)	234 (59,7%)	
Kradzieże z włamaniem	337 (48,6%)	311 (43,1%)	384 (56,5%)	284 (42,2%)	159 (56,4%)	146 (50%)	
Rozbój i wymuszenie rozbójnicze	43 (88,4%)	37 (89,2%)	37 (81,1%)	20 (80%)	32 (90,6%)	23 (82,6%)	
Bójka lub pobicie	60 (90%)	49 (87,8%)	42 (88,1%)	24 (83,3%)	35 (88,6%)	78 (88,6%)	
Uszkodzenie rzeczy	274 (42,4%)	175 (50,6%)	160 (51,8%)	161 (58,3%)	141 (55,3%)	107(59,8%)	
Przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	199 (97%)	161 (96,9%)	109 (95,4%)	147 (98%)	140 (97,1%)	151 (98,7%)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Białej Podlaskiej.

OCENA POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW NA TERENIE MIASTA BIAŁA PODLASKA

Ankiety były przeprowadzane przez miesiąc, tj. od 15 kwietnia do 15 maja 2018 roku. W wypełnieniu ich wzięło udział 100 osób. Ankiety zostały przeprowadzone na podstawie kwestionariuszy osobowych w formie papierowej wśród mieszkańców Białej Podlaskiej. Kwestionariusze zawierały po 18 pytań, które podzielone zostały na dwie części. Ankiety były anonimowe i dobrowolne, a zawarte w nich odpowiedzi zostały wykorzystane w celach naukowych do opracowania wyników badań do artykułu. Przedmiotem przeprowadzonych badań było poznanie opinii na temat poczucia bezpieczeństwa mieszkańców Białej Podlaskiej.

CHARAKTERYSTYKA GRUPY BADAWCZEJ

Większość badanych, bo 55%, to kobiety, a pozostałe 45% to mężczyźni. Największą grupę ankietowanych stanowiły osoby młode w wieku 25–34 lat (42%) oraz w przedziale wiekowym od 18 do 24 lat (38%). Osoby w wieku 35–44 lat stanowiły 10%, a w wieku 45–54 lat – 6%. Najmniejszą grupą wiekową były osoby w wieku 55–64 lat (4%). Natomiast w badaniach nie brały udziału osoby w wieku 65 lat i więcej.

Osoby biorące udział w badaniu ankietowym były także zróżnicowane pod względem wykształcenia. 60% z nich zadeklarowało, że posiada wykształcenie wyższe, a 21% – wyższe niepełne. 10% podało wykształcenie zawodowe, a średnie deklarowało 9%. Nikt z badanych nie zadeklarował wykształcenia podstawowego.

W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o wskazanie swojego statusu zawodowego. Możliwe było zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi. Ponad połowę, bo aż 65% z nich, stanowili studenci, a 48% ankietowanych określiło siebie jako osoby pracujące. Mniej liczną grupę stanowili bezrobotni (35%) i uczniowie (12%). W badanej grupie nikt nie był emerytem ani rencistą. Pod względem dochodów najczęściej osób wskazało przedziały: do 1 000 zł i 2 501 – 3 000 zł (po 30%) oraz do 1 501 – 2 000 zł (15%). Dochód od 1 001 – 1 500 oraz powyżej 3 000 zł zadeklarowało po 10%. Najmniejszą grupę stanowiły osoby zarabiające od 2 001 do 2 500 zł.

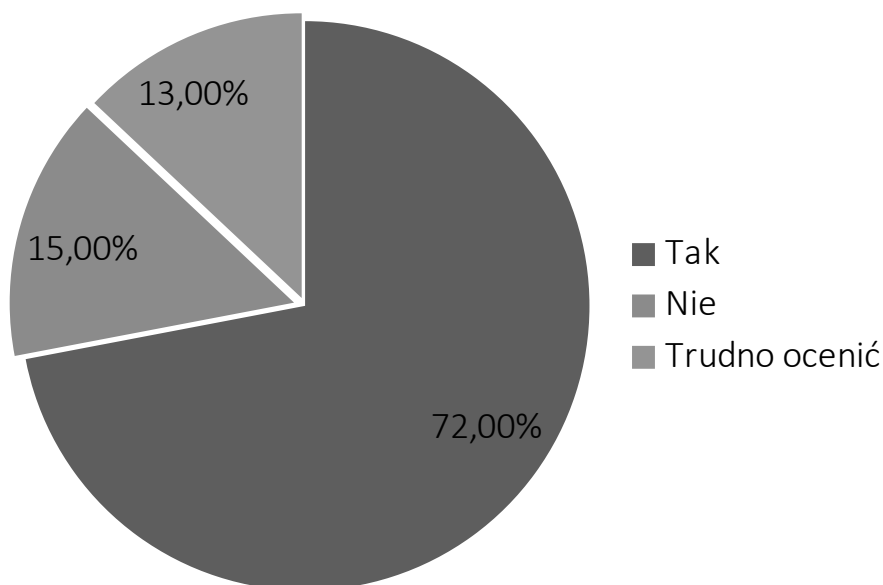
Na początku spytano o długość czasu mieszkania w Białej Podlaskiej. Połowa respondentów mieszka w tym mieście powyżej 15 lat. Aż 22% ankietowanych mieszka w nim od 11 do 15 lat. 17 % osób biorących udział

w badaniu mieszka tu od 6 do 10 lat, a do roku – 6% respondentów. Tylko 5% badanych mieszka w Białej Podlaskiej od roku do 5 lat.

Kolejne pytanie związane było z zadowoleniem z miejscowości, w której mieszkają respondenci. Analiza wyników pozwala stwierdzić, że mieszkańcy Białej Podlaskiej są zadowoleni z miejsca, w którym mieszkają (55%). 33% ankietowanych trudno było ten aspekt ocenić, zaś 12% respondentów nie jest zadowolonych z miejsca zamieszkania.

Następne pytanie dotyczyło bezpieczeństwa na terenie Białej Podlaskiej. Odpowiedzi ankietowanych zaprezentowano na wykresie 1.

WYKRES 1. CZY CZUJE SIĘ PAN(I) NA TERENIE MIASTA BIAŁA PODLASKA BEZPIECZNIE?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet.

Ankietowani w większości (72%) uważali, że teren miasta jest bezpieczny. Przeciwnego zdania było 15% badanych, a 13% z nich trudno było ten aspekt ocenić.

Respondenci w przeważającej części (80%) potwierdzili również, że czują się bezpiecznie na terenie miasta w nocy. Przeciwnego zdania było 11% ankietowanych, a 9% nie miało zdania na ten temat.

Kolejne kwestie związane były z tym, co według badanych zwiększyłoby poczucie bezpieczeństwa na terenie badanego miasta. Możliwe było zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi. Bialczanie wskazywali następujące przesłanki:

- większa liczba kamer na ulicach (51%),
- większa liczba patroli Policji (29%),
- większa liczba patroli straży miejskiej (11),
- lepiej oświetlone ulice i parkingi (6%),
- inne (jakie)... wspólne patrole Policji i straży miejskiej, mniejsza liczba punktów sprzedających alkohol (2%),
- większa liczba akcji informacyjnych (1%).

Bialczanie w przeważającej części (95%) nie byli nigdy ofiarami przestępstwa w swoim mieście. Natomiast 5% było ofiarami przestępstwa. Respondentów zapytano również o zagrożenia, jakich najbardziej się obawiają w na terenie swojego miasta. Głównymi zagrożeniami były:

- szybko jeżdżący kierowcy (48%),
- agresja ze strony pijanych osób (15%),
- zaczepianie przez grupy agresywnej młodzieży (9%),
- włamania (7%),
- kradzieże (6%),
- niszczenie rzeczy użyteczności publicznej przez wandalów (6%),
- bójki i pobicia (3%),
- napady, rozboje (2%),
- żadne (2%),
- wymuszenia, okupy (1%),
- inne zagrożenia (1%).

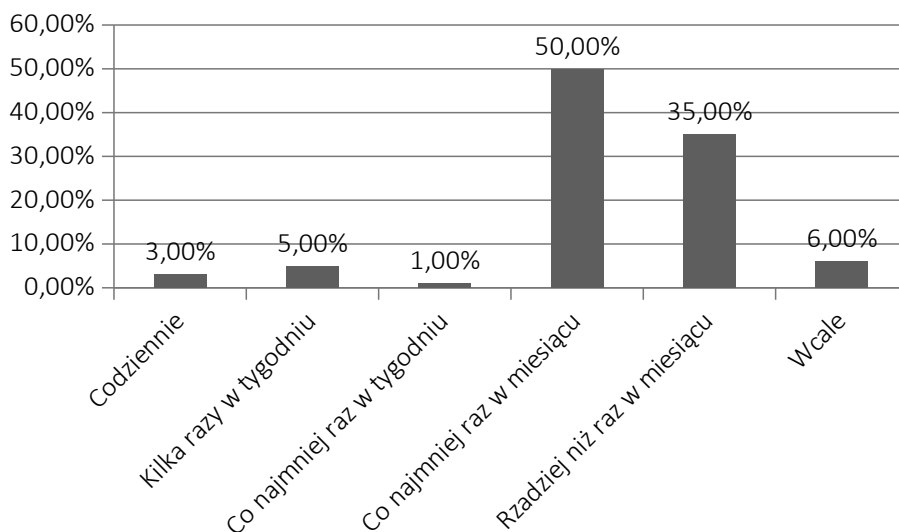
Ankietowanych pytano również o częstotliwość widywania patroli Policji. Odpowiedzi respondentów zaprezentowano na wykresie 2.

Połowa (50%) respondentów widuje co najmniej raz w miesiącu patrol Policji w swoim miejscu zamieszkania. 35% respondentów spotyka patrole Policji rzadziej niż raz w miesiącu, a 6% wcale ich nie widuje. Tylko 5% widzi je kilka razy w tygodniu, a 3% –codziennie.

Pytano również o to, czy Bialczanie znają swojego dzielnicowego. Najwięcej osób wskazało (79%), że zna swojego dzielnicowego. Natomiast nie zna go 21% badanych.

WYKRES 2. CZĘSTOTLIWOŚĆ WIDYWANIA PATROLI POLICJI W MIEJSCU SWOJEGO ZAMIESZKANIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet.

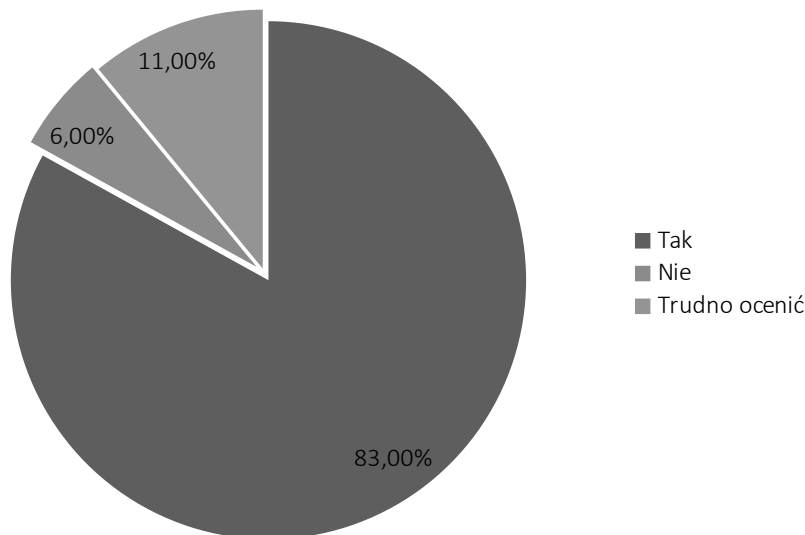
Kolejną analizowaną kwestią było to, czy obecnie mieszkańcy miasta czują się bezpieczniej niż 5 lat temu. Odpowiedzi respondentów zaprezentowano na wykresie 3.

83% ankietowanych osób czuje się bardziej bezpiecznie niż 5 lat temu, zaś 11% trudno było to ocenić. 6% mieszkańców nie czuje się bezpieczniej. Wpływ na wzrost poczucia bezpieczeństwa mieszkańców ma na pewno malejąca liczba przestępstw stwierdzonych przez Komendę Miejską Policji w Białej Podlaskiej. Analizę ilości przestępstw w poszczególnych latach zaprezentowano w tabeli 1.

Ocenie poddano również miejsca najbardziej niebezpieczne w mieście. Za takie miejsca mieszkańcy uznali:

- centrum miasta (35%),
- osiedla (25%),
- obiekty sportowe (14%),
- parki (13%),
- przystanki autobusowe (9%),
- środki komunikacji miejskiej (3%),
- małe lokalne ulice (1%).

WYKRES 3. CZY OBECNIE MIESZKAŃCY MIASTA CZUJĄ SIĘ BEZPIECZNIEJ NIŻ 5 LAT TEMU

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet.

Kolejne pytanie dotyczyło największego zaufania mieszkańców do różnych służb w kwestii bezpieczeństwa. Aż 62% respondentów najbardziej ufa Państwowej Straży Pożarnej, zaś 22% Policji. Tylko 10% najbardziej ufa pogotowiu ratunkowemu, a 6% straży miejskiej.

Ostatnie pytanie dotyczyło oceny działalności Komendy Miejskiej Policji w Białej Podlaskiej. 45% ankietowanych dobrze ocenia działalność Komendy Miejskiej Policji w Białej Podlaskiej. 37% badanych nie ma zdania na ten temat, a 11% ocenia działalność tej instytucji bardzo dobrze. 5% respondentów oceniło pracę Komendy raczej źle, a 2% bardzo źle.

PODSUMOWANIE

Podsumowując odpowiedzi udzielone na wszystkie pytania w przeprowadzonym badaniu ankietowym, stwierdza się, że mieszkańcy Białej Podlaskiej czują się bezpiecznie na terenie miasta. Powiązane to może być z tendencją spadkową liczby przestępstw rejestrowanych przez Komendę Miejską Policji w Białej Podlaskiej. Na poprawę stanu bezpieczeństwa w mieście mógł mieć wpływ montaż monitoringu w newralgicznych miejscach i wprowadzenie patroli całodobowych przez Białą

Straż Miejską²⁶. Według stanu na koniec 2017 roku w Białej Podlaskiej zamontowane były 54 kamery monitoringu miejskiego i 24 kamery monitoringu alarmowego²⁷. Władze miasta również wspierają finansowo Komendę Miejską Policji w Białej Podlaskiej w celu poprawy warunków jej funkcjonowania²⁸. Obecnie w białskiej Policji jest 60 pojazdów, 20% z nich nadaje się do wycofania z eksploatacji ze względu na duży przebieg. To właśnie wsparcie finansowe samorządowców pozwoliło w grudniu 2017 roku na zakup nowych radiowozów, psa służbowego oraz alkometru, który znajduje się w holu urzędu miasta. Nowe radiowozy służą podniesieniu poziomu bezpieczeństwa w mieście. Umożliwiają bezzwłoczną reakcję na każde zgłoszenie pochodzące od mieszkańców. To właśnie ciągła modernizacja wyposażenia białskiej jednostki ma wpływ na stan bezpieczeństwa w mieście²⁹.

Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców Białej Podlaskiej jest zależne od inwestycji, jakich miasto dokonało na przełomie ostatnich kilkunastu lat. Wzrost nakładów finansowych inwestowanych w infrastrukturę i urządzenia podnoszące bezpieczeństwo pozwala mieszkańcom czuć się coraz bezpieczniej. Potwierdziły to badania: 83% badanych czuje się obecnie bardziej bezpiecznie niż jeszcze 5 lat temu.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamowicz M., *Album Jubileuszowy Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej – Dziesięciolecie Uczelni 2000–2010*, Unitex, Biała Podlaska 2010.
2. Chomicz A., *Biała Podlaska: XX-lecie samorządu terytorialnego: 1990–2010*, Urząd Miasta Biała Podlaska, Biała Podlaska 2010.

²⁶ „Dziennik Wschodni” – portal regionalny województwa lubelskiego: www.dziennik-wschodni.pl/biala-podlaska/mieszkancy-musza-byc-swiadomi-ze-moga-byc-nagrani,n,1000201679.html (20.05.2018).

²⁷ Tygodnik „Słowo Podlasia”, www.slowopodlasia.pl/wiadomosci/3307,biala-podlaska-jest-porozumienie-bedzie-scislejsza.dostep (20.05.2018).

²⁸ Portal Radio Biper: www.radiobiper.info/2017/12/28/nowe-auta-bialskiej-policji-galeria/ (dostęp 21.05.2018).

²⁹ „Dziennik Wschodni” – portal regionalny województwa lubelskiego: www.dziennik-wschodni.pl/biala-podlaska/komenda-miejska-ma-cztery-nowe-radiowozy-dwa-nie-oznakowane,n,1000211170.html (dostęp 22.05.2018).

3. Czupryński A., *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), CNBOP-PIB, Józefów 2015.
4. Dawidczyk A., Gryz J., *Zarządzanie strategiczne bezpieczeństwem. Teoria – praktyka – dydaktyka*, WSHE w Łodzi, Łódź 2006.
5. Depta M., *Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne współczesnej Japonii*, [w:] *Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Z. Wilk-Woś, M. Stępiński (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2017.
6. Gierszewski J., Biernat T., *Poczucie bezpieczeństwa społecznego młodzieży w małym środowisku*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2013.
7. Grosset R., Mochnaczewski P., Wiatr S., *Zagrożenia i poczucie bezpieczeństwa: oceny mieszkańców dużych miast*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa 2009.
8. Jegorow D., *Strategia przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą dla powiatu bialskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, tomaszowskiego i włodawskiego*, Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego „Civis”, Chełm 2012.
9. Kanar M., *Poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa w Polsce zmiany na przestrzeni lat 2002–2014*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2017, nr 2(3).
10. Łazowski T., *XX lat (1990–2010) odrodzonych samorządów ziemi bialskiej*, MERITUM Bożena Zimmermann, Biała Podlaska 2010.
11. Malicka T., Michałowski G., *Raport o stanie miasta 1999*, Urząd Miasta w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2000.
12. Marciniak E.M., *Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Elipsa, Warszawa 2009.
13. Najder-Stefaniak K., *O bezpieczeństwie człowieka. Refleksja inspirowana filozofią Alberta Schweitzera*, „Wspólnotowość i Postawa Uniwersalistyczna”, nr 7/2010–2011, A. Góralski (red.), Polskie Towarzystwo Uniwersalizmu, Warszawa.
14. Serafin T., Parszowski S., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011.

15. Szweda E., *Psychologiczno-społeczna przestrzeń zagrożeń i wyzwań wobec bezpieczeństwa człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne wobec współczesnych wyzwań – wybrana problematyka*, A. Stępień, K. Meszyński (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2017.
16. Szweda E., *Razem bezpieczniej w społecznościach lokalnych*, [w:] *Współczesne aspekty bezpieczeństwa*, A. Stępień (red.), Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2016.
17. Wiśniewski B., *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, WSPoL w Szczytnie, Szczytno 2011.

Netografia

18. „Dziennik Wschodni” – portal regionalny województwa lubelskiego: www.dziennikwschodni.pl/biala-podlaska/komenda-miejska-ma-cztery-nowe-radiowozy-dwa-nieoznakowane,n,1000211170.html.
19. „Dziennik Wschodni” – portal regionalny województwa lubelskiego: www.dziennikwschodni.pl/biala-podlaska/mieszkanicy-musza-byc-swiadomi-ze-moga-byc-nagrani,n,1000201679.html.
20. Komenda Główna Policji: www.policja.pl/pol/aktualnosci/122393,Wiekszosc-Polakow-deklaruje-swoje-zaufanie-do-Policji.html.
21. Polska w liczbach – Demografia, nieruchomości, rynek pracy i edukacja przedstawione w ciekawej i czytelnej formie: www.polskawliczbach.pl/Biala_Podlaska.
22. Portal Radio Biper: www.radiobiper.info/2017/12/28/nowe-auta-bialskiej-policji-galeria/.
23. Raport o stanie bezpieczeństwa – Biuletyn Informacji Publicznej MSWiA: www.bip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html.
24. Specjalistyczny portal internetowy prezentujący wizytówki i dane teleadresowe wszystkich aktywnych gmin i powiatów w Polsce: www.wrotapolski.org/js,biala_podlaska,559.html.
25. Tygodnik „Słowo Podlasia”: www.slowopodlasia.pl/wiadomosci/3307,biala-podlaska-jest-porozumienie-bedzie-scislejsza.
26. Urząd Statystyczny w Lublinie: www.lublin.stat.gov.pl.

GRZEGORZ CZAPSKI – doktorant Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Główny przedmiot jego zainteresowań naukowych to zagadnienia związane z bezpieczeństwem społecznym i bezrobociem.

CITE THIS ARTICLE AS:

G. Czapski, *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców Białej Podlaskiej w kontekście rozwoju miasta*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 53-70, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5883.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (71–86)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5884

ANALIZA PROCESU DECYZYJNEGO
W KONCEPCJACH CZŁOWIEKA –
MECHANISTYCZNEJ I CYBERNETYCZNEJ

THE ANALYSIS OF THE DECISION-
MAKING PROCESS IN MECHANISTIC
AND CYBERNETIC CONCEPTS
OF HUMAN BEING

Teresa GRABIŃSKA
Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu

Maria KAMIŃSKA-ZABIEROWSKA
Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu

ABSTRACT:

There are discussed two models of human reactions to stimuli from the environment. In the mechanistic model, the decision-making process is determined and triggered by internal power, and this is fueled by the acquisition of external goods. In the cybernetic model, man is an autonomous system, i.e. equipped with so-called homeostat, which regulates the processing of information from outside, according to his own purpose to influence the environment. Both models are compared in terms of the effect of the decision. While the man-machine regulates the state of the environment in overcoming conflict in it, the man-autonom has a wider field of action to modify the state of the environment, according to his own

goal. In both models, however, there is no room for a value system that motivates the decision-making process.

KEY WORDS:

hobbes' anthropology, mechanism of appetite and aversion, mazur's autonom, information processing, motivation

ABSTRAKT:

Dyskutuje się dwa modele powstawania ludzkich reakcji na bodźce z otoczenia. W modelu mechanistycznym proces decyzyjny jest zdeterminowany i wywoływany wewnętrzną mocą, a ta jest podsycana zdobywaniem dóbr zewnętrznych. W modelu cybernetycznym człowiek jest układem samodzielnym, tzn. wyposażonym w tzw. homeostat, który reguluje przetwarzanie informacji z zewnątrz, zgodnie z własnym celem wpływania reakcją na otoczenie. Oba modele są porównane pod kątem skutku decyzji. Podczas gdy człowiek-maszyna reguluje stan otoczenia w przewyciężaniu w nim konfliktu, to człowiek-autonom ma szersze pole działania w modyfikowaniu stanu otoczenia zgodnie z własnym celem. W obu modelach nie ma jednak miejsca na system wartości, który motywuje proces decyzyjny.

SŁOWA KLUCZOWE:

antropologia hobbesa, mechanizm apetytu i awersji, autonom mazura, przetwarzanie informacji, motywacja

WSTĘP

Decyzja jest aktem podejmowanym przez człowieka (lub grupę) w celu urzeczywistnienia jakiegoś zamiaru. Poszczególne człowiek podejmuje decyzję, w ten sposób dopełniając zamiar gotowością spełnienia go, gdy jest przekonany o możliwości osiągnięcia celu, będącego przedmiotem zamiaru, i ma rozeznanie w doborze środków prowadzących do celu. Decyzję podejmuje się, gdy ma się wybór co najmniej spośród dwóch możliwych celów. Gdy cele te nie pozostają we wzajemnej opozycji lub się nie wykluczają, wybór jest zwykle dyktowany namysłem nad stopniem optymalności wyboru celu, tzn. stosunkiem zaangażowanych środków do pożytku z osiągnięcia celu. Gdy cele pozostają w sprzeczności, wtedy w wyborze przywołuje się ogólniejszy system wartości dóbr, który uzasadnia wybór.

Bywa jednak tak, że decyzję podejmuje się grupowo (kolektywnie, zespołowo), w sytuacji gdy członkowie grupy pozostają w konflikcie, gdy kierują nimi różne motywacje, pochodzące z rozmaitych źródeł:

- różnica interesów indywidualnych, społecznych lub politycznych,
- różnice kulturowe w wartościowaniu celu i doborze środków jego realizacji,
- różnice w psychologicznie warunkowanych intencjach i oczekiwaniach,
- różnice w poziomie wykształcenia pozwalającego ocenić cel i środki do jego osiągnięcia.

Wymienione podstawy motywacji mogą na siebie zachodzić, łączyć się ze sobą, co dodatkowo czyni konflikt mniej czytelnym.

Sytuacja konfliktowa, leżąca u podstaw podejmowania decyzji, nie jest klasyczną sytuacją konfliktu, modelowaną matematycznie¹. W tak jak powyżej rozważanej sytuacji konfliktowej uwaga jest skupiona na motywacjach, które tworzą sytuację konfliktową, nie zaś na stosowaniu metod przewyższania konfliktu.

Analiza motywacji jest jednym z najtrudniejszych problemów procesu decyzyjnego, ze względu na uszczegółowienie zagadnienia. Przygotowaniem do niej jest ogólniejsza analiza samego procesu decyzyjnego, przeprowadzona w niniejszej pracy z pozycji koncepcji człowieka (ostatecznie odnoszonej do antropologii filozoficznej):

- w mechanistycznym modelu funkcji poznawczych i emotywnych człowieka w siedemnastowiecznej angielskiej filozofii Tomasza Hobbesa²,
- w modelu cybernetycznym podejmowania decyzji Mariana Mazura (w jego podstawowej oryginalnej wersji)³.

Na koniec zostanie przedstawione porównanie tych dwóch koncepcji procesu decyzyjnego. Tego rodzaju porównań oczekuje się zwłaszcza w dobie wdrażania projektu transhumanizmu⁴, w którym sprzężenie HMI (*human-machine interface*)⁵ jest jednym z najważniejszych postulatów.

¹ Za pomocą teorii gier lub analizy danych, stochastycznie itd.

² T. Hobbes, *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, tłum. Cz. Znamierowski, Fundacja Aletheia, Warszawa 2009.

³ M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966 (tu rozdz. II. 9).

⁴ T. Grabińska, *Transhumanizm – ochrona i zagrożenia bezpieczeństwa personalnego*, [w:] *System bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Synergia zagrożeń*, H. Spustek (red.), wyd. WSOWL, Wrocław 2014, s. 17–38.

⁵ Vide. np. P. Bach-y-Rita, S.W. Kercel, *Sensory substitution and the human-machine*, "Trends in Cognitive Sciences" 2003, 7(12), p. 541–546.

1. CZŁOWIEK-MECHANIZM HOBBSA

Tomasz Hobbes jest autorem precyzyjnie zbudowanej antropologii mechanistycznej. Oto każdy byt jest mechanizmem – zarówno ożywiony, jak i nieożywiony. Życie jest ruchem (rozumianym jak w mechanice, dziale fizyki), jego źródło znajduje się w którejś z części owego bytu. Maszyna zatem niczym się pod tym względem nie różni od organizmu zwierzęcego, a ten od organizmu ludzkiego⁶.

Człowiek jako mechanizm jest zarówno detektorem bodźców pochodzących z zewnątrz, jak i reagentem na nie. Sygnał z zewnątrz jest odbierany przez określony zmysł i powoduje w nim zmianę mechaniczną (ruch), której obraz (*imago*) nazywa się *wrażeniem zmysłowym*⁷. Wrażenie zaś, „które zanika” stopniowo po ustaniu jego przyczyny, Hobbes nazwał *wyobraźnią (imaginacją)*, *słabnące wyobrażenie* konkretnej rzeczy – *wyobrażeniem, słabnięcie wrażenia* należącego do przeszłości – *obrazem pamięci*. W ten sposób utożsamiał wyobraźnię z pamięcią. Wiele obrazów pamięci tworzy doświadczenie, w którym zawierają się zarówno *wyobrażenia proste* (te pierwotne wyobrażenia całości przedmiotu), jak i *złożone* (tworzone z wyobrażeń pierwotnych).

Rozumienie według Hobbesa to też wyobraźnia, lecz powstająca w wyniku dochodzących do zmysłów znaków językowych (słów) lub innych, kierowanych jakąś intencją (jest „pojęciem wywołanym przez mowę”)⁸. Tak zdefiniowane rozumienie jest właściwe i ludziom, i zwierzętom. Rozumienie specyficznie ludzkie odnosi się do warstwy znaczeniowej słów i związków między słowami oraz między zdaniem (jak w dyskursie). Od ciągu słów lub zdań Hobbes odróżnił *następstwo* (ciąg) myśli, nazywane *mową wewnętrzną*. Może ono być *niekierowane, nierozmysłne* albo *kierowane* chęcią lub zamiarem, uregulowane⁹.

Ciągi myśli uregulowanych są – według Hobbesa – dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, są to te, które prowadzą do odkrycia przyczyny „wyobrażonego skutku” (można by je nazwać *kausalnymi*¹⁰); po drugie – te, które

⁶ T. Hobbes, op. cit., *Wprowadzenie*.

⁷ Ibidem, rozdz. I. 1.4.

⁸ Ibidem, rozdz. II. 2–4, 10; IV. 22.

⁹ Ibidem, rozdz. III. 1, 3, 4.

¹⁰ Kausalne ciągi myślowe Hobbes przypisał zarówno ludziom, jak i zwierzętom, co budzi poważne obiekcje, ale jednocześnie wskazuje na instynktowność w ustalaniu przyczyn w modelu Hobbesowskim; vide: T. Hobbes, op. cit., rozdz. III. 5, 6.

dostarczają wyobrażonych wariantów skutków (można by je nazwać *prewidystycznymi*) i są kierowane typowo ludzką cechą – Hobbes utożsamiał ją (zbyt wąsko) z *ciekawością*. Rozwinął następnie przewidystyczny ciąg myśli uregulowanych i znalazł inne typowo ludzkie cechy, które go umożliwiają, jak *przewidywanie*, *przezorność* (*przewidywanie przyszłości, oparte na doświadczeniu minionym*), *roztropność*¹¹.

W przekazywaniu wielu rodzajów sygnałów, ale przede wszystkim w przekazywaniu ciągów myśli niezbędny jest człowiekowi język w postaci *mowy*, złożony z pojęć, sądów i związków między nimi. Jedną z czterech funkcji języka (*mowy*), wyróżnionych przez Hobbesa¹² (obok: rejestrowania zdarzeń, edukowania, zabawy i uprzyjemniania życia słowami), jest rozpoznanie na jej podstawie motywacji ludzkiego działania, także wyprzedzająco, tzn. gdy ono jeszcze nie zaszło i pozostaje w sferze zamiaru. A więc umiejętność analizy języka (zwłaszcza znajomość logiki pragmatycznej) jest ważna nie tylko w formułowaniu w sposób ścisły twierdzeń i ich uzasadnianiu, nie tylko w skutecznym komunikowaniu się¹³, lecz także w rozpoznawaniu motywacji osoby wyrażającej językiem określone treści. Hobbes w związku z tym przestrzegał: „człowiek musi się mieć na baczności przed słowami, które nie tylko oznaczają naturę rzeczy, jaką sobie wyobrażamy, lecz również oznaczają naturę, dyspozycje i zainteresowania tego, kto mówi”¹⁴. Takimi słowami są np. nazwy wartościujące. Ale nie tylko używanie podobnych nazw zdradza motywację, lecz czasem cała konstrukcja wypowiedzi, w której zestawienia sądów sugerują pewien zamierzony lub niezamierzony kontekst¹⁵.

Hobbes, nadając cechę *rozumowania* wyłącznie człowiekowi, zredukował ją do kalkulacji, na podobieństwo dodawania i odejmowania. „ROZUM bowiem (...) [jako władza umysłu] jest niczym innym jak tylko

¹¹ Ibidem, rozdz. III. 7, 10; VIII. 1, 10. *Roztropnością* Hobbes nazwał ten rodzaj *dowcipu*, który pozwala prawidłowo w myślach określić ciąg zdarzeń prowadzących do danego celu lub określić cel, do którego prowadzi dany ciąg zdarzeń. *Dowcip* zaś to ogólna nazwa cnót (sprawności) intelektualnych (cenionych w danej społeczności), a także nazwa poszczególnych cnót.

¹² T. Hobbes, op. cit., rozdz. IV. 3.

¹³ Vide: K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa 1974; T. Grabińska, *Wprowadzenie do logiki. Bezpieczna komunikacja*, wyd. AWL, Wrocław 2016.

¹⁴ T. Hobbes, op. cit., rozdz. IV. 24.

¹⁵ Vide. np.: M. Zabierowski, *Kulturowe i społeczne uwarunkowania komunikacji*, wyd. WSOWL, Wrocław 2012.

liczeniem (to znaczy: dodawaniem i odejmowaniem ciągów nazw ogólnych), które zostały uznane w tym celu, by *zarejestrować i oznaczać* nasze myśli¹⁶. Jednak nawet tak wąsko pojęte rozumowanie pozwala człowiekowi na formułowanie sądów o pewnej rzeczywistości przedmiotowej, które są prawdziwe, fałszywe albo niedorzeczne. Szczególnie sądom niedorzecznym poświęcił Hobbes sporo miejsca i wskazał na aż siedem przyczyn ich powstania¹⁷. To, co z nich wynika dla analizy motywacji i procesu decyzyjnego, to nieadekwatne przyporządkowanie terminów języka elementom rzeczywistości przedmiotowej, mającej być opisaną tym językiem, ale również to, że przyjęte znaczenia słów w danym kręgu kulturowym (z wpisaną weń filozofią, z której tak się natrzęsał Hobbes) mogą znaczyć co innego lub zgoła nic nie znaczyć w innym kręgu kulturowym.

Przywołane wyżej *wrażenie zmysłowe*, spowodowane sygnałem z zewnątrz, transmitowanym przez zmysły, jest ruchem wewnątrz ludzkiego ciała, a jego resztką pozostaje w *wyobrażeniu*, które jest z kolei „pierwszym wewnętrznym początkiem ruchu rozmyślnego”, czyli podjęciem decyzji. Nim jednak dojdzie do decyzji, zjawiają się „drobne początki ruchu [jeszcze] wewnątrz ciała”, które Hobbes nazwał *dążeniem*. Gdy jest ono nakierowane na coś, to nazywa się *apetytem* (pożądaniem), gdy zaś przeciw czemuś – nazywa się *awersją* (wstrętem). Na ogół skomplikowany układ apetytów i awersji (Hobbesowski mechanizm apetytów i awersji – MAA) ma tłumaczyć zdeterminowane tym mechanizmem wszelkie zachowanie się człowieka i konkretne decyzje. Niektóre apetyty i awersje są wrodzone, jednak więcej jest tych nabytych w wyniku doświadczenia lub jego braku (jak w przypadku awersji do rzeczy nieznanych). Rzeczy obojętne wobec reakcji przyciągania lub odpychania nazwał Hobbes godnymi *pogardą*, gdyż nie są bodźcem do wykonania ruchu, do realizacji decyzji – nie są stymulatorem działania mechanizmu¹⁸.

2. HOBBEŚOWSKI MECHANIZM PODEJMOWANIA DECYZJI A NATURALNOŚĆ KONFLIKTU

Dążenie, które jest ruchem *do* (gdy powodowane apetytem) lub *od* (gdy powodowane awersją), przedstawia się w emocjach człowieka, odpowiednio, *zadowoleniem* (*przyjemnością* – w tym *przyjemnością zmysłową*

¹⁶ Por. T. Hobbes, op. cit., rozdz. V. 1, 2.

¹⁷ Ibidem, rozdz. V. 8–15.

¹⁸ Ibidem, rozdz. VI. 1–6.

i przyjemnością ducha, czyli radością) lub niezadowoleniem (przykrością – w tym przykrością zmysłową, czyli cierpieniem i oczekiwaniem przykrych skutków, czyli smutkiem)¹⁹. Jest to już punkt wyjścia do motywowania pozytywnego lub negatywnego w wyborze celu (podjęcia decyzji) i metod postępowania (realizacji decyzji).

MAA w połączeniu z przekonaniem (tzn. w połączeniu z racjonalizacją apetytu i awersji) w perspektywie motywacji owocuje zróżnicowaniem postaw wobec konkretnych wyborów²⁰. I tak apetyt + pewność zaspokojenia go to *nadzieja* (trwająca w czasie – to *ufność* we własne możliwości), apetyt + brak możliwości zaspokojenia go to *zwątpienie* (*rozpacz* – przy czym permanentne zwątpienie to *brak zaufania* we własne możliwości), awersja + pewność zagrożenia to *strach* (*obawa*), awersja + możliwość przezwyciężenia jej to *odwaga* (powstająca nagle – to *gniew*, przy czym gniew wywołany niesprawiedliwością – to *oburzenie*).

Motywacja nie jest aktem spontanicznym, lecz wyrozumowanym, przy czym w antropologii Hobbesowskiej jest wynikiem *namysłu*, który tu jest wypadkową – w sensie całej sumy – „pożądań wstrętów, nadziei i obaw, które powracają wciąż, póki rzecz dana albo nie zostanie osiągnięta, albo nie zostanie uznana za niemożliwą”²¹. A to, co ostatecznie w namyśle poprzedza *działanie* lub *zaniechanie* – to u Hobbesa *wola*. Wola jest tu niejako motywacją, zdeterminowaną w mechanicznym sumowaniu (jakby wektorowym) owych natrętnych odczuć przy podjęciu decyzji.

Zachowanie człowieka-mechanizmu objawia się stanem emocjonalnym – pożądania lub odrzucenia, lecz jest w istocie zdeterminowane przez MAA. Można by więc, po pierwsze, stwierdzić, że motywy ludzkiego działania (Hobbesowskie *sposoby bycia*²²) leżą w działaniu owego mechanizmu. Każdy jednak mechanizm składa się z elementów, powiązań między nimi i źródła siły ruchu. Dla zrozumienia zatem powstawania motywacji konieczne jest rozpatrzenie struktury i stanu tych trzech czynników, warunkujących działanie mechanizmu, którego efektem jest decyzja.

Gdy Hobbes rozważał konstytucję psychofizyczną człowieka (strukturę i powiązania mechanizmu ludzkiego), stwierdził, że pod tym względem

¹⁹ Ibidem, rozdz. VI. 9–13.

²⁰ Ibidem, rozdz. VI. 14–21.

²¹ Ibidem, rozdz. VI. 49.

²² Ibidem, rozdz. XI. 1. Sposób bycia to „te cechy człowieka, które mają znaczenie dla współżycia ludzi w pokoju i jedności”.

ludzie w zasadzie nie różnią się między sobą²³, a więc to nie te dwa spośród wymienionych w ostatnim akapicie czynników są istotne do zrozumienia odmienności motywacji. Pozostaje czynnik trzeci – czyli źródło siły ruchu (napędu mechanizmu). Tę siłę napędu Hobbes nazwał *mocą człowieka*²⁴, a jej źródła upatrywał w tzw. żądzy mocy²⁵. To ona różnicuje *dowcip*²⁶, zwłaszcza *nabyty*, i decyduje według Hobbesa o wartości człowieka-maszyny, którą wyznacza jego cena (rynkowa), gdyż „wart jest on tyle, ile by dano za korzystanie z jego siły”²⁷.

Każdy żyjący człowiek charakteryzuje się nieustającą żądzą mocy (warunkującą siłę witalną), ale nie wszyscy w tym samym stopniu nią dysponują, gdyż nie mają tych samych zasobów wiedzy, wielkości bogactwa i zakresu władzy. Są jednak według Hobbesa przekonani o tym, że każdy z nich ma ten sam dowcip, a więc potencjalnie każdemu z nich owa moc wiedzy, bogactwa i władzy się należy. Prowadzi to nieuchronnie do rywalizacji, powszechnego braku wzajemnego zaufania i żądzy wynoszenia się nad innych, co jest źródłem permanentnego konfliktu²⁸. Stąd naturalnym prawem człowieka jest „stan wojny każdego z każdym”²⁹, a jedynym panaceum pozostaje uporządkowanie i powściągnięcie prawem tego naturalnie zantagonizowanego zbiorowiska ludzkiego (np. w państwie – owym Hobbesowskim *Lewiatanie*³⁰). W perspektywie antropologii Hobbesa każda decyzja jest podejmowana w sytuacji konfliktowej, a źródłem tego konfliktu jest natura ludzka.

3. CZŁOWIEK JAKO CYBERNETYCZNY UKŁAD SAMODZIELNY

Człowiek w modelu cybernetycznym Mariana Mazura jest *układem U samodzielnym (autonomicznym, zwanym w odróżnieniu od automatu autonomem)*³¹, czyli układem *samosterownym*, wzbogaconym o *homeostat* (Hom), który jest przetwornikiem informacji w U i którego funkcją jest

²³ Ibidem, XII. 1.

²⁴ Ibidem, rozdz. X. 1–15.

²⁵ Ibidem, VIII. 15; XI. 2.

²⁶ Vide: przyp. 11.

²⁷ T. Hobbes, op. cit., rozdz. X. 16.

²⁸ Ibidem, rozdz. XIII. 6.

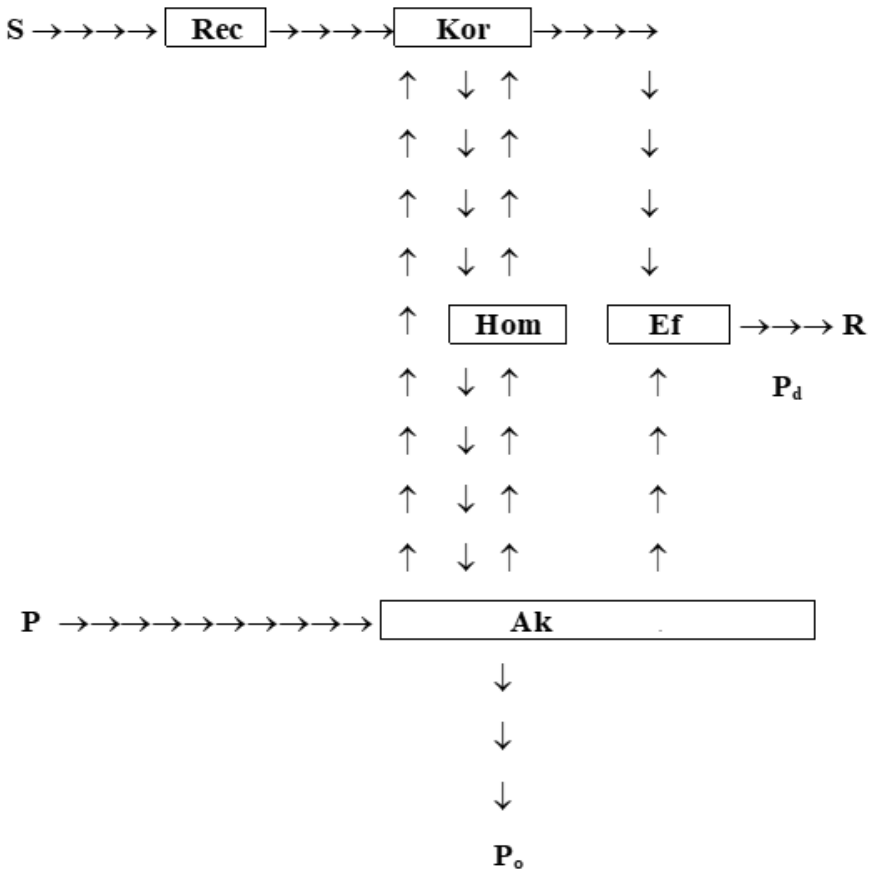
²⁹ Ibidem, rozdz. XIV. 4.

³⁰ Ibidem, *Wprowadzenie*.

³¹ M. Mazur, op. cit., rozdz. I. 4.

modyfikowanie zgromadzonej informacji struktury układu. Homeostat pozostaje w oddzielnych sprzężeniach zwrotnych z *korelatorem* (Kor – którego funkcją jest przetwarzanie informacji pochodzących z otoczenia układu U i przechowywanie ich do dalszego wykorzystania) i z *akumulatorem* (Ak – którego funkcją jest przyjmowanie energii z otoczenia, przechowywanie i przetwarzanie jej w celu napędzania działania układu). Akumulator zasila Kor i *efektor* (Ef), czyli organy sterownicze układu, w których – za pośrednictwem Kor – kształtuje się *reakcja* (R) układu na informację, czyli *bodziec* S z otoczenia (nadawany przez *organizatora* lub spontaniczny), przyjęty przez *receptory* (Rec) układu.

RYS. 1. SCHEMAT UKŁADU SAMODZIELNEGO

Źródło: opracowanie własne na podstawie rys. 4–7 w: M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966.

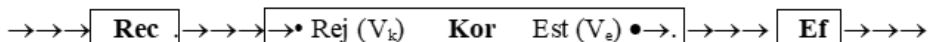
Energia (wyznaczona na jednostkę czasu przez *moc* P) zasilająca działanie układu oraz informacja (bodziec S) pochodzą od *organizatora* (Org), tj. czynnika zewnętrznego (też w postaci pewnego przetwornika energii i informacji), który wykorzystuje dany układ w wyznaczonym przez siebie celu, lub wprost z otoczenia.

Gdy układ U jest zaopatrzony w akumulator Ak, to U jest samosterowny, ponieważ jest zasilany od wewnątrz, a rola organizatora redukuje się do *czynności sterowniczych*. Moc $P = P_o + P_d$, gdzie P_o jest *mocą jałową*, czyli energią utraconą do otoczenia na jednostkę czasu, a P_d jest *mocą dyspozycyjną* do wykorzystania w Ef w celu wywołania R.

Gdy układ U jest zaopatrzony w homeostat Hom, to U jest samodzielny (Rys. 1), gdyż może uwolnić się od organizatora Org sterującego z zewnątrz. Jest w stanie się samosterować i w dodatku, ze względu na samodzielnie wyznaczany cel, może się stać organizatorem innych układów.

Gdy do układu dociera informacja S za pośrednictwem receptora Rec, zostaje zapisana w Kor jako komunikat zwany *rejestratem* w rejestratorze Rej. Z kolei U za pośrednictwem Ef wywołuje reakcję R w otoczeniu. Do Ef dociera informacja przetworzona z rejestratów w korelatorze – w *estymatorze* Est³². Między Rej i Est następuje w *środoisku korelacyjnym* oddziaływanie w postaci przepływu *energii korelacyjnej* z powodu różnicy potencjałów (Rys. 2). Potencjał występujący w Rej to potencjał rejestracyjny V_r , wstępnie równy *potencjałowi korelacyjnemu* V_k , a w Est – to *potencjał estymacyjny* V_e ³³.

RYS. 2. SCHEMAT DYNAMIKI PRZEKSZTAŁCANIA INFORMACJI W KORELATORZE KOR

Źródło: opracowanie własne na podstawie rys. 7–2 w: M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966.

Jednak V_e nie może być wyznaczony wyłącznie przez V_r , ponieważ oznaczałoby to całkowite uzależnienie działania U od sygnałów pochodzących z otoczenia. Aby tak nie było, czego wymaga samodzielność układu U, w *środoisku korelacyjnym* musi być obecny jeszcze inny potencjał, zwany *potencjałem refleksyjnym* V_h . W ten sposób potencjał korelacyjny V_k , czyli ten, który wywołuje przepływ energii korelacyjnej, będzie sumą:

³² Ibidem, rozdz. II. 6.

³³ Ibidem, rozdz. II. 7.

$V_k = V_r + V_h$. Moc korelacyjna K (energia korelacyjna na jednostkę czasu) będzie zaś miała postać: $K = (V_r + V_h) G$, gdzie G jest przewodnością korelacyjną, tj. zdolnością przewodzenia energii korelacyjnej³⁴.

4. CYBERNETYCZNY PROCES PODEJMOWANIA DECYZJI

Przepływ energii korelacyjnej wywołuje w estymatorze potencjał V_e . Jego wielkość może okazać się niewystarczająca, aby estymator zadziałał na efektor. W tym celu estymator musi stać się decyzją, a wielkość V_e musi przekroczyć wartość tzw. potencjału decyzyjnego V_d : $V_e > V_d$ ³⁵. Decyzja więc to przekroczenie przez V_e wartości granicznej V_d , a to jest zależne od wielkości G i V_k . Zmiana tego ostatniego z kolei zależy od potencjału refleksyjnego V_r , a jego duża wartość może wystarczyć do wywołania decyzji. Realizacja decyzji wpływa zaś na wzrost bodźców *pożądanych* i zmniejszenie wpływu bodźców *niepożądanych*³⁶. Mamy tu bezpośrednio, acz ogólne podobieństwo działania autonomu do MAA Hobbesa.

Układ samosterowny, którym jest układ samodzielny, charakteryzuje się występującymi w sposób ciągły przebiegami samowyrównawczymi i stałym oddziaływaniem z otoczeniem³⁷. W przypadku autonomu, będącego modelem człowieka, w celu odtworzenia tych procesów trzeba wprowadzić pewien zbiór elementów korelacyjnych: zbiór rejestratorów (odpowiadający receptorom, np. zmysłom) i zbiór estymatorów, przekładający się na zbiór efektorów. Środowisko korelacyjne w istotny sposób się tym wzbogaca i zjawia się w nim swoista interferencja potencjałów V_r i V_h , która, przy określonym rozplywie mocy korelacyjnej (korelacie bodźca), daje rozkład potencjałów V_e . Ten z kolei powoduje odpowiednie reakcje.

Na powstanie rejestratu wydatkowana jest energia korelacyjna, co zmniejsza przewodność korelacyjną G , a więc osłabia powstanie komunikatu w Est, aż do jego zaniknięcia, a więc do utraty zdolności sterowania. Dlatego przed powstaniem komunikatu w Est oprócz rejestratu powstaje inny obraz bodźca, *korelat*, spowodowany zmianą G na skutek zjawienia się rejestratu i z kolei powodujący rozplyw mocy korelacyjnej³⁸.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, rozdz. II.

³⁸ Ibidem, rozdz. II. 8, gdzie oddziaływanie między rejestratem a korelatem oraz wpływ skutku tego oddziaływania na przewodność korelacyjną G są opisane i przedstawione częściowo w postaci zależności funkcyjnej.

Procesy przebiegające w korelatorze zależą ostatecznie od zasilania energetycznego w U, pochodzącego z zewnątrz lub z akumulatora. Natomiast, jeśli by wymagać jeszcze innego utrzymania *równowagi funkcjonalnej układu* niż energetyczny, to potrzebny jest regulator procesów sterowniczych wewnątrz Kor. Taką funkcję pełni homeostat Hom, który zresztą również wpływa (w sprzężeniu zwrotnym) na regulację energii w Ak. Działanie homeostatu na procesy w Kor (czyli *refleksja*) odbywa się za pośrednictwem potencjału refleksyjnego V_h , który powstaje w Hom. Owo działanie sprawia, że układ U nie jest wyłącznie zdany na wpływ otoczenia i że może za pośrednictwem *refleksji osłabiającej* zmniejszyć niekorzystną reakcję U na otoczenie, a za pośrednictwem *refleksji wzmacniającej* wzmocnić reakcję korzystną. Z kolei reakcja korelatora na homeostat jest utożsamiona z *emocją*. *Motywacja* zaś to proces wywoływania zmian korzystnych i eliminowania niekorzystnych w wyniku sprzężonego oddziaływania emocja–refleksja³⁹. Motywacja prowadząca do podjęcia decyzji musi być *rozstrzygająca*, inaczej jest *rozterką (konfliktem)*, powstałą na skutek równoważenia się *motywacji ofensywnej* (skłaniającej do podjęcia decyzji korzystnej) i *defensywnej* (skłaniającej do zaniechania decyzji niekorzystnej). Widać tu kolejne podobieństwo autonomu do człowieka-mechanizmu Hobbesa, kształtowanie bowiem decyzji przez układ emocja–refleksja jest w pewnym stopniu (ale nie w pełni) podobne do działania MAA.

W wyniku nałożenia się w Kor *obiegu reakcyjnego* (w cyklu bodziec–korelat–decyzja–reakcja) i obiegu refleksyjnego w sprzężeniu Kor–Hom (w cyklu (bodziec)–korelat–emocja–refleksja–korelat) powstaje złożony *obieg refleksyjno-reakcyjny* (ostatecznie odpowiedzialny za decyzję), o ile wystarczająca jest wartość K i występuje dostateczne zróżnicowanie G na różnych drogach przepływu⁴⁰. Widać tu kolejne podobieństwo autonomu do człowieka-mechanizmu Hobbesa, gdyż kształtowanie decyzji w obiegu refleksyjno-reakcyjnym jest odpowiednikiem działania MAA.

5. PORÓWNANIE PROCESU DECYZYJNEGO W MODELU MECHANISTYCZNYM I CYBERNETYCZNYM

Szkicowe przedstawienie modeli człowieka-mechanizmu Hobbesa i autonomu, ale na tyle szczegółowe, aby móc stwierdzić istotne podobieństwo obu, pozwala w Tabeli 1. porównać powstawanie reakcji na bodziec pochodzący z zewnątrz w obydwu modelach.

³⁹ Ibidem, rozdz. II. 9.

⁴⁰ Ibidem, rozdz. II. 10.

TABELA 1. POWSTANIE DECYZJI W WYNIKU PRZEŁOŻENIA SYMPTOMÓW FIZJOLOGICZNYCH (NA PRZYKŁADZIE ZMIANY TEMPERATURY CIAŁA) NA ZMIANY MECHANICZNE I W UKŁADZIE CYBERNETYCZNYM

CZŁOWIEK FIZJOLOGICZNY	CZŁOWIEK-MASZYNA	CZŁOWIEK-AUTONOM
wzrost temperatury otoczenia – pobudzenie nerwów czuciowych	zmiana stanu zmysłu	zmiana stanu receptora Rec w wyniku wykrycia bodźca
uświadomienie sobie wzrostu temperatury – przekazanie przez system nerwowy informacji do mózgu	powstanie wrażenia zmysłowego w umyśle	zmiana stanu rejestratora Rej
pobudzenie do reakcji – przekazanie informacji w mózgu do nerwów ruchowych	powstanie rozumienia wrażenia zmysłowego w wyniku ciągu myśli	zmiana stanu estymatora Est
powstanie decyzji o zareagowaniu na bodziec, np. ruchem.	powstanie dążenia do aktu pożądania l ub odrzucenia	przekroczenia potencjału decyzyjnego V_d w Kor
wywołanie reakcji ruchu (np. wachlowanie się)	przekazanie sygnału dążenia do zmysłu w celu spowodowania ruchu rozmyślnego	przekazanie sygnału decyzji z Est do efektorów w Ef w celu wywołania reakcji w otoczeniu

Źródło: Opracowanie własne, inspirowane tablicą 7-2 w: M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966.

Tabela 1. nie wyczerpuje zagadnienia podobieństwa modelu Hobbesa i Mazura w powstawaniu decyzji. W autonomii decydujące są wybory kształtowane w obiegu refleksyjnym. Oto emocja, traktowana tu jako gotowość do przekształcenia korelatu w estymator, skonfrontowana z zawartością homeostatu, jako refleksja wraca do korelatora, aby być przesłana do estymatora. W homeostacie musi więc zachodzić m.in. przetworzenie korelatu w taki sposób, aby mógł być oceniony ze względu na np. apetyt lub awersję.

Wiele elementów procesów, które Hobbes wyróżnił w mechanizmie percepcji i relacji człowieka-mechanizmu, można wprost zestawiać z właściwo-

ściami autonomu. Oto np. *wrażenie zmysłowe* (jako obraz) to rejestrat. Proces zanikania wrażeń zmysłowych to proces *derejestracji*⁴¹ w Kor autonomu.

W podstawowym modelu cybernetycznym człowieka trudno natomiast znaleźć sposób przetwarzania informacji, która oprócz sygnału akustycznego (dźwięku *mowy*) przynosi treści będące przedmiotem *rozumienia*. Gdzie znajdują one swą reprezentację w autonomii? Czy jako korelat, ale w takim razie korelator, w który jest wyposażony człowiek, zasadniczo by się różnił od korelatora innego układu sterownego, jakim jest np. zwierzę odbierające sygnały za pośrednictwem zmysłów i reagujące na nie instynktownie. Ośrodek rozumienia znajdowałby się zatem w homeostacie, ale wtedy musiałby być w nim sprzężony z wolitywnością⁴², aby wynikiem przetworzenia sygnału emocji z korelatora była refleksja, w dodatku wartościująca, czyli coś, co można porównać z Hobbesowskim *dążeniem*, które po *namyśle* (w cybernetycznym Hom) warunkuje *motywację za* lub *przeciw*. Refleksja w postaci motywacji ma być przesłana do Est, aby, gdy dojdzie do decyzji, wywołać za pośrednictwem Ef reakcję R. Wynika stąd, że MAA byłby ulokowany w Hom.

Hobbesowską *motywację za* lub *przeciw* można by z kolei porównać z refleksją wartościującą w autonomii, ale wtedy w estymatorze powinno dochodzić do rozstrzygnięcia rozterki.

Dynamizm człowieka-mechanizmu jest napędzany jego wewnętrzną *mocą*, która może być zwiększana lub zmniejszana oddziaływaniem otoczenia. Podobnie jest w przypadku autonomu, którego akumulator jest wewnętrznym źródłem mocy, ale on jest jednak w sposób sterowany przez Hom zasilany z zewnątrz. Natomiast Hobbesowski proces pożądania coraz to większej mocy nie znajduje analogii w działaniu autonomu, gdyż Hobbes wyraźnie wskazał na fundamentalną potrzebę przewycięzania permanentnego konfliktu, natomiast w modelowaniu cybernetycznym idzie o wypracowanie homeostazy z otoczeniem.

TYTUŁEM PODSUMOWANIA – PYTANIE O WARTOŚCI

Z punktu widzenia psychologii filozoficznej zawartej w antropologii tomistycznej lub personalistycznej (filozofii czynu) psychologia mechani-

⁴¹ Ibidem, rozdz. II.5.

⁴² Jak np. w filozofii tomistycznej, vide: É. Gilson, *Tomizm*, tłum. J. Rybałt, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1998, s. 283–284, i w filozofii personalistycznej, vide np.: K. Wojtyła, *Osobowa struktura samostanowienia*, [w:] K. Wojtyła, „Osoba i czyn” oraz *inne studia antropologiczne*, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 2000, s. 421–432.

styczna Hobbesa jest, mimo precyzyjnej konstrukcji jej aparatury pojęciowej, zbyt sztywna i mało plastyczna, aby wyrazić w niej w pełni strukturę osobową i dynamizm osoby. Równie toporna w osiągnięciu tego celu jest podstawowa aparatura cybernetyczna. Ta druga jednak przewyższa tę pierwszą w poszerzaniu celu ludzkiego działania. Podczas gdy Hobbes ograniczył go do pokonania sytuacji konfliktowej (zwycięstwa, także siłowego), Mazur poszukiwał rozwiązania konfliktu w stałej niejako negocjacji człowiek – otoczenie w imię zachowania homeostazy. Pozwoliło mu to rozwinąć cybernetyczną teorię charakterów, a więc wniknąć w psychologię i do pewnego stopnia w złożony proces motywacji⁴³.

W obu przedstawionych modelach podejmowania decyzji przez człowieka brak wyraźnego miejsca na hierarchię wartości (dóbr), w wyniku czego proces decyzyjny ulega spłaszczeniu i zautomatyzowaniu. Hobbes ufundował wprost pesymizm moralny, a Mazur zbliżył się do indyferentyzmu moralnego. Doskonale to wyczuł Antoni Kępiński, który w quasi-cybernetycznym modelu metabolizmu energetyczno-informacyjnego (MEI) przedstawił kondycję psychofizyczną człowieka w środowisku życia⁴⁴. I chociaż nie jest ona w pełni zadowalająca⁴⁵, to działanie opresyjne otoczenia (cywilizacji wyrażającej się u Kępińskiego *władzą nad światem*) może zostać zrównoważone kulturą, którą Kępiński utożsamiał z *miłością do świata*⁴⁶.

BIBLIOGRAFIA

1. Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa 1974.
2. Bach-y-Rita P., Kercel S.W., *Sensory substitution and the human-machine*, "Trends in Cognitive Science" 2003, 7(12).
3. Gilson E., *Tomizm*, tłum. J. Rybałt, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1998.
4. Grabińska T., *Transhumanizm – ochrona i zagrożenia bezpieczeństwa personalnego*, [w:] *System bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Synergia zagrożeń*, H. Spustek (red.), wyd. WSOWL, Wrocław 2014.

⁴³ Vide: M. Mazur, op. cit., rozdz. IV; M. Mazur, *Cybernetyka i charakter*, wyd. WSZiP im. B. Jańskiego, Warszawa 1999.

⁴⁴ A. Kępiński, *Melancholia*, PZWL, Warszawa 1974, rozdz. III.

⁴⁵ T. Grabińska, *Uspodobienie do melancholii w antropologii fundującej pesymizm moralny*, [w:] *Przeciw melancholii. W 40. rocznicę wydania „Melancholii” Antoniego Kępińskiego*, A. Hennel-Brzozowska, S. Jaromi (red.), wyd. PAU, Kraków 2014, s. 157–175.

⁴⁶ A. Kępiński, op. cit., s. 216.

5. Grabińska T., *Uspodobienie do melancholii w antropologii fundującej pesymizm moralny*, [w:] *Przeciw melancholii. W 40. rocznicę wydania „Melancholii” Antoniego Kępińskiego*, A. Hennel-Brzozowska, S. Jaromi (red.), wyd. PAU, Kraków 2014.
6. Grabińska T., *Wprowadzenie do logiki. Bezpieczna komunikacja*, wyd. AWL, Wrocław 2016.
7. Hobbes T., *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, tłum. Cz. Znamierowski, Fundacja Aletheia, Warszawa 2009.
8. Kępiński A., *Melancholia*, PZWL, Warszawa 1974.
9. Mazur M., *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966.
10. Mazur M., *Cybernetyka i charakter*, wyd. WSzZiP im. B. Jańskiego, Warszawa 1999.
11. Wojtyła K., *Osobowa struktura samostanowienia*, [w:] K. Wojtyła, „Osoba i czyn” oraz inne studia antropologiczne, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 2000.
12. Zabierowski M., *Kulturowe i społeczne uwarunkowania komunikacji*, wyd. WSOWL, Wrocław 2012.

TERESA GRABIŃSKA, DR HAB., PROF. AWL – Kierownik Katedry Bezpieczeństwa Personalnego, Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław

MARIA KAMIŃSKA-ZABIEROWSKA, DR – Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Akademia Wojsk Lądowych, imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław

CITE THIS ARTICLE AS:

T. Grabińska, M. Kamińska-Zabierowska, *Analiza procesu decyzyjnego w koncepcjach człowieka – mechanistycznej i cybernetycznej*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 71-86, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5884.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
NR 30, 2018 (87–101)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5885

POJĘCIE I ISTOTA BEZPIECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

THE CONCEPT AND ESSENCE OF INFORMATION SECURITY

Klaudia GRZEBIELA
Uniwersytet Śląski

ABSTRACT:

A sense of security is one of the basic human needs that can be guaranteed by the state using the available methods and techniques. At present, security categories are distinguished where information security has found its place. Due to the role of information and its impact on states, societies and entities, the literature has highlighted this issue. The wide scope of information security and related topics have led to the creation of concepts that do not reflect current knowledge about information security. The aim of the article is to select, among the definitions presented by the doctrine – the definition of information security most aptly capturing its essence. In this work the author used the descriptive methodology, focusing on the comparative analytical method.

KEY WORDS:

the concept of security, information security, national security, protection of classified information

ABSTRAKT:

Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, którą może zagwarantować państwo dzięki dostępnym środkom i technikom. Obecnie wyróżnia się kategorie bezpieczeństwa, wśród których swoje miejsce znalazło bezpieczeństwo informacyjne. Z uwagi na rolę, jaką we współczesnym świecie odgrywa informacja, i na to, jaki wpływ wywiera ona na państwa, społeczeństwa i jednostki, w literaturze przedmiotu zaczęto analizować informacyjną naturę bezpieczeństwa. Szeroki zakres omawianego zagadnienia oraz powiązana z nim tematyka wpłynęły na pojawienie się definicji bezpieczeństwa informacyjnego tak w ujęciu negatywnym, jak i pozytywnym. Celem artykułu jest wybór jednej spośród stworzonych przez doktrynę naukową definicji, najtrafniej ujmującej istotę bezpieczeństwa informacyjnego. Autorka w pracy wykorzystywała metodologię opisową, a w szczególności posłużyła się metodą porównawczo-analityczną.

SŁOWA KLUCZOWE:

pojęcie bezpieczeństwa, bezpieczeństwo informacyjne, bezpieczeństwo narodowe, ochrona informacji niejawnych

1. WSTĘP

W literaturze przedmiotu XXI wiek nazywany jest wiekiem informacji, który zmienił obraz zagrożeń na świecie. Bycie w posiadaniu informacji stało się warunkiem lepszego oraz bezpieczniejszego życia, a sama informacja zaczęła być chroniona jako dobro materialne. Rosnąca wartość oraz znaczenie informacji stanowi element przewagi, wiedzy i władzy poszczególnych podmiotów, co niejednokrotnie determinuje poziom ich bezpieczeństwa¹. Jak podaje w pracy pt. *Trzecia fala* amerykański futurolog Alvin Toffler przepływ i wymiana informacji stają się „naczelnym narzędziem wytwórczości i władzy człowieka” w społeczeństwie informacyjnym. Temat bezpieczeństwa informacyjnego w dyskursie naukowym został poddany pod rozagę pod koniec lat 90. XX wieku, przy czym największym zainteresowaniem cieszył się począwszy od roku

---

¹ K. Liderman, *Bezpieczeństwo informacyjne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012, s. 11–12.

2010². W celu wyjaśnienia pojęcia bezpieczeństwa informacyjnego należy wpieryw przedstawić definicję bezpieczeństwa.

2. OGÓLNE ROZUMIENIE BEZPIECZEŃSTWA I JEGO PODZIAŁ

Etymologia słowa „bezpieczeństwo” wskazuje, iż pojęcie to pochodzi od łacińskiego słowa *securitas*³, czyli *sine cura* – stan bez pieczy⁴, co „świadczy o pierwotności poczucia zagrożenia w stosunku do poczucia, że jest się bezpiecznym (bez pieczy), czyli bez dostatecznej ochrony”⁵. Jeszcze w XX wieku bezpieczeństwo było definiowane jako wolność od zagrożeń, strachu czy ataku. Rozpatrywanie powyższego terminu w kontekście użycia siły i przymusu wskazywało na jego ówczesne ujęcie negatywne. Richard Falk twierdzi, że podczas wyjaśniania terminu „bezpieczeństwo” należy uwzględnić „negację niebezpieczeństwa (z ang. *insecurity*) jako wyrażnie doświadczonego przez jednostki i grupy w konkretnych sytuacjach”⁶. Definicję bezpieczeństwa zaproponował także Arnold Wolfers, według niego bezpieczeństwo „w sensie obiektywnym, zawiera brak zagrożeń dla nabytych wartości, w sensie subiektywnym – brak strachu, że wartości te zostaną zaatakowane”⁷. Okres zimnej wojny i obowiązujący bipolarny podział świata ze znanym wyścigiem zbrojeń wymusił spojrzenie na kwestię bezpieczeństwa z perspektywy użycia siły militarnej. W wyniku upadku systemu dwubiegunowego przyjęte w okresie zimnej wojny koncepcje stały się nie do zaakceptowania. W związku z powyższym pojawiły się nowe rodzaje zagrożeń, pochodzące z systemów multipolarnych. W ślad za tym dokonano transformacji bezpieczeństwa z ujęcia negatywnego na ujęcie pozytywne. Nastąpiło bowiem otwarcie

² Vide: H. Batorowska, *Bezpieczeństwo informacyjne w dyskursie naukowym – kierunki badań*, [w:] *Bezpieczeństwo informacyjne w dyskursie naukowym*, H. Batorowska, E. Musiał (red.), Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Katedra Kultury Informacyjnej i Zarządzania Informacją, Kraków 2017, s. 9–28.

³ A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2000, s. 44.

⁴ K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1974, s. 451.

⁵ J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1984, s. 12.

⁶ R. Falk, *On Humane Governance. Toward a New Global Politics*, Pennsylvania State University Press, Cambridge 1995, s. 147.

⁷ A. Wolfers, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1962, s. 150.

paradygmatu wspólnotowego oraz rozpowszechnienie wizji o pokojowej współpracy między państwami⁸. Innym czynnikiem ewolucji pojęcia bezpieczeństwa była globalizacja, czyli proces wzajemnego przenikania się spraw wewnątrzpaństwowych i międzynarodowych, który jest skutkiem rozwoju procesów transnarodowych. W tej materii dostrzec można przenikanie się bezpieczeństwa narodowego z międzynarodowym. Redefinicja pojęcia bezpieczeństwa jest wynikiem zmiany roli i możliwości państwa oraz innych uczestników życia w środowisku międzynarodowym. Odmilitaryzowanie pojęcia bezpieczeństwa i wzmocnienie współzależności między państwami zmieniło jego istotę. Pozytywne ujęcie bezpieczeństwa wskazuje na bezpieczeństwo jako na kształtowanie pewności przetrwania, posiadania czy też swobód rozwojowych podmiotu. Przy czym pewność ta jest wynikiem kreatywnej działalności danego podmiotu, a nie tylko braku zagrożeń⁹. Bezpieczeństwo należy odczytywać zarówno jako stan (poczucie bezpieczeństwa danego podmiotu), jak i proces (zapewnienie poczucia bezpieczeństwa podmiotu)¹⁰. Daniel Frei – szwajcarski politolog – istoty bezpieczeństwa dopatruje się w analizie subiektywnych oraz obiektywnych aspektów zagrożeń. Jego model uwzględnia stany bezpieczeństwa przybierające różne formy:

1. Stan braku bezpieczeństwa (charakteryzuje się istnieniem rzeczywistego zagrożenia zewnętrznego i jego postrzeganiem w prawidłowy sposób (adekwatnie).
2. Stan obsesji (widoczna niewspółmierność rzeczywistego zagrożenia w porównaniu do jego postrzegania, tj. zbytne eksponowanie nieznacznego zagrożenia).
3. Stan fałszywego bezpieczeństwa (następuje w okoliczności niedoszacowania zagrożeń przy ocenach w odniesieniu do okoliczności faktycznych).
4. Stan bezpieczeństwa (zagrożenie występuje, ale jest nieznaczące i jako takie jest oceniane)¹¹.

---

⁸ J. Stańczyk, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2011, t. 5, s. 15–16.

⁹ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1 (86), s. 10.

¹⁰ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucje*, „Polityczno-Strategiczne Aspekty Bezpieczeństwa” 2011, nr 18, s. 20.

¹¹ D. Frei, *Sicherheit, Grundfragen der Weltpolitik*, Kohlhammer, Stuttgart 1997, s. 17–21.

Z kolei rozumienie i definiowanie bezpieczeństwa w kategoriach procesu oznacza jego nieustanne kształtowanie się i umacnianie. Podejście to ukazuje dynamiczny i naturalny charakter zjawiska, jakim jest bezpieczeństwo¹². Co więcej, uznanie bezpieczeństwa za proces przekłada się na myślenie o nim jako o nieustannej działalności jednostek, społeczności, państwa, a także organizacji międzynarodowych, gotowych do tworzenia oczekiwanego stanu bezpieczeństwa¹³. Jego brak powoduje niepokój oraz poczucie zagrożenia. Budowanie bezpieczeństwa jest procesem, w trakcie którego należy podjąć działania dostosowujące istniejący system bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego do zmieniających się warunków w otoczeniu państwa, a także realizować zadania, które powinny zabezpieczyć spokojny oraz zrównoważony rozwój¹⁴. Podsumowując powyższe, „bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego podmioty działające starają się doskonalić mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa”¹⁵. Biorąc to pod uwagę, Janusz Stefanowicz podkreśla dwoistą istotę bezpieczeństwa, która jest „zarazem stanem i procesem, czyli da się określić *hic et nunc*, nie odznacza się jednak niezmiennością w dłuższych przedziałach czasu, ponieważ zależy od ruchomych układów sił”¹⁶. Proces zaspokajania potrzeb czy też interesów uczestników życia międzynarodowego, jakimi są państwa, które funkcjonują w systemie międzynarodowym, pozwala na wyodrębnienie bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego.

3. BEZPIECZEŃSTWO INFORMACYJNE JAKO DZIEDZINA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Na bezpieczeństwo narodowe składa się w szczególności wewnętrzny ład oraz porządek, które możliwe są do uzyskania przy użyciu środków

¹² S. Koziej, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 20.

¹³ A. Polcyn-Radomska, *Wartość, znaczenie i uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, „Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 1(17), s. 219.

¹⁴ J. Gołębiowski, *Bezpieczeństwo narodowe RP*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1998, nr 1, s. 14.

¹⁵ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18.

¹⁶ J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 18.

prawnych oraz siłowych¹⁷. Bezpieczeństwo narodowe utożsamiane bywa z bezpieczeństwem państwa¹⁸, które obejmuje problematykę przeciwstawiania się zagrożeniom dla funkcjonowania i rozwoju narodu i państwa, tak zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Skuteczność oraz efektywność państwa winna bazować na trwałych wartościach, które rzutują na jego potencjał bezpieczeństwa.

Jeśli chodzi o bezpieczeństwo międzynarodowe, to zdaniem Ryszarda Zięby termin ten wyraża treść szerszą niż wspomniane już bezpieczeństwo narodowe, ponieważ służy określaniu zewnętrznych aspektów bezpieczeństwa poszczególnych państw oraz opisywaniu pewności przetrwania, a także funkcjonowania systemu międzynarodowego¹⁹. Bezpieczeństwo międzynarodowe jest ściśle związane z instytucjami międzynarodowymi, porządkiem międzynarodowym, strategiami międzynarodowymi oraz środkami, jakimi posługują się państwa lub instytucje²⁰.

Zintegrowane bezpieczeństwo narodowe w praktyce podzielono na sektory. Opierające się początkowo na płaszczyźnie politycznej i wojskowej, zostało poszerzone m.in. o sferę ekonomiczną, energetyczną, ideologiczną. Za sprawą rewolucji cyfrowej na pierwszy plan wysunięto obok bezpieczeństwa ekonomicznego także bezpieczeństwo informacyjne. Z uwagi na wzajemne przenikanie się ww. sektorów odpowiedzialność za ich prawidłowe działanie rozdzielono pomiędzy struktury państwa (administrację państwową), osadzając problematykę bezpieczeństwa w kompetencjach wielu podmiotów państwowych jednocześnie. Stąd pojawiło się sformułowanie mówiące o transsektorowości współczesnego bezpieczeństwa, czego przykładem jest bezpieczeństwo informacyjne²¹. Zdaniem Kazimierza Malaka bezpieczeństwo informacyjne jest jednym z najważniejszych przejawów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Istota tego rodzaju bezpieczeństwa wynika z faktu, iż informacja stanowi podstawę do efektywnego działania więk-

¹⁷ K.P. Marczuk, *Trzecia opcja: gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 2007, s. 105.

¹⁸ Taki pogląd przedstawia: T. Łoś-Nowak, *Bezpieczeństwo państwowe (narodowe)*, [w:] *Encyklopedia politologii. Stosunki międzynarodowe*, T. Łoś-Nowak (red.), t. V, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2002, s. 44.

¹⁹ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje–Struktury–Funkcjonowanie*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2004, s. 36.

²⁰ K.P. Marczuk, *Trzecia...*, op. cit., s. 105.

²¹ S. Koziej, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 21.

szości podmiotów stosunków międzynarodowych, życia społecznego, a także kształtującego się społeczeństwa informacyjnego tak w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym²².

Niemniej jednak pojęcie „bezpieczeństwo informacyjne” nie jest zagadnieniem nowym, jego ślady pojawiły się w VI w. p.n.e. dzięki chińskiemu filozofowi Sun Tzu, który opracował pierwsze strategie walki informacyjnej, osiągając dzięki temu zwycięstwo nad przeciwnikiem bez walki²³. Obecnie zagadnieniem bezpieczeństwa informacyjnego zajmuje się nauka zwana sekuritologią, która jest wyróżniającą się dyscypliną naukową, podejmującą badania nad zagrożeniami dla istnienia, rozwoju oraz normalnego funkcjonowania człowieka i organizacji społecznych²⁴.

Obecnie każda płaszczyzna bezpieczeństwa narodowego jest silnie uzależniona od swobody przepływu informacji i od działania systemów, które te informacje zachowują lub przetwarzają. Badacze zagadnień bezpieczeństwa informacyjnego, tacy jak: Krzysztof Liderman, Leszek Korzeniowski oraz Krzysztof Liedel w swoich publikacjach wskazują na konieczność włączenia problemów bezpieczeństwa informacyjnego do obszaru badań nad problematyką bezpieczeństwa narodowego²⁵.

4. POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO (PRZEGLĄD DOKTRYNY)

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji bezpieczeństwa informacyjnego, które w przeważającej mierze sprowadzają się do opisu kwestii ochrony informacji niejawnych lub do bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych – co znalazło potwierdzenie w słowach K. Liedela: „Bezpieczeństwo informacyjne bardzo często rozumiane jest jako

²² K. Malak, *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, [w:] *Kształtowanie bezpieczeństwa europejskiego. Wybrane problemy instytucjonalno-prawne*, C. Szyjko (red.), Instytut Stosunków Międzynarodowych UJK, Warszawa 2008, s. 40.

²³ M. Plecka, A. Rychły-Lipińska, *Bezpieczeństwo informacyjne*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, A. Urbanek (red.), Wydawnictwo Społeczno-Prawne, Słupsk 2013, s. 163.

²⁴ Zob. więcej L.F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, European Association Security, Kraków 2008.

²⁵ K. Liderman, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 13; L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 70–73; K. Liedel, *Bezpieczeństwo informacyjne jako element bezpieczeństwa narodowego*, <http://www.liedel.pl/?p=13> (dostęp 9.04.2018).

ochrona informacji przed niepożądanym (przypadkowym lub świadomym) ujawnieniem, modyfikacją, zniszczeniem lub uniemożliwieniem jej przetwarzania²⁶. Poniżej przedstawione definicje prezentują ujęcie negatywne definicji bezpieczeństwa informacyjnego, którego głównym celem – w ich założeniu – jest niejako próba wyeliminowania zagrożeń dla informacji.

Takie podejście do zagadnienia bezpieczeństwa informacyjnego zaprezentował Piotr Potejko, definiując je jako: „zbiór działań, metod oraz procedur podejmowanych przez uprawnione podmioty, zmierzających do zapewnienia integralności gromadzonych, przechowywanych i przetwarzanych zasobów informacyjnych, poprzez zabezpieczenie ich przed niepożądanym, nieuprawnionym ujawnieniem, modyfikacją lub zniszczeniem²⁷. W podobny sposób bezpieczeństwo informacyjne określa Maciej Marczyk, który twierdzi, że: „jest to ochrona informacji przed niepożądanym dostępem, zniszczeniem czy ujawnieniem²⁸. Przykładem definicji utrzymanej w podobnym charakterze jest formuła przedstawiona przez Agnieszkę Bógdał-Brzezińską oraz Marcina F. Gawryckiego, określająca bezpieczeństwo informacyjne jako: „dział bezpieczeństwa, uznający wzrost roli informacji w podtrzymywaniu stabilności współczesnych gospodarek i systemów społecznych. Bezpieczeństwo informacyjne w szerszym wymiarze obejmuje zabezpieczenie przed atakiem sieciowym i skutkami takiego ataku fizycznego, który niósłby destrukcję dla funkcjonowania nowoczesnego państwa²⁹. Z powyższym stanowiskiem koresponduje definicja Marka Madeja, który wskazuje, że bezpieczeństwo informacyjne odnosi się do: „wszelkiego rodzaju wysiłków, służących ochronie posiadanych informacji, istotnych w kontekście bezpieczeństwa (a więc mających wpływ na sprawne funkcjonowanie struktur państwowych i społeczeństwa), jak i zapewnieniu przewagi informacyjnej przez

---

²⁶ K. Liedel, *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 19.

²⁷ P. Potejko, *Bezpieczeństwo informacyjne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 193.

²⁸ M. Marczyk, *Bezpieczeństwo teleinformatyczne wobec ataków terrorystycznych*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa XXI wieku*, M. Górka (red.), Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 50.

²⁹ A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *Cyberterrorizm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 323.

zdobywanie nowych lub bardziej aktualnych danych oraz akcje dezinformacyjne wobec ewentualnych przeciwników (państw lub innych podmiotów)”³⁰. Powyższa definicja, chociaż pomija perspektywę bezpieczeństwa obywateli, uwzględnia aktywne uczestnictwo państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa informacyjnego.

Wskazane rozwiązania nie wyczerpują w pełni istoty pojęcia bezpieczeństwa informacyjnego. Przedstawiają one dwie metody podejścia do problemu bezpieczeństwa informacyjnego. Po pierwsze sprowadzają politykę bezpieczeństwa informacyjnego do jej biernej obrony, a po drugie za jej przedmiot uznają wyłącznie zasoby informacyjne państwa jako instytucji. Właściwa definicja bezpieczeństwa informacyjnego musi odpowiadać współczesnej roli informacji oraz nadążać za rozwijającym się społeczeństwem informacyjnym³¹.

5. SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE A NOWE PODEJŚCIE DO ZAGADNIENIA BEZPIECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Zdobywanie informacji jest znane społeczeństwu od początku tworzenia się struktur plemiennych. Już wtedy wiadomości były zdobywane (np. dowiadywano się, gdzie znajdują się zasoby pożywienia czy wody), oceniane (ustalano, czy informacja jest przydatna, a osoba będąca w jej posiadaniu jest wiarygodna) oraz chronione (tworzono zamknięte elity posiadające dostęp do informacji). Z każdym etapem rozwoju społeczeństwa informacje były wykorzystywane, przetwarzane i chronione na odpowiadające jego postępowi sposoby. Teorie rozwoju społecznego tłumaczą, iż po społeczeństwie przemysłowym pojawiło się tzw. społeczeństwo informacyjne, w którym informacja stała się najważniejszym towarem i wartością. Społeczeństwo informacyjne jest nowym systemem społeczeństwa. Jego rozwój jest najbardziej widoczny w krajach o wysokim stopniu rozwoju technologicznego, gdzie zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość,

³⁰ M. Madej, *Rewolucja informatyczna – istota, przejawy oraz wpływ na postrzeganie bezpieczeństwa państwa i systemu międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państwa*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Wydawnictwo PISM, Warszawa 2009, s. 18–19.

³¹ P. Szostak, *Bezpieczeństwo informacyjne państwa a społeczeństwo informacyjne*, https://www.researchgate.net/profile/Patrycja_Szostok/publication/303497910_Bezpieczenstwo_informacyjne_panstwa_w_kontekscie_wyzwan_spoleczenstwa_informacyjnego/links/57459ecc08aea45ee855c90d/Bezpieczenstwo-informacyjne-panstwa-w-kontekscie-wyzwan-spoleczenstwa-informacyjnego (dostęp 10.04.2018).

przepływ są kluczowymi czynnikami konkurencyjności, tak w przemyśle, jak i w usługach³².

Podsumowując, bezpieczeństwo informacyjne przejawia się w każdej sferze działania podmiotu, na co wskazuje definicja L. Korzeniowskiego, zdaniem którego: „przez bezpieczeństwo informacyjne podmiotu (człowieka lub organizacji) należy rozumieć możliwość pozyskania dobrej jakości informacji oraz ochrony posiadanej informacji przed jej utratą”³³. Stanowisko to przyjmuje także K. Liderman – znany badacz problematyki bezpieczeństwa informacyjnego, który stwierdza, iż: „bezpieczeństwo informacyjne oznacza uzasadnione zaufanie podmiotu do jakości i dostępności pozyskiwanej oraz wykorzystywanej informacji, pojęcie bezpieczeństwa informacyjnego dotyczy zatem podmiotu (człowieka, organizacji), który może być zagrożony utratą zasobów informacyjnych albo otrzymaniem informacji o nieodpowiedniej jakości”³⁴. Prezentowana definicja określa bezpieczeństwo nie jako obiekt, zdarzenie czy proces, ale jako „imponderabilia z dziedziny psychologii”³⁵.

W podobnym kierunku zmierzają również Józef Janczak wraz z Andrzejem Nowakiem, którzy wskazują, że: „kiedy mówi się o bezpieczeństwie informacyjnym, to zawsze dotyczy to podmiotu, który jest zagrożony poprzez brak informacji lub możliwości utraty zasobów informacyjnych”³⁶. Zgodnie z podejściem Eugeniusza Nowaka oraz Macieja Nowaka bezpieczeństwo informacyjne jest stanem uwarunkowań wewnętrznych oraz zewnętrznych, umożliwiających państwu rozwój społeczeństwa informacyjnego. Za warunki niezbędne do osiągnięcia takiego stanu rzeczy przywołani autorzy uznają:

- niezagrożone strategiczne zasoby państwa,
- decyzje organów władzy, podjęte na podstawie wiarygodnych oraz istotnych informacji,
- niezakłócony przepływ informacji pomiędzy organami państwa,

---

³² Ministerstwo Gospodarki, *Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001–2006*, Warszawa 2000, s. 67–68.

³³ L.F. Korzeniowski, *Podstawy...*, op. cit., s. 147.

³⁴ K. Liderman, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 22.

³⁵ Ibidem, s. 109.

³⁶ J. Janczak, A. Nowak, *Bezpieczeństwo informacyjne. Wybrane problemy*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2013, s. 18.

- niezakłócone funkcjonowanie sieci teleinformatycznych, które tworzą krytyczną infrastrukturę teleinformatyczną państwa,
- zapewnienie przez państwo ochrony informacji niejawnych i danych osobowych obywateli,
- zasadę, że prawo do prywatności obywateli jest nienaruszane przez instytucje oraz swobodny dostęp obywateli do informacji publicznej³⁷.

Z przytoczonych definicji bezpieczeństwa informacyjnego można wywieść wniosek, iż jest ono pojęciem na tyle szerokim, że może być poddane analizie z różnych perspektyw.

Najtrafniejszą według autorki definicję bezpieczeństwa informacyjnego przedstawił Włodzimierz Fehler, zdaniem którego bezpieczeństwo informacyjne jest zarówno stanem, jak i procesem, w ramach którego zapewniona jest swoboda dostępu, gromadzenia, przetwarzania i przepływu wysokiej jakości informacji (osiąganej w wyniku przeprowadzenia merytorycznej selekcji) połączona z racjonalnym, prawnym oraz zwyczajowym rozdzieleniem kategorii podlegających ochronie bądź reglamentacji z uwagi na bezpieczeństwo podmiotów, których one dotyczą³⁸. O wyborze powyższej definicji decyduje odrzucenie negatywnego ujęcia bezpieczeństwa na rzecz pozytywnego, przez które należy rozumieć całokształt zjawisk dotyczących sfery życia ludności państwa i swobód rozwojowych podmiotu. Pozytywne ujęcie przedmiotowej definicji koncentruje się na korzystnym dla podmiotu bądź grupy podmiotów kształtowaniu otoczenia oraz wpasowuje się w ogólnie rozumiane pojęcie bezpieczeństwa. W odniesieniu do działalności państwa oznacza, iż potrafi ono zabezpieczyć informacje przed dostępem do nich osób do tego nieuprawnionych, gwarantując tym samym ochronę informacji, które znalazły się w posiadaniu obywateli. W ocenie autorki pozytywne ujęcie bezpieczeństwa informacyjnego może przyczynić się do wprowadzenia polityki bezpieczeństwa informacyjnego, która przewidywałaby ochronę istniejących systemów, a także zapewniała państwu i chronionym przez niego jednostkom swobodę rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

³⁷ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011, s. 103.

³⁸ W. Fehler, *O pojęciu bezpieczeństwa informacyjnego*, [w:] *Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, M. Kubiak, S. Tobolewski (red.), Wydawnictwo UPH, Siedlce 2016, s. 29–30.

6. PODSUMOWANIE

Postęp cywilizacyjny, rozwój środków przekazu, poszerzający się zasób informacji kształtują nowe zjawiska, poszerzając katalog bezpieczeństwa narodowego o nowe dziedziny, tak jak miało to miejsce w przypadku bezpieczeństwa informacyjnego. Obecnie można dostrzec tendencję do „wzbogacania” przez państwa terminu „bezpieczeństwo”. Z uwagi na szeroki zakres znaczenia bezpieczeństwa informacyjnego w literaturze możemy dostrzec ujęcia skoncentrowane na ochronie informacji niejawnych, bezpieczeństwie teleinformatycznym oraz zapewnieniu bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, co z perspektywy autorki jest niewystarczające. Dla usystematyzowania pojęć cenne są wskazówki W. Fehlera, który, przypominamy, ujmuje bezpieczeństwo informacyjne jako „stan, w którym zapewniona jest swoboda dostępu i przepływu informacji, połączona z racjonalnym i prawnym wyodrębnieniem takich ich kategorii, które podlegają ochronie ze względu na bezpieczeństwo podmiotów, których dotyczą”³⁹. W ślad za nim autorka wskazuje na konieczność spojrzenia na kwestię bezpieczeństwa informacyjnego przez pryzmat jego znaczenia dla funkcjonowania podmiotów w epoce globalnego społeczeństwa informacyjnego. Współcześnie informacja posiada wysoką wartość, kształtuje standard życia i wpływa na rozwój i funkcjonowanie państwa, społeczeństwa i jednostek. W celu zwalczania zagrożeń informacyjnych, które są nierozdzielnie związane z samym bezpieczeństwem, należy unikać chaosu pojęciowego i dokonywać klasyfikacji powiązanych z nim zagadnień. Zrozumienie istoty bezpieczeństwa informacyjnego pozwoli na stworzenie właściwego systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym.

BIBLIOGRAFIA

1. Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2000.
2. Batorowska H., *Bezpieczeństwo informacyjne w dyskursie naukowym – kierunki badań*, [w:] *Bezpieczeństwo informacyjne w dyskursie naukowym*, H. Batorowska, E. Musiał (red.), Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Katedra Kultury Informacyjnej i Zarządzania Informacją, Kraków 2017.

---

³⁹ W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Warszawa 2012, s. 13–14.

3. Bógdał-Brzezińska A., Gawrycki M.F., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003.
4. Falk R., *On Humane Governance. Toward a New Global Politics*, Pennsylvania State University Press, Cambridge 1995.
5. Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Warszawa 2012.
6. Fehler W., *O pojęciu bezpieczeństwa informacyjnego*, [w:] *Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, M. Kubiak, S. Tobolewski (red.), Wydawnictwo UPH, Siedlce 2016.
7. Frei D., *Sicherheit, Grundfragen der Weltpolitik*, Kohlhammer, Stuttgart 1997.
8. Gołębiowski J., *Bezpieczeństwo narodowe RP*, „Zeszyt Problematyki Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1998, nr 1.
9. Janczak J., Nowak A., *Bezpieczeństwo informacyjne. Wybrane problemy*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2013.
10. Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.
11. Korzeniowski L.F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, European Association Security, Kraków 2008.
12. Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Polityczno-Strategiczne Aspekty Bezpieczeństwa” 2011, nr 18.
13. Kumaniecki K., *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1974.
14. Liderman K., *Bezpieczeństwo informacyjne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012.
15. Liedel K., *Bezpieczeństwo informacyjne jako element bezpieczeństwa narodowego*, <http://www.liedel.pl/?p=13> (dostęp 9.04.2018).
16. Liedel K., *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
17. Łoś-Nowak T., *Bezpieczeństwo państwowe (narodowe)*, [w:] *Encyklopedia politologii. Stosunki międzynarodowe*, T. Łoś-Nowak (red.), t. V, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2002.

18. Madej M., *Rewolucja informatyczna – istota, przejawy oraz wpływ na postrzeganie bezpieczeństwa państwa i systemu międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państwa*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Wydawnictwo PISM, Warszawa 2009.
19. Malak K., *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, [w:] *Kształtowanie bezpieczeństwa europejskiego. Wybrane problemy instytucjonalno-prawne*, C. Szyjko (red.), Instytut Stosunków Międzynarodowych UJK, Warszawa 2008.
20. Marczuk K.P., *Trzecia opcja: gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 2007.
21. Marczyk M., *Bezpieczeństwo teleinformatyczne wobec ataków terrorystycznych*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa XXI wieku*, M. Górka (red.), Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
22. Ministerstwo Gospodarki, *Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001–2006*, Warszawa 2000.
23. Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.
24. Plecka M., Rychły-Lipińska A., *Bezpieczeństwo informacyjne*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, A. Urbanek (red.), Wydawnictwo Społeczno-Prawne, Słupsk 2013.
25. Polcyn-Radowska A., *Wartość, znaczenie i uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, „Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 1(17).
26. Potejko P., *Bezpieczeństwo informacyjne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
27. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 1996.
28. Stańczyk J., *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2011, t. 5.
29. Stefanowicz J., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1984.

30. Szostak P., *Bezpieczeństwo informacyjne państwa a społeczeństwo informacyjne*, https://www.researchgate.net/profile/Patrycja_Szostok/publication/303497910_Bezpieczenstwo_informacyjne_panstwa_w_kontekście_wyzwan_spoleczenstwa_informacyjnego/links/57459ecc08aea45ee855c90d/Bezpieczenstwo-informacyjne-panstwa-w-kontekście-wyzwan-spoleczenstwa-informacyjnego (dostęp 10.04.2018).
31. Wolfers A., *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1962.
32. Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje–Struktury–Funkcjonowanie*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2004.
33. Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1 (86).

KLAUDIA GRZEBIELA – doktorantka w Katedrze Publicznego Prawa Gospodarczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego. Po zakończonych studiach w 2015 r. odbyła staż w Parlamencie Europejskim w Brukseli. Od 2016 r. zatrudniona w Pierwszym Urzędzie Skarbowym w Opolu w Dziale Podatków Dochodowych, Podatku od Towarów i Usług oraz Podatków Majątkowych i Sektorowych. Autorka artykułów naukowych z dziedziny bezpieczeństwa, prawa energetycznego oraz regulacji prawa Unii Europejskiej. W obszarze jej zainteresowań pozostają: prawo energetyczne, prawo handlowe, prawo Unii Europejskiej i prawo podatkowe.

CITE THIS ARTICLE AS:

K. Grzebiela, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa informacyjnego*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 87-101, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5885.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
NR 30, 2018 (102–124)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5886

JAPANESE STRATEGIC DOCUMENTS: CONTENT ANALYSIS OF THE NATIONAL DEFENSE PROGRAM GUIDELINES

Martina HECZKO
Independent security expert

Josef SMOLÍK
Mendel University in Brno

ABSTRACT:

The development and direction of Japan's security policy is a topic of strategic importance in the region of East Asia, especially in the light of recent development of reinterpretation of the pacifist Constitution in terms of collective defense and its exercise. The aim of this article was to reveal and analyze trends and dissimilarities in Japan's security policy after the end of the Cold War through the use of both quantitative and qualitative content analysis. The objects of the analysis were four subsequent revisions of National Defense Program Guidelines, a basic strategic document, from years 1995, 2004, 2010 and 2013. The first quantitative part revealed significant security concepts, which the strategic documents concentrated most on and their changes over time. The second qualitative part provided for a complex relationship model of security policy and influencing categories, and their gradual development in time.

KEY WORDS:

Japan, content analysis, security policy, national defense, National Defense Program Guidelines

INTRODUCTION

Questions of security importance in relation to Japan have recently been linked to topics such as nuclear safety and energy sustainability following the 3/11 Fukushima incident, mediating the aftermath of the North Korea abduction issue, or the on-and-off territorial dispute with China over Senkaku/Diaoyu Islands. But all of them were surpassed by the current issue of reinterpreting the post-war pacifist Constitution in terms of collective defense and its exercise. Evolution and changes in Japan's security and defense policy have been part of long-term scholar interest, especially after the end of the Cold War.

This article wants to address the trends of Japan's security and defense policy after the end of the Cold War through the use of method of content analysis on four successive English-translated revisions of the National Defense Program Guidelines, a basic strategic document.

It also aims to facilitate the understanding of the process of how recent changes of interpretation of Article 9 of the Constitution fall within the gradual development of Japan's strategic thinking.

NATIONAL DEFENCE PROGRAM GUIDELINES

Four successive revisions¹ of the National Defense Program Guidelines were chosen as primary objects of the analysis. They are official documents, representative of the state's contemporary view on direction of its security policy. Naturally, there are other documents that are concerned with security of Japan; however, they tend to be either too specific or technical (e.g. the Mid-Term Defense Plan), while the overall strategic focus is missing. Also, the highest comprehensive security document, the National Security Strategy, has not been compiled at all until very recently (December 2013).

---

¹ More precisely, this article deals with English translations of Japanese originals, due to specifics of Japanese language as an object of quantitative content analysis.

The Guidelines, on the other hand, have reflected ideas of Japan's security policy ever since their establishment in 1976 and subsequent four revisions. While the latest version of the Guidelines (also from December 2013) is mostly based on the National Security Strategy, the previous versions used to substitute the contents of the Strategy during the era it had not even existed yet. The Guidelines have thus functioned traditionally as a basic document setting down overall expected policies of security and national defense².

METHODOLOGY

Content analysis is a standard method used both in quantitative and qualitative researches and in many cases the primary analyzed material is constituted in a form of a text. The quantitative approach focuses on the frequency of individual categories of information and their corresponding relationships, while the qualitative content analysis systematically classifies material as instances of the categories of a coding frame³. The coding frame has to match the material and that is why it is always partially data driven, i.e. inductive⁴.

In order to counter limitations⁵ of both approaches, this article uses the advantages of both of them to obtain a balanced view on the trends in formulation of Japan's security policy.

Content analysis method can be used to achieve various ends. For Krippendorff, the extrapolation of trends is the „prototype of a systems approach in content analysis”⁶. He mentions that political party platforms, policy positions, and campaign materials are natural candidates for this kind of content analysis because they are recurrent and there is an interest in knowing what comes next⁷, which applies to the chosen category of strategic security documents as well.

---

² Given the choice of documents and time frame, there are only four available Guidelines. Nevertheless, their analysis aims to provide general overview of the evolution of security policy and basis for further discussions.

³ M. Schreier, *Qualitative content analysis in practice*, Sage, Los Angeles 2012, p. viii, 272.

⁴ *Ibidem*, ref. 4, p. 7.

⁵ Y. Zhang, B.M. Wildemuth, *Qualitative Analysis of Content*, [in:] B.M. Wildemuth, *Applications of social research methods to questions in information and library science*, Libraries Unlimited, Westport, Conn. 2009, p. 308–319.

⁶ K. Krippendorff, *Content analysis: an introduction to its methodology*, 2nd ed., Sage, Thousand Oaks, Calif. 2004, p. 47.

⁷ *Ibidem*, ref. 6, p. 50.

QUANTITATIVE CONTENT ANALYSIS

Individual words (and situational collocations) were chosen as the basic unit of analysis for the first quantitative part. A software tool called KWIC (acronym that stands for key-word-in-context) Concordance had been chosen to address the analytical needs of the article. The program is a corpus analytical tool for making word frequency lists, concordances⁸ and collocation tables by using electronic files.

Firstly, a word frequency test was run on all the documents. The material was re-adapted during the following phase⁹. Out of the list, it was decided to concentrate on the first fifteen positions that words attained in their usage frequency. The results of the frequency count after the implementation of all the adjustments looked as follows:

TABLE 1. RESULTS OF QUANTITATIVE ANALYSIS

Count rank/ year	1995	2004	2010	2013
1	defense	Japan	will	will
2	Japan	will	Japan	Japan
3	security	defense, force(s)	defense, security	defense

⁸ They show the context in which each chosen word appears. Vide: R.P. Weber, *Basic content analysis*, 2nd ed., Sage, Newbury Park, Calif. 1990, p. 96.

⁹ The phase included the deletion of official phrases without any true connection to the content of the document (such as names of the publishers, or practical remarks on translation), as well as omission of the annexed tables with the purpose of not interfering with the analysis and not inflating the frequency counts. Then, units such as articles, prepositions, conjunctions, possessives, forms of verb 'to be' (excluding the future form) and such were omitted. All possible full versions of acronyms (the U.S., SDF) were merged in numbers, as well as other words sharing the same word stem (after having been checked for semantic identicalness in context), while some high ranking words (other, various etc.) were omitted for their irrelevance. The term 'Japan' stayed in the table for the illustration of its importance and also due to its significance in self-referencing.

Count rank/ year	1995	2004	2010	2013
4	capability(ies)	security	SDF	SDF
5	international	international	force(s)	security
6	must	we	cooperation	strengthen
7	situation(s)	u /United States	international	cooperation
8	u/United States	threat(s)	activities	order, situation(s)
9	force(s)	efforts	units	activities, units
10	appropriate	our	operations	region(s/al)
11	efforts, will	region(s/al)	region(s/al)	force(s)
12	military, necessary, peace, self, region(s/al)	environment	peace, strengthen	international, u/ United States
13	arrangements, capable	situation(s)	environment, maintain, order	capability(ies)
14	maintaining, stability	cooperation, peace	countries, equipment	countries
15	cooperation, structure, units	military, new	u/United States	joint

Source: authors

RESULTS OF DISCUSSION

The frontrunners of the table were non-surprising. The documents obviously emphasized the elements of defense/ capabilities/ SDF (Self-De-

fense Forces)/ force(s)/ units. It is natural since one of the documents' goals was to set and explain purpose and roles of the defense forces. Yet, the terms gradually started to appear within differing contexts, associated with expansion beyond traditional military roles.

For example, the term *capability* is mostly contextually synonymous to SDF in the 1995 version. That may also make up for the fact that the term SDF does not appear on its own in the version at all – *capability* absorbed part of its meaning. Similarly, the 2004 version substitutes SDF with *force(s)*, for there is no mention of the former concept within the whole document. Usage of the term *capability* differs over time, no longer identifying only the traditional defense forces, but also capabilities with functions such as intelligence gathering, surveillance etc.

The expression *units* also encounters shifts in meaning over time. While in the first two versions of the Guidelines, the term corresponds with SDF, the 2010 version adds another connotation with *invading units*. The 2013 Guidelines continue with *infiltrating units*.

The 2010 Guidelines feature term *operations* quite frequently. The emphasis in the earlier document versions is mostly on actual deployment of forces in a traditional military sense. The types of operations expand over time, however (involving intelligence gathering in 2010 and more specified operations such as airborne, amphibious ones or minesweeping in 2013).

Overall, these specific terms point towards a comprehensive security category of *military*, one of frequently used terms in the first two Guidelines (and also in the two latest ones, but did not make it to the top fifteen).

In the 1995 Guidelines the term appears within different contexts. Mostly it is framed negatively in terms of referring to countries with evil intentions, which resort to *military* (i.e. the use of force) to achieve their ends. On the contrary, when the term is close to the term *Japan*, it suggests Japan refusing to be a threat to any entity, with its attempts to keep a pacifist-oriented policy. Yet, the entities (not openly mentioned yet) using *military* are viewed as raising insecurity in their surroundings, and their potential actions are *unlawful*.

In the 2004 Guidelines *military* is no longer limited to negative views. When the term is used in a proximity to the U.S., usually in the phrase *military presence*, it is viewed as critical and indispensable to security and stability in the region. Also, the document starts to point to a changing role of *military force*, which is no longer used only for deterrence

or response to an armed attack but also for prevention of conflict and reconstruction assistance.

Open association of the term with negative meaning of an entity causing insecurities to others continues in the 2010 Guidelines. In addition to North Korea, it is also China, whose frequencies are increasing when close to the term. Russia is mentioned to have *robust military activities* in the region but the emphasis is on building a mutual partnership. On the other hand, positive framing expands as the uses of *military force* are also deployable in peace making and non-traditional security field.

The 2013 Guidelines continue with the trend where China and North Korea are depicted as perpetrators of stability and peace by their *military provocations*. Aside from this negative framing, a positive one is expanded by adding tasks such as promoting confidence-building measures and friendly relations with like-minded states.

Overall, the concept of military played an important role in the documents, regularly placing among the most frequent positions. Its meaning changed over time, though. Gradually a positive viewpoint was added. Japan also became involved in the use of *military*, and while the traditional connotation (deterrence, response to an armed attack) still exists and was mentioned, its positive side (peace-making, confidence-building measures) was added and always (when in connection with Japan) accentuated. The negative side became, on the other hand, more and more openly pronounced and associated with specific actors.

Even though originally possessives and pronouns were omitted from the frequency count, one could not help but notice the unusual frequency of the terms *we* and *our*, strengthened by the highest ranking of the term *Japan* in the 2004 Guidelines. Such strong self-reference was unprecedented and did not occur in any other Guidelines. In the 1995 and 2013 Guidelines the term *we* is even absent. Such emphasis on the self provides reasons to believe that in 2004 the document¹⁰ wanted to manifest Japan's self-confidence and assurance of its position.

The term *new* appeared in the 2004 Guidelines. Out of thirteen times that the term was mentioned, it appeared ten times in collocation

---

¹⁰ The frequency of self-reference cannot be compared against the Japanese original due to linguistic issues, but the views expressed in the translation are unquestionably representative of the ideas expressed within the original, since that is the purpose of translation itself.

with *threats*, once with *issues* and twice with *security environment* (that had changed due to *new threats*). The emphasis on new threats means that new ways of countering them are developed and are thus being justified in the document. Such rhetoric indeed agrees with the introduction of ballistic missile defense (BMD) system and the official document “On Introduction of Ballistic Missile Defense System and Other Measures”, which the 2004 Guidelines are built on. The 2010 do not accentuate the term *new*, nor does it have significant contextual meaning in the latest 2013 Guidelines. Thus it seems that the term has been used deliberately in the 2004 Guidelines to stress circumstances under which unprecedented but inevitable measures, such as introduction of a BMD system, needed to be taken.

What comes as a surprise is the frequency of the term *threat(s)*. Based on its count, it seems as an extremely acute issue in the 2004 Guidelines. It was used with more than six times higher frequency than in any other version of the documents. This might suggest two things: either the threats are not significant in the other three documents, or they use a different term which is synonymous to *threat(s)*. This might account for existence of the term *situations* in the 2013 Guidelines, or *environment* in the 2010 version, which are sometimes used synonymously to *threat(s)*.

After some contextual research, one of the answers might be the term *activities*. It is used quite frequently in the 2010 and 2013 Guidelines, the ones without the term *threat*. While in the 1995 version, the term *activities* is framed in a positive way, mostly in collocation with cooperation and United Nations, the 2004 document introduces negative framing when addressing North Korean *activities* as military ones, thus posing threat in the region. The 2010 and 2013 documents experience a wide expansion of both positive and negative uses. The 2010 document concentrates mostly on peace cooperation activities. Yet, there is a dominance of negative framing in the latest 2013 Guidelines, which openly describe Chinese and North Korean *activities* as having a significant impact on Japan's security.

Initially, the term *efforts* is framed in a positive way (promotion of peace and cooperation), but in 2004, it is used to signify activities that other countries undertook in order to expand and modernize their military power. The reference points clearly towards North Korea and China. The trend of the negative *efforts* connotation disappears in the 2010 Guidelines (which connect the term predominantly with cooperation)

only to return in the latest 2013 Guidelines where they again point to *efforts* of other states trying to undermine security and stability (most often in connection with China).

Another important term, *peace*, is frequently used within the first three analyzed versions of the Guidelines. Interestingly, the latest 2013 Guidelines' chart does not show the term among its most frequently used ones. The term was outrun by such terms as *SDF*, *capabilities*, *units* or *forces*, suggesting that perhaps more emphasis is given to practical defense than to pacifistic ideals.

The fact that every version of the Guidelines puts a lot of emphasis on the term *cooperation* is significant and there is clear continuity. It seems that the concept of cooperation is valued in Japan's security policy, whether a bilateral or multilateral one. The expanding frequency of the term is coupled with growing number of entities to cooperate with, incorporating international organizations as well as local governments.

Similar thing is true for the term *international*. It forms a close category with the *cooperation* and *joint* term.

While the 1995 and 2010 Guidelines experience a frequent usage of the term *maintain*, which basically denotes preservation of something that has already been achieved, the 2013 Guidelines note an unprecedented rise in the frequency of the term *strengthen*. The 2010 version distributes the emphasis evenly between *strengthening* of international cooperation, capabilities and engagement in the region. The 2013 Guidelines favor cooperation and collaboration exceedingly. The cooperation is usually meant in the sense of defense cooperation and joint trainings, while the emphasis on cooperation ensuring peace-oriented activities (peacekeeping operations, disaster relief work) forms a marginal part of the frequency count. The observed term, coupled with introduction of a new concept of *proactive contribution* supports the proclamations of active defense policy in the latest document.

The terms referring to the *U.S.* are frequent as well. The category also complements the term (Japan-U.S. security) *arrangements*, thus highlighting the importance of the mutual alliance. There is a sudden drop in the frequency usage of the *U.S.* term in the 2010 Guidelines when compared to their 2004 predecessor, probably in exchange for the frequency rise of the *cooperation* term. Yet, the *U.S.* term never completely disappears, suggesting the durability of allied partnership.

Based on the frequency count, all the Guidelines attach importance to the category of *region*. This suggests the significance of regional affairs in formulating national defense policy, since the situation in the region is the ground used for threat perception. Threats are (apart from their technical nature, such as military expansion, nuclear activities etc.) generally defined in the analyzed documents in geographical terms and the frequent usage of the term *region* implies that the focus of the security policy is on regional issues.

Apart from other versions, the 1995 Guidelines are notable for the frequency of adjectives. Terms *appropriate* and *necessary* ranked exceptionally high when compared to other versions. The 1995 Guidelines use the term *appropriate* more in the sense of limited, not overstepping the set restrictions. The 2004 Guidelines employ the term only four times, which might mean a shift in adhering to previously restricted role of Japan in defense policy.

All in all, following trends were observed in the Guidelines after the quantitative analysis: the expanding use of military in other than traditional security field, the continuing promotion of international cooperation, the continuing significance of the U.S. partner, intensification of the perception of region and regional affairs, growing pronunciation of threats in connotation with specific actors, and the overall trend towards abandonment of military restrictions and activation of the security policy.

So what is this *proactivity* that keeps appearing in the context with other frequently used terms? How does the *region* change over time and what does it refer to exactly? Which are the mentioned countries – allies and the threats to Japan that make it introduce new types of defense capabilities?

The frequency count enabled clarification of terms which can be grouped under one category depending on their meaning and provided an insight into the general picture of Japan's security policy and its evolution. In order to avoid loss of important issues that mattered in meaning and not in frequency, a qualitative analysis will follow, hopefully providing for a clearer and more detailed picture of the topic.

QUALITATIVE CONTENT ANALYSIS

The qualitative method classifies material into categories of a coding frame, which was created directly based on the analyzed document. All the documents were coded manually. The unit of analysis changed from a sin-

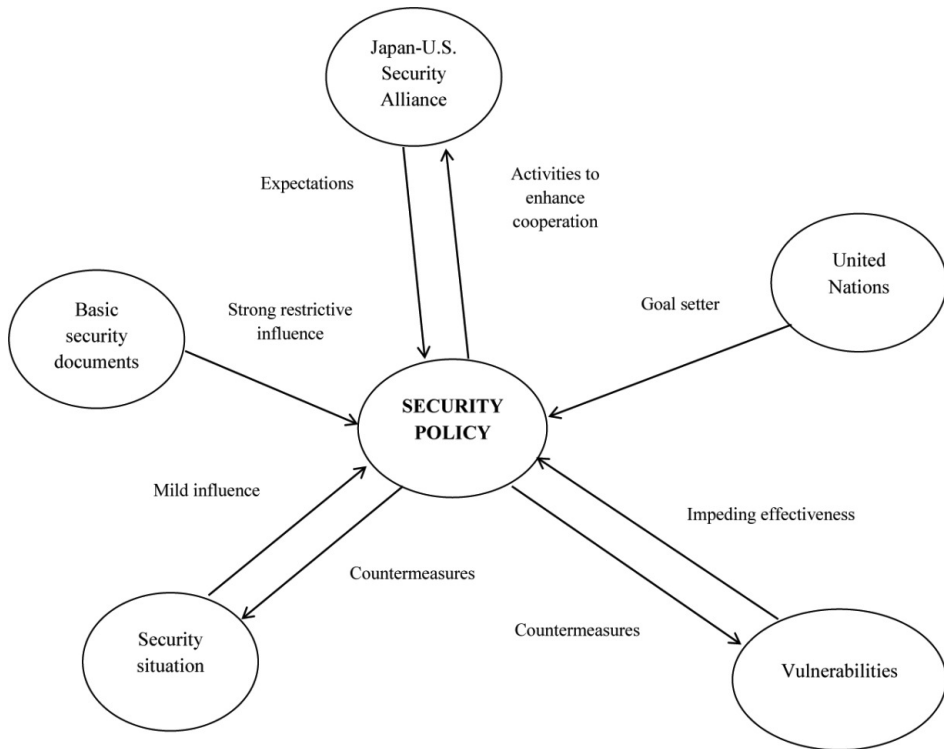
gle word to phrases, sentences and sometimes even a paragraph. Each of the unit was attributed a specific code/subcategory at first.

Gradually, a trend was starting to show in how to combine specific codes under larger groups, established as analyzed categories. Sometimes, when the groups overlapped, they were joined into one, unless there was some specific reason (primarily the strength of link to another category) not to do so. Throughout the coding and category forming process, it became clear that the results were to take form of a relationship model with the central category of security policy.

THE 1995 GUIDELINES

Based on the coding process, the 1995 Guidelines feature six main categories among which relationships were analyzed. The model is as follows:

MODEL 1. THE 1995 GUIDELINES RELATIONSHIP MODEL

Source: authors.

The central category has been termed *security policy* and consists of several subparts. These were identified at the highest level as *goals* of security policy (peace and stability, defense of Japan etc.) and *the activities to achieve them*. The goals as well as the activities varied through international, regional and domestic level and were both military (maintenance of the Japan-U.S. alliance, specification of SDF roles, countermeasures to take) and non-military (diplomatic efforts) in nature. The activities to achieve the proclaimed security goals (the exercise of policy itself) are, however, subjected to “the Constitution and relevant laws and regulations”.

This influential category was consequently termed as *basic security documents*. These involve the Constitution and Japan-U.S. security arrangements. Basic security documents also serve as the base for several *premises* (subcategory) which are repeated throughout the Guidelines. These encompass the assurance of the Japan-U.S. cooperative relationship and belief of its key role for security of Japan and also stability of international community. Another fundamental principle is that of maintaining an exclusively defense oriented policy, not becoming a military power that might pose a threat to other countries, upholding civilian control and adhering to the Three Non-Nuclear Principles. These premises form the basis for the creation of “basic and standard defense capability”, which denotes forces with minimum necessary defense capability so that they do not become a source of instability in the surrounding region.

As a result of its significance in the 1995 Guidelines, the *Japan-U.S. Security Alliance* was created as a separate category. The alliance is coined as being *indispensable* to Japan’s security, having a *key role* in achieving peace and stability in the surrounding regions and playing a *significant* role for world peace and stability. Japan understands the need to maintain this strong security partner (inevitable during the responses to direct aggressions) and the analyzed text is underscored by frequent references to the need to enhance cooperation in the spheres of information exchange, operational areas, equipment and technology.

Similar important category is the *United Nations* one. The 1995 Guidelines make constant references to the promotion of the role of the UN and support for its activities in arms control, proliferation prevention and disarmament. Moreover, activities to pursue such goals depend on the decisions made within the UN, which is highly respected in the analyzed document. Thus, even military activities, which have the legitimacy

of the UN, could too be pursued by Japan, unless the gap between the actual activity and domestic norms based on the security premises was too wide. This is shown in the inserted obligation for provision of disaster relief help upon request for assistance from related organizations (i.e. the UN) and logistical support during such operations¹¹.

Security situation is another broad category. It also refers to international, regional, or domestic situation. Its description concentrates on explanation of the *significant changes* which stand for the demise of Cold War confrontation between East and West and suggest Japan searching for the position to take in the international society. The environment has changed and the expectations for military roles expand in terms of participation in international peace cooperation activities and large scale disasters. *Threats* form a prominent subcategory. New threats are mentioned in the document as opposed to a traditional large scale attack. These are, however, merely enumerated since they do not have imminent influence upon Japan's security in the strict sense; on the other hand, they form part of the international security situation.

Vulnerabilities category was formed as the one focusing on domestic issues capable (in the short or long run) of impeding upon the effective exercise of security policy.

The 1995 Guidelines put emphasis on three of the mentioned categories. Two of them (Alliance and the UN) refer to outer influence, while one of them (basic security documents) refers to domestic limits and norms.

Surrounding region was mentioned in the 1995 Guidelines, but not stressed enough; the document places more importance on international environment. A turn towards the U.S. partner and United Nations and activities these actors consider important is visible. This holds true despite domestic restraints. Also, not much independent security policy is to be conducted based on the Guidelines; most of the exercise is to be jointly in line with the U.S. partner.

Basic security documents restrict the roles Japan can play militarily and the 1995 Guidelines stress the emphasis on sticking to its pacifistic image and avoiding exceeding the "minimum necessary defense capabil-

---

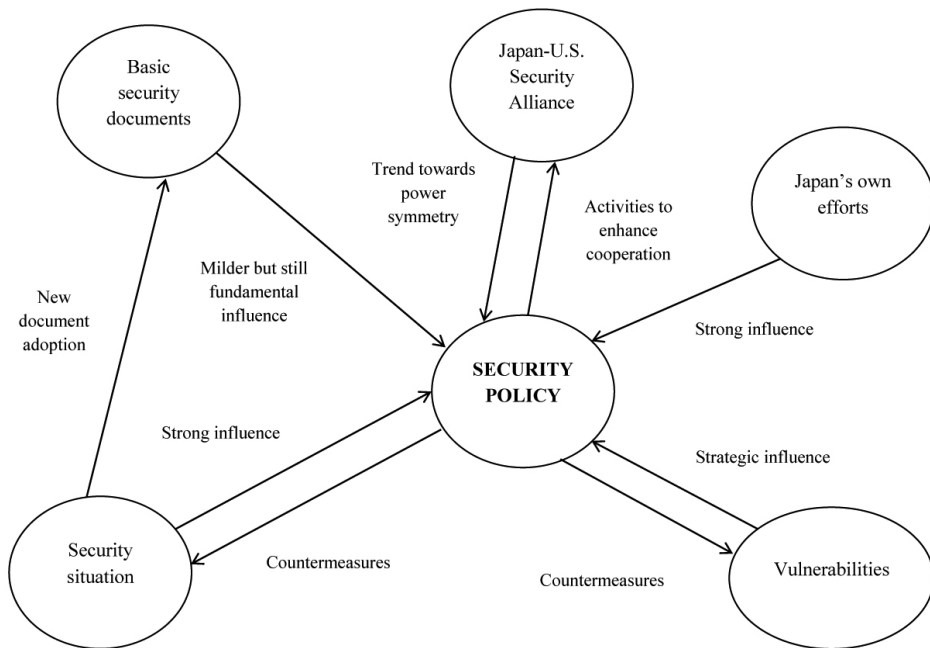
¹¹ These obligations were a response towards the criticism of Japan's inactivity during the Gulf War and Japan's failure to offer tangible help and not only a financial one. For more information vide: Th. Berger, *Japan's International Relations: The Political and Security Dimensions*, [in:] *The international relations of northeast Asia*, S.S. Kim (ed.), Rowman, Lanham Md. 2003, p. 135–170.

ity”. Japan does not seem fond of overstepping its domestic boundaries, making exceptions only in those cases the UN and U.S. deem important.

THE 2004 GUIDELINES

During the manual coding of the 2004 document new subcategories appeared and were sorted within the already established categories. One of the previously known category’s influence diminished so much it was abolished completely. The model consists of six categories and is as follows:

MODEL 2. THE 2004 GUIDELINES RELATIONSHIP MODEL

Source: authors

The central category of *security policy* is based on similar subcategories as in the previous model; the *goals* and *activities* pursued in order to achieve them.

For the first time, it is explicitly stated that peace and stability of Japan are directly linked to that of international community. Also, security

goals are stated clearly and presented hierarchically, with the utmost objective being the prevention of threats from reaching Japan and repelling and minimizing any damage should an attack actually take place.

The clarification of security goals underwent another development geographically, placed within the Asia-Pacific region. As for the military, the aim is to develop multi-functional, flexible and effective forces that are ready, mobile, adaptable and multi-purpose, equipped with latest technologies and with intelligence capabilities equal to other nations' forces. The formulation suggests that Japan no longer wants to be restricted in military terms and reveals aspirations to not stay behind when compared to other countries. The document proclaims that Japan will utilize "all appropriate means" to prevent threats from reaching Japan and instead of minimal defense forces talks about "modest" defense forces.

The *basic security documents* category is expanded through the Security Council and Cabinet decision "On Introduction of Ballistic Missile Defense System and Other Measures" which marks a turning point¹² in the previously restricted conduct of Japan's security affairs. Basic security *premises* remain the same as in the previous Guidelines.

The *Japan-U.S. Security Alliance* still plays an important role in the security of Japan. The U.S. is held in high esteem and perceived as the sole superpower. The Alliance is indispensable in ensuring peace and stability in the Asia-Pacific region, and found new focus in the introduction of the BMD system.

A new category was created and termed *Japan's own efforts* due to constant emphasis on Japan's own ability to set the agenda and manage its security issues, primarily on its own. The 2004 Guidelines proclaim that "any country's security depends first and foremost on its own efforts", which marks a significant step since the 1995 Guidelines, where practically every move was under the supervision of its U.S. partner and the responsibility for actions involving military thus avoided Japan. A more active assertion of Japan's own forces and their purpose is clear when the analyzed document states that "Japan's defense forces are the ultimate guarantee of its national security, representing its will and ability to repel any threat".

The category of *security situation* expanded slightly. "New threats and diverse situations" as a direct reference to 9/11 appear as a new securi-

---

¹² Vide e.g.: M. Toki, *Missile defense in Japan*, "Bulletin of the Atomic Scientists" 2009, <http://thebulletin.org/missile-defense-japan> (accessed 15.09.2017).

ty concern. The attention is also given to regional security issues, in a more frequent way than in the 1995 Guidelines. A new subcategory of *regional actors* emerges. The focus centered on Russia, with continuing existence of nuclear arsenal, unpredictable North Korea, whose actions destabilized both regional and international security and against which the BMD system had been introduced, and China, which not only continued to modernize their military forces, but expanded its area of operation at sea¹³.

The *vulnerabilities* category also encounters expansion, where *vulnerabilities* stem from geographic, demographic and energetic limitations to environmental ones.

All in all, the 2004 Guidelines seem quite revolutionary when compared to its predecessor, taking into account changes in self-perception about the power to assess its abilities and reach the proclaimed goals. The change from a military force capable of deterrence only to a military force capable of actively responding to threats foremost on its own, and only then together with the allied partner, point in the direction of the process of *normalization*¹⁴.

The focus shifts from what outer influential entities (the UN, U.S.) perceive as security issues to counter, to neighboring regional threats and actors, whose activities in the region form an imminent sense of possible damage to Japan's security. The Guidelines reiterate that Japan will keep to premises which remain valid (not becoming a threat to others), basically serving as a shield against its military expansion critics.

The 2004 Guidelines provide a much clearer stand on security issues, with attention paid to details of roles, threat hierarchy, and clarification of Japan's own activity in the security policy process.

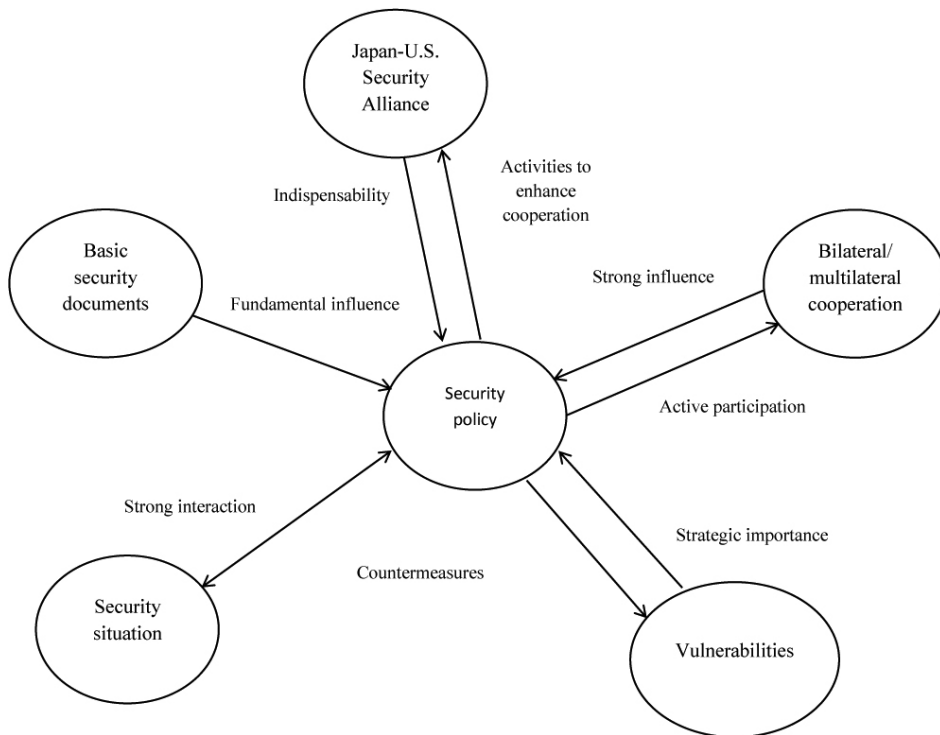
THE 2010 GUIDELINES

Apart from one exception, the created categories resemble the 2010 model, but their content varies in emphasis and extends with more details and specifics. In the end, six categories were created within the 2010 Guidelines. The resulting model is as follows:

¹³ This refers to the conflict in the East China Sea and involves the territories of Senkaku/Diaoyu Islands.

¹⁴ For more details vide e.g.: Y. Soeya, M. Tadokoro, D.A. Welch, *Japan as a 'normal country?': a nation in search of its place in the world*, University of Toronto Press, Buffalo, NY 2011, p. 211.

MODEL 3. THE 2010 GUIDELINES RELATIONSHIP MODEL

Source: authors

The central category of *security policy* is traditionally formed from subcategories of *goals* and *activities* to pursue them. The old concept of defense forces from the 2004 changes into a Dynamic Defense Force Concept, the main idea of which is the necessity to respond effectively to threats. Such forces serve as a clear demonstration of national will and strong defense capability through effective response and intelligence, surveillance and reconnaissance activities (ISR), since just the existence of defense forces per se is not enough to ensure deterrence.

The rhetoric of the 2010 Guidelines is resolute and also pragmatic, the priority centers on the defense of offshore islands and protection against a ballistic missile attack, both pointing in the direction of hostile activities by regional actors.

The category of *basic security documents*, under which the security *premises* subcategory belongs, resembles the previous 2004 version of the Guidelines, indicating continuance of security policy.

The category of Japan-U.S. Security Alliance is a well-known one. Despite relative influence decline of the U.S., the Alliance's function is still perceived as indispensable to ensuring peace and security of both Japan and Asia-Pacific region through mutual cooperation.

Due to frequent referencing and obvious impact on the formulation of security policy, a new category of *bilateral/multilateral cooperation* was created. When compared to previous Guidelines, the concept of cooperation is extremely emphasized. The 2010 Guidelines seem to combine the 1995 emphasis on international community and 2004 emphasis on regional environment and connect it with overreaching concept of cooperation. Japan stresses the need to create security networks by bilateral and multilateral security cooperation in a multi-layered manner both in neighboring and international scope.

The category of *security situation* does not undergo big changes and roughly corresponds to subcategories of the previous Guidelines, made up by (international, regional) *threats* and *actors* activities in the security environment. The threats newly encompass so-called *gray-zone* disputes over territory, sovereignty and economic interests that do not escalate into wars. The frequent reference to these types of disputes and the priority of the SDF to focus on the defense of offshore islands indicate the growing significance of the issue in Japan's security policy¹⁵.

The category of *vulnerabilities* does not lose its significance and resembles its previous definition in terms of geographical, fiscal, demographic, strategic and environmental limitations.

Overall, in the 2010 model, the *Japan's own efforts* concept was interchanged with a cooperative one so as to better illustrate the shift from Japan's strong self-appreciation to a cooperative conduct of security policy.

Interestingly, the political change bringing new government with a new ruling political party did not result in a drastic change of overall security policy as one would have expected. It rather kept the practical assumptions of its predecessor and upgraded some parts so as to make clear that Japan has capable defense forces ready for deterring and responding to security challenges, but that it is also capable of coordinated cooperation as a responsible member of the international community.

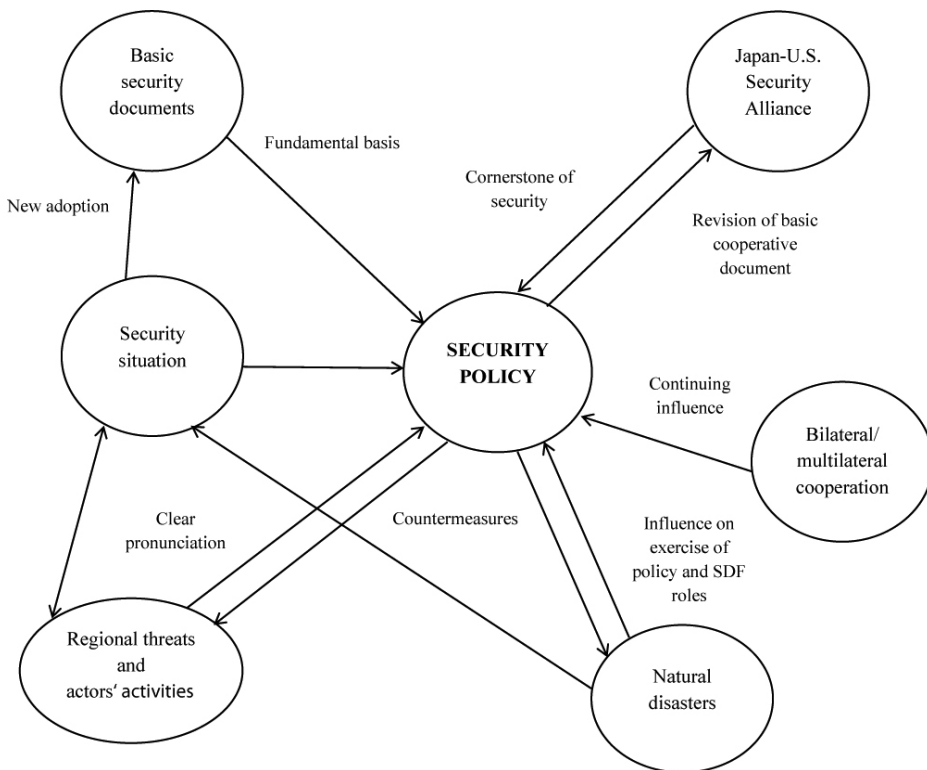
---

¹⁵ It serves as assertion of the claims to territorial disputes that Japan has with China, Korea and Russia and indicates Japan's will to show that the disputed territories belong under Japan's sovereignty, which is exercisable.

THE 2013 GUIDELINES

The last model consists of seven categories instead of the usual six. One previously separate category was merged with another due to it bringing nothing new and partially overlapping with the bigger category. On the other hand, two categories were put separately from a compound category previously encompassing both of them due to their frequent pronouncement and the level of impact they had on the formulation of 2013 security policy. The model thus looks as follows:

MODEL 4. THE 2013 GUIDELINES RELATIONSHIP MODEL

Source: authors

Finally, the central category of *security policy* is again constituted by sub-categories of *goals* and *activities* to achieve them. The most notable change is in the sphere of military activities, which focus directly on the roles and forms of SDF. Those are to be changed into a Dynamic Joint Defense Force, which emphasizes both “soft and hard aspects of readiness, sus-

tainability, resiliency and connectivity, reinforced by advanced technology and capability for command, control, communications and intelligence”. The roles of SDF start with the need to ensure security of sea and airspace, closely followed by security of remote islands. Newly, the document introduces an amphibious operations capability, whose main target is to recapture land in case of invasion of any remote island.

The change of situation in the region and the overall state of security had an impact on the *basic security documents* category. While retaining the Constitution and Japan-U.S. security arrangements, National Security Strategy was incorporated. New *premises* were also added. One stems from the security situation itself and proclaims the resolution not to tolerate change of the status quo by force. The other stems from the National Security Strategy, under the name of Proactive Contribution to Peace based on the concept of international cooperation.

The most specific international cooperation is that with the U.S. within the Japan-U.S. Security Alliance. The Guidelines state that in the “severe security environment” it becomes more important than ever to strengthen the Alliance, functioning as the cornerstone of Japan’s and regional security. Japan’s reaction is the planned revision of the Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation. Enhanced cooperation is most visible in the sphere of *gray-zone* disputes, which clearly shows that Japan counts on the U.S. help in case of attack on (what it considers to be) its territory¹⁶. Special sphere of cooperation involves disaster response and complies with the enlarged focus on threats of natural disasters. The U.S. help under the Operation Tomodachi fastened the speed of recovery efforts and also strengthened the relationship between the two countries.

There is continuing emphasis on *bilateral/multilateral cooperation*. The Guidelines state that Japan will be placing greater emphasis on playing more of a leading role in the sphere of international peacekeeping operations. The main area of international cooperation focuses not only on prevention and response, but also on post-conflict reconstruction, confidence building, and training of domestic and foreign peacekeeping personnel by offering Japan’s experience and knowledge.

¹⁶ This has been also supported by the fact that the previous U.S. Secretary of State Clinton confirmed that the U.S. would come to the aid of Japan based on the obligations as outlined in the mutual Security Treaty. Vide: M.E. Manyin, *Senkaku (Diaoyu/Diaoyutai) Islands Dispute: U.S. Treaty Obligations*, January 22, 2013, Congressional Research Service, <http://fas.org/sgp/crs/row/R42761.pdf> (accessed 15.09.2017), p. 5.

The category of *security situation* was slightly modified from its previous versions. It absorbed the previously individual category of *vulnerabilities* and parted with the subcategory of *regional threats and actors* and also unintentional type of threats *natural disasters*.

The significance of the Great East Japan Earthquake was strong enough to dominate part of the 2013 Guidelines. Thus, an independent category of *natural disasters* was created. Japan's SDF proved to be of great use during the relief work activities and response to major disasters has also become one of their designated roles.

Another separate category is that of *regional threats and actors*. While the region experiences strengthening of cooperative relationships due to increasing interdependence, the *gray-zone* conflicts linger and raise concerns that they might develop into more serious situations. The 2013 Guidelines focus on North Korea and China. China is also portrayed as having tried to change the status quo by force, intruding into Japan's territorial waters frequently and violating Japan's airspace and engaging in dangerous activities that could cause unexpected situations (such as the establishment of Air Defense Identification Zone infringing the freedom of over-flight).

The 2013 Guidelines employ stronger rhetoric towards regional actors and their activities which constitute threats to Japan's security than their predecessors. Regional threats and actors' activities have the biggest influence in the 2013 Guidelines. The euphemism of *gray-zone conflicts* refers clearly to the Senkaku/Diaoyu issue and the scale with which roles to counter potential situations are assigned to SDF suggests its importance. The activities of North Korea do not remain unnoticed as intelligence and early warning capabilities suggest a strong link between the two. The term *severe security environment* refers to regional matters and reflects rising tensions and unresolved disputes with regional neighbors in years 2012–2013. This even resulted in a creation and adoption of the National Security Strategy, first of its kind in Japan.

A different way to counter these threats is through security cooperation. The focus is both on bilateral (the U.S. and the proclaimed enhancement through revision of the mutual defense cooperation Guidelines) and multilateral cooperation. The new principle of proactive contribution to peace only intensifies the proclaimed goals of cooperation, the trend that started predominantly with the previous Guidelines. In the 2013 version Japan clearly states it wants to take a leading role in the process, setting it as one of its priorities.

CONCLUSION

This article explored trends in Japan's security policy over time by analyzing the formulation of security policy within the four revisions of the National Defense Program Guidelines. The results of both quantitative and qualitative content analysis indicate the following:

The 1995 Guidelines provide the picture of Japan being restricted in the exercise of security policy but also reluctant to overstep these limits, unless there are some obligations (imposed by outer partners) to be kept.

In the 2004 Guidelines Japan seemed to be abandoning its previous ultimate dependence on outer entities. It highlighted the role of Japan's own efforts vis-à-vis regional situation supported by constant references to threats, enabling the introduction of the BMD system.

The significant transition of the 2010 Guidelines rests upon the decrease in frequency of Japan's own efforts and change of focus towards cooperative activities instead, which mostly revolve around peace-keeping and peace building.

In the 2013 Guidelines, the quantitative analysis put significant emphasis on the *strengthening* of different security concepts (*cooperation, Japan-U.S. Alliance* etc.), indicating activation of Japan in the sphere of security policy. Qualitative analysis revealed that it was predominantly the category of regional actors and their activities which caused the emergence of the need to strengthen previously adopted countermeasures to better respond to situations within "increasingly severe security environment".

Several other trends were revealed in Japan's security policy during the analyzed time period. There was a growing trend towards international cooperation, expanding scope of operations for military (even in non-military field), and growing emphasis on the effectiveness of the forces, capable of rapid response, their roles tailored to the pronounced threats. These threats were becoming more clearly defined, rather than merely enumerated, based on Japan's actual experience in the region.

The latest development in the reinterpretation of the pacifist Constitution is in line with the previous policy trend. Understanding that it is the current Cabinet of Prime Minister Abe which initiated and completed the 2013 Guidelines revision, the contents of which revolve mostly around strengthening and activation of security policy, and given the deepening focus on regional security issues, reinterpreting Constitution seems to be going in accordance with the given direction.

REFERENCES

1. Berger Th., *Japan's International Relations: The Political and Security Dimensions*, [in:] *The international relations of northeast Asia*, S.S. Kim (ed.), Rowman, Lanham Md. 2003.
2. Krippendorff K., *Content analysis: an introduction to its methodology*, 2nd ed., Sage, Thousand Oaks, Calif. 2004.
3. Manyin M.E., *Senkaku (Diaoyu/Diaoyutai) Islands Dispute: U.S. Treaty Obligations*, January 22, 2013, Congressional Research Service, <http://fas.org/sgp/crs/row/R42761.pdf> (accessed 15.09.2017).
4. Schreier M., *Qualitative content analysis in practice*, Sage, Los Angeles 2012.
5. Soeya Y., Tadokoro M., Welch D.A., *Japan as a 'normal country': a nation in search of its place in the world*, University of Toronto Press, Buffalo, NY 2011.
6. Toki M., *Missile defense in Japan*, "Bulletin of the Atomic Scientists" 2009, <http://thebulletin.org/missile-defense-japan> (accessed 15.09.2017).
7. Weber R.Ph., *Basic content analysis*, 2nd ed., Sage, Newbury Park, Calif. 1990.
8. Zhang Y., Wildemuth B.M., *Qualitative Analysis of Content*, [in:] B.M. Wildemuth, *Applications of social research methods to questions in information and library science*, Libraries Unlimited, Westport, Conn. 2009.

MGR MARTINA HECZKO – nezávislá bezpečnostní expertka

PHDR. JOSEF SMOLÍK, PH.D., MBA, LL.M. – Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

CITE THIS ARTICLE AS:

M. Heczko, J. Smolík, *Japanese Strategic Documents: Content Analysis of the National Defense Program Guidelines*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 102-124, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5886.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security "Apeiron" in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (125–153)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5887

POTRZEBA WZMOCNIENIA
MIĘDZYNARODOWEJ OCHRONY PRAW
CZŁOWIEKA TRZECIEJ GENERACJI

THE NEED TO STRENGTHEN
INTERNATIONAL PROTECTION
OF THE THIRD-GENERATION
HUMAN RIGHTS

Wojciech M. HRYNICKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron”
w Krakowie

ABSTRACT:

1. Purpose

The purpose of the article is to confirm the relevance of isolation of the third-generation human rights and to indicate the need for action at international level in order to enforce such rights of a collective nature. Analysing the selected third-generation human rights the author draws attention to the fact that some of the third-generation rights are violated in practice and hence indispensable are measures of an international nature that aim at reinforcement of protection of these rights.

2. Introduction

The third-generation human rights were isolated in the 70's of the XX century by a French scientist of Czech origin Karel Vašak. They are collective in nature and contrary to the first- and second-generation rights (which

are related to liberty and equality) serve entire human communities. Protection of the third-generation human rights makes sense if the overall objective of the ensuring is not a human but a group of people. Hence, the most significant third-generation human rights house in particular the right to peace, to democratic state based on the rule of law, to self-determination of nations, to security, to a healthy environment, to development, to humanitarian aid, to participation in human heritage. It is important to realise that enforcement of the first- and second-generation human rights (to liberty and equality) is associated with a sufficient guaranteeing the third-generation human rights. Unfortunately, the third-generation rights are often violated nowadays (by numerous wars, impossibility of self-determination for some nations, lack of broad international environmental protection measures and cherishing the common human heritage). That is why it is vital to create awareness and take actions in favour of protection of the third-generation human rights.

3. Methodology

The author isolates and describes the third-generation human rights using primarily the method of critical review of the literature. In the alternative, he deals with the dogmatic-legal method analysing texts of international law. In order to illustrate cases of the third-generation human rights abuses and to give legitimacy to taking action at international level the author also uses the case study method.

4. Conclusions

The author justifies the need to isolate the third-generation human rights and proves that contemporarily these rights are prejudiced on many aspects. He indicates that violation of the third-generation human rights legitimizes the need to strengthen their protection at international level. The respect for the third-generation human rights guarantees the exercise of liberties and equality laws, i.e. the first- and second-generation human rights

KEY WORDS:

human rights, the third-generation human rights, the need to strengthen protection of the third-generation human rights

ABSTRAKT:**1. Cel**

Celem artykułu jest potwierdzenie zasadności wyodrębnienia praw człowieka trzeciej generacji oraz wskazanie na potrzebę działań na gruncie międzynarodowym w celu zapewnienia tych praw o charakterze kolektywnym. Poprzez analizę wybranych praw człowieka trzeciej generacji Autor zwraca uwagę na to, że część praw trzeciej generacji doznaje uszczerbku w praktyce i stąd nieodzowne są zabiegi o charakterze międzynarodowym, które mają na celu wzmocnienie ochrony tych praw.

2. Wprowadzenie

Prawa człowieka trzeciej generacji zostały wyodrębnione w latach 70. XX wieku przez francuskiego naukowca czeskiego pochodzenia Karela Vašaka. Charakteryzują się tym, że posiadają charakter kolektywny i w przeciwieństwie do praw pierwszej i drugiej generacji (praw wolnościowych i równościowych) zabezpieczają całe zbiorowości ludzkie. Ochrona praw człowieka trzeciej generacji ma sens wtedy, gdy nadrzędnym celem zabezpieczającym nie jest jednostka, ale grupa ludzi. Stąd też do najistotniejszych praw człowieka trzeciej generacji zalicza się w szczególności prawo do pokoju, demokratycznego państwa prawa, samostanowienia narodów, bezpieczeństwa, czystego środowiska, rozwoju, pomocy humanitarnej, wspólnego dziedzictwa ludzkości. Ważna jest też świadomość, że realizacja praw człowieka pierwszej i drugiej generacji (wolności i równości) związana jest z dostatecznym zagwarantowaniem praw człowieka trzeciej generacji. Niestety prawa człowieka trzeciej generacji bywają współcześnie łamane (poprzez liczne wojny, niemożność stanowienia o sobie przez niektóre narody, brak szerokich międzynarodowych działań na rzecz ochrony środowiska i pielęgnowania wspólnego dziedzictwa ludzkości). Stąd też ważne jest uświadamianie i podejmowanie działań na rzecz ochrony praw człowieka trzeciej generacji.

3. Metodologia

Autor wyodrębnia i opisuje prawa człowieka trzeciej generacji, wykorzystując przede wszystkim metodę krytycznej analizy źródeł. Pomocniczo posiłkuje się również metodą dogmatyczno-prawną, analizując teksty aktów prawa międzynarodowego. Dla zobrazowania przypadków nieprzestrzegania praw człowieka trzeciej generacji oraz uzasadnienia podjęcia działań na gruncie międzynarodowym Autor używa również metody analizy poszczególnych przypadków.

4. Wnioski

Autor uzasadnia potrzebę wyodrębnienia praw człowieka trzeciej generacji oraz dowodzi, że współcześnie prawa te doznają uszczerbku na wielu płaszczyznach. Wskazuje, że naruszanie praw człowieka trzeciej generacji uzasadnia potrzebę wzmocnienia ich ochrony na gruncie międzynarodowym. Przestrzeganie praw człowieka trzeciej generacji gwarantuje realizację praw wolnościowych i równościowych, to jest praw człowieka pierwszej i drugiej generacji.

SŁOWA KLUCZOWE:

prawa człowieka, prawa człowieka trzeciej generacji, potrzeba wzmocnienia ochrony praw człowieka trzeciej generacji

WPROWADZENIE

Prawa człowieka przysługują każdej istocie ludzkiej, niezależnie od aktów prawa stanowionego (pozytywnego) czy też niezależnie od działań ludzkich¹. Podłoże tych praw stanowi przyrodzona godność człowieka, a najważniejszymi ich cechami są powszechność, przyrodzoność, niezbywalność i nienaruszalność. Nie można się ich zrzec, istnieją niezależnie od władzy, a te o charakterze podstawowym nie mogą być przez nią regulowane. Są naturalne i niepodzielne. Państwu jest przypisana rola instytucji, której zadaniem jest ochrona tych praw. Poszczególne akty prawa międzynarodowego, które zaczęły powstawać po drugiej wojnie światowej, związały prawa człowieka z nienaruszalnością godności osoby ludzkiej². Godność ta jest źródłem wolności i praw ujętych w fundamentalnych dokumentach prawa międzynarodowego związanych z prawami człowieka³.

Okrucieństwo drugiej wojny światowej uświadomiło ludzkości, że wypracowane do tej pory mechanizmy nie są wystarczające i istnieje potrzeba dalszych działań na gruncie prawa międzynarodowego. Ten niedostatek w postaci norm prawa międzynarodowego spowodował długą dyskusję

¹ M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999, s. 13.

² M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Dylematy praw człowieka*, T. Gardocka, J. Sobczak (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 35.

³ R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka w świetle uwarunkowań kulturowych i prawnych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011, s. 93.

powojenną nad samą podstawą prawną, na mocy której można było sądzić zbrodniarzy wojennych. Okazało się, że ogrom zbrodni nazistowskich nie znalazł odniesienia w IV konwencji haskiej z 1907 r., dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej⁴, a to wskutek tego, że nikt nie mógł przewidzieć skali dokonanych w przyszłości zbrodni. Twórcy IV konwencji haskiej, jak i pozostałych konwencji haskich z 1907 roku ws. prowadzenia wojen nie przewidywali możliwych celowych, zorganizowanych i masowych zbrodni przeciwko ludzkości (innemu narodowi czy innej grupie etnicznej). Również Liga Narodów, powstała po pierwszej wojnie światowej, nie zdołała przygotować żadnego dokumentu na temat praw człowieka. Stąd po drugiej wojnie światowej zanotować można szczególny rozwój aktów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka, choć zaznaczyć trzeba, że prawa o charakterze podstawowym dla swojego obowiązywania nie muszą być w aktach prawnych wymienione.

Najdonioślejszym powojennym wydarzeniem umacniającym prawa człowieka było powołanie do życia dnia 24 października 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)⁵ oraz uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 10 grudnia 1948 r. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która stała się dowodem stanowiącym, że „najpotężniejsze narody ziemi chyliły czoło przed żądaniami mniejszych krajów, uznając wspólne standardy moralnej oceny postępów każdego narodu”⁶. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, choć jest aktem prawa, który jako pierwszy głosi idee wolnościowe⁷, po raz pierwszy zakłada powszechność praw. Nie ogranicza praw człowieka, jak idee oświeceniowe, do garstki posiadaczy i nie pomija kobiet, dzieci, warstw nieposiadających i całej niebiałej ludności świata⁸. Ta powszechność powojenna obejmuje odtąd wszystkich, bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek inne. Trzeba

⁴ Konwencja haska IV z 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (Dz. U. z 1927 r., nr 21, poz. 161).

⁵ 24 października 1945 (Nowy Jork).

⁶ M.A. Glendon, *A World Made New. Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*, Random House, Nowy Jork 2001, s. 15.

⁷ Angielska Karta Praw (1689), amerykańska Deklaracja Niepodległości (1776), francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (1789).

⁸ L. Hunt, *Inventing Human Rights. A History*, W.W. Norton and Company, Nowy Jork – Londyn 2007, s. 28.

jednak zauważyć, że choć Powszechna Deklaracja Praw Człowieka gwarantuje liczne prawa o charakterze wolnościowym, równościowym i solidarnościowym, to omija prawa mniejszości. Uważa się, że z jednej strony może to być „logicznym rezultatem i kluczowym elementem całego międzynarodowego systemu ochrony praw po drugiej wojnie światowej”⁹, zaś z drugiej strony przejawem postawy krajów środkowoeuropejskich po drugiej wojnie światowej, które zdecydowanie odrzucały pomysł przyznania praw zbiorowych Niemcom lub jakiegokolwiek innej mniejszości. „Przywódcy Czechosłowacji i Polski oznajmili, że nie zaakceptują traktatów o mniejszościach – zamierzali rozwiązać ten problem, wydając Niemców ze swego terytorium. Wielka Trójka dała jasno do zrozumienia, że nie sprzeciwi się wykonaniu tego planu”¹⁰.

Choć Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie miała charakteru prawnie wiążącego, stała się wykładnią dla następujących po niej licznych aktów prawa międzynarodowego chroniących prawa człowieka. Na gruncie europejskim na czoło tych aktów wysuwa się Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC) uchwalona w Rzymie 4 listopada 1950 roku i będąca dzieckiem Rady Europy¹¹. Całkowitym *novum* wprowadzonym przez tę konwencję jest prawo skargi obywatela przeciwko własnemu państwu. Od wejścia w życie tego uprawnienia (1956) do organów konwencji wniesiono kilkadziesiąt tysięcy skarg obywateli. Orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) i decyzje Komitetu Ministrów Rady Europy są wiążące dla państwa łamiącego prawa człowieka i w ostatecznym rezultacie niezastosowanie się do ich rozstrzygnięć może spowodować, że państwo takie może być zawieszona w członkostwie w Radzie Europy, a nawet z niej wykluczone¹². Rola ETPCz w kształtowaniu europejskich standardów praw człowieka jest nie do przecenienia. Jego orzecznictwo staje się ważnym i jednocześnie autonomicznym źródłem kształtującym europejską koncepcję praw funda-

---

⁹ M. Mazower, *The Strange Triumph of Human Rights, 1933–1950*, „The Historical Journal”, vol. 47, nr 2/2004, s. 379–398.

¹⁰ W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011, s. 52.

¹¹ Polska przystąpiła do Rady Europy 26 listopada 1991 r. i tego dnia podpisała konwencję. Dnia 19 stycznia 1993 r. konwencja została ratyfikowana i od tego dnia obowiązuje względem Polski (Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

¹² W. Zakrzewski, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, W. Skrzydło (red.), Morpol, Lublin 1998, s. 173.

mentalnych¹³. Mimo różnych niedogodności, w tym przewlekłości postępowania, wielokrotnie Rada Europy przyczyniła się do demokratycznych zmian w prawodawstwie poszczególnych państw europejskich. Zresztą w literaturze dowodzi się ekstraterytorialnego stosowania EKPC z uwagi na przykład na obecność Europejczyków na misjach na całym świecie, zwłaszcza gdy odmienna decyzja oznaczałaby pozbawienie konwencyjnych praw wcześniej zagwarantowanych na pewnym terytorium¹⁴. EKPC postrzegana jest jako instrument konstytucyjnego europejskiego porządku publicznego w dziedzinie praw człowieka¹⁵, a w literaturze przedmiotu coraz wyraźniej akcentuje się jej konstytucyjną naturę (funkcję)¹⁶.

PRAWA CZŁOWIEKA TRZECIEJ GENERACJI

Nieocenione znaczenie dla rozwoju teorii praw człowieka w powojennej rzeczywistości ma koncepcja trzech generacji praw człowieka Karela Vašáka, bazująca na osiągnięciach Wielkiej Rewolucji Francuskiej (1789) i jej hasła: wolność, równość i braterstwo, która przedstawiona została w latach 1972–1974. Do czasów nowej koncepcji dominował podział praw na dwie zasadnicze grupy:

- 1) praw osobistych i politycznych,
- 2) praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych.

Podział ten zaczerpnięty był z ww. Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Bazując na tym podziale, K. Vašák zauważył, że pierwsza grupa (kategoria) praw związana jest z wolnością człowieka, a druga – z równością. Do tych dwóch grup dodał trzecią, opartą na trzecim hasle Wielkiej Rewo-

¹³ S.R.S. Bedi, *The Development of Human Rights Law by the Judges of the International Court of Justice*, Hart Publishing, Oxford 2007, s. 24–29.

¹⁴ I.C. Kamiński, *Ekstraterytorialne stosowanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: „Formacyjne orzecznictwo” i nowe wyroki*, [w:] *Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na systemy ochrony praw człowieka oraz międzynarodowe prawo karne i humanitarne*, E. Karska (red.), UKSW, Warszawa 2013, s. 119.

¹⁵ Np. skarga nr 45036/98 w sprawie Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi przeciwko Irlandii (30.06.2005); skarga nr 52207/99 w sprawie Bankovič i inni przeciwko Belgii i innym (12.12.2001).

¹⁶ E.H. Morawska, *Kryterium konieczności w prawie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Aspekty formalno-prawne*, [w:] *Prawa człowieka i świat wartości*, R. Monia, A. Kobyliński (red.), UKSW, Warszawa 2011, s. 88.

lucji Francuskiej, tj. prawa solidarnościowe¹⁷. Co prawda na tamten moment wyodrębnione trzy kategorie praw człowieka przedstawione zostały w kategorii prawdopodobieństwa, ale z biegiem czasu z uznaniem przyjęte zostały przez świat nauki i do dziś stanowią jeden z czołowych modeli podziału tych praw. Z upływem czasu trzy wyodrębnione „kategorie” praw człowieka zostały przez samego K. Vaśaka przemianowane na „generacje”¹⁸ – i z tą nazwą zachowały się w nauce do dzisiaj.

Z punktu widzenia praw człowieka pierwszej generacji istotne znaczenie mają prawa podstawowe, to znaczy takie, które w danym systemie prawnym uważane są za najważniejsze dla jednostki, częstokroć umieszczane już w konstytucji. Ich zadaniem naczelnym jest szeroko pojęta ochrona jednostki przed niedozwoloną (przesadzoną) ingerencją państwa. Innymi słowy, przyjmuje się, że prawo powinno chronić jednostkę przed niepotrzebną ingerencją państwa. Stąd też trzon praw jednostki zajmują prawa o charakterze wolnościowym, a ten wypełniają prawa człowieka pierwszej generacji. Nie da się nie zauważyć, że poszczególne prawa podstawowe mogą kolidować ze sobą, co powoduje konieczność ich ograniczania. W chwili obecnej powszechny jest pogląd, że nie ma takich praw podstawowych, które miałyby charakter absolutny, to znaczy nie podlegałyby żadnym ograniczeniom¹⁹. Ważne jest jednak, by ograniczenia praw podstawowych nie naruszały istoty prawa podstawowego oraz by jednocześnie spełniały warunek niezbędności, tzn. mogły być wprowadzane jedynie w interesie ochrony innej wartości lub zasady konstytucyjnej. Pierwszy warunek dopuszczalnych granic ograniczenia praw podstawowych związany jest z koncepcją praw natury, zgodnie z którą prawa podstawowe mają charakter pierwotny w stosunku do prawa pozytywnego i mogą wynikać z praw natury, istoty osoby ludzkiej czy rozwoju społeczeństwa demokratycznego. Zatem prawo pozytywne stanowi wyłącznie potwierdzenie prawa jednostki i nie może doprowadzić do zniesienia praw podstawowych, skoro jest w stosunku do nich wtórne²⁰. Do wspomnianych

---

¹⁷ K. Vaśák, *Le droit international des droits de l'homme*, „RDH/HRJ” 1972, vol. V, nr 1, s. 45; K. Vaśák, *Le droit international des droits de l'homme*, „RCADI” 1974, vol. IV, s. 344–345.

¹⁸ K. Vaśák, *A 30-Year Struggle. The Sustained to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights*, „The UNESCO Courier”, November 1977, s. 29.

¹⁹ B. Naleziński, *Podstawowe prawa i wolności obywatelskie*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, P. Tuleja (red.), C.H. Beck, Warszawa 1995, s. 71.

²⁰ *Ibidem*, s. 72.

praw podstawowych ściśle związanych z wolnością należą bez wątpienia: prawo do życia, wolność osobista, wolność słowa, nietykalność osobista, ochrona życia ludzkiego, własność, zakaz torturowania, wolność sumienia i wyznania oraz inne. Prawa te mają charakter indywidualny – przysługują jednostce i akcentują konieczność zachowania pewnego obszaru wolnego od ingerencji ze strony państwa.

W przeciwieństwie do praw wolnościowych, które wyrosły na bazie XVIII- i XIX-wiecznych koncepcji liberalnych, prawa drugiej generacji (o charakterze równościowym) powstały pod wpływem ruchów klasy robotniczej i rozwoju idei socjalistycznych w drugiej połowie XIX wieku. Wiek XIX nie sprzyjał rozwojowi idei praw, ponieważ zwyciężały nowe koncepcje, których twórcy gotowi byli poświęcić jednostkę dla dobra zbiorowości – narodów, społeczeństw, niekontrolowanych większości, klas społecznych²¹. Problemy społeczne, ekonomiczne i polityczne XIX-wiecznej Europy spowodowały, że o swoje prawa zaczęły upominać się całe grupy ludności, co wymusiło na rządzących gwarancję poszczególnych praw właśnie tym różnym grupom. Pojawiły się prawa drugiej generacji, oferujące członkom społeczeństwa industrialnego gwarancje zabezpieczenia podstawowych potrzeb socjalno-ekonomicznych²². Nowa koncepcja obejmowała określone zobowiązania państwa w zakresie regulacji rynku oraz stosunków pracy, mające chronić robotników przed wszechwładzą posiadaczy i zapobiegać nadmiernemu wyzyskowi. Ustawodawstwo socjalne pojawiło się w Bismarckowskich Prusach, a także w Anglii, gdzie towarzyszyło mu stopniowe znoszenie cenzusu majątkowego i rozszerzenie prawa wyborczego²³. Stąd też nową kategorię praw człowieka oparto na idei równości – równego dostępu do różnych świadczeń o charakterze ekonomicznym i społecznym w życiu rodzinnym i zawodowym. Do praw drugiej generacji zalicza się przykładowo prawo do pracy, prawo do wynagrodzenia, prawo do odpoczynku, prawo do opieki medycznej i socjalnej, prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym, prawo do korzystania z osiągnięć cywilizacyjnych. Co istotne, dostęp do tych praw zagwarantowany być powinien na zasadzie równości dla wszystkich, bez względu na płeć, rasę, kolor, skóry, poglądy polityczne, wyznanie, seksualność itd.

²¹ L. Henkin, *The Rights of Man Today*, Westview Press, Boulder 1978, s. 14–18.

²² M. Flores, *Storia dei diritti umani*, Mulino, Bolonia 2008, s. 118 i n.

²³ W. Osiatyński, *Prawa...*, op. cit., s. 32.

Z kolei prawa trzeciej generacji są prawami, które w zakresie realizacji wymagają harmonijnej współpracy jednostek, grup, organów władzy publicznej oraz podmiotów prawa międzynarodowego. Idea praw człowieka trzeciej generacji po raz pierwszy została zaprezentowana przez K. Vašáka w 1979 roku podczas jego wykładu inauguracyjnego z okazji X Sesji Międzynarodowego Instytutu Praw Człowieka w Strasburgu²⁴. Zaliczają się do praw o wymiarze solidarnościowym (kolektywnym). W dokumentach międzynarodowych dostrzega się, że bogactwo struktury społecznej jest ogromne i nie zamyka się w wielości i autonomiczności jednostek²⁵. Uznaje się przeto istnienie różnych grup ludzkich jako pewnych zbiorów ludzi, w których zachowania jednych osób przynależnych do zbioru (werbalne i niewerbalne) wpływają bezpośrednio lub pośrednio na postawy, poglądy i postępowanie innych ludzi²⁶.

Do praw trzeciej generacji zalicza się przede wszystkim prawa do pokoju, czystego środowiska, rozwoju, pomocy humanitarnej, wspólnego dziedzictwa ludzkości, komunikowania się, prawo do demokratycznego państwa prawa i do samostanowienia narodów. Ciekawym prawem trzeciej generacji jest prawo dostępu do bezpiecznej informacji oraz samo prawo do bezpieczeństwa. Zdaniem K. Vašáka nowa kategoria praw zasługuje na miano praw solidarnościowych, gdyż wyrażając pewną koncepcję życia we wspólnocie, nie mogą one być w konsekwencji urzeczywistnione bez połączenia wysiłków wszystkich uczestników życia zbiorowego: jednostek, państw oraz osób prywatnych i publicznych²⁷.

Zauważyć jednak należy, że mimo zasadnego wyodrębnienia praw trzeciej generacji i związania ich z kolektywem (zbiorowością) doznają one we współczesnym świecie uszczerbku poprzez ich nieprzestrzeżenie czy omijanie.

Zasada demokratycznego państwa prawa jest naczelną zasadą konstytucyjną gwarantującą bezpieczeństwo ustroju państwa. Potrzeba jej realizowania we współczesnym państwie wydaje się oczywista z punktu widzenia zapewnienia całym grupom ludzi bezpieczeństwa trwania.

²⁴ K. Drzewiecki, *Prawo do rozwoju. Studium z zakresu praw człowieka*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1988, s. 13.

²⁵ C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, UKM, Toruń 1992, s. 40.

²⁶ W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, PWN, Warszawa 1986, s. 50.

²⁷ C. Wellman, *Solidarity – the Individual and Human Rights*, „Human Rights Quarterly” nr 3/2000, s. 644.

Zasada demokratycznego państwa prawa ściśle związana jest z postulatem sprawiedliwości społecznej. Taki związek przykładowo wzmiankuje art. 2 Konstytucji RP²⁸. Państwo prawa to państwo, w którym organy i instytucje działają na podstawie i w granicach prawa (tak w art. 7 Konstytucji RP). Oznacza to, że wszelkie podejmowane przez państwo działania względem obywatela muszą mieć swoje uzasadnienie prawne i w ramach prawnych być ujęte. Państwo zatem nie powinno podejmować inicjatyw wobec obywatela, które wykraczałyby poza ustalone reguły prawne. Ważne jest przy tym, by reguły te ustalane były w sposób jasny i transparentny. Temu służyć może na przykład zamknięty katalog źródeł prawa. Innymi słowy, akt prawny rangi zasadniczej powinien wiążąco i jasno przesądzać o tym, czym jest prawo, jaki jest system prawa, jak zbudowana jest hierarchia aktów prawnych i gdzie prawo nie ingeruje. Te zasady czytelności regulacji prawnej na linii państwo – obywatel gwarantują zasadniczą wartość, jaką jest bezpieczeństwo bytu, w takim społeczno-politycznym tworze, jakim jest państwo. Obywatel w państwie prawa może czynić to, co nie jest prawem zabronione. Państwo prawa szczególnie współgra z demokracją, tworząc postulowany z punktu widzenia praw zbiorowości twór, jakim jest demokratyczne państwo prawa.

Dla demokratycznego państwa prawa nie wystarcza już sama pewność przepisów prawa i jasno ustalonych jego granic, ale niezbędna jest potrzeba przejrzystości i transparentności życia publicznego i całej sfery wzajemnych praw i obowiązków państwa i zbiorowości go zamieszkującej. Demokratyczne państwo prawa zatem realizowane jest przez wiele zasad czyniących te relacje czytelnymi i zrozumiałymi dla wszystkich. Jedną z nich jest zasada trójpodziału władzy sformułowana przez Monteskiusza jeszcze w połowie XVIII wieku²⁹, która utrwaliła rozdzielność władzy ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej, stając się podstawą współcześnie rozumianego ustroju demokratycznego. W Konstytucji RP zasada ta sformułowana jest w art. 10 ust. 1. Inną z zasad gwarantujących demokratyczne państwo prawa jest zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziów (art. 173 i art. 178 ust. 1 Konstytucji RP), która ma budować obiektywizm w sądeniu wszystkich spraw – od stopnia podstawowego po najwyższe trybunały. Sam Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że jedną z zasad de-

²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

²⁹ Ch.L. de Secondat Montesquieu, *O duchu praw*, Zielona Sowa, Kraków 2003, *passim*.

mokratycznego państwa prawa jest zasada przyzwoitej legislacji, która polega na zapewnieniu jednostce bezpieczeństwa prawnego m.in. poprzez umożliwienie jej decydowania o własnym postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych poszczególnych zachowań i zdarzeń³⁰. Postuluje się zatem, by prawo było pewne, gwarantowało równe traktowanie wszystkich w takich samych sytuacjach, czyli przewidywało te same konsekwencje.

Jak wspomniano, z zasadą demokratycznego państwa prawa wiąże się także zasada pewnego i zamkniętego katalogu źródeł prawa (w Konstytucji RP art. 87 i n.). W demokratycznym państwie prawa nie można dopuścić do sytuacji, kiedy nie jest jasne i wiadome, co jest prawem obowiązującym, a co nim nie jest. Nie można też dopuścić do sytuacji, kiedy prawo o charakterze wewnętrznym (będące przejawem działalności zazwyczaj władzy wykonawczej) stanowi podstawę rozstrzygnięć kształtujących prawa i obowiązki obywateli. Jeszcze innym przejawem demokratycznego państwa prawa jest jawność życia publicznego, która przejawiać się może przede wszystkim czytelnością decyzji podejmowanych przez władze publiczne i realizowanych przez nie planów przy jednoczesnym ograniczeniu tajności do niezbędnego minimum. Rozwój środków masowego przekazu (zwłaszcza Internetu) w ostatnich latach spowodował, że jawność ta jest o wiele bardziej dostępna aniżeli przed laty. Jawność życia publicznego realizowana jest różnymi narzędziami, na przykład poprzez Biuletyn Informacji Publicznej, dostęp do informacji publicznej na wniosek, prowadzenie stron internetowych, za pośrednictwem których publikuje się bieżącą działalność organu czy instytucji, obowiązek składania przez urzędników i sędziów oświadczeń majątkowych.

Co do prawa do pokoju postuluje się nowy porządek, w którym za panuje trwały pokój, nastąpi demilitaryzacja i rozbrownienie, eliminacja przemocy i maksymalizacja sprawiedliwości i słuszności w międzynarodowych i krajowych stosunkach gospodarczych oraz pełna demokratyzacja ustrojów państwowych³¹. Treścią prawa do pokoju jest zatem eliminacja wojny³². Sprzyjać ma temu Organizacja Narodów Zjednoczonych,

³⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego nr K 45/01 z 25 czerwca 2002 r. (OTK ZU 4A/2002, poz. 46).

³¹ C. Mik, *Zbiorowe...*, op. cit., s. 80.

³² E. Riedel, *Trzecia generacja praw człowieka jako strategia urzeczywistniania praw politycznych i społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok LII, nr 3–4/1990, s. 124.

która przede wszystkim powinna zapobiegać konfliktom, a w razie ich powstania dążyć do jak najszybszego ich zakończenia. Art. 1 Karty Narodów Zjednoczonych z 15 października 1947 r. wskazuje, że jednym z zasadniczych celów Organizacji Narodów Zjednoczonych jest utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożeniom pokoju i dla ich usuwania, tłumienia aktów agresji i innych naruszeń pokoju, oraz łagodzić i załagwiać – w drodze pokojowej, według zasad sprawiedliwości i prawa międzynarodowego – spory lub sytuacje mogące prowadzić do naruszenia pokoju³³. Niewątpliwie bez skutecznej realizacji prawa do pokoju niemożliwa lub bardzo utrudniona jest realizacja innych praw, zarówno o charakterze wolnościowym i równościowym, jak i pozostałych praw solidarnościowych. Pokój jest istotnym warunkiem wstępnym dla realizacji idei praw człowieka i podstawowych wolności. Ilekroć pokojowe relacje między ludźmi, grupami osób i narodami są zagrożone, tylekroć prawa człowieka także znajdują się w niebezpieczeństwie. Wojny oraz konflikty zbrojne powodują jawne pogwałcenie praw człowieka. Z drugiej strony, w pewnych okolicznościach, działania na rzecz praw człowieka mogą wprowadzać perturbacje do pokojowych stosunków³⁴.

Organizacja Narodów Zjednoczonych apeluje do wszystkich państw i organizacji międzynarodowych, aby wszelkimi sposobami przyczyniały się do realizacji prawa ludów do pokoju. Jednak rzeczywistość jest inna. Od kilkudziesięciu lat toczy się konflikt izraelsko-palestyński w Strefie Gazy, która nie jest uznawana za część żadnego z państw. Nieustannie jesteśmy informowani o kolejnych ofiarach tego konfliktu, który wydaje się nie mieć końca, zwłaszcza od 2007 roku, kiedy władzę w tej prowincji przejął Hamas, uznawany przez Izrael i znaczną część społeczności międzynarodowej za organizację terrorystyczną³⁵. Nie jest znana dokładna liczba ofiar tego konfliktu trwającego nieprzerwanie od 1948 roku, bowiem każda ze stron podaje inne dane. Jednak szacuje się, że ofiar może być nawet 22 tysięcy³⁶. Wydaje się, że obecnie, w 2018 roku, szansa na pokojowe roz-

³³ Dz. U. z 1947 r., nr 23, poz. 90.

³⁴ http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/pcz_trzecia_generacja.php (dostęp 6.06.2018).

³⁵ Więcej: A. Krawczyk, *Terroryzm ugrupowań fundamentalistycznych na obszarze Izraela w drugiej połowie XX wieku*, sbc.org.pl (dostęp 6.06.2018).

³⁶ A. Nowak, *Największe konflikty zbrojne na świecie*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/najwieksze;konflikty;zbrojne;na;swiecie;zobacz;gdzie;dzis;tocza;sie;walki,229,1,1618405.html> (dostęp 6.06.2018).

wiązanie sporu jest coraz mniejsza, zwłaszcza po oficjalnym przeniesieniu ambasady Stanów Zjednoczonych z Tel Awiwu do Jerozolimy.

Przez wiele lat trwały także konflikty zbrojne w Sudanie, które choć doprowadziły do podziału tego sztucznego państwa na dwa, nie zakończyły się ostatecznie do dzisiaj i nadal pochłaniają wiele ofiar. Spuścizna kolonializmu spowodowała, że po odzyskaniu niepodległości (1956) była kolonia brytyjska stała się państwem wieloplemiennym oraz wielowyznaniowym (z dominującymi islamem na północy i chrześcijaństwem na południu). Szacuje się, że w pierwszej wojnie sudańskiej (1956–1972) zginęło pół miliona ludzi, w większości byli to cywile³⁷. Porozumienie z Addis Abeby jedynie chwilowo wyciszyło konflikt, który na nowo odżył po odkryciu bogatych złóż ropy naftowej i doprowadził do wybuchu drugiej wojny sudańskiej (1983–2005). Druga odsłona wojny pochłonęła ponad półtora miliona ofiar – głównie w Sudanie Południowym, a cztery miliony zostały zmuszone do opuszczenia swoich domostw³⁸. Konflikt ten spowodował rozlanie się tragedii na sąsiednie państwa (Etiopię, Czad, Kenię, Ugandę, Egipt), dokąd uciekali uchodźcy. Trzecią odsłoną konfliktu sudańskiego był konflikt w sudańskiej prowincji Darfur (2003–2011), który pochłonął dwieście tysięcy zabitych³⁹. Kolejną odsłoną tej wojny była wojna sudańsko-czadyjska (2005–2008), której podłożem było przyjmowanie przez Czad sporej liczby uchodźców z Sudanu oraz wspieranie przez ten kraj rebeliantów w Darfurze. Po podziale Sudanu (2011) na Sudan i Sudan Południowy walki nie ustały i obecnie toczą się między plemionami Dinka i Nuerów, pochłaniając kolejne tysiące ludzkich istnień.

Jednym z najtragiczniejszych konfliktów zbrojnych końca XX wieku była wojna domowa w Rwandzie, zapoczątkowana w 1990 roku między plemionami Tutsi i Hutu, która w 1994 roku zakończyła się ludobójstwem⁴⁰. Podobnie jak w przypadku Sudanu Rwanda była państwem postkolonial-

---

³⁷ A. Hizkias, P. Wahrhaftig, *Mediation of Civil Wars, Approaches and Strategies – The Sudan Conflict*, Westview Press, Boulder Colorado 1987, s. 54.

³⁸ M. Konarski, *Sudan. Najdłuższy konflikt w Afryce zmierza ku końcowi*, afryka24.pl (dostęp 6.06.2018).

³⁹ K. Wiatr, *Afrykańskie organizacje humanitarne krytykują misję pokojową w Darfurze*, <http://www.psz.pl/130-afryka/afrykanskie-organizacje-humanitarne-krytykujamisyje-pokojowa-w-darfurze> (dostęp 6.06.2018).

⁴⁰ L. Melvern, *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*, Verso, Nowy Jork 2004, s. 13–14.

nym, przy tworzeniu którego różnice etniczne i kulturowe nie były brane pod uwagę przez Niemców, a po przejęciu Rwandy przez Belgów w czasie I wojny światowej były nawet celowo podsycane. W kwietniu 1994 roku doszło do niekontrolowanej masakry plemienia Tutsi przez członków plemienia Hutu. Całkowitą liczbę ofiar ocenia się na od 800 tys. do ponad miliona⁴¹. Co ważne, i ten konflikt rozlał się na okoliczne państwa, bowiem zarówno wojownicy Hutu, jak i inni członkowie tego plemienia, uciekli do Demokratycznej Republiki Konga, zamieszkałej również przez członków plemion Hutu i Tutsi.

Innym krwawym konfliktem afrykańskim był konflikt graniczny między Erytreą a Etiopią (1998–2000), w którym, jak szacuje ONZ, zginęło ponad 700 tys. osób. Wskutek klęski suszy liczba ofiar wzrosła do ośmiu milionów ludzi⁴². Wojna religijna toczy się także na terenie Somalii i Etiopii, a jej podłożem jest fundamentalistyczny islam. Choć faktycznie wojna trwała w latach 2006–2009, walki bojówek islamskich trwają do dziś w formie partyzantki.

Od kilku lat trwa wojna w Donbasie – rosyjska inwazja na przygraniczne tereny ukraińskie obwodów ługańskiego i donieckiego rozpoczęta w kwietniu 2014. Skomplikowana sytuacja polityczna Ukrainy, w tym niekończące się problemy gospodarcze oraz korupcja, dążenie do struktur europejskich wbrew interesom Rosji, a także fakt zamieszkiwania wschodniej Ukrainy przez ludność rosyjskojęzyczną spowodowały napięcia, które zaowocowały wojną hybrydową, której trzonem jest udawanie przez stronę rosyjską, że żadne działania przez ten kraj nie są prowadzone. Strona ukraińska w 2015 roku ujawniła, że do tamtej pory zginęło ponad 2 300 żołnierzy ukraińskich⁴³. Nie wiadomo, ilu zabitych jest po stronie rosyjskiej. W 2017 roku szacowano, że konflikt ukraińsko-rosyjski pochłonął około 10 tys. ofiar, 23 tys. osób zostało rannych, a 1,8 mln ludzi zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów⁴⁴. Trudno dziś mówić o możliwości rozwiązania tego konfliktu, zwłaszcza biorąc pod uwagę pozostałą na tych terenach ludność – głównie rosyjskojęzyczną.

⁴¹ G. Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Hurst, London 1995, s. 47.

⁴² <http://www.unic.un.org.pl/afryka/index.php?id=2> (dostęp 6.06.2018).

⁴³ M. Dura, *Ukraina ujawnia straty osobowe w wojnie z Rosją*, <http://www.defence24.pl/ukraina-ujawnia-straty-osobowe-w-wojnie-z-rosja> (dostęp 6.06.2018).

⁴⁴ <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-02-21/10-tysiecy-ofiar-smiertelnych-konfliktu-na-ukrainie/> (dostęp 6.06.2018).

Od 2015 roku trwa wojna w Jemenie, której podłożem są różnice religijne w samym islamie (północ zamieszkała jest przez szyitów, a południe przez sunnitów). Szyicki ruch Huti jest silnie wspierany przez Iran, a sunnici przez Arabię Saudyjską i Zjednoczone Emiraty Arabskie, co dodatkowo komplikuje przebieg konfliktu. Według ONZ od początku konfliktu w marcu 2015 roku do 25 października 2016 zginęło ponad 7 tys. cywilów, a około 37 tys. zostało rannych. Ponadto 21 mln osób wymagało pomocy lekarskiej⁴⁵. Ponieważ tłem konfliktu są odwieczne spory religijne, trudno wyobrazić sobie dzisiaj łatwe jego zakończenie i być może Jemen będzie musiał zostać podzielony. Na marginesie należy wspomnieć, że do 1990 roku istniały dwa niezależne państwa jemeńskie (Ludowo-Demokratyczna Republika Jemenu i Jemeńska Republika Arabska).

Nie sposób nie wspomnieć także o najtragiczniejszym ostatnio konflikcie zbrojnym, jakim jest wojna w Syrii, trwająca nieustannie od 2011 roku, której końca także nie widać, mimo zaangażowania się w nią sił międzynarodowych. Rozbieżne interesy Rosji i Stanów Zjednoczonych grożą eskalacją konfliktu domowego na szerszą skalę. Infrastruktura i gospodarka Syrii zostały zniszczone. Według Wysokiego Komisarza do spraw Uchodźców (UNHCR) do 2017 roku z Syrii uciekło ponad pięć milionów osób z 22-milionowego społeczeństwa⁴⁶. Szacuje się, że do połowy roku 2016 zginęło ponad 300 tys. Syryjczyków⁴⁷.

Niezmiernie ważnym prawem trzeciej generacji jest prawo samostanowienia narodów, będące równocześnie zasadą prawa międzynarodowego⁴⁸. Wynika ono w szczególności z art. 1 ust. 2 Karty Narodów Zjednoczonych⁴⁹, w którym zadeklarowano, że Narody Zjednoczone dążą do rozwoju przyjaznych stosunków pomiędzy narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów o sobie oraz do podjęcia innych stosownych środków do utrwalenia pokoju

---

⁴⁵ *Ludzie giną, a nikt nie zadaje pytań. Ponad 7 tys. ofiar zapomnianego konfliktu*, <http://www.tvn24.pl> (dostęp 6.06.2018).

⁴⁶ <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/unhcr-liczba-uchodzcow-z-syrii-prze-kroczy-la-w-sasiednich-krajach-5-mln,727931.html> (dostęp 6.06.2018).

⁴⁷ <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wojna-w-syrii-ponad-300-tys-ofiar-od-2011-r,675844.html> (dostęp 6.06.2018).

⁴⁸ J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa – Poznań 1990, s. 190.

⁴⁹ Karta Narodów Zjednoczonych z 15 października 1945 r. (Dz. U. z 1947 r., nr 23, poz. 90).

powszechnego. Również Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r.⁵⁰ już w art. 1 ust. 1 stanowi, że wszystkie narody mają prawo do samostanowienia i z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. Następnie dodaje się, że wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego, i w żadnym przypadku nie można pozbawić narodu jego własnych środków egzystencji (art. 1 ust. 2).

Tym samym prawo do samostanowienia narodów jest prawem do decydowania narodów o sobie, a co za tym idzie – prawem do tworzenia zrębów państwowości. Jak słusznie wspomina W. Żbikowski, przez większość czasu koncepcja przyznająca ludziom prawo do decydowania o sobie – zarówno w kontekście politycznym, jak i osobistym – była daleka od akceptacji. Władza długo bowiem należała do różnego rodzaju monarchów, których kompetencje były niemal nieograniczone. Przy ustalaniu przynależności państwowej określonych terytoriów wola zamieszkującej je ludności nie miała praktycznie żadnego znaczenia. Dwoma istotnymi wydarzeniami, które były zapowiedzią późniejszego powstania prawa do samostanowienia, były: ogłoszenie Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki (1776) oraz Wielka Rewolucja Francuska (1789). Zawarto w nich wzmianki odnoszące się do prawa do samostanowienia; co jednak zaskakujące, prawo to było przyznawane wybiórczo i ani Stany Zjednoczone nie przyznawały go rdzennym ludom Ameryki Północnej, ani Francja nie przyznawała go podbitym przez siebie krajom (takim jak Belgia, a tym bardziej ludy kolonialne)⁵¹.

Prawo do samostanowienia narodów należy do pięknych praw, dzięki którym więksi i silniejsi respektują prawa mniejszych i słabszych. Dzięki temu prawu można na świecie zachować względną różnorodność narodów i ich kultur (co także jest istotne z punktu widzenia praw człowieka trzeciej generacji). Realizacja tego prawa po pierwszej wojnie światowej

⁵⁰ Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.

⁵¹ W. Żbikowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu” 2015, nr 5, s. 238.

w Europie i po drugiej wojnie światowej poza Europą (zwłaszcza w Afryce) potwierdza zasadność istnienia tego prawa. Jednak doktryna często odmawia prawa do samostanowienia narodów grupom, które uznają się za narody, co też znajduje wyraz w dokumentach ONZ⁵². Wskazuje się jednak, że jeśli organizacja międzynarodowa działająca w imieniu skupionych w niej państw członkowskich broni prawa określonego narodu do jego samostanowienia, państwo członkowskie blokujące prawo do samostanowienia temu narodowi zamieszkującemu na jego terytorium łamie prawo międzynarodowe⁵³.

Niestety na przełomie XX i XXI wieku takich przykładów narodów, które nie mogą zrealizować swego prawa do samostanowienia, jest sporo, mimo gwarancji Narodów Zjednoczonych. Do sztandarowych przykładów należą Baskowie i Katalończycy w Hiszpanii.

Ponad dwumilionowe społeczeństwo Basków zamieszkujących północną Hiszpanię (główne miasta: Bilbao, San Sebastian i Vitoria) wraz z pograniczem hiszpańsko-francuskim od kilkudziesięciu lat walczy o niepodległość. Podziemna organizacja hiszpańskich Basków (ETA) przez wiele lat uciekała się do działań terrorystycznych, atakując funkcjonariuszy hiszpańskich, czym zyskała złą sławę na świecie. Działania te nie przyniosły rezultatu i w 2011 roku ETA zaprzestała działalności zbrojnej, a w roku 2017 oddała całą broń i materiały wybuchowe będące w jej posiadaniu. Baskom nie udało się uzyskać niepodległości mimo sporej liczebności i wyraźniej odrębności kulturowej, w tym językowej, w Europie (język baskijski nie wywodzi się z języków indoeuropejskich, lecz wykazuje podobieństwa do języków kaukaskich oraz do węgierskiego i fińskiego), a nawet swoistych cech biologicznych (jak rzadkie występowanie grupy krwi B oraz częste występowanie Rh- we krwi).

Z kolei Katalończycy – ponad siedmiomilionowa społeczność – w przeciwieństwie do Basków wykazują mniej odrębności kulturowej i etnicznej od Hiszpanów i nie przyjęli siłowych metod walki, lecz raczej preferują zabiegi polityczne. Mimo to od lat nie udaje im się wywalczyć niepodległości. Choć w 2017 roku Katalończycy licznie wyszli na ulice swych miast, w szczególności Barcelony, zmanifestować swą potrzebę niezależności i prawo do samostanowienia, ani Organizacja Narodów Zjednoczonych,

---

⁵² M. Perkowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa 2001, s. 61.

⁵³ Vide ibidem, s. 64.

ani organizacje europejskie, jak Rada Europy, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, a w szczególności Unia Europejska, nie poparły prawa Katalończyków do decydowania o sobie. Władze Katalonii zaapelowały do Unii Europejskiej o wsparcie, ale spotkały się z odmową. Komisja Europejska, powołując się na art. 4 Traktatu o Unii Europejskiej, stwierdziła, że nie będzie mieszać się w wewnętrzne sprawy Hiszpanii, choć przypomniała władzom w Madrycie, po tym, jak te brutalnie stłumiły manifestacje w Barcelonie, że przemoc nie jest środkiem rozwiązywania politycznych sporów⁵⁴.

Jedną z dłużej trwających walk o prawo do samostanowienia narodu jest walka Kurdów, zamieszkujących pogranicze turecko-iracko-irańsko-syryjskie. Już w czasach Imperium Osmańskiego Kurdowie walczyli o niezależność, ale na dobre walki rozpoczęły się w latach siedemdziesiątych XX wieku wraz z założeniem Partii Pracujących Kurdystanu (1978). O ile uniezależnienie od Iraku wydawać by się mogło ostatnio łatwiejsze z uwagi na walki z tzw. Państwem Islamskim, o tyle Turcja od lat blokuje niezależność Kurdów. Referendum niepodległościowe w 2017 roku na terenach odbitych z rąk tzw. Państwa Islamskiego wyznaczyło jednak kierunek i kolejne potwierdzenie dążenia do niepodległości⁵⁵. O ile Kurdowie są w stanie wykorzystać słabość państwa irackiego, o tyle walka z Turcją, na terytorium której leży większa część Kurdystanu, nie przynosi spodziewanych efektów, z roku na rok powiększając liczbę ofiar. Szacuje się, że w latach 1984–2012 w konflikcie łącznie śmierć poniosło ponad 43 tys. osób, z tego ponad 30 tys. rebeliantów⁵⁶. Należy przy tym wspomnieć, że przez ostatnie kilkadziesiąt lat walka o niezależność Kurdów przybierała różną postać i nasilenie. I choć Kurdowie żyją licznie poza granicami Turcji i Iraku, popularyzując swoją kulturę i zwyczaje, przykładowo w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej, świat (w tym ONZ) zdaje się w ogóle nie zauważać ich wołania o zagwarantowanie im prawa do samostanowienia.

⁵⁴ B. Wesel, *Katalonia: Bruksela między prawem a polityką. Wywiad z profesorem Stevenem Blockmansem*, <http://www.dw.com/pl/katalonia-bruksela-mi%C4%99dzy-prawem-a-polityk%C4%85/a-40812557> (dostęp 12.06.2018).

⁵⁵ M. Zawadzki, *Czy Kurdystan wybije się na niepodległość?*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1721254,2,czy-kurdystan-wybije-sie-na-niepodleglosc.read>; (dostęp 12.06.2018).

⁵⁶ <http://www.milliyet.com.tr/26-yilin-kanli-bilancosu-gundem-1254711/> (dostęp 12.06.2018).

Niezmiernie ważnym prawem trzeciej generacji jest także prawo do czystego środowiska (prawo do życia w czystym środowisku), bez którego człowiek nie jest w stanie zapewnić właściwej zastępowalności pokoleń oraz zagwarantować bezpieczeństwa żywej i martwej przestrzeni wokół siebie. O prawie do czystego środowiska A. Kiss pisze: „Wiemy już wystarczająco wiele o biosferze, aby sądzić, że bez zachowania jej bogactw, bez przestrzegania jej wielkich systemów równowagi ludzie, podobnie jak wiele innych istot żyjących, nie będą mogli przetrwać. Tak więc ochrona biosfery jako taka prowadzi pośrednio, ale koniecznie, do ochrony ludzkości”⁵⁷. Należy przypomnieć, że w ujęciu głównego twórcy teorii praw solidarnościowych Karela Vašáka właśnie prawo do pokoju i prawo do środowiska stały się załącznikiem całej koncepcji praw trzeciej generacji⁵⁸. Od czasów Konferencji Sztokholmskiej ONZ (1972) „Mamy tylko jedną ziemię” temat potrzeby związania prawa ludzi z czystym środowiskiem wszedł do bieżących tematów najistotniejszych z punktu widzenia przetrwania ludzkości. Służyć ma temu m.in. uchwalona 16 czerwca 1972 roku Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie naturalnego środowiska człowieka.

Prawo do czystego środowiska jest zadaniem uniwersalnym, co oznacza, że działania w celu utrzymania czystego środowiska i stałego podnoszenia jego czystości realizowane są przez państwa wspólnie – najczęściej poprzez liczne organizacje międzynarodowe, ale także poprzez podmioty prywatne lub o charakterze publiczno-prywatnym. Szczególnie efektywne działania na rzecz czystego środowiska podejmują organy i państwa członkowskie Unii Europejskiej. Przykładowo do końca 2030 roku ma nastąpić ograniczenie emisji gazów cieplarnianych o dalsze 40% (tj. poniżej poziomu z 1990 roku). Jest to także wkład Unii Europejskiej w realizację postanowień porozumienia klimatycznego ONZ z Paryża (2015). W tym celu ogranicza się w szczególności emisję dwutlenku węgla (CO₂) – także wskutek handlu uprawnieniami do emisji. Polega to na tym, że przedsiębiorcy muszą kupować pozwolenia na emisję na aukcjach. Europejski system handlu uprawnieniami do emisji jest pierwszym i największym na świecie rynkiem uprawnień do emisji dwutlenku

---

⁵⁷ A. Kiss, *Prawa człowieka i środowisko*, [w:] *Państwo. Prawo. Obywatel. Zbiór studiów dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej profesora A. Łopatki*, J. Łętowski, W. Sokolewicz (red.), PAN Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 536–537.

⁵⁸ K. Drzewiecki, *Prawo...*, op. cit., s. 13.

węgla. Reguluje około 45% całkowitej emisji gazów cieplarnianych w UE i obejmuje około 11 tys. elektrowni i zakładów produkcyjnych w UE⁵⁹. Innym sposobem działania Unii Europejskiej jest polityka leśna, która ma na celu zapobieganie wylesianiu oraz zalesianie, jako że lasy pochłaniają częściowo emisję gazów cieplarnianych.

Działania na rzecz czystego środowiska podejmowane są cyklicznie po kolejnych szczytach klimatycznych ONZ. Przykładowo na poważnie globalnym ociepleniu ludzkość zajmuje się od Szczytu Ziemi, który miał miejsce w 1992 roku w Rio de Janeiro, kiedy to uzgodniono Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. Z czasem Protokół z Kioto (1997) wprowadził limity emisji gazów cieplarnianych. W roku 2017 szczyt klimatyczny odbył się w Bonn pod przewodnictwem Fidzi, natomiast w roku 2018 szczyt klimatyczny odbędzie się w Katowicach, a w jego ramach 24 Konferencja Stron Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych ws. Zmian Klimatu, 14 Spotkanie Stron Protokołu z Kioto oraz Konferencja Sygnatariuszy Porozumienia Paryskiego⁶⁰.

Niezmiernie ważnym prawem trzeciej generacji jest także prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości. Aby społeczeństwo czuło się bezpieczne kulturowo, państwo oraz organizacje międzynarodowe, w tym Unia Europejska, powinny wprowadzać właściwe rozwiązania prawne, stojące na straży dziedzictwa kulturowego i umożliwiające jego dalsze pielęgnowanie i rozwój. Rozwiązania prawne powinny iść w parze z szeroko zakrojonymi programami poznawania kultur i eliminacji (lub przynajmniej minimalizowania) uprzedzeń i stereotypów⁶¹.

Wśród najważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego, a tym samym prawa do wspólnego dziedzictwa ludzkości wyróżnić należy:

- wielokulturowość i postępującą za nią globalizację,
- migracje (zwłaszcza ze wschodu na zachód) oraz zjawisko uchodźstwa,
- zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw,
- zmiany klimatu (środowiska),
- grabieże i kradzieże oraz nielegalny obrót dobrami kultury.

⁵⁹ <http://www.rp.pl/Ochrona-srodowiska/303279961-Redukcja-emisji-gazow-cieplarnianych-cele-i-dzialania-Unii-Europejskiej.html> (dostęp 12.06.2018).

⁶⁰ <http://cop24.katowice.eu/pl.htm> (dostęp 12.06.2018).

⁶¹ Więcej: W.M. Hrynicki, *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” nr 16/2014, s. 195 i n.

Zagrożenia klasyfikować możemy także rozmaicie, jako: potencjalne i realne, subiektywne i obiektywne, zewnętrzne i wewnętrzne, tradycyjne i nietradycyjne oraz intencyjne i nieintencyjne⁶².

Na arenie międzynarodowej doniosłe znaczenie dla wspierania współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki ma wyspecjalizowana organizacja ONZ UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Znana jest przede wszystkim z prowadzenia Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO, na którą wpisywane są obiekty dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa naturalnego o wyjątkowej powszechnej wartości dla ludzkości. Lista ta jest prowadzona na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r., której Polska jest członkiem. Obecnie na wspomianej liście znajduje się piętnaście obiektów z Polski, m.in.: Stare Miasto w Krakowie (od 1978), Królewska Kopalnia Soli w Wieliczce (od 1978) i w Bochni (od 2013), obóz zagłady Auschwitz-Birkenau (od 1979), Puszcza Białowieska z Białowieskim Parkiem Narodowym (od 1979 – projekt wspólny z Białorusią), historyczne centrum Warszawy (od 1980), Stare Miasto w Zamościu (od 1992), średniowieczny zespół miejski Torunia (od 1997), zamek krzyżacki w Malborku (od 1997), manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy Kalwaria Zebrzydowska (od 1999), Kościoły Pokoju w Świdnicy i Jaworze (od 2001), drewniane kościoły Małopolski i Podkarpacia (od 2004), Hala Stulecia we Wrocławiu (od 2006), kopalnia rud ołowiu, cynku i srebra w Tarnowskich Górach (od 2017). Obecnie pięć obiektów z Polski ubiega się o wpis na listę UNESCO, czyli znajduje się na tak zwanej liście informacyjnej. Trzy z nich ubiegają się o wpis na listę kulturową: Stare Miasto w Gdańsku, Kanał Augustowski i Krzemionki – prądziejowe kopalnie krzemienia, oraz dwa – na listę przyrodniczą: Pienińska dolina Dunajca i Pierwotne lasy bukowe Karpat (rozszerzenie istniejącego wpisu kilku państw Europy).

Istnienie takich narzędzi, jak Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO, silnie wzmacnia prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości, chroniąc uniwersalnie obiekty istotne z punktu widzenia historii świata i ludzkości. Ważne jest przy tym, by na liście tej znajdowały się obiekty o różnej historii i przeznaczeniu. Dobrze, że jest ona podzielona na części kultu-

---

⁶² A.W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, Lublin 2013, s. 93.

rową i przyrodniczą. Szczególne znaczenie na polskiej liście zajmuje obóz zagłady Auschwitz-Birkenau, przypominający światu o tragedii ludzkiej połowy XX wieku, w tym o Holokauście. Ważne jest to szczególnie dla pokoleń, które bezpośrednio nie były świadkiem okropieństw drugiej wojny światowej. Przypominanie tragedii hitlerowskich obozów zagłady konieczne jest dla zachowania prawdy o nich dla przyszłych pokoleń. Jeśli pozwolimy zapomnieć dzisiejszym i przyszłym pokoleniom do czego wykorzystywano obozy nazistowskie i co się w nich naprawdę działo, niewykluczone, że w przyszłości znów szaleństwo jednego człowieka ogarnie cały naród i doprowadzi do chęci totalnej dominacji nad innymi⁶³. Tym samym ochrona byłych nazistowskich obozów zagłady niezbędna jest z punktu widzenia nie tylko bezpieczeństwa kulturowego, ale i propagowania prawa do wspólnego dziedzictwa ludzkości.

Szczególnie trudnym zjawiskiem dla zachowania odrębności kulturowej jest globalizacja. J. Stańczyk zauważa, że w zglobalizowanym świecie, w którym procesy pogłębiania współzależności prowadzą do występowania zjawisk uniwersalizacji rozmaitych standardów życia publicznego i współżycia międzynarodowego, przesłanki kulturowe pozostają nadal czynnikiem różnicującym społeczeństwa i ich percepcję bezpieczeństwa. Określają różnorodność sposobów jego osiągnięcia, zależną od konkretnych uwarunkowań kulturowych⁶⁴. Globalizacja, jako proces zacieśniania czasoprzestrzeni między państwami i narodami oraz zacierania różnic między tym, co wewnątrzpaństwowe, i tym, co międzynarodowe, szczególnie swe piętno odbija na kulturze. Mówi się wręcz o kompresji czasu i przestrzeni, która jest konsekwencją takich zjawisk, jak: mechanizm odterytorialnienia, transnarodowa przestrzeń społeczna, kształtowanie wizji „świata jako jednego miejsca”, wzajemne warunkowanie tego, co lokalne, i tego, co globalne, niezależnie od lokalizacji w przestrzeni⁶⁵. Z drugiej jednak strony procesy globalizacyjne mają charakter obiektywny: tworzą możliwości rozwojowe, pozwalają na zoptymalizowanie współpracy i skuteczniejsze porozumiewanie się⁶⁶.

⁶³ W.M. Hrynicky, *Ochrona byłych nazistowskich obozów zagłady w aspekcie zagadnienia bezpieczeństwa kulturowego*, „Acta Pomerania” nr 5/2014, s. 143–144.

⁶⁴ J. Stańczyk, *Współczesne bezpieczeństwo w wielokulturowym świecie*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, UPH i MHPRL, Warszawa – Siedlce 2010, s. 79.

⁶⁵ *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), UMCS, Lublin 2002, s. 37–38.

⁶⁶ D.J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo Europy ery globalizacji*, PWSZ, Piła 2007, s. 31.

Dzieła sztuki i zabytki, a tym samym propagowanie prawa do wspólnego dziedzictwa kulturowego narażone są także na liczne niebezpieczeństwa. Na przykładzie Polski można zauważyć, że handel dziełami sztuki często schodzi do tzw. czarnego rynku. Utracone przez Polskę w czasie drugiej wojny światowej dzieła sztuki nadal są poszukiwane. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego prowadzi katalog strat wojennych i sukcesywnie odzyskuje dzieła utracone, ale jest to niezmiernie trudne i czasochłonne. Nie pomagają w tym niemieckie przepisy zakładające przedawnienie roszczeń po dwudziestu latach, a także niezrozumienie międzynarodowej sytuacji polskiej. Od końca drugiej wojny światowej minęło ponad siedemdziesiąt lat i z roku na rok poszukiwanie utraconych dzieł sztuki jest coraz trudniejsze, zwłaszcza że część z nich wywieziona została do Związku Radzieckiego, a Rosja nie poczuwa się do ich zwrotu. Najbardziej poszukiwanym dziełem jest *Portret młodzieńca* Rafaela, zrabowany przez hitlerowców z Muzeum Czartoryskich w Krakowie w czasie drugiej wojny światowej i do dzisiaj nieodnaleziony⁶⁷. Bezowocnie Polska stara się o zwrot obrazu *Madonna z Dzieciątkiem* Lucasa Cranacha Starszego, zrabowanego z kolegiaty głogowskiej przez Rosjan w czerwcu 1945 r.⁶⁸ lub *Pejzażu leśnego* Jana Breughla Starszego, zrabowanego także przez Rosjan w marcu 1945 r., tyle że z ówczesnego Muzeum Miejskiego w Gdańsku⁶⁹. Oba ostatnie obrazy przechowywane są w Muzeum Sztuki A.S. Puszkina w Moskwie, a władze Rosji milczeniem odpowiadają na starania polskich władz o zwrot tych dzieł. Tego typu działania sprzeczne są nie tylko z prawem międzynarodowym, ale też sprawiają, że prawo do wspólnego dziedzictwa kulturowego jest traktowane bezrefleksyjnie.

PODSUMOWANIE

Koncepcja podziału praw człowieka na trzy generacje pozwala prawa te usystematyzować. O ile prawa pierwszej i drugiej generacji (prawa o charakterze wolnościowym i równościowym) przysługują każdej jednostce z osobna, o tyle istnienie praw trzeciej generacji ma sens, jeśli myśli się

⁶⁷ J.R. Kudelski, *Portret młodzieńca – losy zaginionego obrazu*, <http://dzielautracone.gov.pl/artykuly/100-portret-mlodziena-losy-zaginionego-obrazu> (dostęp 12.06.2018).

⁶⁸ Glogopedia – Internetowa Encyklopedia Ziemi Głogowskiej, www.glogow.pl (dostęp 12.06.2018).

⁶⁹ A. Sural, *Najcenniejsze dzieła zaginione podczas II wojny światowej*, www.culture.pl (dostęp 12.06.2018).

o nich jako prawach kolektywnych, przysługujących określonej zbiorowości lub nawet całej ludzkości. Prawa trzeciej generacji są pochodnymi istnienia praw pierwszej i drugiej generacji, ale nie jest to związek jednostronny, bowiem często bez zagwarantowania praw trzeciej generacji nie można realizować praw generacji pierwszej i drugiej.

Należy podkreślić, że prawa trzeciej generacji nie są zbiorem zamkniętym, a ich systematyczne wyodrębnianie jest procesem postępującym wraz z rozwojem cywilizacyjnym ludzkości, w tym postępem technologicznym. Do najbardziej znanych i opisanych praw człowieka trzeciej generacji należą prawa do pokoju, demokratycznego państwa prawa, samostanowienia narodów, bezpieczeństwa, czystego środowiska, rozwoju, pomocy humanitarnej, wspólnego dziedzictwa ludzkości. Do pojawiających się wraz z rozwojem cywilizacyjnym praw trzeciej generacji zaliczyć należy prawa dostępu do bezpiecznej informacji oraz prawo do swobodnego i bezpiecznego komunikowania się.

Jak jednak stwierdzono, mimo dobrego opisanie praw trzeciej generacji ich przestrzeganie w praktyce nie jest zadowalające. Nieprzestrzegane bywa prawo do pokoju, co widać choćby na przykładzie toczących się wojen w Afryce i na Bliskim Wschodzie. Prawo do samostanowienia narodów również jest dyskusyjnie rozumiane we współczesnym świecie, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę od wielu lat niezmienną sytuację Kurdów w Turcji i Iraku, ale także Basków i Katalończyków. Należy też spostrzec, że trzeba zintensyfikować działania na gruncie międzynarodowym w aspekcie realizacji prawa do czystego środowiska oraz wspólnego dziedzictwa ludzkości. W związku z szybko postępującym rozwojem technologii informatycznych z kolei prawo do swobodnego i bezpiecznego komunikowania się oraz prawo dostępu do bezpiecznej informacji będzie podlegało w niedalekiej przyszłości wielu dyskusjom naukowym. Jednocześnie należy skłonić się ku konkluzji, że wyodrębnienie praw człowieka trzeciej generacji jest niezwykle ważne z punktu widzenia nie tylko teoretycznego, ale i praktycznego, bowiem uświadamia ludziom, że prawa człowieka nie przysługują wyłącznie indywidualnie, ale także zbiorowo (kolektywnie).

BIBLIOGRAFIA

1. Andrzejczuk R., *Prawa człowieka w świetle uwarunkowań kulturowych i prawnych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011.
2. Bedi S.R.S., *The Development of Human Rights Law by the Judges of the International Court of Justice*, Hart Publishing, Oxford 2007.
3. Drzewiecki K., *Prawo do rozwoju. Studium z zakresu praw człowieka*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1988.
4. Dura M., *Ukraina ujawnia straty osobowe w wojnie z Rosją*, <http://www.defence24.pl/ukraina-ujawnia-straty-osobowe-w-wojnie-z-rosja>.
5. *Dylematy praw człowieka*, T. Gardocka, J. Sobczak (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
6. Flores M., *Storia dei diritti umani*, Mulino, Bolonia 2008.
7. Glendon M.A., *A World Made New. Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*, Random House, Nowy Jork 2001.
8. Henkin L., *The Rights of Man Today*, Westview Press, Boulder 1978.
9. Hizkias A., Wahrhaftig P., *Mediation of Civil Wars, Approaches and Strategies – The Sudan Conflict*, Westview Press, Boulder Colorado 1987.
10. Hrynicki W.M., *Ochrona byłych nazistowskich obozów zagłady w aspekcie zagadnienia bezpieczeństwa kulturowego*, „Acta Pomerania” nr 5/2014.
11. Hrynicki W.M., *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” nr 16/2014.
12. Hunt L., *Inventing Human Rights. A History*, W.W. Norton and Company, Nowy Jork – Londyn 2007.
13. Karska E. (red.), *Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na systemy ochrony praw człowieka oraz międzynarodowe prawo karne i humanitarne*, UKSW, Warszawa 2013.
14. Konarski M., *Sudan. Najdłuższy konflikt w Afryce zmierza ku końcowi*, afryka24.pl.
15. Krawczyk A., *Terroryzm ugrupowań fundamentalistycznych na obszarze Izraela w drugiej połowie XX wieku*, sbc.org.pl.
16. Kudelski J.R., *Portret młodzińca – losy zaginionego obrazu*, <http://dzie.lautracone.gov.pl/artykuly/100-portret-mlodzienca-losy-zaginionego-obrazu>.
17. Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa*, PWN, Warszawa 1986.

18. Mazower M., *The Strange Triumph of Human Rights, 1933–1950*, „The Historical Journal”, vol. 47, nr 2/2004.
19. Melvern L., *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*, Verso, Nowy Jork 2004.
20. Mierzejewski D.J., *Bezpieczeństwo Europy ery globalizacji*, PWSZ, Piła 2007.
21. Mik C., *Zbiorowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, UKM, Toruń 1992.
22. Monia R., Kobyliński A. (red.), *Prawa człowieka i świat wartości*, UKSW, Warszawa 2011.
23. Nowak A., *Największe konflikty zbrojne na świecie*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/najwieksze;konflikty;zbrojne;na;swiecie;zobacz;gdzie;dzis;tocza;sie;walki,229,1,1618405.html>.
24. *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), UMCS, Lublin 2002.
25. Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011.
26. *Państwo. Prawo. Obywatel. Zbiór studiów dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej profesora A. Łopatki*, J. Łętowski, W. Sokolewicz (red.), PAN Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1989.
27. Perkowski M., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa 2001.
28. Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
29. *Prawo konstytucyjne*, P. Tuleja (red.), C.H. Beck, Warszawa 1995.
30. Prunier G., *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Hurst, London 1995.
31. Riedel E., *Trzecia generacja praw człowieka jako strategia urzeczywistnienia praw politycznych i społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok LII, nr 3–4/1990.
32. Secondat Montesquieu Ch. L. de, *O duchu praw*, Zielona Sowa, Kraków 2003.
33. Skrzydło W. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Morpol, Lublin 1998.
34. Stańczyk J., *Współczesne bezpieczeństwo w wielokulturowym świecie*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, UPH i MHPRL, Warszawa – Siedlce 2010.
35. Sural A., *Najcenniejsze dzieła zaginione podczas II wojny światowej*, www.culture.pl.

36. Tyranowski J., *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa – Poznań 1990.
37. Vašák K., *A 30-Year Struggle. The Sustained to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights*, „The UNESCO Courier”, November 1977.
38. Vašák K., *Le droit international des droits de l’homme*, „RCADI” 1974, vol. IV.
39. Vašák K., *Le droit international des droits de l’homme*, „RDH/HRJ” 1972, vol. V, nr 1.
40. Wellman C., *Solidarity – the Individual and Human Rights*, „Human Rights Quarterly” nr 3/2000.
41. Wesel B., *Katalonia: Bruksela między prawem a polityką. Wywiad z profesorem Stevenem Blockmanssem*, <http://www.dw.com/pl/katalonia-bruksela-mi%C4%99dzy-prawem-a-polityk%C4%85/a-40812557>.
42. Wiatr K., *Afrykańskie organizacje humanitarne krytykują misję pokojową w Darfurze*, <http://www.psz.pl/130-afryka/afrykanskie-organizacje-humanitarne-krytykuja-misje-pokojowa-w-darfurze>.
43. Zawadzki M., *Czy Kurdystan wybije się na niepodległość?*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1721254,2,czy-kurdystan-wybije-sie-na-niepodleglosc.read>.
44. Ziętek A.W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, Lublin 2013.
45. Żbikowski W., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu”, nr 5, Poznań 2015.

NETOGRAFIA

46. <http://cop24.katowice.eu/pl.htm>.
47. <http://www.milliyet.com.tr/>.
48. <http://www.polsatnews.pl/>.
49. <http://www.rp.pl/>.
50. <http://www.sejm.gov.pl/>.
51. <https://www.tvn24.pl/>.
52. <http://www.unic.un.org.pl/>.

WOJCIECH M. HRYNICKI, DR – Wykładowca Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie (31-123 Kraków, ul. Krupnicza 3); st. ekspert skarbowy w Izbie Administracji Skarbowej w Krakowie; wojciech.hrynicky@onet.pl

CITE THIS ARTICLE AS:

W.M. Hrynicky, *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 125-153, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5887.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (154–191)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5888

SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA
DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH –
ANALIZA PROJEKTOWANYCH
REGULACJI PRAWNYCH

THE SYSTEM OF PUBLIC DOCUMENTS
SECURITY – AN ANALYSIS
OF PROPOSED REGULATIONS

Remigiusz LEWANDOWSKI
UMK w Toruniu

Tadeusz WACHOWSKI
SGH w Warszawie

ABSTRACT:

Purpose: The purpose of this paper is to identify gaps and weaknesses in the proposed system of public documents security as well as to formulate corrective actions.

Project and methods: The research is based on an analysis of a draft bill on public documents together with implementing acts, the literature review and publicly available data on public documents security.

Results: The analysis shows that the draft has some essential weaknesses which may cause its inconsistency with the EU law and reduce the level of public documents security. These weaknesses have been identified and appropriate corrections have been proposed.

Conclusions: The implementation of the analyzed legal regulations is necessary as regards public security. However, they need significant corrections. In particular, it is essential to reduce the catalogue of the 1st category of public documents, give authorization for changes in specimens of existing public documents to the *Commission on public documents*, fill gaps in rules of specimens designing; increase state control over the exclusive producer of blankets of public documents of the 1st category, resign from the option which enables the government to consign manufacturing of blankets of public documents of the 1st category to a producer different than the exclusive.

KEY WORDS:

public documents, identification security, national security, PWPW, monopoly

ABSTRAKT:

Cel: Celem artykułu jest identyfikacja luk oraz słabych stron w projektowanym systemie bezpieczeństwa dokumentów publicznych oraz sformułowanie propozycji korygujących.

Projekt i metody: Badanie oparto na analizie projektu ustawy o dokumentach publicznych wraz z aktami wykonawczymi, przeglądzie literatury przedmiotu oraz na dostępnych w domenie publicznej danych dotyczących bezpieczeństwa dokumentów publicznych.

Wyniki: Analiza prowadzi do wniosku, że projekt ustawy obarczony jest szeregiem istotnych słabości, które mogą powodować jego niezgodność z prawem UE oraz obniżyć poziom bezpieczeństwa dokumentów publicznych. Słabości te zostały zidentyfikowane i zaproponowano w odniesieniu do nich konkretne korekty.

Wnioski: Wprowadzenie analizowanych regulacji prawnych jest konieczne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, ale wymagają one znaczących korekt. W szczególności należy m.in. ograniczyć katalog dokumentów publicznych pierwszej kategorii, nadać Komisji do spraw dokumentów publicznych uprawnienie w zakresie wprowadzania zmian we wzorach istniejących dokumentów publicznych, uzupełnić luki w zasadach opracowywania wzoru dokumentów publicznych, powiększyć zakres kontrolny państwa nad wyłącznym producentem blankietów dokumentów pierwszej kategorii, zrezygnować z opcji powierzania produkcji blankietów doku-

mentów pierwszej kategorii podmiotowi innemu aniżeli wyłączny wytwórca tych blankietów.

SŁOWA KLUCZOWE:

dokumenty publiczne, bezpieczeństwo identyfikacyjne, bezpieczeństwo państwa, PWPW, monopol

WSTĘP

W literaturze przedmiotu od wielu lat postuluje się wprowadzenie aktu prawnego, który w kompleksowy sposób regulowałby sferę dokumentów publicznych w Polsce¹. Podstawowe przesłanki uzasadniające tę potrzebę obejmują:²

- 1) brak spójnej wizji i racjonalnego, uporządkowanego sposobu postępowania przy projektowaniu wzoru dokumentu (w tym jego zabezpieczeń), wyborze producenta, nadzorze nad wyemitowanymi dokumentami oraz nadzorze nad dokumentami, które utraciły ważność,
- 2) brak właściwego nadzoru nad pełnym łańcuchem wartości dokumentu oraz jego cyklem życia,
- 3) brak standardów w zakresie zarządzania znaczącym ilościowo zbiorem dokumentów publicznych.

Brak omawianych regulacji implikuje szereg negatywnych konsekwencji praktycznych. W obiegu prawnym i gospodarczym funkcjonują bowiem dokumenty publiczne zaprojektowane przez emitentów wbrew rudymenarnym zasadom tworzenia dokumentów i niedostatecznie lub nieadekwatnie zabezpieczone przed zagrożeniami podrabiania lub przetwarzania. Co więcej, powstają inicjatywy nowych dokumentów, których

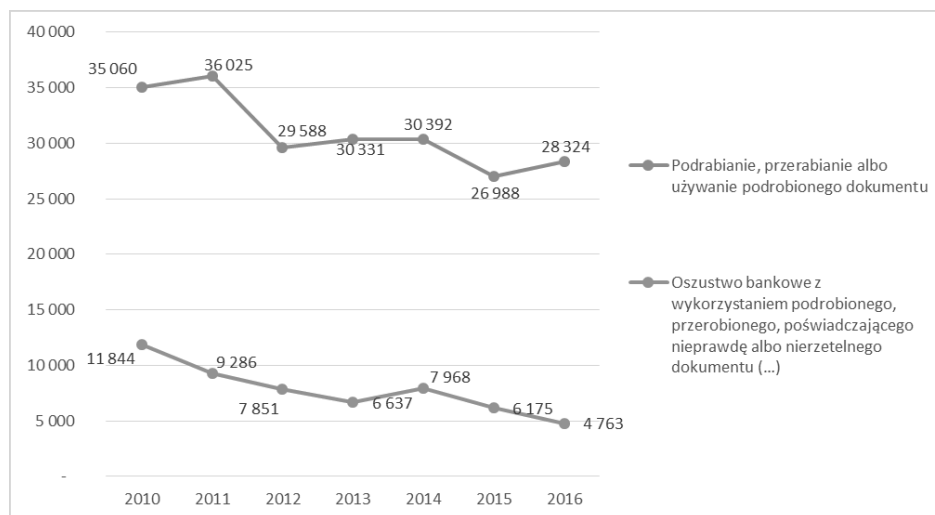
---

¹ R. Lewandowski, *O potrzebie regulacji sfery dokumentów publicznych*, [w:] *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśla (red.), Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2017, s. 289–302; R. Lewandowski, *Bezpieczeństwo państwa a bezpieczeństwo dokumentów publicznych i banknotów*, [w:] *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki. Przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski (red.), Volumina, Warszawa 2016, s. 290–291, 297–298; M. Goc, *O potrzebie uregulowań prawno-organizacyjnych problematyki dokumentów publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2009, nr 13, s. 7–12; *Projekt ustawy o dokumentach publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 3, s. 7.

² R. Lewandowski, *O potrzebie...*, op. cit., s. 291.

projektowanie również jest obarczone powyższymi błędami³. Podkreślić również należy utrzymującą się wysoką liczbę przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, mieniu i obrotowi gospodarczemu, co przedstawiono na ryc. 1.

RYC. 1. LICZBA STWIERDZONYCH WYBRANYCH RODZAJÓW PRZESTĘPSTW PRZECIWKO WIARYGODNOŚCI DOKUMENTÓW, MIENIU I OBROTOWI GOSPODARCZEMU W LATACH 2010–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.policja.pl (dostęp 10.07.2018).

Z powyższego wykresu wynika, że stwierdzone oszustwa bankowe z art. 297 § 1 k.k. (z wykorzystaniem podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu albo nierzetelnego, pisemnego oświadczenia dotyczącego okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia) wykazują tendencję malejącą. Ich liczba systematycznie spada, z wyjątkiem 2014 r., w którym odnotowano wzrost omawianych przestępstw do poziomu 7 968, tj. o 20% w stosunku do roku poprzedniego. Od 2015 r. widoczny jest natomiast nadal spadek liczby stwierdzonych przestępstw omawianej kategorii. W 2016 r. stwierdzono 4 763 przestępstwa z omawianej grupy, tj. o 23% mniej aniżeli w 2015 r. i o 60%

³ Przykładem może być projekt elektronicznej karty ubezpieczenia zdrowotnego z 2015 r.; patrz: R. Lewandowski, *Analiza nowej koncepcji elektronicznej karty ubezpieczenia zdrowotnego*, „Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu” 2016, nr 3 (48), s. 308–313.

mniej niż w 2010 r. Równocześnie podobnej tendencji nie obserwuje się w odniesieniu do stwierdzonych przestępstw z art. 270 § 1–3 k.k. (podrabianie, przerabianie albo używanie podrobionego dokumentu). Pomimo corocznych wahań od 2012 r. utrzymuje się relatywnie stały poziom omawianej kategorii przestępstw. W 2016 r. odnotowano ich 28 324, tj. o 5% więcej aniżeli w 2015 r. i jedynie 19% mniej aniżeli w 2010 r. Oznacza to, że przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów stanowią nadal bardzo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa, a także dla jego interesów ekonomicznych. Warto również zauważyć, że bezspornie przyjmuje się, iż przestępcy zdecydowanie większe korzyści generują poprzez fałszowanie dokumentów niż banknotów⁴. Sfałszowany dokument stanowi bowiem narzędzie umożliwiające popełnienie dalszych przestępstw, w tym natury gospodarczej czy terrorystycznej⁵. Wykrywalność przestępstw przeciwko dokumentom jest duża i waha się w przedziale 85–87%⁶.

W tym kontekście wprowadzenie aktu prawnego regulującego sferę dokumentów publicznych wydaje się być działaniem racjonalnym i potrzebnym. Stąd pozytywnie należy ocenić podjęcie inicjatywy ustawodawczej w tym zakresie. Niemniej jednak treść rządowego projektu ustawy o dokumentach publicznych z projektami aktów wykonawczych z dnia 20 grudnia 2017 r.⁷ budzi poważne zastrzeżenia merytoryczne.

Projekt wskazanej wyżej ustawy złożony jest z 12 rozdziałów obejmujących odpowiednio:

- 1) przepisy ogólne,
- 2) kategorie i minimalne zabezpieczenia dokumentów publicznych przed fałszerstwem,
- 3) zasady opracowywania wzoru dokumentu publicznego,
- 4) wytwarzanie blankietów dokumentów publicznych,
- 5) kontrolę wytwórców blankietów dokumentów publicznych,
- 6) obowiązki emitenta dokumentu publicznego i funkcjonariusza publicznego,

---

⁴ W. Maciejewski, *Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2007, nr 6, s. 9.

⁵ H. KołECKI, *Dokumenty publiczne – narzędzie przestępcze czy ochrony przed nim?*, „Człowiek i Dokumenty” 2008, nr 8, s. 25

⁶ M. GOC, *Przestępczość przeciwko dokumentom ciągle groźna*, „Człowiek i Dokumenty” 2016, nr 43, s. 34.

⁷ Druk sejmowy nr 2153.

- 7) zasady przechowywania blankietów dokumentów publicznych oraz dokumentów publicznych,
- 8) Rejestr Dokumentów Publicznych,
- 9) komisję do spraw dokumentów publicznych,
- 10) przepis karny,
- 11) zmiany w przepisach obowiązujących,
- 12) przepisy przejściowe, dostosowujące i końcowe.

1. PRZEPISY OGÓLNE

Tak określony ramowy zakres merytoryczny projektowanej ustawy nie budzi wątpliwości i jest zgodny z postulatami zgłaszanymi przez środowiska naukowe i eksperckie⁸. Istotną część przepisów ogólnych zamieszczonych w rozdziale 1. stanowią definicje pojęć stosowanych w projekcie ustawy. Wśród nich należy szczególną uwagę zwrócić na art. 1 ust. 2, który definiuje pojęcie systemu bezpieczeństwa dokumentów publicznych jako projektowanie, wytwarzanie, przechowywanie oraz weryfikację autentyczności dokumentów publicznych, a także inicjowanie zmian zabezpieczeń dokumentów publicznych przed fałszerstwem na podstawie analizy przypadków fałszerstw tych dokumentów, podnoszenia poziomu edukacji w zakresie wiedzy o bezpieczeństwie dokumentów publicznych oraz współpracy z międzynarodowymi instytucjami i organizacjami zajmującymi się bezpieczeństwem dokumentów publicznych. Pozytywnie należy ocenić próbę objęcia w definicji systemu bezpieczeństwa dokumentów publicznych pełnego cyklu życia dokumentów. Niemniej zauważyć trzeba, że w definicji nie ujęto ważnego etapu omawianego cyklu, tj. etapu zarządzania dokumentami wycofywanymi z obiegu (np. z uwagi na upływanie daty ważności). To bardzo ważne ogniwo, albowiem praktyka kryminalistyczna dowodzi, że tego rodzaju dokumenty mogą być przerabiane i dodatkowo stanowią dla fałszerzy doskonałe źródło materiałów produkcyjnych⁹. Co prawda w art. 45 ust. 4 zapewniono gromadzenie w Rejestrze Dokumentów Publicznych danych dotyczących dokumentów, które utra-

⁸ R. Lewandowski, *O potrzebie...*, op. cit., s. 293.

⁹ E. Jakielaszek, Ł. Cymerman, *Model procesu globalnego zarządzania tożsamością*, „Człowiek i Dokumenty” 2013, nr 30, s. 9–10; T. Luźnia, R. Łuczak, *Fałszerstwa polskich dowodów osobistych poprzez wymianę fotografii. Część II – współcześnie*, „Człowiek i Dokumenty” 2013, nr 30, s. 37–44; K. Ślaski, *E-dokumenty – nowe wyzwania dla ekspertów*, „Człowiek i Dokumenty” 2011, nr 21, s. 23–24; K. Ślaski, *Fałszerstwa dokumentów w praktyce Straży Granicznej*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 2, s. 14.

ciły moc obowiązującą¹⁰, ale nie wprowadzono obowiązku zwrotu dokumentów, które utraciły swoją ważność, i nie wprowadzono obostrzeń i ew. kontroli ze strony Policji w podejrzanie częstych przypadkach zagubienia określonych dokumentów. Inną słabością przytoczonej definicji jest enumeratywne wskazanie w niej konkretnych przesłanek inicjowania zmian zabezpieczeń stosowanych w dokumentach. Omawiany przepis wskazuje bowiem inicjowanie takich zmian na podstawie 3 przesłanek:

- 1) analizy przypadków fałszerstw,
- 2) podnoszenia poziomu edukacji,
- 3) współpracy międzynarodowej.

Tymczasem ten 3-elementowy zbiór przesłanek zmian w zabezpieczeniach dokumentów jest nie tylko niepełny, ale również zawiera niewłaściwą przesłankę. Nie można bowiem edukacji w zakresie wiedzy o bezpieczeństwie dokumentów publicznych uznać za powód wprowadzania zmian w zabezpieczeniach dokumentów. Edukacja taka jest oczywiście potrzebna, ale odgrywa ona zupełnie inną rolę aniżeli ta wskazana w przepisie art. 1 ust. 2. To raczej nauka, wiedza i rozwój technologiczny mogą implikować inicjatywy w zakresie wprowadzania nowych, lepszych zabezpieczeń dokumentów przed fałszerstwami.

Kolejnym ważnym pojęciem zdefiniowanym w projekcie ustawy jest dokument publiczny, rozumiany jako dokument, który służy do identyfikacji osób, rzeczy lub potwierdza stan prawny lub prawa osób posługujących się takim dokumentem, zabezpieczony przed fałszerstwem i wytwarzany zgodnie ze wzorem określonym w przepisach prawa powszechnie obowiązującego (art. 2 ust. 1 pkt 2). Projekt ustawy wskazuje ponadto, że dokumentem publicznym jest także dokument, którego wzór graficzny i forma zostały zatwierdzone przez podmiot realizujący zadania publiczne uprawniony na podstawie odrębnych przepisów i jest zgodny z wymogami dla blankietu tego dokumentu określonymi w odrębnych przepisach prawa powszechnie obowiązującego (art. 2 ust. 2). Dokumentami publicznymi są także tytuły wykonawcze, odpisy pra-

---

¹⁰ Przepisy szczególne doprecyzowują sposób postępowania z takim dokumentem, przykładowo rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 24 lutego 2016 r. w sprawie wydawania dokumentów stwierdzających uprawnienia do kierowania pojazdami w § 10 ust. 8. stanowi, że organ wydający prawo jazdy lub pozwolenie po otrzymaniu od osoby dotychczas posiadającego prawa jazdy lub pozwolenia unieważnia je przez odcięcie lewego rogu o powierzchni co najmniej 1 cm² i zwraca osobie uprawnionej oraz uzupełnia dane we wniosku i w systemie teleinformatycznym.

womocnych orzeczeń sądów¹¹, wydane przez sądy odpisy orzeczeń lub zaświadczenia stwierdzające uprawnienie do reprezentacji danej osoby, dokonania czynności prawnej bądź zarządu określonym majątkiem, odpisy postanowień sądów w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności tytułom egzekucyjnym¹², wypis, odpis i wyciąg dokumentu obejmującego czynności notarialne (art. 2 ust. 3). Dla dokumentów tych stosowane są jednolite blankiety.

W projekcie ustawy zdefiniowano również pojęcie blankietu dokumentu publicznego jako dokumentu publicznego niespersonalizowanego lub niezindywidualizowanego (art. 2 ust. 1 pkt 1), tj. dokumentu znajdującego się na etapie przed naniesieniem na blankiet danych osoby (np. danych personalnych) lub przed nadaniem blankietowi przez jego wytwórcę cech wyróżniających go jednoznacznie spośród blankietów tego samego rodzaju (np. indywidualny kod lub numer). Ponadto w projekcie ustawy zdefiniowano pojęcia emitenta, repliki oraz wzoru dokumentu publicznego. Wprowadzenie wskazanych wyżej definicji do projektu ustawy należy ocenić pozytywnie, gdyż porządkują i ujednoznaczniają one stosowaną terminologię. W rozdziale 1. wskazano także ministra właściwego do spraw wewnętrznych (dalej: ministra SWiA) jako odpowiedzialnego za kształtowanie polityki bezpieczeństwa dokumentów publicznych oraz zapewnienie funkcjonowania systemu bezpieczeństwa dokumentów publicznych (art. 1 ust. 4). To bardzo ważny zapis, gdyż stanowi odejście od dotychczasowych złych praktyk braku jakiegokolwiek koordynacji ze strony organów państwa nad sferą dokumentów publicznych. Omawiane zadania ministra SWiA zostały uszczegółowione w art. 3 ust. 1 jako:

- 1) udział w procedurze opracowywania wzoru dokumentu publicznego,
- 2) analizowanie przypadków fałszerstw dokumentów,
- 3) inicjowanie zmian zabezpieczeń dokumentów,
- 4) ocenianie jakości wydawanych dokumentów,
- 5) monitorowanie zmian zachodzących na świecie w dziedzinie zabezpieczeń dokumentów,
- 6) współpraca z międzynarodowymi instytucjami i organizacjami zajmującymi się ochroną i zabezpieczeniami dokumentów,

¹¹ Dotyczy orzeczeń, z których wynika nabycie, istnienie lub wygaśnięcie prawa, albo odnoszących się do stanu cywilnego.

¹² Dotyczy postanowień innych niż wymienione w art. 777 § 1 pkt 1 i 1¹ k.p.c., gdy ich przedmiotem są tytuły egzekucyjne nie pochodzące od sądu.

- 7) publikowanie w Rejestrze Dokumentów Publicznych informacji o wzorach dokumentów,
- 8) podejmowanie działań podnoszących poziom edukacji w zakresie wiedzy o możliwościach i sposobach rozpoznawania fałszywych dokumentów,
- 9) kontrolowanie wytwórców blankietów dokumentów.

Powyższe zadania minister SWiA realizuje przy pomocy nowego ciała (zdefiniowanego w projekcie ustawy), tj. Komisji do spraw dokumentów publicznych.

Rozdział 10 projektowanej ustawy zawiera w art. 59 przepis karny, zgodnie z którym grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 podlega ten, kto wytwarza, oferuje, zbywa lub przechowuje w celu zbycia replikę dokumentu publicznego. To istotna sankcja karna, która powinna pomóc w eliminacji patologicznej sytuacji funkcjonowania na rynku replik np. prawa jazdy lub dowodu osobistego, niejednokrotnie wykorzystywanych do celów przestępczych.

2. DOKUMENTY PUBLICZNE

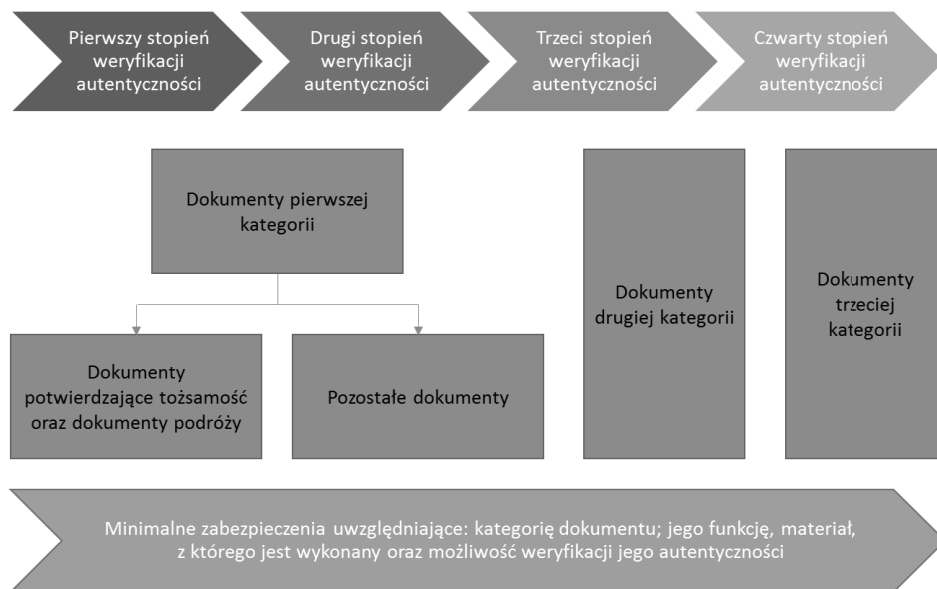
Projekt ustawy wraz z aktami wykonawczymi enumeratywnie wskazuje dokumenty publiczne poddane omawianym regulacjom. Zgodnie z postulatami literatury przedmiotu dokumenty poddano jednak klasyfikacji na 3 kategorie (pierwszą, drugą i trzecią) ze względu na wpływ analizowanych dokumentów na poziom bezpieczeństwa państwa¹³ (kategoria pierwsza: wpływ bardzo duży; kategoria druga: wpływ duży; kategoria trzecia: wpływ średni). Powyższa kategoryzacja wiąże się z poziomem zabezpieczeń stosowanych w dokumentach oraz wymaganymi procedurami związanymi z wytwarzaniem blankietów dokumentów danego typu. Dokumenty, których przerabianie lub podrabianie generuje najwyższe ryzyko dla bezpieczeństwa państwa i obywateli, w tym w szczególności bezpieczeństwa identyfikacyjnego¹⁴, powinny być bowiem zabezpieczone w sposób adekwatny do zagrożeń fałszerstwami i funkcji pełnionej przez dany rodzaj dokumentu w obrocie gospodarczym lub prawnym. Największy wpływ na bezpieczeństwo publiczne oraz ekonomiczne państwa mają

¹³ Np. R. Lewandowski, *O potrzebie...*, op. cit., s. 296–297.

¹⁴ R. Lewandowski, T. Goliński, *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, [w:] *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), SAWPiA UW, Warszawa 2015, s. 112–113.

dokumenty potwierdzające tożsamość i dokumenty podróży¹⁵, a zatem przede wszystkim te, które ujęto w pierwszej kategorii. System klasyfikacji dokumentów przedstawiono na ryc. 2.

RYC. 2. KLASYFIKACJA DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH

Źródło: opracowanie własne na podstawie projektu ustawy o dokumentach publicznych (druk sejmowy nr 2153)

W tabeli 1 przedstawiono dokumenty publiczne pierwszej kategorii. Są one enumeratywnie wymienione w art. 5 ust. 2 projektowanej ustawy. Ich analiza wskazuje, że obejmują one zarówno dokumenty najistotniejsze z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa i dotyczące przede wszystkim potwierdzania tożsamości (np. dowód osobisty, odpisy aktów stanu cywilnego), podróży międzynarodowych (np. paszport, książeczka żeglarska), jak i ważne z punktu widzenia porządku i bezpieczeństwa publicznego uprawnień (np. legitymacje służbowe funkcjonariuszy służb państwowych), potwierdzenia stanu prawnego (np. wypisy i odpisy dokumentów obejmujących wybrane czynności notarialne, odpisy postanowień sądów), ale także mniej ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, jak np. dokumenty upoważniające do szczególnych uprawnień socjalnych (np. legitymacje

¹⁵ R. Lewandowski, *Analiza Koncepcji wdrożenia polskiego dowodu osobistego z warstwą elektroniczną*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 16, s. 217–218.

dokumentujące niepełnosprawność lub stopień niepełnosprawności). Rodzi się zatem wątpliwość, czy zakres dokumentów pierwszej kategorii nie jest zbyt szeroki. Wydaje się, że właściwym byłoby ograniczenie dokumentów pierwszej kategorii do maksymalnie pozycji 1–9, 15–22 i 26–32, przesuwając wyłączone dokumenty do kategorii drugiej. Przy tej okazji należy zwrócić uwagę, że wskazywane przez przedstawiciela PWPW R. Malickiego w toku prac podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o dokumentach publicznych w dniu 27 lutego 2018 r. argumenty na rzecz pozostawienia w wykazie dokumentów pierwszej kategorii takich dokumentów, jak prawo wykonywania zawodu dentysty czy prawo wykonywania zawodu lekarza, są całkowicie nieadekwatne i dezinformujące¹⁶. Przytoczone bowiem przez R. Malickiego kwoty strat po stronie NFZ (0,7 mld PLN rocznie) wynikają nie z fałszowania wskazanych dokumentów, ale z wyłudzeń polegających na pobraniu pieniędzy przez lekarzy i placówki zdrowotne za świadczenia, które faktycznie nie zostały zrealizowane. W szczególności wyłudzenia te mogą dotyczyć: zgłoszonych do NFZ świadczeń na rzecz pacjentów, którzy ich faktycznie nie uzyskali, oraz zgłoszonych do NFZ świadczeń innych (droższych) niż faktycznie zrealizowane na rzecz pacjentów. Kwestia ta nie ma nic wspólnego z fałszerstwami dokumentów i została dobrze opisana w literaturze przedmiotu¹⁷.

TABELA 1. DOKUMENTY PUBLICZNE PIERWSZEJ KATEGORII

Nr	Dokumenty I kategorii
1	dowód osobisty
2	dokumenty paszportowe
3	książeczka żeglarska
4	odpisy aktów stanu cywilnego, zaświadczenia o zamieszczonych lub niezamieszczonych w rejestrze stanu cywilnego danych dotyczących wskazanej osoby, zaświadczenia o stanie cywilnym, zaświadczenie o możliwości zawarcia małżeństwa

¹⁶ <https://videosejm.pl/podkomisje/asw11n/wideo> (dostęp 16.07.2018).

¹⁷ Np. R. Lewandowski, *Evaluation of legal and technical solutions with respect to new types of documents in the health care system – KUZ, KSM and KSA*, „Journal of Health Policy, Insurance and Management – Polityka Zdrowotna” 2015, t. 16., s. 78; R. Lewandowski, *Analiza nowej koncepcji...*, op. cit., s. 309.

Nr	Dokumenty I kategorii
5	polski dokument tożsamości cudzoziemca, zezwolenia na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego, karta pobytu, polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowy polski dokument podróży dla cudzoziemca, zgoda na pobyt tolerowany
6	dokumenty potwierdzające pełnienie funkcji przez członków misji dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych oraz dokumenty określające status członków ich rodzin
7	karta stałego pobytu obywatela UE
8	karta stałego pobytu członka rodziny obywatela UE
9	tymczasowe zaświadczenie tożsamości cudzoziemca, dokument podróży przewidziany w Konwencji Genewskiej, karta pobytu
10	tytuły wykonawcze
11	odpisy prawomocnych orzeczeń sądów, z których wynika nabycie, istnienie lub wygaśnięcie prawa, albo odnoszących się do stanu cywilnego
12	odpisy orzeczeń lub zaświadczenia stwierdzające uprawnienie do: reprezentacji danej osoby, dokonania czynności prawnej bądź zarządu określonym majątkiem wydawane przez sądy
13	odpisy postanowień sądów i referendarzy w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności tytułom egzekucyjnym innym niż wymienione w art. 777 § 1 pkt 1 i 11 kpc, gdy ich przedmiotem są tytuły egzekucyjne nie pochodzące od sądu
14	wypisy, odpisy i wyciągi dokumentów obejmujących wybrane czynności notarialne oraz protesty
15	certyfikat członka załogi statku powietrznego
16	wojskowe dokumenty osobiste wydawane osobom objętym ewidencją wojskową
17	wojskowe dokumenty osobiste wydawane żołnierzom zawodowym
18	karty tożsamości wydawane żołnierzom zawodowym i żołnierzom pełniącym służbę kandydacką
19	karty tożsamości wydawane żołnierzom w czynnej służbie wojskowej oraz osobom pełniącym służbę w jednostkach zmilitaryzowanych przydzielonych do Sił Zbrojnych, cywilnemu personelowi medyczno-sanitarnemu Sił Zbrojnych, osobom cywilnym towarzyszącym Siłom Zbrojnym, personelowi PCK i innych ochotniczych organizacji pomocy, osobom cywilnym wykonującym czynności duszpasterskie oraz innym osobom określonym prawem międzynarodowym

Nr	Dokumenty I kategorii
20	wpis w paszporcie potwierdzający status osoby, o której mowa w art. III ust. 3 Umowy między Państwami-Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego dotyczącej statusu ich sił zbrojnych
21	naklejka wizowa
22	Karta Polaka
23	legitymacja dokumentująca niepełnosprawność lub stopień niepełnosprawności
24	prawo wykonywania zawodu lekarza
25	prawo wykonywania zawodu lekarza dentysty
26	prawo jazdy
27	profesjonalny dowód rejestracyjny oraz dowód rejestracyjny pojazdu
28	karta pojazdu
29	pozwolenie czasowe
30	karta tachografu cyfrowego
31	zaświadczenie ADR
32	legitymacje służbowe: policjantów, funkcjonariuszy SG, SOP, ABW, AW, CBA, SKW, SWW, SW, SCS, osób zatrudnionych w KAS, inspektorów ITD, żołnierzy ŻW

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 5 ust. 2 projektu ustawy o dokumentach publicznych (druk sejmowy nr 2153).

Projekt ustawy wskazuje, że dokumentami publicznymi pierwszej kategorii są również odpisy, wypisy, duplikaty i wtórniki wskazanych wyżej dokumentów.

Dokumentami drugiej kategorii są inne niż wymienione wyżej dokumenty, które pozostają istotne ze względu na bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo gospodarcze i prawne, w tym w szczególności dokumenty dotyczące broni, międzynarodowego przewozu towarów niebezpiecznych, potwierdzające wykształcenie wyższe i specjalistyczne oraz świadectwa dojrzałości (art. 5 ust. 4). Dokumentami publicznymi drugiej kategorii są również odpisy, wypisy, duplikaty i wtórniki wskazanych wyżej dokumentów. Wykaz tych dokumentów nie jest włączony do ustawy, ale do rozporządzenia wykonawczego, wydawanego przez Radę Ministrów. W ta-

beli 2 przedstawiono wykaz dokumentów drugiej kategorii na podstawie projektu rozporządzenia.

TABELA 2. DOKUMENTY PUBLICZNE DRUGIEJ KATEGORII

Nr	Dokumenty II kategorii
1	europejska karta broni palnej
2	zaświadczenie na przywóz broni i amunicji z zagranicy oraz jej wywóz
3	legitymacja posiadacza broni
4	zaświadczenie uprawniające do nabycia broni lub amunicji
5	legitymacja osoby dopuszczonej do posiadania broni
6	świadectwo broni
7	karta rejestracyjna broni
8	zaświadczenie zastępujące pozwolenie na broń i uprawniające do wywozu broni i amunicji przez cudzoziemca
9	zaświadczenie zastępujące pozwolenie na broń i uprawniające do wywozu broni i amunicji
10	zgoda na wywóz z RP broni lub amunicji
11	licencja maszynisty i świadectwo uzupełniające
12	świadectwo dopuszczenia statku ADN do przewozu niektórych towarów niebezpiecznych
13	świadectwo eksperta ADN
14	świadectwo dojrzałości, aneks do świadectwa dojrzałości oraz zaświadczenie o wynikach egzaminu maturalnego
15	dyplom ukończenia studiów
16	prawo wykonywania zawodu farmaceuty
17	prawo wykonywania zawodu fizjoterapeuty
18	prawo wykonywania zawodu pielęgniarki lub położnej
19	dyplom Pielęgniarki Specjalisty, dyplom Położnej Specjalisty
20	zaświadczenie o prawie wykonywania zawodu lekarza weterynarii
21	dyplom uzyskania tytułu specjalisty w dziedzinach weterynarii

Nr	Dokumenty II kategorii
22	dowód rejestracyjny pojazdów SOP, Policji, ABW, AW, CBA, SG, SWW, SKW, KAS, SCS
23	pozwolenie na kierowanie tramwajem*

*Pozwolenie na kierowanie tramwajem zostało ujęte (zapewne omyłkowo) zarówno w wykazie dokumentów drugiej jak i trzeciej kategorii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie projektu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wykazu dokumentów publicznych, dołączonego do projektu ustawy o dokumentach publicznych (druk sejmowy nr 2153).

Wykaz dokumentów drugiej kategorii nie budzi zastrzeżeń poza tym, że pozwolenie na kierowanie tramwajem, wydawane na podstawie art. 16 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami zostało – zapewne omyłkowo – ujęte zarówno w omawianym wykazie (§ 2 ust. 1 pkt 25), jak i w wykazie dokumentów trzeciej kategorii (§ 3 ust. 1 pkt 33).

Ostatnią kategorią dokumentów publicznych jest kategoria trzecia obejmująca dokumenty inne niż wskazane w kategoriach pierwszej oraz drugiej, a w szczególności koncesje, pozwolenia, licencje, zaświadczenia, świadectwa i certyfikaty związane z bezpieczeństwem transportu, dokumenty potwierdzające kwalifikacje zawodowe, świadectwa ukończenia szkoły, legitymacje szkolne i studenckie oraz dokumenty uprawniające do różnego rodzaju ulg (art. 5 ust. 5). Dokumentami publicznymi trzeciej kategorii są również odpisy, wypisy, duplikaty i wtórniki wskazanych wyżej dokumentów. Wykaz tych dokumentów również nie jest włączony do ustawy, ale do rozporządzenia wykonawczego wydawanego przez Radę Ministrów. W tabeli 3 przedstawiono wykaz dokumentów trzeciej kategorii na podstawie projektu rozporządzenia.

TABELA 3. DOKUMENTY PUBLICZNE TRZECIEJ KATEGORII

Nr	Dokumenty III kategorii
1	zezwozenie na wykonywanie zawodu przewoźnika drogowego
2	świadectwo kierowcy
3	licencja wspólnotowa i wypis z niej
4	licencja wspólnotowa na wykonywanie zawodu przewoźnika drogowego

Nr	Dokumenty III kategorii
5	licencja wspólnotowa uprawniająca do wykonywania międzynarodowego autobusowego przewozu osób
6	licencja na wykonywanie krajowego transportu drogowego w zakresie przewozu osób samochodem osobowym
7	licencja na wykonywanie krajowego transportu drogowego w zakresie przewozu osób pojazdem samochodowym przeznaczonym konstrukcyjnie do przewozu powyżej 7 i nie więcej niż 9 osób
8	licencja na wykonywanie transportu drogowego w zakresie pośrednictwa przy przewozie rzeczy
9	licencja na wykonywanie transportu drogowego w zakresie przewozu osób taksówką
10	licencja na wykonywanie krajowego transportu drogowego osób
11	licencja na wykonywanie krajowego transportu drogowego rzeczy
12	zezwoleńie na wykonywanie regularnych przewozów osób w krajowym transporcie drogowym
13	zezwoleńie na wykonywanie regularnych specjalnych przewozów osób w krajowym transporcie drogowym
14	zaświadczenie na wykonywanie publicznego transportu zbiorowego
15	potwierdzenie zgłoszenia przewozu
16	świadcetwo kwalifikacji zawodowej kierowcy*
17	legitymacja instruktora osób ubiegających się o uzyskanie uprawnień do kierowania pojazdami
18	zaświadczenie o wpisie do ewidencji wykładowców ośrodka szkolenia kierowców**
19	legitymacja egzaminatora ośrodka ruchu drogowego***
20	zaświadczenie o wpisie do ewidencji instruktorów techniki jazdy ośrodka szkolenia kierowców****
21	zezwoleńie na przejazd pojazdu nienormatywnego
22	zaświadczenie na przewozy drogowe na potrzeby własne
23	zaświadczenie na międzynarodowy niezarobkowy przewóz drogowy
24	certyfikat potwierdzający spełnienie przez pojazd odpowiednich wymogów bezpieczeństwa lub warunków dopuszczenia do ruchu

Nr	Dokumenty III kategorii
25	zezwolenie europejskiej konferencji ministrów transportu
26	zezwolenie zagraniczne na przewóz rzeczy
27	formularz jazdy na wykonywanie przewozów wahałowych i okazjonalnych w międzynarodowym transporcie drogowym
28	zezwolenie na wykonywanie przewozów regularnych i specjalnych w międzynarodowym transporcie drogowym
29	zezwolenie na wykonywanie przewozów okazjonalnych w międzynarodowym transporcie drogowym
30	zezwolenie na wykonywanie przewozów wahałowych w międzynarodowym transporcie drogowym
31	zezwolenie na przewozy regularne autokarem lub autobusem między państwami członkowskimi
32	zezwolenie na kierowanie pojazdem uprzywilejowanym lub pojazdem przewożącym wartości pieniężne
33	pozwolenie na kierowanie tramwajem*****
34	wybrane dokumenty wydawane na podst. Ustawy dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze
35	dokumenty uprawniające do wstępu na obszar kolejowy
36	licencja na wykonywanie przewozów kolejowych osób lub rzeczy albo na świadczenie usług trakcyjnych
37	patenty i świadectwa kwalifikacji zawodowych w żegludze śródlądowej
38	dokumenty bezpieczeństwa statku
39	dokument rejestracyjny statku żeglugi śródlądowej
40	dyplomy i świadectwa potwierdzające kwalifikacje członków załóg morskich
41	zaświadczenie stwierdzające charakter, okres i rodzaj działalności wykonywanej w RP
42	świadectwa fitosanitarne
43	Karta Dużej Rodziny
44	legitymacja szkolna i legitymacja studencka

Nr	Dokumenty III kategorii
45	świadectwa ukończenia szkoły podstawowej i liceum, świadectwa potwierdzające kwalifikacje w zawodzie, dyplomy potwierdzające kwalifikacje zawodowe oraz świadectwa ukończenia szkół artystycznych i dyplomy tych szkół
46	zaświadczenie o wynikach egzaminu gimnazjalnego, egzaminu ośmioklasisty, o wynikach eksternistycznych
47	legitymacja służbowa nauczyciela, strażaka, inspektora dozoru jądrowego, emeryta i rencisty, instruktora jazdy, egzaminatora ośrodka ruchu drogowego, funkcjonariusza i pracownika SW
48	licencja detektywa
49	świadectwo nadania uprawnień zawodowych w zakresie szacowania nieruchomości
50	karty parkingowe
51	zaświadczenie o wpisie na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej oraz kwalifikowanych pracowników zabezpieczenia technicznego
52	pozwolenia i dokumenty uprawniające do przywozu i wywozu środków odurzających i substancji psychotropowych
53	świadectwo kwalifikacji zawodowej kierowcy
54	międzynarodowe prawo jazdy
55	identyfikator wydany przez Krajową Radę Komorniczą

* Świadectwo kwalifikacji zawodowej kierowcy, o którym mowa w art. 39c ust. 1 i 39e ust. 1 ustawy o transporcie drogowym, jest ujęte (omyłkowo) dwukrotnie w wykazie dokumentów trzeciej kategorii: w § 3 ust. 1 pkt 16 oraz pkt 59.

** Zaświadczenie o wpisie do ewidencji wykładowców ośrodka szkolenia kierowców, o którym mowa w art. 38 ust. 2 pkt 1 ustawy o kierujących pojazdami, jest ujęte (omyłkowo) dwukrotnie w wykazie dokumentów trzeciej kategorii: w § 3 ust. 1 pkt 18 oraz pkt 61.

*** Legitymacja egzaminatora ośrodka ruchu drogowego, o której mowa w art. 62 ust. 1 ustawy o kierujących pojazdami, jest ujęta (omyłkowo) dwukrotnie w wykazie dokumentów trzeciej kategorii: w § 3 ust. 1 pkt 19 oraz pkt 62.

**** Zaświadczenie o wpisie do ewidencji instruktorów techniki jazdy, wydawane na podstawie art. 117 ust. 3 pkt 2 ustawy o kierujących pojazdami, jest ujęte (omyłkowo) dwukrotnie w wykazie dokumentów trzeciej kategorii: w § 3 ust. 1 pkt 20 oraz pkt 63.

***** Pozwolenie na kierowanie tramwajem zostało ujęte (zapewne omyłkowo) w wykazie dokumentów zarówno drugiej, jak i trzeciej kategorii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie projektu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wykazu dokumentów publicznych, dołączonego do projektu ustawy o dokumentach publicznych (druk sejmowy nr 2153).

Wykaz dokumentów publicznych trzeciej kategorii również nie budzi zasadniczych zastrzeżeń poza kwestią omyłek polegających na dwukrotnym ujęciu w wykazie tych samych dokumentów, co uwidoczniło się w tabeli 3. Analiza dokumentów zaklasyfikowanych do poszczególnych kategorii i pełnionych przez nie funkcji w obrocie gospodarczym i prawnym wskazuje, że trafnie przypisano ich wpływ na bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo obrotu prawnego oraz gospodarczego.

Projekt ustawy odnosi się ponadto do minimalnych zabezpieczeń przed fałszerstwami stosowanych w dokumentach poszczególnych kategorii. Minimalne zabezpieczenia powinny uwzględniać następujące cztery czynniki: kategorię dokumentu publicznego, jego funkcję, materiał, z którego jest wykonany, oraz możliwość weryfikacji jego autentyczności (art. 7 ust. 1). Czynniki te są poprawnie zidentyfikowane, ponieważ poziom zabezpieczeń powinien przede wszystkim wynikać z zagrożeń, jakie fałszerstwo danego dokumentu niesie dla bezpieczeństwa państwa. Ta relacja została ujęta poprzez przyporządkowanie poszczególnych dokumentów (m.in. na podstawie pełnionych przez dokumenty funkcji) do jednej z trzech omówionych wyżej kategorii. Materiał, z którego jest wykonany dokument, a szczególnie podłoże (np. papier zabezpieczony, poliwęglan), ma z kolei wpływ na dobór określonych rodzajów zabezpieczeń. Wreszcie, rodzaj stosowanych zabezpieczeń musi być skorelowany z potrzebami w zakresie weryfikacji autentyczności, także – w wielu przypadkach – przez osoby nieprzygotowane do tego profesjonalnie¹⁸. Z tego powodu weryfikacja autentyczności odbywa się na czterech poziomach (art. 7 ust. 4):

- 1) podstawowym, bez użycia sprzętu technicznego,
- 2) przeznaczonym dla pracowników podmiotów publicznych, z wykorzystaniem ogólnie dostępnych przyrządów,
- 3) przeznaczonym dla ekspertów wyspecjalizowanych laboratoriów kryminalistycznych,

---

¹⁸ E. Jakielaszek, *Światowe nowości w zabezpieczaniu banknotów i dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2011, nr 23, s. 19.

4) przeznaczonym dla ekspertów podmiotu wyznaczonego przez ministra SWiA.

Należy zaznaczyć, że projekt ustawy nie precyzuje jednak kryteriów wyznaczania przez ministra SWiA wskazanego wyżej podmiotu odpowiedzialnego za weryfikację autentyczności dokumentu na czwartym poziomie. Brak takiego uszczegółowienia lub wprost wskazania omawianego podmiotu stanowi słabość przedłożonego projektu.

Dla pierwszej kategorii dokumentów określono dwie grupy minimalnych zabezpieczeń. Pierwsza grupa obejmuje dokumenty potwierdzające tożsamość i dokumenty podróży, a druga grupa – pozostałe dokumenty pierwszej kategorii. Wykaz minimalnych zabezpieczeń (dla wszystkich trzech kategorii i obu grup pierwszej kategorii) przedstawiony został w dołączonym do projektu ustawy projekcie rozporządzenia. Projekt rozporządzenia w sprawie wykazu minimalnych zabezpieczeń dokumentów publicznych przed fałszerstwem wskazuje jednak jedynie dwa czynniki uwzględniane przy tworzeniu wykazu minimalnych zabezpieczeń, tj. wewnętrzny podział kategorii pierwszej oraz możliwość weryfikacji autentyczności dokumentu na różnych poziomach (§ 1). Tymczasem, jak wskazano powyżej, projekt ustawy przewiduje 4 czynniki. Wydaje się, że przyczyna rozbieżności tkwi w błędnie zapisanej treści § 1 projektu rozporządzenia, albowiem sam załącznik do rozporządzenia trafnie obejmuje również klasyfikację zabezpieczeń ze względu na podłoże i – do pewnego stopnia – także funkcje dokumentu, a ponadto przyporządkowuje poszczególne zabezpieczenia do trzech poziomów weryfikacji autentyczności¹⁹. Minimalnych zabezpieczeń nie definiuje się dla tytułów wykonawczych, odpisów orzeczeń i postanowień sądów oraz wypisów, odpisów i wyciągów dokumentów obejmujących wybrane czynności notarialne. W odniesieniu do tej grupy dokumentów wykaz minimalnych zabezpieczeń oraz wzory blankietów zostaną opracowane przez ministra sprawiedliwości w porozumieniu z ministrem SWiA oraz – w odniesieniu do dokumentów notarialnych – przez wskazanych ministrów po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Notarialnej.

Ponadto, w projektowanej ustawie minimalnych zabezpieczeń nie określono w odniesieniu do dokumentów, których wzór oraz zakres wymaganych zabezpieczeń został ujęty w przepisach prawa Unii Europejskiej lub prawa międzynarodowego.

---

¹⁹ Poziom czwarty nie jest ujawniany.

3. KOMISJA DO SPRAW DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH I ZASADY OPRACOWYWANIA WZORU DOKUMENTU PUBLICZNEGO

Omawiany projekt ustawy zawiera bardzo ważne przepisy dotyczące opracowywania wzoru dokumentów. Zgodnie z nimi odpowiedzialnym za opracowanie wzoru dokumentu publicznego jest jego emitent we współpracy z powołanym przez projektowaną ustawę ciałem, tj. Komisją do spraw dokumentów publicznych (dalej: Komisja). Projekt ustawy powołuje zatem do życia wyspecjalizowaną instytucję wspomagającą ministra SWiA w sprawach związanych z dokumentami publicznymi (art. 3 ust. 2). Potrzeba istnienia takiej instytucji wielokrotnie pojawia się w literaturze przedmiotu²⁰. Kompetencje omawianego podmiotu w szczególności dotyczą udziału w procesie opracowywania wzoru nowego typu dokumentu, a także dokonywania oceny jakości wydawanych dokumentów publicznych (art. 49 ust. 2). Ujęty w projektowanych przepisach proces opracowywania wzoru nowego typu dokumentu lub zmodyfikowanego wzoru dokumentu można przedstawić w następujący sposób (art. 11–15):

- 1) zgłoszenie do Komisji potrzeby wprowadzenia wzoru dokumentu przez uprawniony organ lub emitenta oraz przekazanie niezbędnych informacji,
- 2) przygotowanie przez Zespół (powołany spośród członków Komisji) rekomendacji do zakwalifikowania dokumentu do odpowiedniej kategorii oraz m.in. określenie wymaganych zabezpieczeń i wymagań dotyczących personalizacji lub indywidualizacji dokumentu albo opracowanie rekomendacji o niezakwalifikowaniu dokumentu do dokumentów publicznych,
- 3) przedstawienie przez przewodniczącego Zespołu ww. rekomendacji, uzgodnionej z organem wnioskującym, do zatwierdzenia przez Komisję,
- 4) zatwierdzenie lub odrzucenie rekomendacji przez Komisję, a w przypadku odrzucenia – przedstawienie Zespołowi wytycznych do zmiany rekomendacji,
- 5) przedstawienie organowi wnioskującemu przez przewodniczącego Zespołu zatwierdzonej przez Komisję rekomendacji,
- 6) opracowanie – na podstawie zatwierdzonej rekomendacji – przez organ wnioskujący projektu wzoru dokumentu publicznego oraz szczegółowego opisu zabezpieczeń (z wyłączeniem informacji niejawnych) i przekazanie do zatwierdzenia przez Zespół,

---

²⁰ Np. R. Lewandowski, *O potrzebie...*, op. cit., s. 300.

7) przekazanie Zespołowi przez emitenta próbnego wydruku blankietu dokumentu w celu weryfikacji jego zgodności z projektem wzoru i rekomendacją.

Zarysowany powyżej proces obarczony jest poważnymi błędami. Po pierwsze należy zauważyć, że tak skonstruowane przepisy nie dają Komisji uprawnienia do występowania z inicjatywą wprowadzania zmian w istniejących wzorach dokumentów. Inicjatywa ta należy bowiem do emitenta danego typu dokumentu. Tymczasem w obiegu prawnym nadal występują dokumenty zabezpieczone przed fałszerstwami w sposób niezadowalający lub nieadekwatny. Nienadanie wskazanego uprawnienia Komisji może utrudniać sprawny proces poprawy zabezpieczeń stosowanych w już istniejących rodzajach dokumentów. Co prawda zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 3 minister SWiA posiada ogólną inicjatywę w zakresie zmian zabezpieczeń dokumentów publicznych przed fałszerstwami, ale szczegółowe przepisy, w tym dotyczące opracowywania wzoru dokumentu, nie wskazują na sposób, w jaki uprawnienie to minister miałby wykonywać.

Kolejną słabością jest brak rozstrzygnięć na poziomie przepisów regulujących proces opracowywania wzoru dokumentów w przypadku:

- 1) braku uzgodnienia rekomendacji pomiędzy Zespołem a emitentem lub uprawnionym organem,
- 2) braku zatwierdzenia przez Zespół projektu wzoru dokumentu publicznego oraz szczegółowego opisu zabezpieczeń przedstawionego przez emitenta lub uprawniony organ,
- 3) negatywnej weryfikacji przez Zespół próbnego wydruku blankietu dokumentu.

Przepisy projektowanej ustawy nie przewidują powyższych zdarzeń. W konsekwencji może dojść do zablokowania procesu opracowywania wzoru dokumentów z powodu braku przepisów regulujących postępowanie Zespołu, Komisji lub emitenta w przypadku zaistnienia sygnalizowanych problemów. Dobrym rozwiązaniem w pierwszym przypadku wydaje się nadanie Komisji uprawnienia do ostatecznego, wiążącego dla emitenta opracowania rekomendacji do zakwalifikowania dokumentu do odpowiedniej kategorii oraz m.in. określenie wymaganych zabezpieczeń i wymagań dotyczących personalizacji lub indywidualizacji dokumentu. W przypadku drugim emitent (lub uprawniony organ) powinien być zobowiązany do przedłożenia w ściśle określonym terminie poprawionego projektu wzoru dokumentu publicznego oraz szczegółowego opisu zabezpieczeń. W sytuacji trzeciej emitent (uprawniony organ) powinien

być zobligowany do przedstawienia w ściśle określonym terminie poprawionego próbnego wydruku blankietu dokumentu.

4. WYTWARZANIE BLANKIETÓW DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH ORAZ KONTROLA WYTWÓRCÓW

4.1. Dokumenty pierwszej kategorii a monopol

Projekt ustawy nadaje monopol na wytwarzanie blankietów dokumentów pierwszej kategorii²¹ jednoosobowej spółce Skarbu Państwa, której przedmiotem działalności jest wytwarzanie blankietów dokumentów i druków zabezpieczonych, mającej siedzibę oraz zakład produkcyjny, w którym wytwarzane są blankiety dokumentów, na terytorium RP oraz posiadającej aktualny, certyfikowany i nadzorowany system zarządzania bezpieczeństwem, potwierdzony certyfikatem zgodności z normą ISO 14298:2013 (art. 17 ust. 1 i 2). Projekt ustawy przewiduje ponadto, że jeżeli wytworzenie przez ww. podmiot określonych blankietów dokumentów pierwszej kategorii nie jest możliwe, to wskazane blankiety mogą być wytwarzane przez inny podmiot (art. 17 ust. 6).

Tak zarysowany monopol legalny budzi zasadnicze wątpliwości. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, że projekt ustawy wprost nie wskazuje Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych SA (PWPW) jako spółki wytwarzającej blankiety dokumentów pierwszej kategorii, choć jest to obecnie jedyny podmiot, który spełnia wskazane w projekcie ustawy warunki. Niewskazanie jednak PWPW jako wyłącznego wytwórcy omawianej grupy blankietów sprawia, że projekt ustawy jest ułomny, albowiem nie przewiduje sytuacji, w której istnieje więcej aniżeli jeden podmiot spełniający warunki określone w art. 17. Konieczne jest zatem włączenie przepisów pozwalających na dokonanie wyboru wykonawcy pomiędzy spółkami spełniającymi omawiane warunki lub wprost nadanie monopolu PWPW. Ponadto negatywnie należy ocenić brak w projekcie ustawy wymogu niekaralności pracowników omawianego wyłącznego producenta blankietów, choć wymóg taki istnieje w odniesieniu do pracowników producentów blankietów dokumentów drugiej i trzeciej kategorii oraz w stosunku do wytwórcy blankietów pierwszej kategorii, wskazywanego w przypadku niemożności realizacji zamówienia przez wyłącznego wytwórcę.

Kwestia monopolu wiąże się z zagadnieniem zgodności projektowanych przepisów z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/24/

---

²¹ Z wyjątkiem legitymacji służbowych służb, które mogą być wytwarzane przez ABW.

UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych. Wskazana dyrektywa dotyczy udzielania zamówień publicznych i konkursów. Nie ma ona jednak zastosowania do zamówień publicznych i konkursów w stopniu, w jakim ochrona podstawowych interesów danego państwa członkowskiego w zakresie bezpieczeństwa nie może zostać zagwarantowana przez mniej inwazyjne środki, np. przez nałożenie wymogów mających na celu ochronę poufnego charakteru informacji udostępnianych przez instytucję zamawiającą, oraz nie ma zastosowania do zamówień publicznych i konkursów w stopniu, w jakim stosowanie dyrektywy zobowiązywałoby państwo członkowskie do dostarczania informacji, których ujawnienie państwo to uważa za sprzeczne z jego podstawowymi interesami w zakresie bezpieczeństwa²².

W tym kontekście warto zauważyć, że w dniu 20 marca 2018 r. zapadł wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE) w sprawie C-187/16 dotyczącej monopolu legalnego na wytwarzanie określonych dokumentów publicznych nadanego w drodze ustawy austriackiej spółce Österreichische Staatsdruckerei GmbH (dalej: ÖS). W sprawie tej TSUE uznał, że

udzielając zamówień na usługi w zakresie wytwarzania paszportów z chipem, paszportów tymczasowych, dokumentów pobytowych, dowodów osobistych, dokumentów prawa jazdy (...) i dowodów rejestracyjnych (...) bezpośrednio Österreichische Staatsdruckerei GmbH bez przeprowadzenia przetargu na poziomie Unii Europejskiej i utrzymując w mocy przepisy krajowe przewidujące obowiązek udzielania przez instytucje zamawiające zamówień na te usługi bezpośrednio tej spółce – bez przeprowadzenia przetargu na poziomie Unii, Republika Austrii uchybiła zobowiązaniom, które na niej ciążyą”.

Co ciekawe, opinia rzecznika generalnego w tej sprawie została przedstawiona w dniu 20 lipca 2017 r. i zawierała szereg argumentów, które z kolei podniósł w swoim wyroku TSUE. Przedstawiona przez rzecznika generalnego (i w toku rozprawy przez Komisję oraz TSUE) argumentacja, choć dotycząca przypadku spółki austriackiej, istotnie podważa zgodność z prawem UE projektowanych przepisów w zakresie monopolu legalnego w Polsce. Tymczasem do projektu ustawy została dołączona opinia o zgodności tego projektu z prawem UE z dnia 11 grudnia 2017 r., zgodnie z którą „projekt ustawy nie jest sprzeczny z prawem Unii Europejskiej”²³. Opi-

²² Art. 15 ust. 2 dyrektywy 2014/24.

²³ Sygn. DPUE.920.1941.2016/17.

nia ta została podpisana przez ówczesnego podsekretarza stanu w MSZ, J. Czaputowicza. Brak jakichkolwiek wątpliwości ze strony MSZ w sytuacji, kiedy przed TSUE toczy się postępowanie odnoszące się do przepisów analogicznych, jak projektowane, i wydana została opinia rzecznika generalnego, należy uznać za co najmniej kontrowersyjne i świadczące o poważnych problemach kompetencyjnych MSZ.

Analizując projektowane przepisy na tle ww. wyroku, należy w szczególności objąć refleksją wybrane argumenty Komisji i TSUE wskazujące na naruszenie przepisów UE przez Austrię w kontekście monopolu nadanego ÖS w drodze ustawy na dokumenty publiczne i niepozwalające na zastosowanie odstępstw od dyrektywy:

- 1) brak udziału państwa (pośrednio lub bezpośrednio) w akcjonariacie ÖS,
- 2) brak przepisów krajowych w zakresie mechanizmów kontroli państwowej nad ÖS,
- 3) możliwość (na podstawie przepisów krajowych) udzielania zamówień na dokumenty innym podmiotom niż ÖS, zwłaszcza w sytuacji, jeśli ÖS nie jest w stanie wykonać tych zamówień,
- 4) brak dowodu, że jedynie kontrole administracyjne, jakie względem ÖS mogą przeprowadzić władze austriackie, są w stanie zapewnić wymaganą poufność zamówień oraz że władze austriackie nie mogą przeprowadzić wymaganych kontroli administracyjnych w innych niż ÖS przedsiębiorstwach z siedzibą w Austrii (lub innym państwie członkowskim).

Pierwszy argument nie znajduje zastosowania w odniesieniu do projektowanej ustawy, albowiem wprost wskazuje ona jednoosobową spółkę Skarbu Państwa. Argument ten wiąże się jednak z argumentem drugim, mówiącym o koniecznych mechanizmach kontroli państwowej nad monopolistą. Status jednoosobowej spółki Skarbu Państwa ułatwia wprowadzenie w odniesieniu do niej szczególnych mechanizmów kontrolnych. Kontrola właścicielska państwa nad spółką daje mu szereg możliwości bardziej wnikliwej kontroli działalności przedsiębiorstwa oraz w oczywisty sposób umożliwia egzekwowanie praw (wyłączonego w omawianym przypadku) akcjonariusza, wynikających z kodeksu spółek handlowych. W przypadku PWPW szczególne uprawnienia Skarbu Państwa (reprezentowanego przez ministra SWiA), odnoszące się do analizowanego zagadnienia, odnaleźć można w statucie spółki. Wśród nich na uwagę zasługują przede wszystkim:

- 1) uprawnienie do otrzymywania od Zarządu i Rady Nadzorczej, na żądanie, wszelkich informacji i wyjaśnień dotyczących działalności spółki,
- 2) uprawnienie do otrzymywania informacji o wszelkich istotnych zmianach w finansowej i prawnej sytuacji Spółki,
- 3) wymagana zgoda na rozporządzanie wartościami niematerialnymi i prawnymi, rzeczowymi aktywami trwałymi oraz inwestycjami długoterminowymi o wartości przekraczającej 5 mln zł.

Dodatkowe uprawnienia w zakresie kontroli wytwórcy blankietów dokumentów pierwszej kategorii wynikają z przepisów analizowanego projektu ustawy i obejmują przeprowadzanie przez ministra SWiA oraz szefa ABW kontroli w zakresie posiadania systemu zarządzania bezpieczeństwem i w zakresie wytwarzania blankietów na terenie RP (art. 22 ust. 1).

Powyższy zakres kontrolny państwa nad wyłącznym wytwórcą blankietów dokumentów w Polsce jest dość wąski, zwłaszcza w kontekście treści orzeczenia TSUE w sprawie C-187/16. Wydaje się, że nadanie omawianego monopolu musi wiązać się z koniecznością wprowadzenia ze strony państwa wobec wytwórcy takich obostrzeń, których spełnienie nie jest możliwe przez inne podmioty – a w szczególności spółki należące do prywatnych właścicieli – a które równocześnie faktycznie podnoszą poziom bezpieczeństwa związanego z wytwarzaniem blankietów dokumentów publicznych. Przykładem takich obostrzeń mogą być rozszerzone uprawnienia właścicielskie zawarte w statucie PWPW. A zatem w projektowanej ustawie należałoby wprowadzić dodatkowe uprawnienia administracji państwowej obejmujące:

- 1) obligatoryjną informację o zawartych przez wytwórcę umowach handlowych z innymi podmiotami (w celu eliminacji ryzyka współpracy handlowej wytwórcy z państwami wrogimi wobec RP) wraz z istotnymi warunkami tych umów²⁴,
- 2) obligatoryjną informację o sytuacji finansowej wytwórcy, obejmującą bieżący rachunek wyników, bilans i rachunek przepływów pieniężnych,
- 3) uprawnienie ministra SWiA do wyrażania zgody na zawieranie przez wytwórcę umów handlowych z innymi podmiotami (w celu eliminacji ryzyka podjęcia współpracy handlowej wytwórcy z państwami wrogimi wobec RP),
- 4) obligatoryjną informację o sporach prawnych wytwórcy,

²⁴ Taka współpraca podwyższa ryzyko zdobycia informacji o zabezpieczeniach dokumentów i procesie produkcyjnym przez służby wywiadowcze wrogich państw.

- 5) obowiązkową kontrolę wybranych umów handlowych wytwórcy przez ABW,
- 6) stałe monitorowanie kontrwywiadowcze wytwórcy przez ABW,
- 7) kontrolę ministra SWiA oraz ABW spełnienia przez wytwórcę wymaganych warunków w zakresie bezpieczeństwa wytwarzania blankietów dokumentów pierwszej kategorii.

Tak sformułowane uprawnienia administracyjne z jednej strony podnoszą poziom bezpieczeństwa związanego z wytwarzaniem blankietów dokumentów, z drugiej zaś, w praktyce, uniemożliwiają lokowanie zamówień w innym podmiocie aniżeli kapitałowo kontrolowany przez polski Skarb Państwa. Stanowią również odpowiedź na wysunięte przez TSUE argumenty wskazujące na to, że austriackie kontrole administracyjne mogą być przeprowadzane w innych niż ÖS przedsiębiorstwach z siedzibą w Austrii²⁵. Kontrowersyjny może wydawać się pkt 3), ale w praktyce odnoszącej się do PWPW ograniczenia kompetencji zarządu na rzecz państwa (formalnie: ministra SWiA wykonującego prawa z akcji) funkcjonują i odnoszą się do uzyskania wymaganej na podstawie statutu zgody na transakcje powyżej 5 mln zł. Z kolei pkt 7) wydaje się oczywisty, skoro analogiczna kontrola ma być przeprowadzana na podstawie art. 22 ust. 1 pkt 2) w odniesieniu do wytwórców blankietów dokumentów drugiej i trzeciej kategorii. Wprowadzenie więc szczególnych wymogów bezpieczeństwa produkcyjnego w odniesieniu do producenta blankietów dokumentów pierwszej kategorii jest tym bardziej zasadne. Ze względów bezpieczeństwa mogłyby one przyjąć formę niejawną.

W tym miejscu warto również podnieść, że poszerzenie przedmiotu działalności wytwórców blankietów o ich personalizację²⁶ mogłoby stanowić dodatkowy argument na rzecz monopolu kontrolowanego przez państwo, gdyż ujawnienie danych personalnych obywateli innym podmiotom aniżeli kontrolowane kapitałowo przez państwo w istotny sposób naruszać może bezpieczeństwo identyfikacyjne. Na zagadnienie uzasadnionej konieczności przetwarzania danych osobowych obywateli wyłącznie na terenie własnego państwa zwrócił w swojej opinii uwagę rzecznik generalny TSUE. Przy tym technologiczne połączenie procesu personalizacji z pro-

---

²⁵ Sprawa C-187/16, akapit 85.

²⁶ W Polsce dowody rejestracyjne i prawa jazdy personalizowane są w PWPW, zaś dowody osobiste i paszporty – w Centrum Personalizacji Dokumentów MSWiA.

cesem wytwarzania blankietu w wydatny sposób zabezpiecza dokument przed fałszerstwami²⁷.

Trzecia grupa argumentów podniesionych przez TSUE dotyczy możliwości (na podstawie przepisów krajowych) udzielania zamówień na dokumenty innym podmiotom niż ÖS, zwłaszcza w sytuacji, jeśli ÖS nie jest w stanie wykonać tych zamówień. Obserwacja ta prowadzi do wniosku, że włączenie do krajowych przepisów możliwości powierzania w pewnych sytuacjach produkcji strategicznych blankietów dokumentów innym podmiotom aniżeli wyznaczony do tego monopolista obniża wiarygodność argumentu dotyczącego konieczności powierzania produkcji wyłącznemu wytwórcy z uwagi na poufność zamówienia i ryzyka naruszenia bezpieczeństwa państwa. Jeśli bowiem państwo przewiduje w swoich przepisach krajowych możliwość powierzenia produkcji (w szczególnych sytuacjach) innemu podmiotowi (niż monopolista), oznacza to, że argument poufności produkcji i zapewnienie bezpieczeństwa poprzez monopol nie ma charakteru dominującego. Komisja wprost zauważyła, że „jeśli chodzi o poziom zaufania wobec przedsiębiorstwa wykonującego usługi drukowania dokumentów pobytowych, Komisja odpiera, że ten argument podnoszony przez Republikę Austrii nie może zostać uwzględniony, albowiem władze austriackie mogą również udzielać zamówień na druk zabezpieczonych dokumentów innym [przedsiębiorstwom] niż ÖS”²⁸. Tymczasem również w projekcie analizowanej ustawy znajduje się analogiczny przepis umożliwiający kierowanie zamówień na blankiety dokumentów pierwszej kategorii do innych podmiotów aniżeli wskazany w omówionym już art. 17 ust. 1 i 2. Zgodnie bowiem z projektowanym art. 17 ust. 6, jeżeli wytworzenie przez wyłącznego producenta blankietów dokumentów pierwszej kategorii zgodnie z warunkami określonymi przez emitenta tego dokumentu²⁹ nie jest możliwe, blankiety te mogą być wytwarzane przez inny podmiot.

Wobec wskazanego wyżej „innego podmiotu” upoważnionego ustawowo do produkcji blankietów dokumentów pierwszej kategorii ustanowiono pewne wymagania, których jednak nie można zakwalifikować do szczególnie restrykcyjnych. Podmiot taki bowiem powinien:

²⁷ M. Goc, *Skuteczność zabezpieczeń polskich dowodów rejestracyjnych*, „Człowiek i Dokumenty” 2010, nr 17, s. 6–7.

²⁸ Sprawa C-187/16, akapit 54.

²⁹ Lub w przypadku dokumentów notarialnych – określonymi przez Krajową Radę Notarialną.

- 1) prowadzić działalność, której przedmiotem jest wytwarzanie blankietów dokumentów i druków zabezpieczonych (art. 18 w związku z art. 17 ust. 6),
- 2) spełniać wymagania dotyczące bezpieczeństwa wytwarzania blankietów dokumentów publicznych (art. 18 w związku z art. 17 ust. 6),
- 3) w przypadku wykonywania umowy wymagającej dostępu do informacji niejawnych o klauzuli „poufne” lub wyższej – powinien posiadać odpowiednie świadectwo bezpieczeństwa przemysłowego (art. 18 w związku z art. 17 ust. 6),
- 4) posiadać świadectwo bezpieczeństwa przemysłowego pierwszego stopnia (art. 17 ust. 6),
- 5) posiadać zakład produkcyjny, w którym wytwarzane byłyby blankiety, na terenie RP (art. 17 ust. 6),
- 6) posiadać aktualny, certyfikowany i nadzorowany system zarządzania bezpieczeństwem potwierdzony certyfikatem zgodności z normą ISO 14298:2013, o ile posiadanie takiego systemu wymagane jest przepisami prawa UE przy produkcji określonych dokumentów (art. 17 ust. 7),
- 7) zapewnić, że przy wytwarzaniu blankietów zatrudnia się osoby, które nie były skazane za przestępstwo umyślne przeciwko wiarygodności dokumentów, obrotowi gospodarczemu oraz bezpieczeństwu powszechnemu (art. 19 ust. 1),
- 8) dysponować potencjałem technicznym i technologicznym umożliwiającym realizację zleceń oraz zapewniającym bezpieczeństwo wytwarzania blankietów (art. 19 ust. 3),
- 9) posiadać wewnętrzne zasady bezpieczeństwa wytwarzania blankietów i prowadzić dokumentację potwierdzającą stosowanie tych zasad oraz – na żądanie ministra SWiA – przedstawiać tę dokumentację (art. 19 ust. 4).

Wskazany w pkt 5) powyżej wymóg zapewnienia bezpieczeństwa wytwarzania w szczególności obejmuje bezpieczeństwo dokumentacji technicznej, ewidencjonowanie i rozliczanie materiałów produkcyjnych, zabezpieczenie przechowywania materiałów produkcyjnych, zabezpieczenie pomieszczeń produkcyjnych i magazynowych, ewidencjonowanie dostępu do tych pomieszczeń, wydawanie wytworzonych blankietów osobom upoważnionym, protokolarne niszczenie odpadów produkcyjnych, bezpieczeństwo transportu materiałów produkcyjnych i blankietów, prowadzenie ewidencji pracowników zatrudnionych przy wytwarzaniu blankietów, szkolenia pracowników w zakresie wymagań związanych z bezpieczeństwem wytwarzania blankietów.

Jakkolwiek określone wyżej wymagania można uznać za zasadne, to podkreślenia wymaga fakt, że w świetle omawianego orzeczenia TSUE samo dopuszczenie opcji powierzenia wytwarzania blankietów strategicznych dokumentów innemu podmiotowi (aniżeli wyłączny wytwórca kontrolowany kapitałowo oraz – w szczególny sposób – administracyjnie przez państwo) znacząco osłabia argumentację przemawiającą za koniecznością ustanowienia monopolu z przyczyn dotyczących zachowania poufności i bezpieczeństwa produkcji. Wydaje się zatem, że utrzymanie zapisów o monopolu wymagałoby, w celu zachowania zgodności z prawem UE, wyłączenia z projektowanych przepisów opcji powierzania wytwarzania blankietów dokumentów pierwszej kategorii innym podmiotom.

Czwarta grupa argumentów podniesionych w orzeczeniu TSUE dotyczy konieczności wykazania przez państwo członkowskie, że jedynie kontrole administracyjne, jakie względem monopolisty mogą przeprowadzić władze, są w stanie zapewnić wymaganą poufność zamówień na wytwarzanie blankietów dokumentów i że konieczny jest dowód na niemożność przeprowadzenia takich kontroli w innych przedsiębiorstwach niż wyłączny wytwórca. W niniejszej analizie zaproponowano rozszerzenie katalogu realizowanych przez państwo kontroli o takie, które podnoszą poziom bezpieczeństwa, a równocześnie są w praktyce niemożliwe do nałożenia na podmioty inne niż należące do państwa. Realizowane przez tego rodzaju kontrole cele wydają się być trudne do realizacji przy pomocy innych narzędzi. A zatem dobrze zdefiniowane kontrole administracyjne wobec wyłącznego wytwórcy oraz szczególne obowiązki na nim ciążące włączone do projektowanej ustawy skutecznie mogą uzasadniać zastosowanie odstępstw od dyrektywy 2014/24/UE.

Odrębną kwestią jest ustalanie cen blankietów dokumentów pierwszej kategorii. W odniesieniu do krajowego rynku blankietów dokumentów monopol można uznać za uzasadniony zarówno względami bezpieczeństwa państwa, jak i względami ekonomicznymi (korzyści skali, warunek subaddytywności itd.)³⁰. Niemniej jednak bez wątpienia jest też monopol, a szczególnie legalny, zjawiskiem obciążonym znacznym ryzykiem generowania strat gospodarczych i wytwarzania produktów (świadczenia usług) o obniżonej jakości. Nie sposób nie podnieść argu-

---

³⁰ R. Lewandowski, *Contemporary Monopolies in the Polish Economy – A Case Study of PWPW*, "Oeconomia Copernicana" 2014, nr 5(3), s. 127–152.

mentów ekonomii neoklasycznej, zgodnie z którymi monopol prowadzi do suboptymalnej alokacji zasobów i w konsekwencji strat dobrobytu społecznego³¹, zwłaszcza w porównaniu do warunków panujących na rynku doskonale konkurencyjnym. Konkurencja doskonała zapewnia w długim okresie zrównanie się krańcowych kosztów i przychodów krańcowych, dając w efekcie określony poziom produkcji. Monopolista nie zrównuje swoich krańcowych kosztów z przychodami krańcowymi – nie ma motywacji do obniżki kosztów. W rezultacie, zmniejszając produkcję i ustalając wyższą cenę, generuje dodatkowy zysk ze stratą dla dobrobytu społecznego.

W tych uwarunkowaniach, aby nie dopuścić do wskazanych wyżej dysfunkcjonalności rynkowych, każdy monopol powinien być poddany kontroli w dwóch aspektach:

- w zakresie kształtowanych cen,
- w zakresie jakości świadczonych usług i wytwarzanych produktów.

Projekt ustawy niestety nie wprowadza wskazanych wyżej mechanizmów kontrolnych. Z całą pewnością takim mechanizmem kontrolnym nie jest określony w art. 17 ust. 5 sposób kształtowania cen, tj. ustalenie ceny w umowie między emitentem a spółką z uwzględnieniem zasad handlowych i interesu publicznego. Ogólnie sformułowane przesłanki ceny są nieostre i w konsekwencji prowadzić mogą do nadużycia pozycji monopolisty i nieefektywności gospodarczej. Nie ulega wątpliwości, że sposób kształtowania cen powinien w projektowanej ustawie znacząco się zmienić, aby ceny nie były narzucane przez monopolistę, ale wynikały z obiektywnych przesłanek i równocześnie stymulowały do podejmowania działań obniżających koszty. W związku z powyższym zasadne jest wprowadzenie ograniczenia ustawowego w zakresie cen na dokumenty publiczne. Ograniczenie takie może przykładowo przyjąć formę:

- maksymalnego poziomu marży I stopnia (%), co niestety nie ogranicza stosowania przez monopolistę zawyżonych kosztów bezpośrednich,
- ustalenia ceny na poziomie zbliżonym do cen stosowanych na rynku, co jednak wymaga uprzedniego ustalenia owych cen rynkowych i co jest w praktyce dość trudne z uwagi na często nieporównywalne produkty oraz poufność tego rodzaju danych.

W praktyce zatem implementowalnym rozwiązaniem wydaje się ograniczenie pola nadużyć ze strony monopolu poprzez ustawowe okre-

---

³¹ M. Dietl, *Proces monopolizacji i niepewność*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2010, s. 54.

ślenie maksymalnego poziomu marży I stopnia (w proc.). Dodatkowo, w kategoriach pozaustawowych, zasadne wydaje się wzmocnienie Skarbu Państwa względem monopolu poprzez wprowadzenie silnej, merytorycznej, bieżącej kontroli finansów spółki, w szczególności w zakresie kształtowania kosztów spółki. Tego rodzaju kontrola powinna mieć za zadanie wyeliminowanie ewentualnych prób zawyżania przez spółkę kosztów oraz motywowanie do odpowiednio wysokiej efektywności prowadzonej działalności gospodarczej. Kontrola taka powinna być realizowana na poziomie Rady Nadzorczej poprzez wyspecjalizowany Komitet ds. Finansów.

4.2. Dokumenty drugiej i trzeciej kategorii

Projekt ustawy przewiduje, że wytwarzanie blankietów dokumentów drugiej i trzeciej kategorii nie jest objęte monopolem i realizowane może być zarówno przez producenta blankietów dokumentów pierwszej kategorii, jak i przez inne podmioty zdefiniowane w art. 18. Warunki, jakie muszą spełniać takie „inne podmioty”, są analogiczne do omówionych w części 4.1. – w odniesieniu do alternatywnego (względem wyłącznego) wytwórcy blankietów dokumentów pierwszej kategorii. Jednym z wymogów jest warunek niekaralności osób zatrudnionych „przy wytwarzaniu blankietów dokumentów publicznych” (art. 19 ust. 1). Tak sformułowany wymóg nie jest jednak jasny. Trudno bowiem skonstatować, czy dotyczy on osób bezpośrednio zaangażowanych w proces produkcyjny czy też obejmuje szerzy krąg pracowników. Z uwagi na charakter analizowanej działalności gospodarczej i jej wpływ na bezpieczeństwo państwa zasadnym jest objęcie tym wymogiem wszystkich pracowników zatrudnionych w podmiotach zajmujących się wytwarzaniem blankietów drugiej i trzeciej kategorii, a przede wszystkim blankietów dokumentów kategorii pierwszej.

Ponadto szczegółowe wymogi dotyczące bezpieczeństwa wytwarzania blankietów omawianych kategorii mają być określone w rozporządzeniu ministra SWiA. Kontrola wytwórców ograniczona jest do weryfikacji przez ministra SWiA oraz szefa ABW w zakresie niekaralności osób zatrudnionych przy wytwarzaniu blankietów oraz w zakresie spełnienia wymogów, o których mowa powyżej (art. 22 ust. 1 pkt 2).

5. OBOWIĄZKI EMITENTA ORAZ REJESTR DOKUMENTÓW PUBLICZNYCH

Projekt ustawy nakłada na emitenta dokumentów publicznych szereg obowiązków. Wśród nich uwagę należy zwrócić na obowiązki:

- 1) zamieszczania na stronie internetowej emitenta plików graficznych i określonych danych dotyczących dokumentu publicznego nowego wzoru (art. 34 ust. 1),
- 2) przekazywania ministrowi SWiA szczegółowych danych i informacji dotyczących dokumentu publicznego (art. 34 ust. 2 i 3), koniecznych do prowadzenia Rejestru Dokumentów Publicznych,
- 3) przekazywania wzorca dokumentów pierwszej i drugiej kategorii komendantom i szefom Policji, SG, ABW, CBA oraz ministrowi SWiA (art. 35 ust. 1),
- 4) przekazywania ministrowi SWiA wzorca dokumentów kategorii trzeciej – na żądanie ministra (art. 36 ust. 1),
- 5) przekazywania ministrowi SWiA dokumentów zwróconych przez ich posiadaczy i wskazujących na uszkodzenia w wyniku wady technicznej (art. 37),
- 6) zapewnienia – na żądanie ministra SWiA – dostępu do dokumentacji technicznej dokumentu (art. 39 ust. 1).

Powyższe obowiązki zapewnią sprawny obieg informacyjny dotyczący dokumentów publicznych wśród podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Tym niemniej z treści projektu ustawy wynika, że obowiązki te dotyczą raczej dokumentów publicznych o nowych wzorach, a zatem pomijają konieczność budowy spójnego zasobu wiedzy w odniesieniu do już funkcjonujących dokumentów. Pozytywnie należy zaś ocenić przepis art. 36 ust. 2 umożliwiający przekazanie wzorca dokumentu podmiotom prowadzącym działalność ekspercką i edukacyjną w obszarze dokumentów. Takie uprawnienie znacząco wzmocnić może poziom świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa dokumentów oraz ułatwić prace ekspertów zajmujących się ochroną dokumentów i weryfikacją ich autentyczności.

Ponadto dobrym rozwiązaniem jest wprowadzenie obowiązku informowania ministra SWiA przez enumeratywnie wskazane instytucje publiczne o zidentyfikowanych fałszerstwach dokumentów i opiniach biegłych w tym zakresie (art. 40). Pozwoli to na scentralizowanie wiedzy o fałszerstwach dokumentów, gdyż takie informacje stanowiąc mają ele-

ment Rejestru Dokumentów Publicznych (art. 45 ust. 1 pkt 6). Rejestr ten prowadzony jest przez ministra SWiA i obejmuje (art. 45 ust. 2):

- 1) pliki graficzne wzorca dokumentu,
- 2) opis dokumentu (w tym w szczególności daty wprowadzenia wzoru do obrotu, rozpoczęcia wydawania dokumentu danego wzoru, zakończenia wydawania dokumentu danego wzoru oraz okres ważności dokumentu),
- 3) pliki graficzne obrazujące elementy zabezpieczeń przeznaczonego do weryfikacji autentyczności na pierwszym i drugim poziomie wraz z opisem dokonywania tej weryfikacji,
- 4) nazwy zabezpieczeń przeznaczonych do weryfikacji autentyczności dokumentu trzeciego stopnia (z wyłączeniem informacji niejawnych),
- 5) informacje dotyczące wytwórcy, wielkości nakładu, wykazu oznaczeń indywidualnych,
- 6) informacje o przypadkach fałszerstw dokumentów publicznych.

Ponadto w rejestrze gromadzone mogą być skany cech charakterystycznych sfałszowanych dokumentów oraz opisy dokonanych fałszerstw (art. 46 ust. 3), a także dane dokumentów, które utraciły moc obowiązującą. Rejestr stanowi zatem bazę informacyjną dotyczącą szerokiego spektrum spraw związanych z dokumentami publicznymi zarówno w odniesieniu do zabezpieczeń i danych dotyczących procesu wytwórczego, jak i w odniesieniu do zidentyfikowanych przypadków fałszerstw. Taka baza stanowić będzie bardzo dobre narzędzie pracy zarówno dla specjalistów zajmujących się weryfikacją autentyczności dokumentów, jak i dla osób projektujących dokumenty wraz z ich zabezpieczeniami. Kompleksowa wiedza na temat fałszerstw pozwala bowiem lepiej przygotować się do walki z tym procederem i lepiej zabezpieczyć dokumenty. Co ważne, w zakresie danych 1–3 rejestr będzie powszechnie dostępny (art. 47 ust. 1), co z kolei znacząco podnieść może wiedzę obywateli na temat dokumentów i podstawowych zabezpieczeń, a tym samym pozwoli lepiej chronić ich przed przestępstwami fałszerstw dokumentów.

6. PODSUMOWANIE

Inicjatywa ustawodawcza dotycząca uregulowania sfery dokumentów publicznych jest bez wątpienia potrzebna. Obecna atomizacja odpowiedzialności i kompetencji w zakresie projektowania wzorów dokumentów publicznych oraz doboru zabezpieczeń sprawia, że nie możemy w od-

niesieniu do Polski mówić o sprawnym systemie zarządzania obszarem dokumentów publicznych. A jest to obszar niezwyklej wagi, wprost składający się na bezpieczeństwo publiczne i bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Rządowy projekt ustawy o dokumentach publicznych z dnia 20 grudnia stanowi próbę odpowiedzi na tę potrzebę. Niemniej jednak złożony projekt ustawy obciążony jest szeregiem wad, które nie tylko osłabiają projektowany system bezpieczeństwa dokumentów, ale i wydają się pozostawać w niezgodzie z prawem UE, zwłaszcza w kontekście wyroku TSUE w sprawie C-187/16.

W niniejszym artykule dokonano kompleksowej oceny projektowanego aktu prawnego, która pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących poszczególnych kwestii regulowanych przez analizowany projekt ustawy. Wydaje się, że w celu zapewnienia optymalnego charakteru budowanego systemu bezpieczeństwa dokumentów publicznych i równocześnie zgodności projektowanych przepisów z prawem UE należy skorygować szereg zapisów projektowanej ustawy. W szczególności konieczne wydaje się uwzględnienie w treści projektowanej ustawy następujących uwag:

- 1) ograniczenie katalogu dokumentów publicznych pierwszej kategorii poprzez zawężenie go do dokumentów o *stricte* strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa,
- 2) nadanie Komisji do spraw dokumentów publicznych inicjatywy w zakresie wprowadzania zmian we wzorach istniejących dokumentów publicznych,
- 3) uzupełnienie zasad opracowywania wzoru dokumentów publicznych o rozstrzygnięcia w przypadku:
  - a) braku uzgodnienia rekomendacji pomiędzy Zespołem a emitentem lub uprawnionym organem,
  - b) braku zatwierdzenia przez Zespół projektu wzoru dokumentu publicznego oraz szczegółowego opisu zabezpieczeń przedstawionego przez emitenta lub uprawniony organ,
  - c) negatywnej weryfikacji przez Zespół próbnego wydruku blankietu dokumentu,
- 4) nadanie PWPW monopolu legalnego w zakresie wytwarzania blankietów dokumentów pierwszej kategorii lub wprowadzenie przepisu pozwalającego na wybór wyłącznego wytwórcy blankietów pierwszej kategorii na podstawie określonych w ustawie kryteriów,

- 5) wprowadzenie wymogu niekaralności odnoszącego się do wszystkich pracowników wyłącznego producenta blankietów dokumentów pierwszej kategorii,
- 6) rozszerzenie wymogu niekaralności pracowników wytwórców blankietów dokumentów drugiej i trzeciej kategorii odnośnie do wszystkich pracowników tych podmiotów, a nie wyłącznie do osób zatrudnionych „przy wytwarzaniu”,
- 7) powiększenie zakresu kontrolnego państwa nad wyłącznym producentem blankietów dokumentów pierwszej kategorii poprzez wprowadzenie:
  - a) obligatoryjnej informacji o zawartych przez wytwórcę umowach handlowych z innymi podmiotami (w celu eliminacji ryzyka współpracy handlowej wytwórcy z państwami wrogimi wobec RP) wraz z istotnymi warunkami tych umów,
  - b) obligatoryjnej informacji o sytuacji finansowej wytwórcy, obejmującej bieżący rachunek wyników, bilans i rachunek przepływów pieniężnych,
  - c) uprawnienia ministra SWiA do wyrażania zgody na zawieranie przez wytwórcę umów handlowych z innymi podmiotami,
  - d) obligatoryjnej informacji o sporach prawnych wytwórcy,
  - e) obligatoryjnej kontroli wybranych umów handlowych wytwórcy przez ABW,
  - f) stałego monitorowania kontrwywiadowczego wytwórcy przez ABW,
  - g) kontroli ministra SWiA oraz ABW spełniania przez wytwórcę wymaganych warunków w zakresie bezpieczeństwa wytwarzania blankietów dokumentów pierwszej kategorii,
- 8) rezygnacja z opcji powierzania produkcji blankietów dokumentów pierwszej kategorii podmiotowi innemu aniżeli wyłączny wytwórca tych blankietów,
- 9) poddanie większej kontroli procesu kształtowania cen przez wyłącznego wytwórcę blankietów dokumentów pierwszej kategorii poprzez określenie maksymalnego poziomu marży.

Realizacja powyższych postulatów nie tylko wydatnie poprawi jakość systemu bezpieczeństwa dokumentów, ale przede wszystkim powinna pozwolić na zgodność projektowanych przepisów z prawem UE. Zgodność z prawem UE w szczególności dotyczy kwestii monopolu nadanego wytwórcy blankietów dokumentów pierwszej kategorii. Zarysowane powyżej propozycje działań zgodność tę powinny zapewnić. Niemniej jednak alter-

natywę dla ustawowego zapisu o monopolu może stanowić wykorzystanie zmodyfikowanego modelu *in house*, który jednak zapewniałby możliwość realizowania sprzedaży również na rzecz innych klientów aniżeli podmiot kontrolujący producenta. Zagadnienie to jest jednak na tyle obszerne, że wymaga odrębnej analizy w ramach dalszych badań.

BIBLIOGRAFIA

1. Dietl M., *Proces monopolizacji i niepewność*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2010.
2. Jakielaszek E., Cymerman Ł., *Model procesu globalnego zarządzania tożsamością*, „Człowiek i Dokumenty” 2013, nr 30.
3. Jakielaszek E., *Światowe nowości w zabezpieczaniu banknotów i dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2011, nr 23.
4. Druk sejmowy nr 2153.
5. Goc M., *Przestępczość przeciwko dokumentom ciągle groźna*, „Człowiek i Dokumenty” 2016, nr 43.
6. Goc M., *Skuteczność zabezpieczeń polskich dowodów rejestracyjnych*, „Człowiek i Dokumenty” 2010, nr 17.
7. Goc M., *O potrzebie uregulowań prawno-organizacyjnych problematyki dokumentów publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2009, nr 13.
8. KołECKI H., *Dokumenty publiczne – narzędzie przestępcze czy ochrony przed nim?*, „Człowiek i Dokumenty” 2008, nr 8.
9. Lewandowski R., *Analiza koncepcji wdrożenia polskiego dowodu osobistego z warstwą elektroniczną*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 16.
10. Lewandowski R., *O potrzebie regulacji sfery dokumentów publicznych*, [w:] *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśła (red.), Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2017.
11. Lewandowski R., *Bezpieczeństwo państwa a bezpieczeństwo dokumentów publicznych i banknotów*, [w:] *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki. Przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski (red.), Volumina, Warszawa 2016.
12. Lewandowski R., *Analiza nowej koncepcji elektronicznej karty ubezpieczenia zdrowotnego*, „Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu” 2016, nr 3 (48).

13. Lewandowski R., *Evaluation of legal and technical solutions with respect to new types of documents in the health care system – KUZ, KSM and KSA*, „Journal of Health Policy, Insurance and Management – Polityka Zdrowotna” 2015, t. 16.
14. Lewandowski R., *Contemporary Monopolies in the Polish Economy – A Case Study of PWPW*, „Oeconomia Copernicana” 2014, nr 5(3).
15. Lewandowski R., Goliński T., *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, [w:] *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), SAWPiA UW, Warszawa 2015.
16. Luźnia T., Łuczak R., *Falszerstwa polskich dowodów osobistych poprzez wymianę fotografii. Część II – współcześnie*, „Człowiek i Dokumenty” 2013, nr 30.
17. Maciejewski W., *Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2007, nr 6.
18. *Projekt ustawy o dokumentach publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 3.
19. Ślaski K., *Falszerstwa dokumentów w praktyce Straży Granicznej*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 2.
20. Ślaski K., *E-dokumenty – nowe wyzwania dla ekspertów*, „Człowiek i Dokumenty” 2011, nr 21.

CITE THIS ARTICLE AS:

R. Lewandowski, T. Wachowski, *System bezpieczeństwa dokumentów publicznych – analiza projektowanych regulacji prawnych*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 154-191, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5888.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 30, 2018 (192–209)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5889

MECHANIZMY WYWIERANIA WPLYWU
SPOŁECZNEGO WYKORZYSTYWANE
PRZEZ SPRAWCÓW PRZESTĘPSTWA
OSZUSTWA METODAMI
„NA WNUCZKA” I „NA POLICJANTA”

MECHANISMS OF SOCIAL INFLUENCE
THROUGH THE APPRECIATIONS
OF THE CRIME FRAUDAGE
BY THE „GRANDSON”
AND „THE POLICE” METHODS

Anna RÓŻAŃSKA
Uniwersytet Gdański

Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA
Uniwersytet Gdański

ABSTRACT:

The purpose of this work is to show the phenomenon of fraud committing methods “grandson” and “policeman”. The offence of fraud is an act of high social harm, which victims become elderly, living alone or being alone in home at the time of committing the offence. In the literature of the subject for a long time it is shown that the elderly are preferred by offenders age group, as they show the limitations in the functioning of the physical, mental and social development. The offender, using a number of mecha-

nisms of social influence and changing the way it operates, lead older people to huge losses, not only the material but also psychological (a letdown for help anytime soon or loss of faith in the pure intentions of other people) and social (loss of confidence in the people and deepening insulation).

Note one more accuracy, namely, if the elderly betting on victims of crime is a constant element of the activities of the perpetrators, the offender themselves change their methods of operation, adapting them to the social changes and knowledge about our operation. Perpetrators have a great understanding, what needs are most important for potential victims, and they still improve their knowledge in the area of tools to influence social development. Changes in the behavior of the perpetrators within these methods affect crime detection by law enforcement and the implementation of preventive measures adversely. Practice of criminal in Poland lasts several years, and the offenders, by modifying the method of operation, made the crime a steady source of illicit income.

KEY WORDS:

crime, fraud, the method “grandson” and “policeman”, mechanisms, influence, older people

ABSTRAKT:

Celem niniejszej pracy jest ukazanie zjawiska przestępstwa oszustwa popełnianego metodami „na wnuczka” i „na policjanta”. Przystępstwo oszustwa jest czynem o wysokiej szkodliwości społecznej, którego ofiarami stają się osoby starsze, samotnie zamieszkujące lub w momencie popełnienia przestępstwa przebywające w domu same. W literaturze przedmiotu od dawna wskazuje się, że osoby starsze stanowią preferowaną przez przestępców grupę wiekową, ponieważ wykazują ograniczenia w obszarze funkcjonowania fizycznego, psychicznego i społecznego. Sprawcy, wykorzystując szereg mechanizmów wywierania wpływu społecznego oraz zmieniając sposób działania, doprowadzają osoby starsze do ogromnych strat, nie tylko tych materialnych, ale także psychologicznych (zawiedzione nadzieje na pomoc najbliższym czy też utrata wiary w czyste intencje innych osób) i społecznych (utrata zaufania do ludzi i pogłębiająca się izolacja).

Należy zauważyć jeszcze jedną prawidłowość, mianowicie, o ile typowanie osób starszych na ofiary przestępstw jest stałym elementem działań sprawców, o tyle sami sprawcy zmieniają swoje metody działania, do-

stosując je do zachodzących zmian społecznych i wiedzy o sposobach naszego funkcjonowania. Sprawcy dysponują doskonałym rozeznaniem, jakie potrzeby są najważniejsze dla potencjalnych ofiar, i wciąż doskonali swoją wiedzę w obszarze narzędzi wywierania wpływu społecznego. Zmiany sposobu działania sprawców w obrębie przedmiotowych metod wpływają niekorzystnie na wykrywalność przestępstwa przez organy ścigania i wdrażanie działań profilaktycznych. Proceder przestępczy w Polsce trwa kilkanaście lat, a sprawcy, modyfikując sposób działania, uczynili z przestępstwa stałe źródło nielegalnego dochodu.

SŁOWA KLUCZOWE:

przestępstwo, oszustwo, metoda „na wnuczka” i „na policjanta”, mechanizmy, wywieranie wpływu, osoby starsze

Nie ma takiego poświęcenia, na jakie człowiek się nie zdobędzie, by tylko uniknąć wyczerpującego wysiłku myślenia.
sir Joshua Reynolds

WPROWADZENIE

Trywialne wydaje się stwierdzenie, że przestępczość była, jest i będzie, niemniej jednak problem nie sprowadza się do potwierdzenia tego faktu, lecz do przyjrzenia się z jednej strony zjawiskom, które powodują jej utrzymywanie się, a z drugiej czynnikom wpływającym na zmiany sposobu działania sprawców. Przestępstwami, które budzą duże emocje społeczne, są oszustwa metodami „na wnuczka” czy też „na policjanta”. Obie te formy oszustwa wymierzone są w ludzi starszych – słabszych fizycznie i psychicznie, którzy niejednokrotnie bardzo pragną uczestniczyć w życiu swoich najbliższych. Zmiany społeczno-kulturowe jednak wywierają wpływ na transmisję międzypokoleniowych wzorców wzajemnych relacji w rodzinach, co niestety sprzyja marginalizacji lub wręcz izolacji osób starszych. W aspekcie rozwojowym przy uwzględnieniu coraz bardziej wydłużającego się wieku życia ludzi rodzi to odmienne od pozostałych faz rozwojowych problemy, związane przede wszystkim z charakterystycznymi problemami odnoszącymi się do sprawności fizycznej i psychicznej, ale także poznawczej. Znacznie większe pogorszenie sprawności poznawczej obserwuje się u seniorów z niższym poziomem wykształcenia. Z ko-

lei koncepcje osobowościowe zwracają uwagę na pogorszenie funkcjonowania społecznego osób starych. W literaturze przedmiotu poświęconej osobom starszym możemy spotkać się z pojęciem sprawności funkcjonalnej, która definiowana jest jako umiejętność dedukcyjnego radzenia sobie w życiu. Przyjmuje się, że w przypadku zaistnienia warunków stresowych emocje u osób starszych osiągają wyższy poziom pobudzenia i dłużej trwa ich powrót do stanu wyjściowego¹. Osoby starsze od momentu powstania wiktyologii stanowią grupę zaliczaną do najbardziej narażonych na pokrzywdzenie przestępstwem². Analiza wzajemnych relacji między sprawcą i ofiarą oraz sytuacji, w których dochodzi do wiktylizacji, służy przede wszystkim wyjaśnianiu etiologii poszczególnych przestępstw. W taki też nurt rozważań wpisuje się niniejszy artykuł.

PSYCHOSPOŁECZNE FUNKCJONOWANIE OSÓB W WIEKU PODESZŁYM

Ludzie starsi i starość jako faza życia człowieka coraz częściej stają się przedmiotem dociekań naukowych, wskazując na różne obszary zainteresowania tą grupą wiekową. Dzieje się tak z przyczyn wynikających w głównej mierze ze wzrostu w ostatnich dziesięcioleciach populacji osób starszych na całym świecie, a tym samym z powodu dostosowania polityki społecznej do ich potrzeb. Warto także zwrócić uwagę na podkreślaną w wymiarze społecznym feminizację procesu starości, co z jednej strony wiąże się z wyraźną przewagą kobiet w starszych grupach wiekowych, z drugiej zaś z problemami związanymi z zaspokajaniem potrzeb wynikających z samotności. W wymiarze jednostkowym z kolei podkreśla się wagę takich cech, jak wyposażenie genetyczne, styl życia oraz stosunek otoczenia do osoby starszej i starości. Odwołując się natomiast do periodyzacji życia człowieka, starość można rozpatrywać na trzech płaszczyznach: 1) liczby przeżytych lat, czyli wieku metrykalnego, 2) zmian biologicznych zachodzących w organizmie, czyli wieku biologicznego i 3) zmian psychicznych, czyli wieku psychologicznego. Charakterystyczną właściwością fizjologicznego starzenia się jest stopniowe, harmonijne osłabienie funkcji życiowych przy zachowaniu przystosowawczych i kompensacyjnych możliwości organizmu³.

¹ M. Straś-Romanowska, *Wymiar psychologiczno – podmiotowy*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), PWN, Warszawa 2004, s. 270–282.

² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 1999.

³ E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

W każdym okresie życia człowiek realizuje inne zadania rozwojowe, co wynika zarówno ze zmian biologicznych, jak i z oczekiwań społecznych⁴. Zadania te odnoszą się do sprawności organizmu jednostki, zmian form jej aktywności, procesów poznawczych i emocjonalnych oraz struktury osobowości, a także związków z innymi ludźmi i podejmowanych ról społecznych.

Jednym z głównych źródeł trudności w realizacji zadań rozwojowych są zmiany biologiczne, które skutkują problemami psychospołecznymi. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że trudności, z którymi mierzą się ludzie starzy, to poczucie osamotnienia oraz samotność⁵. Tym samym doświadczanie wielorakiej straty ujawnia się w takich obszarach funkcjonowania, jak: zdrowie fizyczne i atrakcyjność cielesna, relacje interpersonalne, status społeczny i ekonomiczny, potrzeby psychiczne, zwłaszcza potrzeba przydatności i prestiżu, oraz świadomość przemijania i śmierci⁶. W okresie starości występuje także wiele przeobrażeń w zakresie funkcjonowania poznawczego i osobowościowego. Szczególną wagę przywiązuje się do osłabienia funkcji poznawczych, które odpowiadają za naszą percepcję, uwagę, pamięć, myślenie, a tym samym odpowiedzialne są za to, jak spostrzegamy świat⁷. Chodzi tu nie tylko o odbieranie informacji ze świata zewnętrznego, ale także o ich przetwarzanie i posługiwanie się nimi. Podkreśla się, że wraz z wiekiem następować mogą zarówno tzw. fizjologiczne osłabienie pamięci, co przejawia się w trakcie normalnej aktywności życiowej, jak i zmiany poznawcze, przejawiające się w postaci zaburzeń świadomości i nastroju oraz otępienia. Zmiany procesów poznawczych u osób starszych mogą przebiegać w różnorodny sposób i uwarunkowane są takimi czynnikami, jak predyspozycje genetyczne, wpływ środowiskowy, współwystępujące choroby oraz różnice w biologicznych i psycholo-

---

⁴ Vide: H.L. Bee, *Lifespan development*, Longman, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., New York 1998; A. Brzezińska, *Spółeczna psychologia rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000; A. Brzezińska, *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, GWP, Gdańsk 2005; A. Brzezińska, *Dorosłość – szanse i zagrożenia dla rozwoju*, w: *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*, A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), Wydawnictwo Fundacji „Humaniora”, Poznań 2002, s. 11–22.

⁵ D. Zawadzka, M. Stalmach, *Problemy psychologiczne osób w okresie starości*, Hygeia Public Health 2015, 50(2), s. 298–304.

⁶ S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, PWN, Warszawa 2014.

⁷ Vide: M. Finogenow, *Rozwój w okresie późnej dorosłości – szanse i zagrożenia*, „Acta Universitatis Lodzianis” 2013, nr 297, s. 93–104; S. Steuden, op. cit.

gicznych mechanizmach adaptacyjnych⁸. Ponadto należy zwrócić uwagę, że powstającym zmianom towarzyszą przeobrażenia w sferze emocjonalnej, prezentowanej inteligencji społecznej oraz zachowaniu⁹.

WIEK STARSZY A PREDYSPOZYCJE DO STANIA SIĘ OFIARĄ PRZESTĘPSTWA

Już twórcy wiktymologii zwracali uwagę, że czynnikami sprzyjającymi staniu się ofiarą są zarówno wiek, który ma decydujące znaczenie, jak i towarzysząca mu fizyczna i psychiczna słabość. Osoby starsze stanowią preferowaną przez przestępców grupę wiekową, ponieważ wykazują opisane powyżej ograniczenia w obszarze funkcjonowania fizycznego, psychicznego i społecznego, co sprawia, że często są bezradne i samotne. Uświadamiają sobie przestępstwo później niż osoby młodsze, mają mniejsze możliwości obrony oraz przejawiają większe trudności w kontakcie z organami ścigania. Natomiast potencjalni sprawcy dostrzegają w nich źródło łatwego pozyskania pieniędzy czy też wartościowych przedmiotów, które osoby starsze często przetrzymują w łatwo dostępnych miejscach¹⁰. Dlatego też często padają one ofiarami morderstw na tle rabunkowym, ale także wyłudzeń i oszustw. E. Bieńkowska zwraca uwagę, że wraz z wiekiem wzrasta możliwość stania się ofiarą, o czym przesądza zarówno „atrakcyjność”, jak i „dostępność” starszej ofiary, co oznacza, że potencjalna ofiara postrzegana jest przez potencjalnego sprawcę jako jednostka słaba fizycznie i psychicznie, niezdolna do zrozumienia istoty zdarzenia i obrony, dysponuje takimi dobrami materialnymi, które „kuszają” i wydają się być łatwo osiągalne właśnie z uwagi na „słabość” jednostki¹¹.

Dlatego też, uwzględniając wyniki badań, istotne wydaje się stworzenie programów edukacyjnych, w których oprócz przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości uczestniczą także same osoby zainteresowane, czyli osoby starsze, a także ich doradcy¹². Doradcy seniorów w sprawach

⁸ H. Olszewski, *Otępienie czołowo-skroniowe. Ujęcie neuropsychologiczne*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2008; M. Pąchalska, *Rehabilitacja neuropsychologiczna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008.

⁹ M. Pąchalska, op. cit.

¹⁰ E. Bieńkowska, *Osoby starsze grupą o podwyższonym stopniu ryzyka wiktymizacji*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1999, LXI, s. 111–117.

¹¹ Ibidem.

¹² J. Czapska, *Zapobieganie wiktymizacji osób starszych*, *„Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”* 1999, LXI, s. 119–130.

bezpieczeństwa nie stanowią konkurencji dla już istniejących instytucji i organizacji, lecz wspierają je, zwłaszcza zaś policję. Policja jest coraz bardziej skuteczna, ale jednocześnie sprawcy dostosowują się do rozwijającej się sytuacji, modyfikując metody oszustw i wciąż postrzegając osoby starsze jako łatwe ofiary.

MECHANIZMY WYWIERANIA WPŁYWU A PRZESTĘPSTWO OSZUSTWA

Automatyczne czy stereotypowe zachowanie u ludzi występuje często, ponieważ automatyczność w wielu przypadkach jest najbardziej skuteczna, a w innych jest niezbędna¹³. Żyjemy obecnie w skomplikowanym, złożonym i szybko rozwijającym się społeczeństwie i aby móc sobie z tym poradzić, musimy chodzić na skróty¹⁴. Nie mamy czasu, wystarczających zasobów energii czy sposobności, aby dokładnie analizować każdą osobę, każde zaistniałe zdarzenie czy sytuację. Wobec tego posługujemy się nie do końca prawdziwymi stereotypami czy regułami. Wspomniane już „skróty”, których używamy w swoim wnioskowaniu, nazwane zostały heurystykami sądenia. Heurystyki sądenia umożliwiają nam podjęcie decyzji w sytuacjach wywierających presję czasu. Korzystamy z nich najczęściej wtedy, gdy nie mamy wystarczającej ilości czasu na dokładną analizę sytuacji, nie posiadamy odpowiedniej wiedzy na dany temat czy też gdy liczba informacji jest za duża, aby móc je przetworzyć.

Sprawcy przestępstwa oszustwa metodą „na wnuczka” i „na policjanta” wywierali presję czasu na pokrzywdzonych, wymuszając na nich konieczność ciągłego działania bez możliwości kontaktowania się z najbliższymi czy znajomymi. Podtrzymywali rozmowę, nie rozłączając połączenia telefonicznego, aby pokrzywdzony nie miał możliwości przemyślenia sytuacji, poradzenia się kogokolwiek odnośnie do sposobu postępowania w takiej sytuacji lub jej wyjaśnienia. W wyniku braku informacji, a także presji czasu pokrzywdzeni podejmowali błędne decyzje, lecz zaistniała sytuacja, która miała wpłynąć na ich przyszłość, wywierała konieczność szybkiego zareagowania.

Ludzie mają skłonność do zupełnie bezmyślnego, bezrefleksyjnego zawierania osobom, które w danej sprawie wydają się autorytetami.

¹³ G.V. Bodenhausen, M. Lichtenstein, *Social stereotypes and information processing strategies*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1987, 52(5), p. 871–880.

¹⁴ R.B. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, GWP, Gdańsk 2013.

Wnioskują, iż skoro wypowiada się o czymś ekspert w danej dziedzinie, to zapewne jest to prawda. Ubrania, tytuły czy samochody często świadczą o byciu autorytetem, dlatego osoby je posiadające mogą silniej wpływać na innych, nawet jeżeli nie są rzeczywistymi autorytetami¹⁵.

Sprawcy oszustwa metodą „na policjanta”, podszywając się za funkcjonariuszy policji, wykorzystywali w procederze przestępczym stopnie służbowe, informacje o służbie w określonych wydziałach i jednostkach policji, a także podrobione legitymacje i odznaki policyjne. Podawali wymyślone imię i nazwisko, wysoki stopień służbowy, informacje o pełnionej służbie w określonej jednostce organizacyjnej, fałszywy numer odznaki lub legitymacji policyjnej. Funkcjonariusz policji kojarzony jest najczęściej z osobą noszącą mundur, a to może wyzwolić mechaniczną uległość i niezależnie od treści danej prośby – jej spełnienie. Ofiarą przestępstwa w takim przypadku może być każdy, choć najczęściej staje się nią osoba starsza.

Dysonans poznawczy jest niezgodnością pomiędzy dwoma elementami poznawczymi: myślami lub uczuciami, przekonaniem bądź wiedzą. Nieprzyjemny stan napięcia psychicznego pojawia się wówczas, gdy występują sprzeczne elementy poznawcze. Ludzie dążą do tego, aby uzyskać ową zgodność pomiędzy różnymi przekonaniem w danej sprawie i spójność między swoimi poglądami a postępowaniem. Chcą zachować dobre mniemanie o sobie oraz dobrze myśleć o swoich autorytetach. Policjant przecież nie kłamie, nie wprowadza w błąd, nie oszukuje.

Reguła wzajemności powinna zapewnić sprawiedliwą wymianę, lecz nie zawsze tak jest, może ona być użyta do nakłonienia ludzi, by oddali więcej, niż im dano. Zobowiązanie do oddania jest istotą reguły wzajemności, a nieprzyjemny charakter jego poczucia jest przyczyną skuteczności tej reguły. Wykorzystują ją techniki manipulacyjne „z dobroczyńcy – żebrak” i „drzwiami w twarz”. Technika „z dobroczyńcy – żebrak” polega na oddawaniu komuś przysługi lub dawaniu prezentu przed ujawnieniem prośby lub też bez przedstawiania prośby, w oczekiwaniu na to, że osoba, która została obdarowana, sama będzie chciała się zrewanżować¹⁶. Sprawcy oszustw metodą „na policjanta” wykorzystywali ową technikę w początkowym kontakcie telefonicznym z pokrzywdzonymi. Sprawca podający się za funkcjonariusza policji oświadczał np., że policja przeprowadza akcję mającą na celu zatrzymanie oszusta, jak również ochronę życia i zdrowia,

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

a także mienia pokrzywdzonego. Sprawca wywoływał poczucie zobowiązania u pokrzywdzonego za pomocą oddanej przysługi, ponieważ wzbudzają je również przysługi, o które nie prosiliśmy.

Technika „drzwiami w twarz” zwana także „odmowa – wycofanie” polega na tym, iż przedstawiona zostaje na początku duża prośba, a po odmowie – mniejsza. Użycie tej techniki nie tylko zwiększa prawdopodobieństwo zgodzenia się na wykonanie prośby przez osobę proszoną, ale także dotrzymania przez nią słowa¹⁷. Sprawca oszustwa metodą „na wnuczka” przeważnie występował z prośbą przekazania wysokiej kwoty pieniędzy, po czym prośbę swą wycofywał, prosząc o niższą kwotę. Przedmiotowe ustępstwo wykorzystane zostało w tym przypadku jako narzędzie wywierania wpływu społecznego, uruchamiające zachowanie zgodne z regułą wzajemności. Prawdopodobieństwo spełnienia prośby rośnie, jeżeli uprzednio przedstawimy prośbę większą. Kiedy propozycja większej prośby spotka się z odmową, przedstawiona zostaje mniejsza prośba, o którą tak naprawdę chodzi od samego początku. Mniejsza prośba, czyli kwota, jaką chciał w rzeczywistości uzyskać sprawca, wcale nie musiała być mała, jedynie mniejsza od poprzedniej. Wycofując się z kwoty wysokiej na poczet kwoty niższej, sprawca wykorzystał równocześnie działanie reguły wzajemności i zasady kontrastu, przy czym pokrzywdzeni skłonni byli postrzegać niższą kwotę jako jeszcze niższą, niż była ona w rzeczywistości. Pokrzywdzeni odbierali drugą prośbę jako ustępstwo na ich rzecz, ustępstwo, na które i oni powinni odpowiedzieć ustępstwem. W przypadku oszustw metodą „na policjanta” sprawca narzucał obowiązek współpracy z policją, do czego pokrzywdzeni wielokrotnie czuli się zobligowani w ramach obywatelskiego obowiązku. Gdy pokrzywdzony zgodził się pomóc oszustom, myśląc, że pomaga policji, doszło do wzbudzenia zaangażowania i konsekwentnego pozostania przy podjętej decyzji nawet wbrew własnym interesom. Pokrzywdzeni byli skłonni do ulegania dalszym prośbom, zgodnym z kierunkiem wzbudzonego zaangażowania. Największe zaangażowanie występuje wówczas, gdy postrzegane jest jako motywowane wewnętrznie, czyli niewymuszone, jak np. obywatelska pomoc policji w schwytaniu sprawców oszustwa. Takie zaangażowanie może trwać, nawet gdy zanikną warunki, które je wywoływały, co może wyjaśnić postępowanie pokrzywdzonych – zaciąganie kredytów gotówkowych pomimo licznych komplikacji zaistniałych w związku z tą sytuacją.

---

¹⁷ Ibidem.

Coraz więcej osób ma świadomość, w jaki sposób działają sprawcy oszustw metodą „na wnuczka” czy „na policjanta”. Najczęściej ofiarami tego typu przestępstw są osoby starsze, zamieszkujące samotnie lub w trakcie popełnienia przestępstwa przebywające w domu same. Pokrzywdzonych sprawcy najczęściej typują na podstawie książki telefonicznej, wyszukując osoby o staropolskich imionach, które mogą sugerować podeszły wiek. Sprawcy wielokrotnie wzbudzają poczucie winy, gdy dana osoba ich nie rozpoznaje, tłumaczą swój zmieniony ton głosu różnego rodzaju dolegliwościami zdrowotnymi. Sprawca tak manipuluje sytuacją, aby uzyskać jak najwięcej informacji, które później wykorzystuje w toku rozmowy telefonicznej. Uzyskuje informacje począwszy od imienia wnuczka, przez dokładną kwotę pieniędzy posiadaną przez pokrzywdzonego w miejscu zamieszkania bądź na kontach bankowych, do pełnych danych adresowych pokrzywdzonego. Pokrzywdzeni wielokrotnie twierdzili, że sprawcy posiadali wiele informacji dotyczących ich samych oraz ich rodziny, jednakże w rzeczywistości sami przekazywali te informacje w toku rozmowy. Sposób działania sprawców jest podobny w poszczególnych przypadkach, jednak coraz częściej modyfikują, doskonalą sposób działania, gdy dana metoda przestaje być skuteczna. Metoda „na wnuczka” charakteryzuje się tym, że sprawca nawiązuje kontakt telefoniczny z pokrzywdzonym, podaje się za członka rodziny, najczęściej wnuczka. Następnie prosi o pożyczanie pieniędzy na pokrycie na przykład szkód powypadkowych, długów, inwestycji, przedstawia sytuację jako niecierpiącą zwłoki. Prosi przy tym o zachowanie dyskrecji. Twierdzi, że nie może odebrać pieniędzy osobiście z różnych przyczyn, ale ich odbioru dokona zaufana osoba. Pokrzywdzony przekazuje pieniądze osobie obcej, najczęściej w miejscu własnego zamieszkania lub w innym miejscu wskazanym przez sprawcę. Po przekazaniu gotówki kontakt z członkami przedmiotowej grupy przestępczej nie następuje.

W metodzie „na policjanta” sprawcy przestępstwa wykorzystywali zaufanie społeczeństwa do policji, a także szereg przytoczonych mechanizmów. Początkowy sposób działania jest podobny do tego w metodzie na wnuczka. Jednakże po rozłączeniu połączenia telefonicznego z rzekomym wnuczkiem kontakt telefoniczny nawiązuje kolejny sprawca podający się za funkcjonariusza policji najczęściej z Centralnego Biura Śledczego. Sprawca podszywający się za policjanta informuje pokrzywdzonego, iż prowadzona jest akcja policyjna, a on padł ofiarą oszusta, który pró-

buje wyłudzić od niego pieniądze. Twierdzi, że zarówno pokrzywdzony, jak i jego pieniądze są zagrożone, jednocześnie wymusza konieczność współpracy z policją. Pokrzywdzony przekazuje pieniądze, które posiada w domu lub na koncie bankowym, rzekomemu funkcjonariuszowi, w celu ich zabezpieczenia przez policję. Sprawca odbiera pieniądze, okazując atrapę odznaki lub legitymacji policyjnej, szybko i w taki sposób, aby pokrzywdzony nie był w stanie zorientować się, że jest ona fałszywa. Zaraz po zakończeniu akcji policyjnej pieniądze mają być zwrócone ich właścicielowi w określonym terminie. Jednak do zwrotu pieniędzy nigdy nie dochodzi.

Zdarzało się wielokrotnie, że pokrzywdzony zaciągał kredyt gotówkowy w banku, gdy np. została mu przekazana informacja, że prowadzona jest akcja policyjna mająca na celu zatrzymanie skorumpowanych bankierów. Działanie sprawców jest nieustannie modyfikowane i różni się pewnymi elementami w poszczególnych przypadkach. Jeżeli chodzi o pokrzywdzonych, u większości z nich przedmiotowe zdarzenia wywoływały bardzo silny stres. Przystępując do przesłuchania osób pokrzywdzonych, należy więc pamiętać, aby stworzyć odpowiednie warunki, zapewnić ciszę, spokój, odizolować pozostałych członków rodziny, którzy pojawiają się na miejscu zdarzenia, aby nie pogłębiali w pokrzywdzonym negatywnych emocji, tj. poczucia zażenowania, zawodu, wstydu. Negatywne emocje mogą utrudnić przypominanie szczegółów dotyczących zdarzenia, które mogą być pomocne w toku dalszego postępowania karnego.

Wszelkiego rodzaju profilaktyka stosowana przez policję nie będzie w pełni skuteczna, gdy sprawcy będą posługiwali się tego typu narzędziami wywierania wpływu społecznego, na które reagujemy automatycznie. Oczywiście nie każda metoda zadziała na wszystkich ludzi we wszystkich przypadkach. Jednakże znając mechanizm działania owych narzędzi, będziemy mogli się przed nimi bronić, aby nie paść ofiarą ludzi stosujących manipulację.

CHARAKTERYSTYKA PRZESTĘPSTWA OSZUSTWA W ŚWIETLE NOWYCH METOD DZIAŁANIA SPRAWCÓW

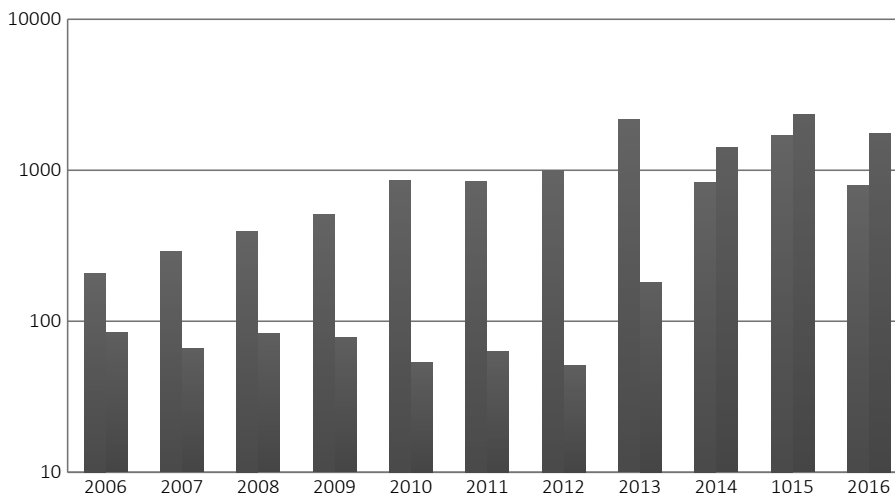
Przestępstwa oszustwa dokonywane metodami „na wnuczka” i „na policjanta” są czynami o wysokim stopniu społecznej szkodliwości. Specjalizowane są w art. 286 Kodeksu karnego, który składa się z czterech paragrafów. W § 1. określono typ podstawowy przestępstwa oszustwa,

który brzmi: „kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”¹⁸. Celem działania sprawcy jest osiągnięcie korzyści majątkowej. Do znamion przestępstwa oszustwa należą trzy sposoby działania sprawcy: wprowadzenie innej osoby w błąd, wyzyskanie błędu, wyzyskanie niezdolności innej osoby do należytego pojmowania przedsiębranego działania, co wiąże się ze szczególnymi cechami osoby dokonującej rozporządzenia mieniem, np. z wiekiem, upośledzeniem umysłowym czy niedostateczną socjalizacją.

Proceder przestępczy w Polsce trwa kilkanaście lat. Sprawcy, modyfikując sposób działania, z przestępstwa uczynili stałe źródło dochodu. Przestępstwo wymierzone jest w szczególności w ludzi w podeszłym wieku, starszych, bezbronnych wobec tego typu działań grup przestępczych, które wykorzystując ich naiwność, prawość i łatwowierność, doprowadzają ich do ogromnych strat. Z danych statystycznych dotyczących przestępstwa oszustwa w Polsce w latach 2006–2016 wynika, iż wartość mienia utraconego w wyniku przestępstw metodami „na wnuczka” i „na policjanta” wynosi łącznie 150 721 281 złotych, a wartość mienia odzyskanego wynosi 3 561 669 złotych. Odnotowano łącznie 9 583 zdarzenia dotyczące przestępstw oszustwa metodą „na wnuczka” oraz 6 188 zdarzeń dotyczących przestępstw oszustwa metodą „na policjanta”. Łącznie zarejestrowano 15 771 zdarzeń przedmiotowego przestępstwa. Poniższy wykres przedstawia liczbę przestępstw oszustwa metodami „na wnuczka” i „na policjanta” w latach 2006–2016. W latach 2006–2013 w procederze przestępczym przeważają oszustwa dokonane metodą „na wnuczka”. W latach 2014–2016 widoczny jest znaczny wzrost liczby przestępstw dokonanych metodą „na policjanta”, odpowiednio 1 413, 2 359 i 1 756 zdarzeń, gdzie w latach 2006–2012 liczba odnotowanych zdarzeń w poszczególnych latach nie przekroczyła 85. Lata 2013–2014 są latami szczególnymi, ponieważ w tym okresie widoczny jest znaczny spadek przestępstw oszustwa dokonywanych metodą „na wnuczka” oraz znaczny wzrost liczby przestępstw dokonanych metodą „na policjanta”.

¹⁸ T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 644.

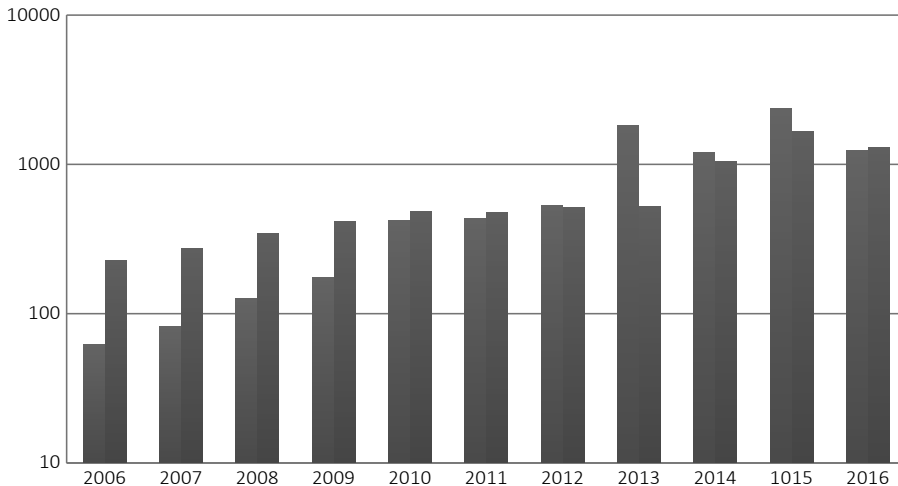
WYKRES 1. PRZESTĘPSTWA OSZUSTWA METODAMI „NA WNUCZKA” I „NA POLICJANTA” W LATACH 2006–2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez KWP Gdańsk.

Wykres zamieszczony poniżej ukazuje liczbę usiłowañ oszustwa i liczbę dokonanych oszustw metodami „na wnuczka” i „na policjanta” w latach 2006–2016. Wzrost liczby dokonanych przestępstw nastąpił w latach 2006–2011. Natomiast w latach 2012–2015 przeważają usiłowania oszustwa. W 2016 roku ponownie nastąpił wzrost liczby oszustw dokonanych, przeważnie metodą „na policjanta”. Pomimo iż w roku 2013 odnotowano znaczną liczbę zdarzeń metodą „na wnuczka”, co ilustruje Wykres 1, owa metoda przestała być skuteczna – odnotowano aż 1 826 zdarzeń, w których usiłowano dokonać oszustwa, jednak nie doszło do wyłudzenia mienia. Ludzie zaczęli zauważać, że działania metodą „na wnuczka” stosowane przez sprawców to oszustwa. Z uwagi na to, sprawcy zaczęli modyfikować sposób działania, stosując przeważnie metodę „na policjanta”.

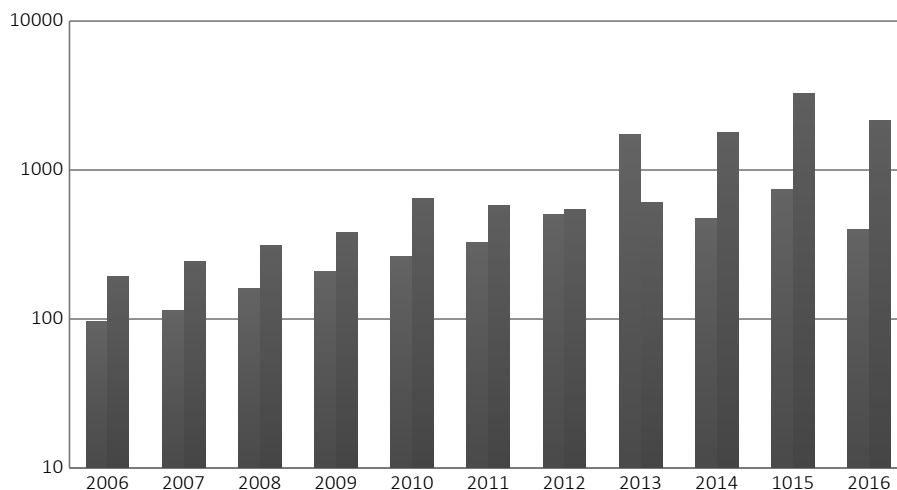
WYKRES 2. USILOWANIA OSZUSTWA I OSZUSTWA DOKONANE METODAMI „NA WNUCZKA” I „NA POLICJANTA” W LATACH 2006–2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez KWP Gdańsk.

Kolejny wykres ukazuje, że w latach 2006–2016 odnotowano łącznie 10 744 zdarzenia, w których nie wykryto sprawców przestępstwa, oraz 5 027 zdarzeń, w których sprawców wykryto. Niespełna połowa przestępstw została wykryta przez organy ścigania. W latach 2013–2014 nastąpiła modyfikacja sposobu działania sprawców, przejście z metody „na wnuczka” do metody „na policjanta”. W roku 2013 policja w toku prowadzonych czynności wykryła 1737 tego typu przestępstw, w roku 2014 – zaledwie 471. Nagła zmiana sposobu działania sprawców wpłynęła znacząco na wykrywalność przestępstwa przez organy ścigania. Wprowadzenie nowych sposobów działania sprawców, zmiana strategii, metod i form jednocześnie powoduje, że organy ścigania muszą zmienić sposób prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych i dochodzeniowo-śledczych. Ponowne rozpoznanie i rozpracowanie metody działania grup przestępczych jest czasochłonne, a sprawcy, wykorzystując taką sytuację, doprowadzają pokrzywdzonych do ogromnych strat. W roku 2015 oszustwa niewykryte stanowią już 3299 zdarzeń, a oszustwa wykryte to 743 zdarzenia.

WYKRES 3. WYKRYTE I NIWYKRYTE PRZESTĘPSTWA OSZUSTWA METODAMI „NA „WNUCZKA” I „NA POLICJANTA” W LATACH 2006–2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez KWP Gdańsk.

Wykrycie tego typu przestępstw przez organy ścigania jest niezwykle trudne. Pokrzywdzeni to osoby starsze przeważnie w wieku 60–80 lat i więcej, które często nie pamiętają szczegółów zdarzenia, danych podawanych przez sprawcę, mają problemy z podaniem rysopisu w celu sporządzenia portretu pamięciowego czy z rozpoznaniem sprawcy w przypadku jego zatrzymania. Zazwyczaj pokrzywdzonymi są osoby samotnie zamieszkujące bądź też przebywające w momencie popełnienia przestępstwa same. Przeważnie jako jedyne miały bezpośredni kontakt ze sprawcą, równocześnie były jedynymi świadkami przestępstwa. Osoby samotnie zamieszkujące nie mają możliwości poradzenia się kogokolwiek odnośnie do zaistniałej sytuacji, z uwagi na to wiele zdarzeń zgłasza się na policję zbyt późno.

Sprawcy działają w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, tworząc rozbudowane struktury. Wykonują połączenia telefoniczne do pokrzywdzonych z zagranicy, najczęściej z Anglii i Niemiec, często zmieniają numery telefonów oraz aparaty telefoniczne, co utrudnia ich namierzenie. Członkowie grupy odgrywają określone role, np. telefonisty, werbownika, kuriera. Najczęściej posługują się wymyślonymi danymi osobowymi. Telefonistów jest co najmniej dwóch, jeden z nich ma ciągły kontakt telefoniczny z pokrzywdzonym, drugi – z kurierem, instruując go, jak ma postępować, gdzie

ma się udać, jaką kwotę pieniędzy ma odebrać czy też jak wygląda pokrzywdzony. Osoba pełniąca funkcję werbownika poszukuje osób do grupy przestępczej, to jej po zdarzeniu przekazywane są wyłudzone pieniądze. Osoba pełniąca funkcję kuriera odbiera pieniądze od osób pokrzywdzonych. To z reguły mężczyźni, w większości przypadków uzależnieni od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, którzy nie pamiętają szczegółów poszczególnych zdarzeń, a także mylą fakty. Kurier ma kontakt z pozostałymi członkami grupy, lecz nie zna ich danych osobowych, nie ma ich numerów telefonów, ponieważ dzwonią oni do niego z zastrzeżonego numeru telefonu. Najczęściej dochodzi do zatrzymania kuriera, ponieważ ma on bezpośredni kontakt z osobami pokrzywdzonymi, osobami postronnymi oraz przebywa na terenie Polski i porusza się środkami komunikacji miejskiej czy taksówkami. Jednakże jednocześnie kurier posiada najmniej informacji o pozostałych członkach grupy przestępczej.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona analiza została przeprowadzona na podstawie schematu sprawca – ofiara – czyn, dzięki czemu mogliśmy przeanalizować każdy z elementów procesu powstawania przestępstwa. Współczesna wiedza kryminologiczna wymaga integracji wiedzy z wszystkich trzech wyżej wymienionych obszarów. Trudno jednak nie odnieść wrażenia, że pomimo zmieniającej się wiedzy kryminologicznej wciąż mamy do czynienia z brakiem spójności w tym zakresie. Nadal bardziej jesteśmy skłonni skupiać się na sprawcy i sposobach jego działania niż uwzględniać skutki psychologiczne i społeczne tych działań. Skupiamy się na przedstawianiu różnych sposobów unikania sytuacji mogących sprzyjać staniu się ofiarą, a zapominamy o uwzględnianiu praw osób starszych. Ich status pomimo zmian w świadomości społecznej nadal jest na ogół bardzo niski. W momencie kiedy postrzegają swoją sytuację w rodzinie czy też najbliższym otoczeniu jako szczególnie niekorzystną, wiążącą się z poczuciem zbędności, starają się za wszelką cenę zdobyć przychyłność otaczających je osób. Starania te bardzo często prowadzą jednak osoby starsze do podejmowania błędnych decyzji, co skutkuje zarówno negatywną oceną ze strony otoczenia, jak i odrzuceniem, czasami jeszcze silniejszym niż doświadczane dotychczas. Koszty psychologiczne są zatem bardzo duże, a często także niezrozumiałe dla starszych, ponieważ wykazywali chęć natychmiastowej pomocy osobom dla nich ważnym. Należy zatem postulować zdecydowanie większe niż ma to miejsce obecnie zainteresowanie osobami starszymi ze strony

różnych organów państwowych i społecznych oraz przedstawicieli nauki (np. kryminologów, psychologów).

BIBLIOGRAFIA

1. Bee H.L., *Lifespan development*, Longman, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., New York 1998.
2. Bieńkowska E., *Osoby starsze grupą o podwyższonym stopniu ryzyka wiktymizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, LXI.
3. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 1999.
4. Bodenhausen G.V., Lichtenstein M., *Social stereotypes and information processing strategies*, “Journal of Personality and Social Psychology” 1987, 52(5).
5. Bojarski T., Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, LexisNexis, Warszawa 2009.
6. Brzezińska A., *Dorosłość – szanse i zagrożenia dla rozwoju*, [w:] *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*, A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), Wydawnictwo Fundacji „Humaniora”, Poznań 2002.
7. Brzezińska A., *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, GWP, Gdańsk 2005.
8. Brzezińska A., *Spółeczna psychologia rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
9. Cialdini R.B., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, GWP, Gdańsk 2013.
10. Czapska J., *Zapobieganie wiktymizacji osób starszych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, LXI.
11. Finogenow M., *Rozwój w okresie późnej dorosłości – szanse i zagrożenia*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2013, nr 297.
12. Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
13. Olszewski H., *Otępienie czołowo-skroniowe. Ujęcie neuropsychologiczne*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2008.
14. Pąchalska M., *Rehabilitacja neuropsychologiczna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008.
15. Steuden S., *Psychologia starzenia się i starości*, PWN, Warszawa 2014.
16. Straś-Romanowska M., *Wymiar psychologiczno-podmiotowy*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), PWN, Warszawa 2004.

17. Zawadzka D., Stalmach M., *Problemy psychologiczne osób w okresie starości*, Hygeia Public Health 2015, 50(2).

ANNA RÓŻAŃSKA – od 2015 roku doktorantka studiów doktoranckich psychologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Absolwentka Zespołu Szkół Morskich w Darłowie i Akademii Pomorskiej w Słupsku. Pełni służbę w policji w Komendzie Miejskiej Policji w Sopocie w Zespole do Walki z Przemocą Przeciwko Życiu i Zdrowiu Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego. W latach 2012–2013 ukończyła szkolenie zawodowe w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. W roku 2013 pełniła służbę w Komendzie Miejskiej Policji w Sopocie w Referacie Patrolowo-Interwencyjnym Wydziału Prewencji i Ruchu Drogowego oraz Komendzie Wojewódzkiej Policji w Gdańsku w Sekcji do Walki z Przemocą Przeciwko Mieniu Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego (lata 2016–2017).

BEATA PASTWA-WOJCIECHOWSKA – profesor zwyczajny Uniwersytetu Gdańskiego, kierownik Zakładu Psychologii Osobowości i Psychologii Sądowej. Jest autorką trzech książek, współredaktorką pięciu oraz autorką wielu rozdziałów i artykułów w czasopiśmie polskich i międzynarodowych. Specjalizuje się naukowo i praktycznie w psychologii klinicznej, sądowej i penitencjarnej. Do sfery swoich zainteresowań naukowych zalicza przede wszystkim metodologiczne, etyczne i kliniczne aspekty opiniowania sądowo-psychologicznego w sprawach karnych, psychologię zaburzeń osobowości, zwłaszcza psychopatyczne zaburzenia osobowości, psychologię zdrowia i kliniczną: norma vs. patologia, a także zaburzenia rozwoju psychoseksualnego osób z zaburzeniami osobowości. Swoje doświadczenia zawodowe pogłębiała na różnego rodzaju kursach i szkoleniach zarówno w Polsce, jak i za granicą.

CITE THIS ARTICLE AS:

A. Różańska, B. Pastwa-Wojciechowska, *Mechanizmy wywierania wpływu społecznego wykorzystywane przez sprawców przestępstwa oszustwa metodami „na wnuczka” i „na policjanta”*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 192-209, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5889.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
NR 30, 2018 (210–244)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.5890

HNUTIE ANONYMOUS
A INFORMAČNÁ BEZPEČNOSŤ

ANNONYMOUS
AND INFORMATION SECURITY

Peter ROZEMBERG
Ministerstwo Obrony Republiki Słowackiej

ABSTRACT:

Anonymous could call movement, activists, community or idea. They have no leader, no structure, yet have in the past influenced the decisions of thousands of people around the world. Media is often referred to as hackers, because the greatest attention they raise is their attacks, which are mainly fighting for freedom of the Internet or against various social phenomena. In addition to hackers, the movement itself creates, in addition to hackers, people who either share ideas of movement or use various programs to attack and shut down the servers of organizations, institutions, governments, or websites of various security agencies such as the FBI or the CIA.

KEY WORDS:

Anonymous, information securiy, cyberspace, ethics

ABSTRAKT:

Anonymous by sme mohli označiť za hnutie, aktivistov, spoločenstvo či myšlienku. Nemajú žiadneho vodcu, žiadnu štruktúru no aj napriek

tomu v nedávnej minulosti ovplyvnili rozhodnutia tisícov ľudí po celom svete. Média ich často označujú aj za hackerov, pretože najväčšiu pozornosť vzbudzujú práve svojimi útokmi, ktorými bojujú predovšetkým za slobodu internetu alebo proti rôznym spoločenským javom. Hnutie samo o sebe tvoria okrem hackerov aj ľudia, ktorí buď zdieľajú myšlienky hnutia alebo pomocou rôznych programov atakujú a vypínajú servery organizácií, inštitúcií, vlád či webstránky rôznych bezpečnostných zložiek ako FBI či CIA.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

Anonymous, informačná bezpečnosť, kyberpriestor, etika

Do širšieho povedomia internetovej komunity sa Anonymous dostali v roku 2003 prostredníctvom internetového obrázkového fóra 4chan.org. Na ňom používatelia anonymne publikovali (publikujú) príspevky či obrázky pod označením Anonymous, čo priamo viedlo k vzniku názvu a samotnej skupiny, ktorá sa postupne rozšírila mimo toto fórum. Anonymous si neskôr vyslúžili pozornosť médií vďaka reportáži televízie Fox v roku 2007, ktorá ich označila ako „hackerov na steroidoch“ či „domácich teroristov“. Reportáž sa týkala viacnásobného útoku na účet používateľa služby MySpace, ktorému mal člen Anonymous na profil pridávať obrázky z gay porna. Prvou ostro sledovanou akciou Anonymous sa stal projekt Chanológia z roku 2008, v ktorom členovia skupiny protestovali proti praktikám scientologickej cirkvi. Neskôr, v roku 2009 po sporných iránskych prezidentských voľbách a následných masových demonštráciách, sa hnutie Anonymous spoločne s portálom The Pirate Bay zapojilo do boja proti internetovej cenzúre v Iráne. Logo The Pirate Bay sa vtedy zmenilo na The Persian Bay (Perzská zátoka) a pribudol nápis „Klikni sem pre pomoc Iránu“. Po kliknutí na tento odkaz sa používateľ dostal na stránku iran.whyweprotest.net, na ktorej sa nachádzal návod, ako sa na internete pohybovať anonymne.

Anonymous sa ozvali aj na konci roka 2010, kedy reagovali na cenzúru serveru Wikileaks a stíhanie jeho zakladateľa Juliana Assangeho. Vtedy napadli a na nejaký čas odstavili internetové stránky spoločností Visa a MasterCard, ktoré prestali podporovať platby pre Wikileaks. Terčom útoku sa stal aj web švédskej vlády, ktorá na Assangeho vydala zatykač za podozrenie zo sexuálnych zločinov. Samotní predstavitelia Wikileaks sa ale

od Anonymous dištancovali. Americký Federálny úrad pre vyšetrovanie (FBI) vtedy zatkol 16 osôb podozrivých z hackerských útokov, ktorí mali byť členmi Anonymous. Hnutie sa hlásilo aj k útokom na webstránky vlád Egypta či Tuniska v roku 2011, ktoré sa násilím bránili proti protestom nespokojných obyvateľov počas takzvanej Arabskej jari. A naposledy vyhlásilo hnutie vojnu militantom z džihádistickej skupiny Islamský štát.

Ako teda v skutočnosti funguje toto hnutie? Čo je jeho skutočným cieľom? A čo, alebo kto im dáva právo nabúrať sa do súkromných elektronických účtov a e-mailov tisícok až miliónov osôb a organizácií a kraďnúť im odtiaľ ich dôverné údaje? Je to morálne aj napriek tomu, že Anonymous vyhlasujú, že to robia v mene všeobecného záujmu ľudstva. A dáva im pocit anonymity pri páchaní trestných činov falošný pocit moci a beztrestnosti? Na tieto a ďalšie otázky sa pokúsi v krátkosti zodpovedať tento článok.

ZÁKLADNÁ TERMINOLÓGIA¹

Aby sme mohli lepšie pochopiť činnosť hnutia Anonymous, musíme sa zoznámiť so základnou terminológiou, ktorú členovia tohto hnutia používajú pri komunikácii medzi sebou.

Anonymous: Označenie odkazujúce na skupinu ľudí, ktorí budia rozruch na internete a vyvádzajú rôzne kúsky na protest proti tomu či onomu. Názov, ktorý v preklade jednoducho znamená „anonymní“, sa odvíja od vynútenej anonymity užívateľov obrázkového fóra 4chan a v posledných siedmych rokoch začal byť spájaný s významnými počítačovými útokmi na rôzne spoločnosti a vládne agentúry. Skupina nemá jasne vymedzenú hierarchiu ani pravidlá členstva a existuje len ako premenlivé zoskupenie ľudí, ktorí vyznávajú nejasnú sadu zásad odvodenú od 47 pravidiel internetu. V realite zoskupenie dostáva rôzne podoby, podľa toho, kto sa práve k názvu prihlási – príkladom môžu byť organizátori operácie Chanológia z roku 2008, alebo hackeri zo skupiny LulzSec.

Antisec (Anti Security): Internetové hnutie *black hat* hackerov, ktorí na prelome tisícročia protestovali proti tomu, aby firmy z odboru počítačovej bezpečnosti verejne publikovali zoznamy odhalených bezpečnostných slabín. Hnutie v roku 2011 znovu oživila skupina LulzSec so zahrnutým cieľom napádať vládne agentúry či dôležité organizácie a odhaľovať ich, často domnelú, korupciu.

---

¹ P. Olsonová, *J sme Anonymous. Uvnitř hackerského světa Anonymous, LulzSec a globálne internetové vzbury*, Vydavatelství Práh 2012, s. 489–494.

4chan: Oblúbené obrázkové fórum, ktoré každý mesiac navštívi 22 miliónov unikátnych užívateľov. Pôvodne bol 4chan zamýšľaný ako diskusný portál o japonskom anime, ale postupom času toto zameranie stratil a stal sa miestom pre diskusie všetkého typu. Mimo iné sa tu organizujú internetové žartíky alebo raidy (nájazdy) proti iným osobám či webovým stránkam. Kľúčovým rysom je vynucovaná anonymita používateľov, ktorí tak môžu prispievať bez zábran a strachu zo zodpovednosti.

/b/ : Najpopulárnejšia sekcia obrázkového fóra 4chan, ktorú navštevuje asi tretina všetkých užívateľov. Keď Christopher „moot” Poole zakladal stránky 4chan, sekciu /b/ vyhradil diskusiám na náhodné, nezaradené témy. Na tejto nepopísanej doske internetu sa potom zrodila drvivá väčšina internetových memov, medzi nimi napríklad *lolcats*, humorné obrázky mačiek. Obecne sa má za to, že práve tu sa vyvinulo „kolektívne vedomie” Anonymous, a mnohí priaznivci tohto hnutia tvrdia, že po prvýkrát sa o Anonymous dozvedeli práve cez /b/. Sekcia je preslávnená úplnou absenciou moderátorov.

Botnet: Sieť tzv. „zombie” počítačov, ktoré boli infikované vírom alebo podvodným softwarom a pomocou nich potom prepojené. Botnety spravidla ovláda jeden človek, ktorý potom dokáže tisícim, niekedy aj miliónom počítačov naraz zaveliť, aby hromadne vykonávali internetové príkazy.

DDoS (distribúované odmietnutie služby): Útok na webovú stránku alebo sieťový zdroj, pri ktorom veľké zoskupenie počítačov vyradí stránku z prevádzky tým, že ju preťaží zbytočnými žiadosťami. Útok môže byť prevedený buď skupinou dobrovoľníkov, z ktorých každý má vlastný počítač (pozri heslo LOIC), alebo sieťou počítačov, ktoré boli infikované a zoskupené do botnetu.

Dox: „Doxovať” znamená zisťovať niečie osobné údaje, ako sú napríklad skutočné meno a priezvisko, telefónne číslo alebo adresu domov, a to obvykle pomocou sociálneho inžinierstva alebo vyhľadávaním na Googli. Získané informácie potom predstavujú „dox” danej osoby. Doxovanie sa medzi Anonymous a v iných hackerských komunitách často používa ako vyhrážka, nakoľko ľudia sa tu skrývajú za prezývkami a takmer nikdy neprehrádzajú svoje skutočné identity.

Hacker: Termín s nejasnou definíciou, ktorý sa v kontexte Anonymous používa k označeniu ľudí, ktorí sa vďaka technickým znalostiam dokážu nabúrať do počítačových sietí. V širšom slova zmysle môžu označovať tiež počítačových nadšencov alebo programátorov, ktorí sa

radi šfúrajú v interných systémoch a vymýšľajú rôzne zlepšováky alebo nové systémy.

IRC (Internet Relay Chat): Pravdepodobne najrozšírenejší spôsob komunikácie medzi priaznivcami Anonymous, existujúci už od konca 80. rokov minulého storočia. IRC chaty, na rozdiel od obrázkových fór, umožňujú užívateľom komunikovať pomocou textových správ v reálnom čase. Diskusie sa odohrávajú v chatovacích miestnostiach, alebo „kanáloch“. Každá IRC sieť združuje komunity so spoločnými záujmami, napríklad na IRC sieti AnonOps sa schádzajú ľudia, zaujímajúci sa o Anonymous. Diskusie v chatovacích miestnostiach moderujú „operátori“ jednotlivých sietí a kanálov, pričom úloha operátora býva chápaná ako užívateľ vyššieho postavenia.

LOIC (nízkoorbitálny iontový kanón): Open source aplikácia pôvodne vytvorená k záťažovému testovaniu serverov. Medzi priaznivcami Anonymous sa ale preslávila ako elektronická zbraň, ktorú je možné použiť k prevádzaniu DDoS útokov – avšak za predpokladu, že ju bude používať dosť ľudí naraz.

Raid: V doslovnom preklade „nájazd“. Raid je slovo, ktorým sa v komunite Anonymous a na 4chane označujú koordinované útoky, spravidla organizované verejne v diskusnej sekcii /b/. V raidoch obvykle nejde o nič iného ako užiť si trochu zábavy na cudzí účet a raid pritom nemusí byť nutne hackerský útok – často ide len o žarty typu premaľovania fotografií alebo spamovanie konkurenčných fór obrázkami.

Sociálne inžinierstvo: Klamanie či komunikácia pod falošnou identitou alebo nepravdivou zámienkou s cieľom vytiahnuť z obete informácie.

Troll: Človek, ktorý na internete anonymne zosmiešňuje alebo obťažuje inú osobu alebo skupinu, veľmi často zanechávaním provokatívnych komentárov na internetových fórach, vzácnejšie potom nabúravaním sa do účtov na sociálnych sieťach. „Trollovanie“ ale môže znamenať aj zosnovávanie úmyselných klamstiev. Tak či onak je konečným cieľom rozhnevať alebo zosmiešniť. Pre úplný slovníček základných pojmov pozri Prílohu č. 1 tohto článku.

CIEĽ ANONYMOUS

O čo vlastne členom Anonymous ide? Nakoľko vo väčšine prípadov na chatovacích fórach surfujú znudení mladí ľudia, ich cieľom je podľa au-

torcky knihy o tomto hnutí Parmy Olsonovej najmä užít si zábavu, hlasno sa rehoť a baviť sa na cudzí účet. Ako Olsonová uvádza:

termín lol – „laugh out loud” alebo hlasito sa rehoť – sa už roky pripisuje za ľahkovážne frázy typu „Prečo byť skromný, lol.” Novším prírastkom do internetového žargónu bol termín „lulz”, ktorý pôvodnú myšlienku ďalej rozvíjal a v podstate znamenal baviť sa na cudzí účet. Žartovný telefonát do FBI je lol. Žartovný telefonát do FBI, v ktorého dôsledku by do domu Aarona Bara (jedna z obetí Anonymous, o ktorom píšeme nižšie – poznámka autora) prišla jednotka rýchleho nasadenie SWAT je lulz².

Ďalšou vecou, ktorá priťahovala (a stále priťahuje) ľudí na anonymné internetové fóra bola skutočnosť, že prostredníctvom vyhrážok skutočným osobám kdekoľvek na svete, ktorým predstavitelia hnutia Anonymous došli (nabúrili) ich e-mailu a ukradli ich obsah, ich dokázali ovládať a prinútiť ich k činom, ktoré by inak nevykonali. Napríklad primäť človeka na opačnom konci sveta urobiť niečo, čo by ho inak ani vo sne nenapadlo. Povedzme napríklad, donútiť ho vyzliecť sa a urobiť fotku samého seba a následne ju odoslať úplne cudziemu človeku. Skrátka skupina Anonymous ponúkala jedinečný zážitok z moci a nepredvídateľnosť. A táto skutočnosť ľudí k Anonymous pritiahla a už ich nepustila.

Aj keď sme v úvode článku uviedli, že Anonymous nemajú pevnú štruktúru, existovali (existujú) v rámci tohto hnutia aj vodcovské typy, ktoré udávali (udávajú) smer ostatným jej členom a prichádzajú s nápadmi na koho uskutočniť raid (nájazd). Kto však boli tieto vodcovské typy a aké povahové vlastnosti ich predurčili k tomu, že si ich ostatní členovia hnutia vybrali za svojich vodcov?

Podľa Olsonovej boli asi traja až piati. Jednou z ústredných postáv Anonymous od roku 2008 do roku 2011 bol aj mladík s prezývkou Topiary. Jeho civilné meno bolo, ako sa neskôr ukázalo, Jake Davis a pochádzal z Veľkej Británie. Keď mal šesť rokov odsťahoval sa s matkou na Shetlandské ostrovy, ležiace severne od Škótska. Ako uvádza Olsonová:

V škole ale Jakea šikanovali spolužiaci. Bol síce neveriteľne chytrý, ale zároveň trpel amblyopiou (tupozrakosťou) ľavého oka. Vychádzať s inými deťmi bola drina, a tak zanedlho dospel k záveru, že jednoduchšie bude sa o kamarátov ani nepokúšať. Bol zamlkly a od spolužiakov si udržoval odstup. Keď sa mu niekto posmieval, zotrel ho na oplátku britkou poznámkou, a pokiaľ sa tomu ostatní začali smiať, pridal sa k zábave. Výsledná absencia kama-

² Ibidem, s. 21.

rátov ho po väčšinou netrápila... Škola a predpísaná výučba mu pripadala stále zbytočnejšia a zbytočnejšia. Keď prestúpil na druhý stupeň, začal sa búriť, otvorene spochybňoval tvrdenia učiteľov a snažil sa len na hodinách, kde ho učiteľ obvinil, že nedokáže látku zvládnuť... Vo februári 2004 keď Jakeovi bolo trinásť rokov, sa prihodilo nešťastie. Jeho nevlastný otec Allie mal na jednej z úzkych uličiek ostrova autonehodu a zomrel. Aby sa to ešte viac skomplikovalo, rodine bolo navyše povedané, že nesmú viac žiť v doterajšom dome. Dom totiž pripadol jeho bývalej manželke, ktorá pani Jennifer Davisová a jej dvoch synov vyzvala, aby sa vystaňovali. Nakoniec sa im podarilo zohnať štátom podporované bývanie. Jakem tento zážitok natoľko otriasol, že sa rozhodol, nevrátiť sa do školy... V tom čase už doma mali vytáčané pripojenie k internetu... Získať si kamarátov na internete pritom bolo tak ľahké. Jeho amblyopia nebola vidieť a ľudia si omnoho viac vážili jeho inteligencie a kreativity. Jake si upevnil sebavedomie a vytríbil si zmysel pre humor³.

Zatiaľ čo Topiary (ktorého prezývka v angličtine znamená umelecké tvarovanie stromov) už na 4chane zabával a rozosmieval /b/tardov, internetová entita známa pod prezývkou Kayla sa práve učila, ako vrtať diery do kyberpriestoru. Ako pokračuje Olsonová: „Jej cesta do sveta Anonymous začala – aspoň podľa jej rozprávania – osamelosťou, pokračovala objavom hackerov na internete a vyvrcholila účasťou na vzostupe hacktivismu“⁴. Podľa Olsonovej však Kayla mala jednu charakteristickú vlastnosť, s ktorou sa čoskoro hocikto zoznámil. Klamala. Inak to bola schopná hackerka, ktorá o sebe tvrdila, že je šestnásťročná dievča a že jej rodičia sa rozviedli, keď jej bolo jedenásť. V jej podaní bol otec tým spoľahlivejším rodičom, preto dostal dcéru do svojej starostlivosti a následne sa s ňou odsťahoval do odľahlého mestečka, kde nežilo veľa iných detí jej veku. Nakoľko nemala nič iného na práci, začala si so svojimi niekdajšími kamarátmi chatovať cez MSN Messenger. Jej otec bol údajne informatik a pracoval z domu, takže v celom dome sa váľali knihy o programovaní linuxového kernelu, Intelu či práci so sieťou. Kayla si ich prečítala a otca sa vypytovala na jeho prácu. Toho jej záujem nadchol a tak s dcérou sedával pri počítači a učil ju, ako nachádzať chyby v zdrojovom kóde C, ako ich využívať a ako ich obísť. Čoskoro sa tak Kayla vrtala v skriptovacích jazykoch ako sú Perl, Python, alebo PHP a učila sa napádať webové databázy pomocou metódy SQL injekcie. Bolo to však viac menej neškodné počínanie, avšak v štrnástich už vraj písala skriptá pre automatizáciu počítačových útokov. Ako

³ Ibidem, s. 54–56.

⁴ Ibidem, s. 62.

sama uviedla: „Neškodné to bolo do chvíle, než som si skúsila nájsť tzv. hackerské fóra. Na jednom z nich som sa zaregistrovala a oni mi povedali: Bež preč dievčatko, toto nie je pre teba. Jasný, že mi bolo iba štrnásť, ale toto ma fakt našťvalo!”⁵. O niečo neskôr sa však na základe svojich znalostí údajne pomocou SQL injekcie nabúrila do jedného fóra a zmazala väčšinu jeho obsahu. Bol to útok, aký nikto z návštevníkov ešte nevidel. Jeden hacker údajne uviedol: „tebe je štrnásť a už vieš toto?”⁶ A pozval ju do niekoľkých súkromných kanálov na EFnete, jednej z najstarších IRC sietí vôbec. Videl v Kayle potenciál, dával jej cenné rady a povzbudzoval ju, aby si prečítala ďalšie knihy o programovaní, s ktorých sa toho naučí viac. Navyše jej meno jasne ukazovalo na to, že je dievča a tak budila v hackerskej (výrazne mužskej) komunite pozornosť. A preto ako aj väčšiu šancu dostať sa k nejakej hackerskej akcii. Ženy boli v hackerskej komunite a na obrázkových fórach vzácnosťou –odtiaľ ostatne poučka, že na internete nie sú žiadne dievčatá a preto bolo vydávanie sa za dievča oddávna obľúbenou taktikou internetových trollův. Ako sa však neskôr ukázalo, jej pohlavie bolo v skutočnosti mužské.

Tretím do partie bol človek s prezývkou Sabu. Bol asertívny, úsečný a na internetových fórach používal mnoho slangových slov typu „yo” alebo „brácho”. Ako dopĺňa Olsonová:

Nikto z ostatných to nevedel, ale Sabu sa narodil a vyrástol v New Yorku a jeho predkovia pochádzali z Portorika. Počítače sa naučil hackovať už ako pubertiak, keď sa povrtal v internetovom pripojení v dome rodičov a zariadil tak internet zadarmo. Ďalšie triky sa naučil koncom deväťdesiatych rokov na hackerských fórach. Zhruba v roku 2001 zmizol užívateľ Sabu zo scény, ale teraz, takmer po desiatich rokoch, bol zase späť. Sabu bol v porovnaní s ostatnými ostrieľaný veterán⁷.

A ďalším bol hacker pod prezývkou Tflow, ktorý bol skúseným programátorom a ako pokračuje Olsonová:

skôr tichý človek, ktorý striktne dodržiaval jedno z pravidiel Anonymous a nikdy o sebe nehovoril. Medzi Anonymous sa pohyboval prinajmenšom štyri mesiace, teda dosť dlho na to, aby pochopil tunajšiu kultúru a zoznámil sa s kľúčovými aktérmi. Komunikačné kanály Anonymous a sympatizujúcich hackerov poznal lepšie, než väčšina ostatných. Príznačne to bol práve on, kto

⁵ Ibidem, s. 63.

⁶ Ibidem, s. 64.

⁷ Ibidem, s. 17.

ako prvý prešiel k veci. Bolo nutné niečo urobiť s Aaronom Barrom a tým jeho „výskumom“. Barr prehlasoval, že hnutie Anonymous má vodcu, čo nebola pravda. To znamená, že jeho výskum bol pravdepodobne mylný. Avšak v úryvku z článku The Financial Times stálo, že Barr „zhromaždil informácie o hlavných lídroch Anonymous, vrátane celej rady ich skutočných mien, takže keby sa tieto údaje dostali do rúk polície, mohli by byť zatknutí“⁸.

PRVÝ SPOLOČNÝ ÚTOK

A kto to vlastne je Aaron Barr? Aaron Bar bol americký vojak. Po dvoch semestroch na univerzite si uvedomil, že štúdium nie je nič pre neho a zapísal sa k námorníctvu. Čoskoro sa stal dôstojníkom spravodajskej služby pracujúcim s chránenými informáciami SIGINT a začal sa špecializovať na analýzu informácií. Slúžil na výsadkových lodiach a pri jednej pozemnej operácii v Kosove po ňom strieľali. Vďaka tejto skutočnosti začal nenávidieť vojakov, s akou ľahkosťou pristupujú k životu. Po dvanástich rokoch u námorníctva odišiel do civilu. V novembri 2009 sa Barrovi naskytna šanca. Oslovil ho bezpečnostný konzultant Greg Holland s otázkou, či by mu nepomohol založiť novú firmu. Holland, ktorý už šéfoval firme HBGary Inc. zaoberajúcou sa digitálnou bezpečnosťou, sa dozvedel o Barrových znalostiach kryptológie. Po Barrovi chcel, aby založil sesterskú spoločnosť, ktorá by sa špecializovala na poskytovanie služieb americkej vláde. Spoločnosť by niesla meno HBGary Federal a firma HBGary Inc. by v nej mala 10% podiel. Barrovi sa zaľúbila príležitosť byť vlastným šéfom a zároveň možnosť pracovať z domu a tráviť tak viac času so svojou ženou a deťmi a tak po tejto ponuke skočil. Spočiatku bol Barr plný nápadov a niekedy ani nespál celé noci. Avšak ani po roku jeho práce žiadny z jeho nápadov ešte nezarábal. Nad vodou ho držali kurzy, ktoré klientov učili, ako využívať sociálne siete ako Facebook, LinkedIn či Twitter k získavaniu informácií o ľuďoch – ako špionážne nástroje. Každý takýto kurz mu priniesol zisk 25 000 amerických dolárov (USD). V decembri 2010 sa konečne objavila záchrana. Barr začal rokovať s právnickou firmou Hunton&Williams, ktorej klienti – medzi ktorých patrili napríklad Americká obchodná komora a Bank of America – potrebovali pomoc pri rokovaníach s protivníkmi. Nedávno napríklad organizácia WikiLeaks naznačila, že disponuje celým radom informácií získaných z Bank of America. Barr a ďalšie dve bezpečnostné firmy pripravili powerpointové prezentácie, v ktorých mimo iné navrhovali spustiť dezinformačné kampane vedúce k zdiskredito-

---

⁸ Ibidem, s. 18–19.

vaniu novinárov podporujúcich WikiLeaks, alebo zaútočiť na webové stránky WikiLeaks. A potom Barra niečo napadlo. V San Franciscu sa mala konať konferencia B-Sides určená profesionálom z oblasti bezpečnosti. Keby a mu podarilo na konferencii predviesť, ako vďaka svojmu pátraniu na sociálnych sieťach našiel informácie o záhadných subjektoch, získal by vierohodnosť a s ňou možno aj vytúžených klientov. Barr dospel k názoru, že neexistuje lepší cieľ ako Anonymous. Zhruba pred mesiacom, v decembri 2010, boli médiá plné správ o veľkej a záhadnej skupine hackerov, ktorá začala napádať stránky spoločností MasterCard, PayPal a Visa ako pomstu za to, že bránili financovaniu WikiLeaks. WikiLeaks, totiž práve zverejnila tisícky tajných diplomatických depeší a jej zakladateľ a šéfredaktor Julian Assange bol vo Veľkej Británii zatknutý, údajne za sexuálne napadnutie. A ako pokračuje Olsonová:

Slovo hacker je preslávené svojou nevyhranenou definíciou. Môže označovať nadšeného programátora aj internetového zločinca. Ale ľudia z Anonymous, alebo Anonovia, bývali často označovaní ako hacktivisty – hackerovia s aktivistickým poslaním. Podľa všetkého verili, že všetky informácie by mali byť voľne dostupné, a nebáli sa napadnúť stránky kohokoľvek, kto s nimi nesúhlasil. Prehlasovali o sebe, že nemajú žiadnu hierarchiu, ani vedenie. Dávali najavo, že nie sú skupina, ale všetko a nič. Najlepšie by sa možno dali označiť slovom „uskupenie“ alebo „obchodná značka“. Tých pár pravidiel, ktorými sa riadili, silne pripomínalo film Klub bitkárov: nikdy nehovor o Anonymous, nikdy neprezrad' svoju skutočnú identitu a neútoč na médiá, pretože tie ti môžu pomôcť šíriť tvoje posolstvá. V prostredí anonymity bolo samozrejme ľahké sem tam sklznúť k nejakej tej ilegálnej akcii, nabúrať sa do cudzích serverov, kraďnúť spoločnostiam údaje o klientoch alebo vyradiť niečie webové stránky z prevádzky a potom ich zhanobiť. Za čokoľvek z toho mohol ísť človek na desať rokov sedieť. Ale Anonom to zrejme bolo jedno. Ich množstvo im koniec koncov dodávalo silu a pocit bezpečia. A tak na blogy, hacknuté stránky a všade, kde to len šlo, umiestňovali svoj zlovestný nápis:

Sme Anonymous,

Sme légia,

Neodpúšťame,

Nezabúdame,

Očakávajú nás⁹.

⁹ Ibidem, s. 13–14.

Tou dobou všetci bezpečnostní špecialisti o Anonymous hovorili, ale nikto v skutočnosti presne nevedel, kto za týmto hnutím vlastne stojí. Barra to veľmi zaujalo. Sledoval, ako svet venuje tejto záhadnej skupine čoraz väčšiu pozornosť a hltal správy o desiatkach raidov a zatýkaní v Spojených štátoch amerických a v Európe. Nikto zo zatknutých však nebol odsúdený a nepodarilo sa ani odhaliť lídrov tohto hnutia. Barr bol presvedčený, že vďaka svojim skúsenostiam zo zdieľania na sociálnych sieťach by si viedol lepšie než agenti z FBI a možno by im mohol pomôcť. Pátrať po Anonymous bolo veľmi riskantné, ale hovoril si, že keby sa dostal do ich hľadáčku, nanajvýš mu môžu iba ak na niekoľko hodín, nanajvýš niekoľko dní, zablokovať firemné stránky HBGary Federal. Vytvoril si prezývku, najprv AnonCog a potom CogAnon, a začal navštevovať internetové chaty, na ktorých sa stretávajú priaznivci Anonymous. Oslovil si ich spôsob komunikácie, situoval sa do úlohy nového mladého priaznivca netrpezlivo sa trasúceho na to, že odpáli nejakú firmu a podarilo sa mu medzi ostatných zapadnúť. Zapisoval si prezývky účastníkov, avšak pozornosť venoval iba tým najaktívnejším. Ako náhle sa však niekto z týchto ľudí odhlásil z chatu, poznamenal si Barr jeho prezývku a čas. Potom sa pripojil na Facebook. Mal tam totiž niekoľko falošných profilov a v tom čase mal už medzi „priateľmi“ desiatky skutočných ľudí, ktorí hnutie Anonymous skutočne podporovali. Ak však niektorý z týchto priateľov začal byť na Facebooku aktívny iba chvíľu po tom, ako nejaká prezývka opustila chatovaciu miestnosť Anonymous, Barr si vydedukoval, že je to ten istý človek. Koncom januára 2011 dokončoval Barr dvadsaťstránkový dokument obsahujúci mená, popis a kontaktné údaje osôb, ktoré by mohli byť členmi hnutia Anonymous, alebo dokonca stáť v jeho čele. Dňa 22.1. 2011 potom poslal e-mail Hoglundovi, v ktorom ho informoval, že na blížiacej sa konferencii B-Sides bude prednášať o Anonymous, od čoho si sľubuje predovšetkým pozornosť médií. O výskume tzv. „bezpečnostného experta“ Aarona Barra potom prostredníctvom svojho falošného profilu informoval aj niekoľkých ľudí z Anonymous. Holland mu však obratom odpísal, že by sa nerád stal terčom DDoS útokov. Barr sa teda rozhodol, že najlepšie bude kontaktovať nejakých novinárov ešte pred svojou prednáškou. Spojil sa s Josephom Mennom, novinárom zo San Francisca, píšucim pre The Financial Times a ponúkol mu rozhovor v ktorom by mu objasnil, ako môžu ním získané informácie prispieť k zatknutiu „veľkých rýb“ z Anonymous. Novinára navyše navnadil, že za väčšinou útokov stojí iba asi desať ľudí, a že hnutie

nakoniec nie je až tak nehierarchické a anonymné, ako by sa mohlo zdať. Článok, ktorý niesol názov *Kyberaktivisti varovaní pred zatknutím*, vyšiel v piatok 4. februára a citoval Barra. Popoludní toho istého dňa sa Barrovi ozvali aj agenti FBI so žiadosťou, či by im nemohol získané informácie poskytnúť. Dohodli si s ním schôdzku na pondelok, teda deň po Superbowle. Avšak zhruba v rovnakú dobu si článok prečítalo aj niekoľko hackerov z Anonymous. A boli to práve vyššie uvedení hackeri: Topiary, Kayla, Sabu a Tflow.

Po dlhšej vzájomnej debate sa hackeri zhodli na tom, že ak by boli Barrove informácie správne, niektorým Anonom hrozí vážny problém. A tak sa skupina pustila do plánovania. Najprv museli preskúmať server, na ktorom bežali stránky HBGary Federal a pokúsiť sa odhaliť slabiny v zdrojovom kóde. Za pár minút sa ukázalo, že Barrove stránky bežia na verejne prístupnom redakčnom systéme, v ktorom bola zásadná programová chyba. Bingo! Aj keď úlohou spoločnosti HBGary Federal bolo pomáhať iným spoločnostiam s ochranou pred počítačovými útokmi, firma sama si nezabezpečila svoje vlastné stránky pred jednoduchou formou útoku, nazývanou „SQL injekcia“, pomocou ktorej sa napádajú databázy. Databázy sú totiž jednou z mnohých kľúčových technológií umožňujúcich fungovanie internetu. Ukladajú sa do nich heslá, firemné e-maily a celý rad ďalších druhov údajov. Oblúbeným nástrojom pre čítanie a upravovanie informácií obsiahnutých v databázach je programovací jazyk Structured Query Language (SQL). Tento jazyk je však možné obrátiť proti nemu samému. Útočník musí iba prinútiť server, aby si vykladal napísané znaky nie ako text, ale ako SQL otázky, ktoré má vykonať. Takýto útok potom môže byť pre firmu zničujúci.

Naši hackeri teda prenikli do vnútra serveru, avšak objavil sa problém. Heslá boli zašifrované, alebo ako sa hovorí zahašovené, pomocou bežnej techniky zvanej MD5. Keby všetci administrátori používali dlhé a zložité heslá, hackerom by sa nepodarilo rozšifrovať ich. Avšak Sabu sa nevzdával. Vybral si tri haše a nahral ich do programu nazvaného HashKiller. A za pár hodín, už náhodní anonymní dobrovoľníci rozlúskli všetky haše. Výsledok vypadal asi takto: 4036d5f575fb46f48ffcd5d7aeeb5af:kibafo33

Na samom konci reťazca písmen a čísiel bolo heslo Aarona Barra. Hackeri sa pomocou helsa „kibafo33“ skúsili prihlásiť k e-mailovému účtu HBGary Federal, ktorý bol hostovaný na Google Apps a podarilo sa. Hackeri nemohli uveriť svojmu šťastiu. V piatok večer, už sledovali nič ne-

tušiaceho Barra, ako si spokojne e-mailuje so svojimi kolegami ohľadne článku v The Financial Times. Jedného z našich hackerov potom napadlo skúsiť, či im toto heslo neumožní prístup ešte k inému jeho účtu. Za pokus to stálo. A akokoľvek sa to u odborníka na počítačovú bezpečnosť, šéfujúceho do ľahko výbušného hnutia Anonymous zdalo nepravdepodobné, Barr toto ľahko rozlúštiteľné heslo používal na takmer všetkých svojich internetových účtoch, vrátane Twitteru, Yahoo!, Flickr, Facebooku a dokonca aj u hry World of Warcraft! To znamenalo, že sa tu otváral priestor pre čisté a ničím nerušené lulz.

Pre Barra sa nasledujúca sobota začala ako každá iná. Trávil čas s rodinou, vybavil si pár e-mailov cez svoj iPhone, a vôbec netušil, že skupina hackerov z hnutia Anonymous je zaneprázdnená prechádzaním jeho e-mailovej schránky a raduje sa nad svojimi objavmi. Jej najnovším objavom boli samotné výsledky Barrovho výskumu o Anonymous. Šlo o dokument vo formáte PDF, ktorý obsahoval chronologický prehľad nedávnych útokov Anonymous a množstvo prezývok priradených ku skutočným menám a adresám. Avšak prezývky Sabu, Topiary, či Kayla tam chýbali. Začalo byť zjavné, že Barr strieľa od boku. Hacker Tflow následne stiahol všetky Barrove emaily na svoj server a potom asi 15 hodín čakal, než sa z nich skomprimuje torrent. Tflow mal v úmysle umiestniť tento torrentový súbor na zďaleka najobľúbenejší internetový portál – The Pirat Bay. Znamenalo by to, že viac ako štyridsať tisíc e-mailov odborníka na počítačovú bezpečnosť, Aarona Barra, by si mohol prečítať ktokoľvek.

V nedeľu ráno, asi 11 hodín pred výkopom Superbowlu mal už Tflow usporiadané všetky e-maily Barra. Torrentový súbor bol pripravený a hackerov čakala príjemná správa oznámiť Barrovi, čo mu vyviedli. Avšak Barr po zapnutí svojho počítača a načítaní svojej stránky zistil, že stránka sa otvára veľmi pomaly. Začal tušiť, že sa stal obeťou DDoS útoku. Hackeri začali s ním viesť rozhovor a navrhli mu, či by sa nedal nahovoriť na jeden útok v okolí New Yorku. Topiary navyše uviedol, že ich cieľom je jedna bezpečnostná spoločnosť v okolí New Yorku. To už Barrovi vyschlo v krku a začal tušiť, že je zle. V následných rozhovoroch s Topiarym sa snažil vysvetliť, že on nemá nič proti Anonymous. Výsledkom bolo, že spoločne s výkopom Superbowlu hackeri z Anonymous vyvesili na webovú stránku Barrovej firmy HBGary Federal nasledujúce vyhlásenie:

Tejto domény sa zmocnili Anonamous v súlade zo 14. bodom pravidiel internetu. Zdravíme HBGary (počítačovú bezpečnostnú firmu). Vaše nedávne

tvrdenia, že ste „infiltrovali“ Anonymous nás úprimne pobavili, rovnako ako váš pokus zneužiť Anonymous k prilákaniu médií. Ako sa vám páči takáto pozornosť? Chceli ste zahryznúť Anonymous do ruky, ale teraz vás táto ruka preplieskáva po ksichte¹⁰.

Po tomto útoku Anonymous sa Barr nedokázal odlepiť od chatovacích miestností Anonymous. Navyše, Barr hypnotizovane sledoval, ako si návštevníci chatovacích miestností robili z neho žarty. Telefón mu neprestával zvoniť celú noc. Občas mu prišla nejaká hlasová správa, vrátane naspievanej pesničky Never Gonna Give You Up, od Ricka Astleyho z roku 1987. Šlo o obľúbený žart Anonymous.

Ako uvádza Olsenová:

Týmto činom sa Sabu, Kayla, Topiary a ďalší hackeri v komunite Anonymous preslávili ako hrdinní vymáhači spravodlivosti. Barr dostal čo mu patrilo. Odvážil sa provokovať svet, v ktorom výsmech, klamstvá a krádeže, boli na dennom poriadku. Svet v ktorom si človek mohol užiť euforických zážitkov, srandy a pocitu zadostučinenia, bez toho, aby mu – teoreticky – v reálnom svete hrozili akékoľvek následky¹¹.

Hackeri práve zostrelili bezpečnostnú spoločnosť. Napriek tomu, že v skryte duše tušili, že po nich ihneď začnú pátrať agenti FBI, postupom času dospeli k názoru, že keď sa im na prípade Barr spolupracovalo tak dobre, musia teraz pokračovať a útočiť na ďalšie a ďalšie ciele... v mene lulz, v mene Anonymous, v mene akéhokoľvek vyššieho poslania, ktoré sa im cestou vyskytne. Nezľaknú sa žiadneho cieľa, ani svetoznámej inštitúcie, ani giganta zábavného priemyslu, ani samotnej FBI.

ŠTÝL ÚTOKOV

Väčšina útokov hackerov z hnutia Anonymous bola organizovaná buď útokmi DDoS, alebo útokmi typu botnet, či útokmi pomocou nízkoorbitálneho iontového kanónu (LOIC).

DDoS útoky sa dajú charakterizovať ako keď internetový obchod vyhlási 75% zľavu a potom nezvládne príval zákazníkov. Môže sa to zdať banálne, pretože každý, kto niekedy surfoval po internete, má zo špatným spojením a chybovými stránkami skúsenosť. Keď sú stránky vyťažené z dôvodu veľkej prevádzky na niekoľko hodín alebo dokonca dní, môže to firmu

¹⁰ Ibidem, s. 29.

¹¹ Ibidem, s. 32.

stáť pekný balík peňazí. Keď sa do útoku zapojilo dosť ľudí a zahltilo cieľové stránky zbytočnou prevádzkou, vznikol rovnaký efekt, ako keby sa 15 tlstých chlapov snažilo v rovnakú dobu prejsť otočnými dverami. Všetko jednoducho zamrzlo. Zúčastňovať sa DDoS útokov je navyše nezákonné. V USA sa tým porušuje zákon nazvaný „Computer Fraud and Abuse Act a vo Veľkej Británii Zákon o polícii a súdnictve z roku 2006. V oboch krajinách hrozí páchatelom až desať rokov odňatia slobody.

Botnet je zariadenie, ktoré (ako bolo vyššie uvedené) predstavuje sieť tzv. „zombie“ počítačov, ktoré boli infikované vírom alebo podvodným softwarom a pomocou nich potom prepojené. Botnety spravidla ovláda jeden človek, ktorý potom dokáže tisícom, niekedy aj miliónom počítačov naraz zaveliť, aby hromadne vykonávali internetové príkazy. V rámci hnutia Anonymous sa v rokoch 2010–2011 objavili dvaja hackeri, ktorí vlastnili takúto sieť botnetov, pomocou ktorých vykonávali útoky. Podľa Olsonovej to boli

Civil (písané Civill) a Switch. Boli to botmajstri. Každý z nich ovládal svoj vlastný botnet, v tom Civilovom bolo päťdesiatpäť tisíc nakazených počítačov, v Switchovom okolo sedemdesiatpäť tisíc. Anonovia vlastníaci botnety požívali medzi Anonymous zvláštnej úcty, nakoľko niekoľkými kliknutiami dokázali dočasne vyradiť z prevádzky internetovú sieť, IRC sieť alebo čokoľvek iného, čo si zmysleli¹².

Nešlo teda o dobrovoľných účastníkov útokov. Ľuďom, ktorí sa do útoku zapojili dobrovoľne nepatrilo ani jeden z počítačov. Boli to tzv. „zombie“ počítače. A úlohou botmajstrov bolo sledovať, kedy nejaký človek (ktorý nemal ani potuchy, že jeho počítač je infikovaný), išiel spať, vypol svoj vlastný (infikovaný) počítač. Lebo tým sa znížil výkon botnetu o jeden počítač. Z tohto dôvodu Civil nerád používal všetkých päťdesiatpäť tisíc svojich botov naraz. Miesto toho ich používal len pár tisíc a každých 15 minút ich menil. Ako náhle totiž botnet začal útočiť, majitelia nakazených počítačov zaznamenali, že sa im spomalilo internetové pripojenie. Väčšinou si mysleli, že problém je v ich routeri, a začali sa vŕtať v nastavení, poprípade vypili počítač úplne. Cieľom neustáleho obmeňovania botov bolo zaistiť, aby majitelia svoje počítače nevypli, alebo aby nezavolali technikov, čo by bolo ešte horšie.

Útok typu LOIC. Tento, pôvodne open source projekt, dokáže na určitý server posilať zbytočné otázky, alebo tzv. „pakety“. Pakety sú súčasťou

---

¹² Ibidem, s. 122–123.

všetkého, čo človek na internete robí. Prehliadanie internetových stránok, alebo posielanie e-mailov znamená prijať sériu paketov, pričom typický paket má 1000–1500 bajtov. Pakety by sme mohli prirovnať k bežným obálkam posielaných poštou. Takzvaný „packet sniffing“, alebo očmúchávanie paketov, potom označuje snahu zistiť, čo sa nachádza vo vnútri listu a to iba za použitia údajov nachádzajúcich sa na obálke. Ak sa do tohto útoku zapojilo dostatočné množstvo ľudí, dokázali cieľovú stránku zahltiť veľmi rýchlo a tak ju dočasne vyradiť z prevádzky. Hlavným rozdielom od botnetu bolo to, že tu sa nezapájali cudzie počítače, ale iba počítače členov hnutia Anonymous, ktorí sa do útoku zapojili dobrovoľne.

NAJZNÁMEJŠIE ÚTOKY ANONYMOUS

O najznámejších útokoch tohto hnutia bolo popísané veľmi veľa článkov, či už v novinách, alebo na rôznych internetových stránkach. Nakoľko rozsah tohto článku nám nedovoľuje dopodrobna rozobrať všetky útoky tohto hnutia, základné údaje o najznámejších útokoch sa nachádzajú v Prílohe Časová os na konci tohto článku.

Z hľadiska informačnej bezpečnosti si však určite zaslúži pozornosť útok hnutia Anonymous na webovú stránku spoločnosti PayPal, ktorá odmietla realizovať transakcie na podporu spoločnosti WikiLeaks. Z tohto dôvodu sa hnutie rozhodlo, že na túto stránku zaútočíť. To sa im aj podarilo a hackeri Anonymous slávili zostrelenie najväčšej platobnej spoločnosti na svete. Hlavné spravodajské servery od BBC cez The New York Times až po The Guardian informovali, že stránky PayPalu vyradili z prevádzky hackeri z globálnej skupiny Anonymous. Tu však nastal problém. Ako uvádza Olsonová:

Sean-Paul Correl zo spoločnosti Panda Security sa pod prezývkou muihtil (lithium odzadu) prihlásil na IRC sieť a poslal odkaz samotnému Switchovi. Vysvetlil mu, že je bezpečnostný analytik a rád by sa dozvedel veľkosť jeho botnetu. Switch bol až prekvapivo zhovievavý. Povedal Correlovi, že jeho kamarát (pravdepodobne Civil) do útoku zapojil tridsať tisíc botov, skupina útočiaca pomocou LOIC mala päťsto počítačov a on sám ich zapojil tisiútristo¹³.

To len potvrdilo skutočnosť, že pri útoku na stránky PayPal.com až 90% celkovej palebnej sily nepochádzalo od dobrovoľníkov z radov Anonymous, ale od tzv. zombie počítačov. Topiary začal následne v tichosti pre-

¹³ Ibidem, s. 126.

mýšľať o skutočnej sile davu. Keď sa pred pár dňami po prvý krát pripojil na veliteľský kanál command, myslel si, že za DDoS útokmi Anonymous stáli predovšetkým tisíce ľudí s programom LOIC a že tajomné botnety hrali iba podpornú úlohu. Teraz mu došlo, že je to presne naopak. Keď prišli na rad útoky na veľké stránky ako PayPal.com skutočnými útočníkmi boli botnety.

Tu sa dostávame do súladu s tvrdeniami odborníkov na informačnú bezpečnosť, že celkový počet hackerov na svete je od niekoľkých desiatok po niekoľko stoviek osôb. Nie viac. Tieto slová potvrdzuje aj slovenský odborník na informačnú bezpečnosť a prorektor Univerzity Komenského v Bratislave profesor Daniel Olejár. V relácii Téma dňa v televízii TA3 zo dňa 6.6. 2017 uviedol:

Vo všeobecnosti sa má za to, že masový útok (v tomto konkrétnom prípade išlo o masový útok na jednu slovenskú nemocnicu – poznámka autora) spôsobila veľká skupina útočníkov. Nie, toto je asymetrická vojna. Je pár šikovných ľudí, ktorí sa vyznajú v informatike, v informačných systémoch dostatočne nato, aby vedeli nájsť chyby, ktoré unikajú aj tvorcom týchto systémov. No a žiaľ, zverejnia, podelia sa o svoje informácie aj s širokou hackerskou verejnosťou a využijú ich na útok na nič netušiacich používateľov¹⁴.

Na otázku redaktora koľko takýchto útočníkov sa útoku zúčastňuje, profesor Olejár odpovedal: „Kamaráti pôsobiaci v brandži, vo firme hovoria, že sa nejedná o nejaké masové počty. Napríklad v oblasti malwearu sa môže jednať o desiatky až stovky ľudí na celom svete”¹⁵.

Ide teda o niekoľko desiatok, maximálne stoviek ľudí na celom svete. Čo je teda príčinou takýchto útokov? Ako sme mohli vyššie vidieť, naši hackeri väčšinou pochádzajú z neúplných (rozvedených) rodín, pričom ich rodičia nemali dostatok času na ich riadnu výchovu a vzdelanie. Navyše, sami budúci hackeri nejavili prílišný záujem o štandardný systém školského vzdelávania. Poväčšinou ešte aj trpeli nejakou fyzickou, alebo psychickou chorobou, ktorá im bránila v utváraní si prirodzených sociálnych vzťahov s ľuďmi z reálneho sveta. A títo ľudia po získaní prístupu na internet zrazu objavili pre seba priestor, ktorý im umožňoval seberealizáciu bez toho, aby niekto poukazoval na ich fyzické alebo psychické nedostatky, a vytváral im možnosti plne sa realizovať v oblastiach v ktorých mali predpoklady

---

¹⁴ Dostupné online: <http://www.ta3.com/clanok/1106873/specialny-prokurator-v-parlamente-kyberneticka-bezpecnost-cierna-hora-je-clenom-nato.html>

¹⁵ Ibidem.

byť veľmi úspešní. Nakoľko však vo väčšine prípadov odmietali štandardné autority reálneho sveta (učiteľov, kňazov, vychovávateľov, či trénerov), ktorí počas povinnej školskej dochádzky formujú morálku a svetonázor väčšiny mladých ľudí, hackeri si svoj svetonázor utvárali na základe dostupných (často pochybných) informácií na internete.

Ako príklad si môžeme vziať aj mediálne známou osobnosť tzv. whistleblowera – informátora Edwarda Snowdena, ktorý na otázku redaktora Greenwalda o tom, kto alebo čo utváral jeho vlastný morálny profil odpovedal: „Podľa jeho vlastných vyjadrení jeho morálny profil sa kreoval z rôznych zdrojov a skúseností”¹⁶. Počas detstva a dospievania čítal veľa kníh o gréckej mytológii a ovplyvnilo ho i dielo Josepha Campbella *Tisíc tvárí hrdinu*, ktoré vraj nachádza metaforickú niť osudu spájajúcu naše životné príbehy. Jedným z hlavných ponaučení, ktoré si z neho zobral, bolo, že „my sami vdychujeme životu zmysel svojimi činmi a vytvárame tak vlastný príbeh”¹⁷. Ľudia nadobúdajú obsah a sebaurčenie prostredníctvom vlastného konania. „Nechcem aby sa zo mňa stal človek, ktorý sa bojí konať v mene obrany svojich princípov”¹⁸.

Tento leitmotív – mravný rámec hodnotenia vlastnej identity a hodnoty, bol jeho pravidelným spoločníkom pri budovaní svojej osobnosti. Ale kto sa ešte podieľal na formovaní jeho morálneho profilu? Ako on sám trochu zahanbene priznáva: „Čerpal som z videohier”¹⁹. A Greenwald pokračuje:

Pohrúžený do hier sa naučil, že aj jeden jediný človek, zdanlivo úplne bezmocný, dokáže vzdorovať veľkej nespravodlivosti. Hlavným hrdinom (hovorí Snowden) je zvyčajne bežný človek, na ktorom spáchajú mocné sily smrteľnú krivdu. Má na výber: buď stiahne chvost a utečie, alebo sa otvorene postaví na obhajobu svojich ideálov. V dejinách tiež nájdeme príklady, keď navonok obyčajní ľudia, dostatočne odhodlaní brániť spravodlivosť, dokázali poraziť aj tých najhrozivejších protivníkov²⁰.

Greenwald ďalej priznáva, že Snowden nebol jediným v jeho kariére novinára, kto mu potvrdil, že jeho svetonázor sa utváral prostredníctvom videohier.

¹⁶ G. Greenwald, *Nikto sa neskryje – Edward Snowden, NSA a americké systémy hromadného odpočúvania*, Tatran 2015, s. 57.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

Pred rokmi by som si z toho isto robil žarty. Doba sa však zmenila a v generácii Snowdenových rovesníkov zohrali hry pri tvarovaní politického vedomia, hodnôt a chápaní seba samého prinajmenšom rovnakú úlohu ako knihy, televízia či filmy. Videohry, podobne ako iné typy umenia, často prinášajú zásadné morálne konflikty a nútia ľudí, ktorí začínajú inak uvažovať, aby sa zamysleli nad platnosťou všeobecne prijímaných dogiem²¹.

Snowdenove názory o podstate morálky sa teda formovali na základe spomínaných vyššie uvedených diel a vytvorili, ako sám uviedol „vzor človeka, akým sa chcem stať“. Spočiatku mladícke úvahy v dospelosti prerástli do seriózneho hĺbania o etických povinnostiach a vnútorných rozporoch, ktoré bránia človeku konať v ich záujme. Ako popisuje Snowden: „Ľudia sú často pasívni a poslušní, lebo sa boja negatívnych následkov, ak vyjadria nesúhlas, ale keď sa raz vzdáme lipnutia na veciach, na ktorých v podstate vôbec nezáleží – na peniazoch, kariére, či fyzickej bezpečnosti – získame slobodu a zbavíme sa strachu“²². A mladý človek, ktorý nedokončil ani len strednú školu, sa tak dostáva do morálnej dilemy, ktorú musí riešiť.

Navyše, ústrednú úlohu vo vývoji jeho osobnosti zohral aj internet. Rovnako ako pre jeho rovesníkov aj preňho znamenal internet oveľa viac, ako len akýsi príležitostný pracovný nástroj. Ako popisuje Greenwald: „Bol to jeho celý svet, priestor, v ktorom sa vyvíjala osobnosť a formovali názory, miesto poskytujúce slobodu, nekonečné možnosti poznania a intelektuálneho rastu“²³. Jedinečné príležitosti, ktoré internet ponúkal, mali pre Snowdena nevyčísliteľnú hodnotu, a bolo ho preto treba chrániť za každú cenu. Ako tínedžer spoznával prostredníctvom internetu svet a hovoril s ľuďmi zo všetkých jeho končín, ktorí často pochádzali z úplne iného prostredia ako on. Bez internetu by nemal takúto možnosť. Ako spomína Snowden:

Internet mi v podstate umožnil zažiť skutočnú slobodu a spoznať seba samého ako ľudskú bytosť... Pre mnohé detská je internet hlavným zdrojom seba-poznania. Umožňuje im zistiť, kto vlastne sú a kým sa chcú stať, ale podarí sa to len vtedy, ak konajú v súkromí, anonymne, ak smú spraviť chyby bez toho, aby ich prenasledovali do konca života. Obávam sa, že moja generácia je posledná, ktorá si užíva takúto slobodu... Nechcem žiť vo svete, v ktorom

---

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, s. 57–58.

²³ Ibidem, s. 58.

niet súkromia ani slobody, vo svete, kde sa degraduje a potláča jedinečný potenciál internetu²⁴.

Snowden teda cítil povinnosť urobiť všetko preto, aby tomu zabránil, presnejšie, aby umožnil ľuďom vybrať si, či chcú, alebo nechcú brániť tieto hodnoty. Snowden opakovane zdôrazňoval, že jeho cieľom nie je zničiť metódy, ktoré Národná bezpečnostná agentúra (NSA) používa na elimináciu súkromia. Práve naopak. Chcel, aby sa americkí občania a ľudia na celom svete dozvedeli, čo sa im za chrbtom deje so súkromím. Chcel len informovať. „Nemám v úmysle zničiť systémy, ale chcem, aby sa verejnosť slobodne rozhodla, či majú pokračovať, alebo nie“²⁵.

Tieto, alebo podobné pohnútky boli s vysokou pravdepodobnosťou aj motívom hackerov zo skupiny Anonymous pri uskutočňovaní cielených útokov voči jednotlivcom a organizáciám, ktoré sa snažili o ochranu citlivých údajov. A pocit masovosti tohto hnutia im pravdepodobne dával pocit slobody a beztrestnosti, aj keď si určite uvedomovali, že páchajú trestné činy. Avšak ich hlavným motívom tejto činnosti bol lulz.

Asi najlepšie to dokumentuje útok na americkú verejnoprávnu televíziu PBS, ako odplatu za to, že vo svojom hlavnom spravodajskom programe Frontline sa v máji 2011 negatívne vyjadrila o osobnosti Juliana Assangeho. Preto sa Sabu a Topiary rozhodli, že sa nabúrajú do ich redakčného systému spravodajského programu NewsHour, cez ktorý PBS publikovala články na svojom webe. A Topiary si uvedomil, že takto vlastne môže napísať zdanlivo legitímny článok priamo na hlavnej stránke NewsHour. Nakoniec sa rozhodol, že napíše článok o americkom rapperovi Tupacovi Shakurovi, ktorý bol v roku 1996 zastrelený v Las Vegas, avšak doteraz o ňom kolujú legendy, že v skutočnosti stále žije. Topiary preto napísal článok, že rapper stále žije na Novom Zélande. Po zverejnení tejto správy nastal v radoch čitateľov veľký záujem zistiť, či je to pravda a redaktori PBS nestíhali odpovedať na telefonáty čitateľov. Darmo sa bránili, že ide o hack, článok na stránkach verejnoprávnej televízie vzbudzoval dôveryhodnosť. Počas jednej hodiny bola zmienka o tomto článku zaznamenaná na Twitteri viac ako 150 krát. Tento počín sa dostal aj do hlavných amerických spravodajských médií ako sú noviny The New York Times, či The Wall Street Journal. Anonymous po útoku poskytli jediný rozhovor a to časopisu Forbes. V ňom sa útočníci nechali počuť, že na PBS zaútočili z dvoch

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

dôvodov: „Kvôli lulz a kvôli spravodlivosti. Aj keď naším hlavným cieľom je šíriť zábavu, zároveň si prajeme, aby sa o tomto dopyčul Bradley Manning a možno sa aj pousmial”²⁶. Niekoľko odporcov obviňovalo Anonymous, že používajú k útokom jednoduché SQL injekcie. A Topiary mal chuť im to vyvrátiť. A preto napísal správu: „Drahí trollovia, na PBS.org sme sa dostali cez 0day, ktorý sme objavili v mt4, teda MoveableType4...Aj v tomto prípade sme sa mohli siete zmocniť hlavne kvôli tomu, že mnohí zamestnanci PBS, ktorí mali prístup k zabezpečenejším častiam siete, použili to isté heslo na niekoľkých miestach”²⁷.

Topiary bol ako vo vytržení. Nemal chuť do jedla, nechcelo sa mu spať, nezaujímalo ho nič iné než pozdvihnutie, ktoré vyvolali spolu so Sabuom, Kaylou a ďalšími, ku ktorým patrili. Aj kvôli jeho brilantnému písaniu odkazov vonkajšiemu svetu, teraz pôsobili skôr ako rocková kapela, než ako skupinka hackerov²⁸.

ZÁVER

Cieľom tohto článku bolo poukázať na fenomén hackerského hnutia Anonymous a v krátkosti predstaviť jeho ciele, hlavných aktérov a spôsoby, ako podnikali (podnikajú) útoky voči organizáciám, ktoré podľa ich presvedčenia bránia slobodnému prístupu k informáciám (najmä) na internete. Rozsah článku nedovoľuje rozobrať detailnejšie všetky útoky tohto hnutia, ani všetkých hlavných aktérov (z ktorých nami spomenutí boli všetci následne odhalení a stíhaní), ani presné motívy ich činov. Avšak aj z tohto krátkeho prehľadového článku je možné hodnotiť, že cieľom tohto hnutia je užiť si zábavu na účet niekoho iného, pričom aktérmi týchto útokov sú vo väčšine prípadov mladiství ľudia, pochádzajúci zo slabších sociálnych vrstiev, vyrastajúci často v neúplných rodinách, ktoré nemajú čas sa im plne venovať pri ich výchove. Často ide aj o ľudí, ktorí trpia nejakou psychickou, alebo fyzickou poruchou, pre ktorú sa reálnom živote nedokážu plnohodnotne uplatniť. O to väčší priestor im ponúka anonymné prostredie internetu a sociálnych sietí. Tu sa môžu ich schopnosti naplno prejaviť bez toho, aby niekto kritizoval ich fyzické, alebo psychické nedostatky. Navyše, medzi týmito ľuďmi hlavnú úlohu pri výchove zohrávajú informácie dostupné na internete a posolstvá ukryté vo videorách, ktoré potom

---

²⁶ P. Olsonová, op. cit., s. 273.

²⁷ Ibidem, s. 274.

²⁸ Ibidem, s. 275.

následne utvárajú ich svetonázor a morálny profil. A na základe takto formovaných vlastností sa potom títo mladí ľudia zapájajú do rôznych skupín na chatovacích fórach a využívajú svoje (často veľmi pokročilé) počítačové schopnosti na nezákonné činnosti. A pocit anonymity a masovosti im dodáva pocit moci a beztrestnosti, akého sa im v reálnom živote nedostáva. Tých najschopnejších je však iba niekoľko desiatok či stoviek. Avšak títo jedinci dokážu k sebe pritiahnúť tisíce až milióny ďalších anonymných surferov po internete a získať ich pre svoju vec. A prostredníctvom nich sa nabúravať do nimi preferovaných stránok. Z pohľadu informačnej bezpečnosti je preto veľmi dôležité (ako to bolo v článku niekoľkokrát spomenuté), aby radoví užívatelia internetu neuľahčovali hackerom prácu a vytvárali si silné heslá a mali svoj počítač v poriadku zabezpečený maximálnou možnou ochranou. Nakolko sami hackeri priznali, že ich najlepším pomocníkom je nedbalosť užívateľov a používanie toho istého (jednoduchého) hesla na viacerých účtoch.

Útokom takéhoto typu sa pravdepodobne nedá zabrániť. A budú sa objavovať v budúcnosti čoraz častejšie. Avšak dodržiavanie základných pravidiel informačnej bezpečnosti dokáže hackerom výrazne sťažiť ich prácu. Preto je len na každom z nás, aby sme sa nestali obeťou takéhoto útoku.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. Greenwald G., *Nikto sa neskryje – Edward Snowden, NSA a americké systémy hromadného odpočúvania*, Tatran 2015.
2. Olsonová P., *J sme Anonymous. Uvnitř hackerského světa Anonymous, LulzSec a globálne internetové vzbury*, Vydavateľstvo Práh 2012.
3. TA3.com, <http://www.ta3.com/clanok/1106873/specialny-prokurator-v-parlamente-kyberneticka-bezpecnost-cierna-hora-je-clenom-nato.html>

PRÍLOHA – SLOVNÍČEK POJMOV²⁹

4chan: Oblúbené obrázkové fórum, ktoré každý mesiac navštívi 22 miliónov unikátnych užívateľov. Pôvodne bol 4chan zamýšľaný ako diskusný portál o japonskom anime, ale postupom času toto zameranie stratil a stal sa miestom pre diskusie všetkého typu. Mimo iné sa tu organizujú internetové žartíky aleob raidy proti iným osobám či webovým stránkam.

²⁹ P. Olsonová, op. cit., s. 489.

Kľúčovým rysom je vynucovaná anonymita používateľov, ktorí tak môžu prispievať bez zábran a strachu zo zodpovednosti.

Anonymous: Označenie odkazujúce na skupinu ľudí, ktorí budia rozruch na internete a vyvádzajú rôzne kúsky na protest proti tomu či onomu. Názov, ktorý v preklade jednoducho znamená „anonymní“, sa odvíja od vynútenej anonymity užívateľov obrázkového fóra 4chan a v posledných siedmych rokoch začal byť spájaný s významnými počítačovými útokmi na rôzne spoločnosti a vládne agentúry. Skupina nemá jasne vymedzenú hierarchiu ani pravidlá členstva a existuje len ako premenlivé zoskupenie ľudí, ktorí vyznávajú nejasnú sadu zásad odvodenú od 47 pravidiel internetu. V reále zoskupenie dostáva rôzne podoby, podľa toho, kto sa zrovna k názvu prihlási – príkladom môžu byť organizátori operácie Chanológia z roku 2008, alebo hackeri zo skupiny LulzSec.

Antisec (Anti Security): Internetové hnutie *black hat* hackerov, ktorí na prelomu tisícročia protestovali proti tomu, aby firmy z odboru počítačovej bezpečnosti verejne publikovali zoznamy odhalených bezpečnostných slabín. Hnutie v roku 2011 znovu oživila skupina LulzSec so zahrnutým cieľom napádať vládne agentúry či dôležité organizácie a odhaľovať ich, často domnelú, korupciu.

/b/ : Najpopulárnejšia sekcia obrázkového fóra 4chan, ktorú navštevuje asi tretina všetkých užívateľov. Keď Christopher „moot“ Poole zakladal stránky 4chan, sekciu /b/ vyhradil diskusiám na náhodné, nezaradené témy. Na tejto nepopísanej doske internetu sa potom zrodila drvivá väčšina internetových memov, medzi nimi napríklad *lolcats*, humorné obrázky mačiek. Obecne sa má za to, že práve tu sa vyvinulo „kolektívne vedomie“ Anonymous, a mnohí priaznivci tohto hnutia tvrdia, že po prvýkrát sa o Anonymous dozvedeli práve cez /b/. Sekcia je preslávená úplnou absenciou moderátorov.

Black hat: *Black hats*, v slovenčine „čierne klobúky“, sú hackeri, ktorí využívajú znalosti programovania k škodlivým účelom, napríklad hantobeniu cudzích webových stránok, alebo kradnutiu databáz s osobnými údajmi užívateľov za účelom predaja niekomu ďalšiemu. *Black hat* hackerom sa niekedy hovorí aj „crackeri“.

Botnet: Sieť tzv. „zombie“ počítačov, ktoré boli infikované vírom alebo podvodným softwarom a pomocou nich potom prepojené. Botnety spravidla ovláda jeden človek, ktorý potom dokáže tisícim, niekedy aj miliómom počítačom naraz zaveľiť, aby hromadne vykonávali internetové príkazy.

Chanológia: Niekedy tiež nazývaná projekt Chanológia. Šlo o celý rad počítačových útokov, žartov a protestov namierených proti Scientologickej cirkvi, ktoré poriadali priaznivci Anonymous počas veľkej čsti roku 2008. Názov je zloženina zo slov „4chan“ a „scientológia“.

DDoS (distribované odmietnutie služby): Útok na webovú stránku alebo sieťový zdroj, pri ktorom veľké zoskupenie počítačov vyradí stránku z prevádzky tým, že ju preťaží zbytočnými žiadosťami. Útok môže byť prevedený buď skupinou dobrovoľníkov, z ktorých každý má vlastný počítač (pozri heslo LOIC), alebo sieťou počítačov, ktoré boli infikované a zoskupené do botnetu.

Dox: „Doxovať“ znamená zisťovať niečie osobné údaje, ako sú napríklad skutočné meno a priezvisko, telefónne číslo alebo adresu domov, a to obvykle pomocou sociálneho inžinierstva alebo vyhľadávaním na Googli. Získané informácie potom predstavujú „dox“ danej osoby. Doxovanie sa medzi Anonymous a v iných hackerských komunitách často používa ako vyhrážka, nakoľko ľudia sa tu skrývajú za prezývkami a takmer nikdy neprezerajú svoje skutočné identity.

Encyklopédia Dramatica: Webová stránka, ktorá zaznamenáva veľkú časť diania okolo Anonymous a informuje napríklad o internetových memoch, 4chanovvom slangu alebo diskusiách medzi obľúbenými užívateľmi rôznych blogov a IRC sietí. Svojim spôsobom je Encyklopédia Dramatica paródiou na Wikipédiu – používa rovnaký vzhľad a rovnako ju môže upravovať ktokoľvek, akorát že jej štýl vyjadrovania sa je uštipačný, obhrublý a často aj absurdný, plný odkazov na ďalšie stránky a internetové vtipy, ktorým porozumejú len zasvätení.

Hacker: Termín s nejasnou definíciou, ktorý sa v kontextu Anonymous používa k označeniu ľudí, ktorí sa vďaka technickým znalostiam dokážu nabúrať do počítačových sietí (pozri tiež heslá black hat a white hat). V širšom slova zmysle môžu označovať tiež počítačových nadšencov alebo programátorov, ktorí sa radi šťurajú v interných systémoch a vymýšľajú rôzne zlepšováky alebo nové systémy.

Haktivista: Zložením slova „hacker“ a „aktivista“ odkazujúcich na niekoho, kto sa pomocou elektronických nástrojov snaží šíriť politické, alebo sociologické posolstvo. Haktivisti môžu siahť po rôznych metódach, pričom medzi tie menej legálne patrí DDoS útoky, hanobenie webových stránok či zverejňovanie utajených údajov.

IP adresa: Unikátne číslo priradené každému zariadeniu, ktoré sa pripojí k počítačovej sieti, alebo k internetu. Každá IP adresa pozostáva zo štyroch čísiel (až trinásťciferných) oddelených bodkami. IP je skratka pre „internetový protokol“.

IRC (Internet Relay Chat): Pravdepodobne najrozšírenejší spôsob komunikácie medzi priaznivcami Anonymous, existujúci už od konca 80. rokov minulého storočia. IRC chaty, na rozdiel od obrázkových fór, umožňujú užívateľom komunikovať pomocou textových správ v reálnom čase. Diskusie sa odohrávajú v chatovacích miestnostiach, alebo „kanáloch“. Každá IRC sieť združuje komunity so spoločnými záujmami, napríklad na IRC sieti AnonOps sa schádzajú ľudia, zaujímajúci sa o Anonymous. Diskusie v chatovacích miestnostiach moderujú „operátori“ jednotlivých sietí a kanálov, pričom úloha operátora býva chápaná ako užívateľ vyššieho postavenia.

LOIC (nízkoorbitálny iontový kanón): Open source aplikácia pôvodne vytvorená k zaťažovému testovaniu serverov. medzi priaznivcami Anonymous sa ale preslávila ako elektronická zbraň, ktorú je možné použiť k prevádzaniu DDoS útokov – avšak za predpokladu, že ju bude používať dost ľudí naraz.

Lulz: Pozmenený variant známej internetovej skratky LOL („laugh out loud“ – hlasito sa rehoť). Má sa za to, že v tejto podobe sa poprvý krát objavila v roku 2003 na nejakom IRC chate v reakcii na čosi obzvlášť vtipného. Dnes označuje pobavenie, ktoré človek zažíva po vydarenom žarte alebo internetovej vylomenine na cudzí účet. Skratka baviť sa na cudzí účet.

LulzSec: Skupina hackerov, ktorí sa v lete 2011 odštíepili od Anonymous a podnikli celý rad cielenejších, vysoko medializovaných útokov proti spoločnostiam ako SONY alebo americkým vládnym agentúram ako FBI. Skupina, ktorú založili hacktivisty známi pod prezývkami Topiary a Sabu, mala šesť ústredných členov a premenlivý okruh zhruba desiatich až dvadsiatich vedľajších spolupracovníkov.

Lurker: Návštevník webovej stránky, IRC chatu alebo internetového fóra ako 4chan, ktorý si prehliada diskusie, ale sám neprispieva, čisto kvôli tomu, aby si vopred osvojil miestnu kultúru a nevyčnieval z davu ako nováčik. Na niektorých IRC sieťach môžu byť lurkeri, ktorí sa nikdy nezapoja do diskusie, považovaní za nežiadúcich.

Mem: Povedačka, alebo obrázok, ktorému sa vďaka virálnej povahe internetu dostalo neočakávanej popularity a význam ktorého nezasväteným užívateľom internetu spravidla uniká. Mnohé memy, napríklad „over9000“

(cez 9000) alebo „delicious cake” (lahodná torta) pramenia zo starých počítačových hier alebo sa vyvinuli v /b/ a medzi priaznivcami Anonymous sa často pretriasajú ako interné vtipy. ďalšie príklady: rickrollovanie alebo pedomáda (Pedobear).

Morálbuzna (moralfag): Nálepka prisudzovaná tým užívateľom 4chanu alebo stúpencom Anonymous, ktorí po morálnej stránke nesúhlasia s určitým príspevkom, obrázkom, metódou trollovania, nápadom, raidom alebo aktivitou. Obvykle chápané ako hanlivý termín.

Novobuzna (newfag): Návštevník sekcie /b/ na fóre 4chan, ktorý je buď nový, alebo stále nepochopil zvyklosti komunity.

Obrázkové fórum (imageboard): Internetové diskusné fórum s vážnymi pravidlami, na ktorom užívatelia často pro podtrhnutie svojich komentárov používajú obrázky. Obrázkové fóra, ktorým sa hovorí „chany”, sa ľahko vytvárajú a udržujú. Niektoré z nich sa špecializujú na konkrétne témy, napríklad 420chan je známy ako priestor k diskusiám o drogách.

OP: Skratka pre „original poster”, voľne preložené ako „zakladateľ diskusie. Ide o osobu, ktorá na internetovom fóre zahájila určitú diskusiu. V kultúre 4chanu sa zakladateľom vždy hovorí „buzna”.

Pastebin: Jednoduchá, avšak nesmierne populárna webová stránka, na ktorej môže ktokoľvek ukladať a zverejňovať texty. V posledných troch rokoch si ju obľúbili priaznivci Anonymous, ktorí ju používajú k publikovaniu ukradnutých údajov, napríklad dôverných e-mailov alebo hesiel vytiahnutých z webových databáz. Skupina LulzSec, ktorá sa odštíepila od hlavného prúdu Anonymous, používala Pastebin k vydávaniu tlačových správ počas svojej ehackerskej spanilej jazdy v lete roku 2011.

Pravidlá internetu: Zoznam 47 „pravidiel”, ktoré podľa všetkého vznikli pri jednom rozhovore na IRC chate v roku 2006 a z ktorých pochádza aj motto Anonymous: „Neodpúšťame, nezabúdame”. Pravidlá sa zaoberajú spoločenskými zvyklosťami na obrázkových fórach, ako je 4chan, a zároveň upozorňujú na to, čo má človek od internetových komunít očakávať – napríklad absenciu žien.

Raid: V doslovnom prekalde „nájazd”. Raid je slovo, ktorým sa v komunite Anonymous a 4chane označujú koordinované útoky, spravidla organizované verejne v diskusnej sekcii /b/. V raidoch obvykle nejde o nič iného ako užiť si trochu zábavy na cudzí účet a raid pritom nemusí byť nutne hackerský útok – často ide len o žarty typu premaľovania fotografií alebo spamovanie konkurenčných fór obrázkami.

Server: Počítač, ktorý ostatným počítačom v sieti sprostredkováva prístup k centralizovaným zdrojom alebo službám.

Shell: Softwarové rozhranie, ktoré číta a vykonáva príkazy. U špatne zabezpečených webových stránok sa hacker môže skrz administračný ovládací panel dostať až k shellu servera, na ktorom sú stránky hostované, a jeho prostredníctvom potom server ovládať.

Skript: relatívne jednoduchý počítačový program. Skripty sa často používajú k automatizácii rôznych úkonov.

Skriptáčik (script kiddie): Hanlivý termín označujúci niekoho, kto by sa rád považoval za black hat hackera, ale zatiaľ k napádaniu počítačových sietí používa len prefláknuté a voľne dostupné webové nástroje alebo skripty. Skriptáčikovia sa mnohokrát prostredníctvom hackovania chcú vydoberať viac rešpektu medzi kamarátmi.

Sociálne inžinierstvo: Klamanie či komunikácia pod falošnou identitou alebo nepravdivou zámienkou s cieľom vytiahnuť z obete informácie.

SQL injekcia: Tento termín, niekedy tiež skracovaný ako SQLi, označuje metódu útoku, pri ktorej hacker získava prístup do databázi zraniteľných stránok tým, že jej podsunie podvodný príkaz. Tento príkaz sa často dá poslať cez bežný webový formulár dostupný aj normálnym užívateľom. Pomocou tohto postupu môže hacker získať aj informácie, ktoré mali radovým užívateľom zostať skryté.

Starobuzna (oldfag): Návštevník /b/, ktorý už rozumie zvyklostiam komunity, spravidla vďaka tomu, že 4chan navštevuje už niekoľko rokov.

Troll: Človek, ktorý na internete anonymne zosmiešňuje alebo obťažuje inú osobu alebo skupinu, veľmi často zanechávaním provokatívnych komentárov na internetových fórach, vzácnejšie potom nabúravaním sa do účtov na sociálnych sieťach. „Trollovanie“ ale môže znamenať aj zosnovávanie úmyselných klamstiev. Tak či onak je konečným cieľom rozhnevať alebo zosmiešniť.

VPN (virtuálna súkromná sieť): Sieťová technológia, ktorá cez internet poskytuje vzdialený a bezpečný prístup k sieti prostredníctvom procesu nazývaného „tunelovanie“. Veľmi veľa organizácií používa VPN tomu, aby ich zamestnanci mohli pracovať z domova a zároveň sa bezpečne pripájať k centrálnej firemnej sieti. Hackeri a priaznivci Anonymous však VPN siete používajú k maskovaniu svojich IP adries, aby ich nemohla vypátrať polícia alebo ostatní členovia komunity.

White Hat: *White hats*, po slovensky „biele klobúky“, sú hackeri, ktorí sa síce dokážu nabúrať do počítačovej siete a ukradnúť informácie, avšak tieto svoje znalosti používajú len k tomu, aby firmám a webovým stránkam pomohli lepšie sa zabezpečiť.

Zhanobenie webovej stránky: Tu používame k označeniu útoku, kedy sa hacker nabúra na cudzie stránky a zverejní na nich obrázok s textom, ktorý oznamuje dôvod, prečo boli stránky napadnuté.

PRÍLOHA – ČASOVÁ OS³⁰

5 novembra 1994 – V jednom z prvých známych prípadov hacktivismu a internetovej neposlušnosti poriada skupina nazývaná Zippies DDoS útok na vládne stránky Veľkej Británie a počínajúc dňom Guya Fawkesa ich na týždeň vyradili z prevádzky.

1999 – Rodí sa hnutie Anti-security. Príspevok na stránkach anti.security.is vyzýva k ukončeniu praxe úplného zverejňovania známych bezpečnostných slabín webových stránok.

29 septembra 2003 – Christopher „moot“ Pole si registruje doménu 4chan.net (teraz prístupné na 4chan.org).

15 marca 2006 – Dvadsaťročný Jake Brahm posíla na 4chan fiktívne vyhrážky, podľa ktorých sa chystá odpáliť bomby na štadiónoch ligy amerického futbalu NFL. O dva roky neskôr je odsúdený k šiestim mesiacom väzenia.

12 júla 2006 – Užívatelia 4chanovej sekcie /b/ poriadajú raid na Habbo Hotel, virtuálny priestor, kde sa radi stretávajú tínedžeri. /b/ tardi sa do internetovej hry húfne hrnú s avatarmi černochoha v šedom obleku a s afro účesom, zablokujú prístup k virtuálnemu bazénu a zoskupujú sa do hákových krížov. Tu sa rodí mem „bazén je uzatvorený“.

január 2007 – Kontroverzný blogger a rozhlasový moderátor Hal Turner sa neúspešne pokúša žalovať používateľov 4chanu v reakcii na to, že sekcia /b/ usporiadala DDoS útok na jeho webové stránky.

7 júna 2007 – Partyvan zakladá stránku /i/ nsurgency (povstanie), ktorá slúži ako informačné stredisko o raidoch. Neskôr tu bude založená komunikačná IRC sieť Partyvan.

júl 2007 – Losangeleská pobočka Fox News popisuje Anonymous ako „hackerov na steroidoch“ a „internetový stroj na nenávisť“.

³⁰ P. Olsonová, op. cit., s. 431.

15 januára 2008 – Gawker zverejňuje video Toma Cruisa, ktoré sa Scientologická cirkev dovedy snažila držať pod pokrievkou. Cirkev reaguje žalobou na YouTube za porušovanie autorských práv. V odpovedi na to, vyzýva zakladateľka diskusie na /b/ k tomu, aby 4chan „urobil niečo veľkého“ a vyradil z prevádzky oficiálne stránky scientológov. Užívateľom /b/ sa s pomocou webového nástroja Gigaloader skutočne podarí zablokovať stránky Scientology.org a s prestávkami ich udržať mimo prevádzku až do 25. januára.

21 januára 2008 – Niekoľko účastníkov projektu Chanológia vystavuje na YouTube video, v ktorom robotický hlas vyhlasuje scientológom vojnu. Nasledujúceho dňa sa na IRC kanály, kde sa prejednávajú útoky Chanológie, hrnú tisícky nových ľudí.

24 januára 2008 – Anonymous zahajujú rozsiahly útok proti stránkam Scientology.org a vyradujú ich z prevádzky.

10 februára 2008 – Sympatizanti Anonymous si nasadzujú masky s filmu V ako Vendetta a demonštrujú pred scientologickými strediskami vo veľkých mestách celého sveta, napríklad v New Yorku, Londýne, alebo v texaskom Dallase.

záver roka 2008 – Demonštrácie a počítačové útoky voči scientológom postupne odumierajú, pretože priaznivci pomaly strácajú záujem.

25 januára 2010 – Priaznivec Anonymous a vysokoškolský študent Brian Mettenbrink sa priznáva k stiahnutiu webového nástroja LOIC a jeho použitiu k útoku proti scientológom v rámci projektu Chanológia. Je odsúdený k jednému roku odňatia slobody.

17 septembra 2010 – Podporovatelia Anonymous zahajujú DDoS útok proti indickej softwarovej spoločnosti Aipleve, ktorá sa priznala k vlastným DDoS útokom na bittorrentový portál The Pirate Bay. Anonymous následne pod záštitou operácie Odplata usporiadajú niekoľko ďalších útokov proti rozličným spoločnostiam brániacim autorské práva. Účastníci sa koordinujú na niekoľkých IRC sietiach.

október 2010 – FBI začína prešetrovať útoky Anonymous na spoločnosti chrániacej autorské práva, čo časom prerastie v plnohodnotné medzinárodné vyšetrovanie.

3 novembra 2010 – Priaznivci Anonymous disponujú vlastnými servermi zakladajú IRC sieť AnonOps, ktorá slúži ako stabilnejší chatovací priestor pre diskusie o operácii Odplata a ďalších akciách Anonymous.

28 novembra 2010 – Päťica svetových denníkov začína publikovať uniknuté americké depeše, ktoré im exkluzívne poskytla whistleblowerská organizácia WikiLeaks. V priebehu nasledujúcich dní zaháji hacktivistia menom The Jester DDoS útok proti stránke WikiLeaks.org a vyradí ju z prevádzky.

3 decembra 2010 – Gigant internetových platieb PayPal na svojom blogu oznamuje, že sa rozhodol zmraziť účet organizácie WikiLeaks, ktorá pritom závisí na dobrovoľných príspevkoch. Onedlho potom, organizátori z kanálu #command na sieti AnonOps usporiadajú DDoS útok proti blogu PayPalu.

4 decembra 2010 – Oznámenie, vyvesené na Anonops.net dáva na vedomie, že Anonymous sa chystajú zaútočiť na „rôzne ciele súvisjúce s cenzúrou“ a že operácia Odplata sa „na znamenie podpory WikiLeaks opäť rozbehla“.

6 decembra 2010 – Organizátori z AnonOps zahajujú DDoS útok proti postFinance.ch, švajčiarskej spoločnosti sprostredkujúcej elektronické platby, ktorá taktiež zamedzila posielanie príspevkov pre WikiLeaks. Do chatovacej miestnosti #OperationPayback na AnonOps sa pripojuje zhruba 900 ľudí, z ktorých asi 500 sa pridá k útoku pomocou nízkoorbitálneho kanónu LOIC.

8 decembra 2010 – AnonOps poriada DDoS útok proti stránkam PayPal.com. Zapája sa síce 5400 dobrovoľníkov, avšak útok sa podarí až vo chvíli, kedy jeden človek disponujúci botnetom úplne vyradí stránky z prevádzky. Medzitým sa počet návštevníkov kanálu #OperationPayback rozrastie na 7800. Neskôr toho dňa zaútočí skupina na stránky MasterCard.com a Visa.com, ktorých materské spoločnosti taktiež odstrihli financovanie WikiLeaks, a obidve ich asi na dvanásť hodín vyradia z prevádzky.

9 decembra 2010 – Majitelia botnetov, ktorí doteraz pomáhali úročiť na ciele ako PayPal.com, MasterCard.com, alebo Visa.com, sa obracajú proti operátorom AnonOps a začínajú na túto IRC sieť útočiť, čím zmariť útok proti Amazonu, ktorý bol na tento deň naplánovaný.

11 decembra 2010 – Devätnásťročný mladík menom Martijn „Awinee“ Gonlag je zatknutý holandskou políciou za používanie LOIC k účasti na DDoS útokoch Anonymous. Ide o jedno z prvých zatknutí, ktoré budú v Európe aj v Spojených štátoch amerických v priebehu ďalšieho roka nasledovať.

15 decembra 2010 – istý zamestnanec PayPalu zodpovedný za elektronické zabezpečenie predáva FBI prenosný USB flash disk obsahujúci IP adresy tisícov osôb, ktoré použili LOIC k útoku na PayPal.

polovica decembra 2010 – Administrátori AnonOps majú plné ruky práce s údržbou, nakoľko na ich sieť niekto permanentne útočí a nezostáva im žiadny čas na koordinovanie stratégie. V dôsledku toho sa operácie Odplata roztriešti do niekoľkých postranných operácií, napríklad operácie Leakspin, operácia OverLoad alebo útoku na oficiálne stránky Sarah Palinovej.

polovica decembra 2010 – Hrátky technicky zdatných sympatizantov Anonymous zakladá súkromný IRC kanál mimo sieť AnonOps a pomenuje ho #InternetFeds. Schádza sa tu zhruba tridsiatka „black hat hackerov” – napríklad Sabu, Tflow, Kayla a ďalší zainteresovaní Anonovia, ktorí boli do kanálu pozvaní – a spoločne preberajú budúce operácie.

začiatok januára 2011 – Hackeri z #InternetFeds uvažujú o raidoch proti vládnym webovým stránkam z Blízkeho východu, napríklad Tuniska, kde práve zúri ľudové povstanie. Hacker menom Tflow vytvára webový skript, ktorý Tunisanom umožňuje obísť štátne sledovanie internetu, a Sabu pre zmenu napadá stránky tuniského premiéra a hanobí ju odkazom od Anonymous.

druhá polovica januára 2011 – Členovia #InternetFeds naďalej spolupracujú na hackovaní a hanobení webových stránok ďalších blízkovýchodných vlád, napríklad alžírkej alebo egyptskej.

27 januára 2011 – Britská polícia v spojitosti s útokmi operácie Odplata proti spoločnostiam PayPal, MasterCard a Visa zatýka päť mužov. Sú medzi nimi aj operátori siete AnonOps prezývaní Nerdo a Fennic.

4 februára 2011 – Malá skupinka hackerov a z #InternetFeds sa stretáva na inom súkromnom IRC kanáli a prejednáva útok na bezpečnostnú firmu HBGary Federal. Jej výkonný riaditeľ sa o niekoľko hodín skôr nechal v denníku The Financial Times počuť, že prešetruje uskúpenie Anonymous a že už odhalil skutočné identity jeho ústredných vodcov.

6 februára 2011 – Média informujú o tom, že Anonymous ukradli desiatky tisíc firemných e-mailov Aarona Bara a dvoch vedúcich zamestnancov zo sesterskej spoločnosti HBGary Incorporated. Zároveň prevzali kontrolu nad jeho twitterovým účtom, vyradili jeho stránky z prevádzky a následne ich zhanobili.

prvá polovica februára 2011 – Tá istá skupina členov #InternetFeds zverejňuje súkromné e-maily Aarona Barra v špecializovanom prehliadači e-mailov. Novinári a priaznivci tak zisťujú, že Barr navrhoval kontroverzné počítačové útoky na WikiLeaks a odporcom Americkej obchodnej komory. Barr skladá funkciu.

24 februára 2011 – Anonymous v priamom prenose hackujú a hania webové stránky baptistického zboru vo Westbore, zatiaľ čo priaznivec Anonymous menom Topiary sa stretáva zo zástupkyňou westborského zboru v rozhlasovom vysielaní. Záznam programu umiestnený na YouTube časom zaznamená viac ako milión zhliadnutí.

druhá polovica februára 2011 – Jennifer Emicková, niekdajšia podporovateľka Chanológie a novo bojovníčka proti Anonymous, sa rozhodne vypátrať skutočné identity kľúčových hackerov a priaznivcov Anonymous. Podarí sa jej objaviť informácie o Sabuovi, občianskym menom Hectorovi Montsegurovi.

polovica marca 2011 – Emicková spolu s niekoľkými kolegami publikuje menom bezpečnostnej spoločnosti Backtrace zoznam sedemdesiatich mien vrátane Monsegurovho. Čoskoro potom, ju kontaktuje FBI.

1 apríla 2011 – priaznivci Anonymous zverejňujú digitálny letáčik oznamujúci vojnu proti spoločnosti Sony. Ide o reakciu na to, že Sony žalovala hackera menom George „Geohotz” Hotz. Anonymous pokračujú DDoS útokom na stránky Sony a sieť PlayStation Network, čím značne popudia hráčsku komunitu.

7 apríla 2011 – Topiary a Sabu sa bavia o tom, že by sa oddelili od Anonymous, a nakoniec sa rozhodnú dať opäť dohromady tím zodpovedný za útok na HBGary a rozbehnúť ďalšie raidy. K Topiarymu zo Sabuom sa pridávajú hackeri Tflow a Kayla, spolu s nimi i ďalší priaznivec Anonymous s menom AVunit a neskôr aj írsky hacker menom Pwnsauce. Týchto šesť členov zakladá odštiepeneckú skupinu, ktorá sa nenechá viazať ani tými najmiernejšími zásadami Anonymous – napríklad tou o neútočení na mediálne spoločnosti. Skupinu nazývajú LulzSec a začínajú na významných webových stránkach pátrať po bezpečnostných skulinách, vďaka ktorým by „rooteri” ako Sabu alebo Kayla mohli následne ukradnúť údaje a zverejniť ich.

2 mája 2011 – Sony oznamuje, že v polovici apríla neznámi útočníci prenikli na jej sieť a získali prístup k osobným aj finančným údajom viac ako 75 miliónov užívateľských účtov PlayStation Network. Aj keď sa

Anonymous k zodpovednosti neprihlásili, Sony neskôr tvrdí, že hackeri po sebe zanechali súbor obsahujúci slová „Anonymous” a „Sme légia”.

7 mája 2011 – Hackeri z LulzSecu prostredníctvom svojho nového twitterového účtu @lulzsec oznamujú, že sa im podarilo hacknúť stránky Fox.com a zverejnili utajovanú databázu potenciálnych účastníkov televíznej súťaže X Factor.

9 mája 2011 – Istý bývalý operátor AnonOps sa obracia proti svojim niekdajším kolegom a zverejňuje zoznam 653 užívateľských mien a IP adries, ktoré sa – ak neboli chránené VPN sieťou alebo proxy serverom – dajú použiť k identifikácii užívateľov.

30 mája 2011 – Po tom, čo televízna stanica PBS vo svojom programe NewsHour odvysielala dokument o WikiLeaks, hackeri z LulzSec sa nabúravajú do ich počítačovej siete s odôvodnením, že sa im dokument neľúbil. Následne zverejňujú zoznam e-mailových adries a hesiel zamestnancov PBS a Topiary navyše na webových stránkach NewsHour publikuje fiktívny spravodajský článok, podľa ktorého bol zavraždený rapper Tupac Shakur objavený živý a zdravý. Zakladatelia skupiny začínajú uvažovať o založení vonkajšieho okruhu dôveryhodných pomocníkov. Z veľkej časti má ísť o hackerov, ktorých Sabu pozná z minulosti.

2 júna 2011 – LulzSec oznamuje svoj hack stránok SonyPictures.com a tvrdí, že sa mu podarilo získať osobné účty viac ako miliónov užívateľov.

3 júna 2011 – LulzSec hanobí stránky spoločnosti Atlanta Infra-Grand, ktorá spolupracuje s FBI, a zverejňuje zoznam e-mailov a hesiel celkom 180 užívateľov. Figurujú medzi nimi aj agent FBI.

6 júna 2011 – LulzSec dostávajú dar vo výške 400 bitcoinov, čo pri vtedajšom kurze činilo 7800 amerických dolárov.

7 júna 2011 – Dvaja agenti FBI navštevujú Hectora „Sabua” Monsegura v jeho newyorskom byte a hrozia mu dvojročným väzením za krádeže údajov o kreditných kartách, pokiaľ s nimi nezačne spolupracovať. Monsegur súhlasí, že sa stane informátorom, a naďalej pokračuje v riadení LulzSecu.

8 júna 2011 – Členovia LulzSecu si všimajú, že Sabu sa už viac ako jeden deň nepripojil k internetu a začínajú sa obávať, že sa stal obeťou razie FBI. Neskôr tej noci (britského času) sa Topiarymu konečne podarí spojiť sa so Sabuom, ktorý tvrdí, že mu zomrela babička a že sa teraz na niekoľko dní nebude môcť LulzSecu venovať.

15 júna 2011 – LulzSec sa hlási k zodpovednosti za DDoS útok proti oficiálnej stránke CIA. Útok vykonal bývalý operátor AnonOps a zároveň botmaster menom Ryan, ktorý je teraz priaznivcom LulzSecu.

16 júna 2011 – Zástupcovia WikiLeaks kontaktujú Topiaryho a nechávajú sa počuť, že dva ich ústrední organizátori by si radi pohovorili s LulzSecom. Topiary zo Sabuom sa neskôr na IRC chate stretávajú s jedným zástupcom WikiLeaks a ďalšou osobou, ktorá sa označuje za Juliana Assangeho. Zástupca „potvrdí” Assangeho identitu tým, že na YouTube dočasne nahrá video, ktoré v reálnom čase zaberá obrazovku počítača s ich chatovou konverzáciou, následne sa pootočí a zaberie Assngeho sediaceho u svojho notebooku. Skupina rozoberá možnosť prípadnej spolupráce.

19 júna 2011 – LulzSec vydáva tlačovú správu, v ktorej sa snaží podnietiť znovuzrodenie hnutia Anti-Security (AntiSec) a v ktorom obhajuje počítačové útoky proti webovým stránkam vlád a ich agentúr.

20 júna 2011 – Ryan, uchvátený prekvapivo veľkou odozvou na výzvu k oživeniu hnutia Antisec, používa svoj botnet k DDoS útoku proti niekoľkým významným webovým stránkam vrátane britskej Agentúry pre závažný organizovaný zločin. Neskôr toho istého dňa, o 22:30 britského času, ho v jeho dome zatýka polícia.

23 júna 2011 – LulzSec zverejňuje citlivé dokumenty ukradnuté arizonskej polícii, v ktorých sa objavujú aj mená aj adresy celej rady policajtov. Niektorí členovia LulzSecu ako Topiary či Tflow majú dojem, že tentokrát zašli príliš ďaleko, a bavia sa o možnom rozpustení skupiny.

24 júna 2011 – Topiary s Tflowom oznamujú Avunitovi a Sabuovi, že by chceli ukončiť LulzSec. Rozbieha sa vášnivá hádka.

26 júna 2011 – LulzSec oznamuje, že po „50 dňoch lulz” ukončuje svoje aktivity.

18 júla 2011 – LulzSec sa vracia, aby previedol ešte jeden posledný hack. Tentokrát na domovskú stránku popredného britského bulvárneho denníka The Sun vyvesuje vyfabulovaný článok o smrti jeho vlastníka a majiteľa skupiny News International, Ruperta Murdocha.

19 júla 2011 – Britská polícia oznamuje zatknutie šestnásťročného mladíka, ktorý je podľa nej hackerom z LulzSecu známym pod prezývkou Tflow.

27 júla 2011 – Polícia zatýka obyvateľa Shetlandských ostrovov Jakea Davisa, ktorého podozrieva z toho, že pod menom Topiary vystupoval v LulzSecu.

2 septembra 2011 – Britská polícia zatýka dvadsaťštyriročného Ryana Ackroyda, ktorý údajne mal byť Kayla.

24 decembra 2011 – Zoskupenie Anonymous ohlasuje, že sa mu podarilo ukradnúť tisícky e-mailov a ďalších dôverných údajov americkej bezpečnostnej a spravodajskej spoločnosti Stratfor. Akcia je opatrená nálepkou „Vianoce Lulz“. Operáciu zo súkromných chatovacích kanálov sladuje Sabu, ktorý o sebe prehlasuje, že navzdory zatknutiu ostatných členov LulzSecu je sám ešte na slobode. Informácie o organizátoroch útoku predáva polícii.

6 marca 2012 – Médiá informujú o tom, že v uplynulých ôsmich mesiacoch Hector Monsegur pracoval ako informátor FBI a pomohol zhromaždiť dôkazy potrebné k obvineniu Jeremyho Hammonda z Chicaga a ďalších piatich ľudí spolupracujúcich s LulzSecom.

CITE THIS ARTICLE AS:

P. Rozemberg, *Hnutie Anonymous a informačná bezpečnosť*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2018, no 30, p. 210-244, DOI: 10.5604/01.3001.0012.5890.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow

WYTYCZNE DLA AUTORÓW

Maszynopis

Artykuły prosimy przysyłać w wersji elektronicznej w formacie Word. Redakcja przyjmuje do druku oryginalne artykuły naukowe, doniesienia wstępne, artykuły przeglądowe, studia przypadków oraz z praktyki dla praktyki. Maszynopis w języku polskim lub języku kongresowym nie powinien przekraczać 22 stron (format A4, Times New Roman 12 pkt., interlinia 1,5), pisany bez podziału na kolumny (łącznie 40 000 znaków razem ze spacjami).

Definicje typów artykułów

1. Oryginalny artykuł naukowy – opisane są w nim wyniki dotychczas niepublikowanych badań i eksperymentów naukowych autora lub bezpośrednio mu podlegającego zespołu naukowego, nowych w stosunku do dotychczasowej wiedzy i dorobku w danej dziedzinie, stanowiących oryginalny wkład w światową naukę. Publikacje naukowe są zazwyczaj naukowym źródłem pierwotnym.
2. Doniesienie wstępne (komunikat z badań) – opisane są w nim wstępne, ale już na tym etapie obiecujące wyniki prowadzonych, lecz jeszcze nieukończonych badań;
3. Artykuł przeglądowy – opisuje obecny stan wiedzy w danym obszarze tematycznym, czasem przy uwzględnieniu kontrowersyjnych lub spornych kwestii, zawiera opis zarówno teoretyczny, aktualną i właściwie dobraną literaturę źródłową, jak i praktyczny aspekt zagadnienia; autor powinien uwzględnić nierozwiązane w danej kwestii problemy.
4. Studium przypadku – analiza zdarzeń rzeczywistych – artykuł zawiera opis zdarzenia lub przypadku (jednego lub kilku), ciekawego z naukowego lub praktycznego punktu widzenia; analizę tego zdarzenia, dyskusję opartą na najnowszym piśmiennictwie oraz wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy.
5. Z praktyki dla praktyki – podstawą tego artykułu są doświadczenia związane z prowadzonymi akcjami ratowniczym lub innymi praktykami stosowanymi w ochronie przeciwpożarowej, z których wnioski mogą mieć zastosowanie praktyczne w innych tego typu przypadkach.

Abstrakty ustrukturyzowane

Artykuł zgłaszany do redakcji musi być poprzedzony dwujęzycznym abstraktem ustrukturyzowanym według jednego z poniższych przykładów. Artykuły z abstraktem nieustrukturyzowanym krótszym niż 2400 znaków ze spacjami nie będą kwalifikowane przez redakcję do procesu recenzyjnego.

1. Struktura abstraktu dla oryginalnego artykułu naukowego/doniesienia wstępnego
  - Cel – powinien jasno przedstawiać hipotezę postawioną w artykule;
  - Projekt i metody – narzędzia i metody użyte w badaniach;
  - Wyniki – rezultaty badań;
  - Wnioski – w odniesieniu do hipotezy oraz możliwe kierunki przyszłych badań.

2. Struktura abstraktu dla artykułu przeglądowego/studium przypadku – analiza zdarzeń rzeczywistych

- Cel – główne pytania postawione w artykule
- Wprowadzenie – kontekst/tło przedstawionego w artykule zagadnienia/problemu/zdarzenia
- Metodologia – użyte do omówienia/analizy tematu metody/narzędzia
- Wnioski – główne wnioski wynikające z analizy przeglądowej/analizy zdarzenia rzeczywistego

3. Struktura abstraktu dla artykułu z praktyki dla praktyki

- Cel – główne pytania postawione w artykule
- Wprowadzenie – kontekst/tło przedstawionego w artykule zagadnienia/problemu
- Wnioski – główne wnioski wynikające z artykułu i ich znaczenie dla dziedziny
- Znaczenie dla praktyki – przedstawienie sugerowanego wykorzystania dla praktyki

Jeśli artykuł nie pasuje do żadnej z powyższych struktur, należy użyć odpowiednio podobnej struktury. Autorzy mają obowiązek podania informacji, jaki rodzaj artykułu przesyłają do redakcji (oryginalny artykuł naukowy, artykuł przeglądowy, doniesienie naukowe, studium przypadku – analiza zdarzeń rzeczywistych lub z praktyki dla praktyki).

Struktura artykułu

A. Struktura oryginalnego artykułu naukowego/doniesienia wstępnego:

- 1) Tytuł – w jęz. polskim lub w jęz. rosyjskim (Times New Roman 16 pkt., WERSALIKI) oraz w języku angielskim (Times New Roman 14 pkt., tekst zwykły)
- 2) Abstrakt ustrukturyzowany – cztery akapity z nagłówkami zapisanymi pogrubioną czcionką, około 2500 znaków ze spacjami w jęz. polskim oraz około 2500 znaków ze spacjami w jęz. angielskim (jednak nie krótsze niż 2400 znaków); Times New Roman 10 pkt. (W przypadku autorów anglojęzycznych wymagany jest tylko abstrakt w jęz. angielskim).
- 3) Słowa kluczowe (w jęz. polskim i angielskim lub w jęz. rosyjskim i jęz. angielskim lub tylko w jęz. angielskim w przypadku autorów anglojęzycznych, łącznie do 10 wyrazów; Times New Roman 10 pkt.)
- 4) Wprowadzenie
- 5) Metody
- 6) Wyniki
- 7) Dyskusja nad metodami i wynikami
- 8) Podsumowanie/Wnioski
- 9) Literatura
- 10) Nota biograficzna o autorze/autorach

B. Struktura artykułu przeglądowego/studium przypadku/z praktyki dla praktyki:

- 1) Tytuł – w jęz. polskim lub w jęz. narodowym autora (Times New Roman 16 pkt., DRUKOWANY) oraz w języku angielskim (Times New Roman 14 pkt., tekst zwykły)
- 2) Abstrakt ustrukturyzowany – cztery akapity z nagłówkami zapisanymi pogrubioną czcionką, około 2500 znaków ze spacjami w jęz. polskim oraz około 2500 znaków ze spacjami

w jęz. angielskim (jednak nie krótsze niż 2400 znaków); Times New Roman 10 pkt. (W przypadku autorów anglojęzycznych wymagany jest tylko abstrakt w jęz. angielskim).

3) Słowa kluczowe (w jęz. polskim i angielskim lub tylko w jęz. angielskim w przypadku autorów anglojęzycznych, łącznie do 10 wyrazów; Times New Roman 10 pkt.)

Literatura

Odwołania do literatury umieszcza się na końcu artykułu w kolejności alfabetycznej. Przypisy bibliograficzne należy podawać w jednolitej wersji. Nazwiska i tytuły pisane cyrylicą powinny być podane w transliteracji zgodnie z normą GOST 52535.1-2006. Zalecane jest odwoływanie się głównie do publikacji recenzowanych. W przypadku dokładnego cytowania w tekście obok numeru przyporządkowanego publikacji zamieszczonej w spisie Literatury podaje się również numer strony, z której pochodzi cytat – np. [2, s. 166]. Cytaty należy umieszczać w cudzysłowach. Przykłady tworzenia odsyłaczy bibliograficznych w spisie literatury (oparte o system cytowania Chicago <http://www.chicagomanualofstyle.org/>):

Tabele, ryciny, ilustracje

Podpisy do tabel, rycin i ilustracji oraz treść w tabelach, rycinach i ilustracjach należy podawać w języku, w którym został napisany artykuł, oraz w języku angielskim. Tabele należy dodatkowo przygotować w oddzielnym załączniku. Rysunki należy nadsyłać w formie gotowej do druku jako oddzielne pliki w formacie jpg, png lub tiff (min. 300 dpi, wielkość około 1 MB). Wykresy tworzone w programie Excel (lub w jego odpowiedniku) należy przysyłać w formacie.xls (format programu Excel). Artykuły bez elementów graficznych odpowiedniej jakości nie będą przyjmowane do druku. Przy wszystkich tabelach, rycinach, wykresach, zdjęciach itd. należy podać źródło, z którego pochodzą, lub umieścić informację „Opracowanie własne”.

Skróty

Rozwinięcia wszystkich użytych w artykule skrótów należy podać w formie wykazu na końcu artykułu.

Autor

W przypisie do nazwiska autora należy podać pełną nazwę instytucji oraz adres korespondencyjny (jak również adres e-mailowy). Autorzy proszeni są o załączenie krótkiej noty biograficznej (ok. 50 słów). Jeśli artykuł ma więcej niż jednego autora, należy podać udział procentowy poszczególnych osób w powstaniu artykułu oraz zakres wkładu merytorycznego (zob. współautorstwo artykułu). Redakcja zobowiązuje się do zachowania poufności informacji dotyczących szczegółowych danych osobowych autorów i recenzentów.

Współautorstwo artykułu

Zgodnie z definicją współautorstwa zawartą w publikacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. „Rzetelność w badaniach naukowych oraz poszanowanie własności intelektualnej” to pojęcie należy rozumieć w następujący sposób:

„Współautor to każdy, kto napisał niewielki nawet jego fragment, wniósł twórczy wkład w jego koncepcję lub układ, brał udział w projektowaniu badań naukowych, których wynikiem jest dany utwór. Współautorem nie jest osoba, która wykonywała czynności administracyjne związane z pracą nad stworzeniem dzieła naukowego (np. szef placówki naukowej, osoba pozyskująca środki do badań, osoba zbierająca dane lub wykonująca obliczenia statystyczne). Prawa do współautorstwa nie nabywa również konsultant, dzielący się swą wiedzą”.

W związku z powyższym Redakcja zobowiązuje autorów do podawania w artykułach wkładu procentowego oraz wykazywanie zakresu wkładu poszczególnych współautorów w powstanie artykułu, czyli tzw. atrybucji (autor koncepcji, założeń, metod).

Redakcja zobowiązuje również autora/autorów do podania informacji o źródle finansowania badań. Odpowiedzialność za prawdziwość powyższych danych ponosi osoba przedkładająca artykuł do druku.

Zapora ghostwriting i guest autorship

Mając na uwadze prawdziwość publikowanych danych o wkładzie autorskim w powstanie zgłaszanych do druku artykułów i by uniknąć zjawisk typu ghostwriting i guest autorship, Redakcja kwartalnika „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” zobowiązuje autorów do rzetelnego wykazywania udziału osób trzecich w procesie powstawania artykułu.

- 1) Ghostwriting ma miejsce wtedy, gdy wkład w powstanie artykułu wniosła osoba niewymieniona w wykazie autorów lub w podziękowaniach.
- 2) Guest autorship zachodzi wtedy, gdy artykuł powstał bez udziału osoby wymienionej w wykazie autorów lub wniosła ona znikomy wkład w powstanie danej publikacji.

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Redakcja prosi autorów o ujawnianie wkładu poszczególnych osób w powstanie artykułu przez podawanie udziału procentowego w przypisie do tytułu artykułu. W przypadku stwierdzenia zjawisk typu ghostwriting lub guest autorship Redakcja będzie informowała o tym jednostkę naukową zatrudniającą autora, inne stowarzyszenia, których jest on członkiem, inne ośrodki naukowe i redakcje czasopism.

Etyka

Dane opublikowane w kwartalniku „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” powinny być oryginalne. Nie należy przysyłać tekstów, które zostały wcześniej opublikowane w innym czasopiśmie lub monografii. Podawanie fałszywych danych, pla-

giaty oraz inne działania, które mogą prowadzić do fałszywych wniosków, są nieetyczne. Szczegółowe informacje o etyce publikacji i stwierdzeniu nadużycia w publikacji (opartych na zaleceniach Elsevier i wytycznych COPE dla wydawców czasopism), z którymi należy zapoznać się przed zgłoszeniem artykułu do redakcji, znajdują Państwo w poniższym linku.

<http://www.elsevier.com/editors/perk/about-cope>

System antyplagiacyjny

Artykuły nadsyłane do redakcji są poddawane ocenie przez internetowy system antyplagiacyjny (Plagiat.pl). Nadesłanie artykułu jest równoznaczne z akceptacją faktu, że artykuł może zostać poddany takiej ocenie. Wszystkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej redakcja będzie zgłaszać do odpowiednich organów instytucjonalnych.

Copyright

Autor przesyła do Wydawcy pocztą tradycyjną oświadczenie, w którym przekazuje zbywalne prawa autorskie na rzecz Wydawcy na wszelkich polach eksploatacji umożliwiających publikowanie i powielanie w wersji drukowanej i elektronicznej oraz na jego publikowanie w innych zintegrowanych naukowych źródłach informacyjnych z możliwością wglądu, pobierania i zwielokrotniania. Autor poświadczają również, że praca nie była wcześniej publikowana, a także nie narusza ona praw autorskich innych osób.

Polityka Open Access

Kwartalnik „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” jest publikowany w darmowym i otwartym dostępie tzn. każdy użytkownik ma prawo czytać, kopiować, drukować, rozpowszechniać, cytować i przeszukiwać zasoby otwarte, w tym pełne teksty artykułów, z zachowaniem praw autorskich ich twórców. Użytkownik korzysta z zamieszczonych w Kwartalniku artykułów zgodnie z obowiązującymi przepisami o dozwolonym użytku, podając na kopii utworu informację o źródle i autorze/ach.

Zapraszamy Autorów, niezależnie od afiliacji, do nadsyłania swoich prac. Artykuły należy przysyłać na adres mailowy Redakcji: science2@apeiron.edu.pl

GUIDE FOR AUTHORS

Typescript

Articles should be submitted electronically in word format. Editors will accept for publication original research material, review articles and case studies – analysis of actual events. The script should be in the Polish language or official languages of the United Nations and not exceed 20 sides (A4, Times New Roman 12 pts., 1.5 interspaced), written without a division into columns (Total 40,000 characters, including spaces).

Types of articles

A. Original scientific article – describes the results of not yet published research and scientific experiments carried out by the author, or a team of scientists directly subordinated to him/her. The results are new in relation to the foregoing knowledge and achievements in the particular field, and constitute original contribution to the world's science. Such publications are usually scientific primary sources.

B. Short scientific report (initial report; survey report) – describes initial but at this stage promising results of conducted, but still unfinished research;

C. Review article – describes the current state of knowledge in the particular thematic field, sometimes providing controversial issues and contentions; involves both theoretical (current and properly chosen literature) and practical description of the topic; the author should include into the article unresolved problems related to the issue.

D. Case study – analysis of actual events – an article of this type includes: description of the untypical event/case (one or more), difficult from the scientific and practical point of view; the analysis of this event, discussion based on the up-to-date literature and conclusions derived from the conducted analysis.

E. Best practice in action – the basis for this type of article are experiences related to carried out rescue actions and other fire protection operations, conclusions of which can have practical application in other similar cases.

Structured abstracts

An article submitted for publication shall have a structured abstract written in two languages. Articles without structured abstracts and with less than 2400 symbols including spaces will not be qualified for the reviewing process.

1) Abstract structure of an original scientific article/short scientific report

- Purpose – should clearly state the hypothesis which is formulated in the article
- Project and methods – tools and methods used in the research
- Results – the outcome of the study
- Conclusions – the outcome in relation to the hypothesis and possible directions for future research

- 2) Abstract structure of a review article/case study – analysis of actual events
  - Purpose – main questions made in the article
  - Introduction – context/background of the issue/problem introduced in the article
  - Methodology – methods or tools used in the analysis
  - Conclusions – main conclusions derived from a review article/analysis of actual events
- 3) Abstract structure of an article best practice in action
  - Purpose – main questions made in the article
  - Introduction – context/background of the issue/problem introduced in the article
  - Conclusions – main conclusions derived from the review article/analysis of actual events
  - Practical significance – presentation of suggested application for practice

If the article does not fit none of the aforementioned structures, a most adequate structure shall be applied.

Authors are obliged to inform the editorial office about the type of article they are sending (an original scientific article, a review article, a scientific report, a case study – analysis of actual events or best practice in action article).

Article's structure

A. Structure of an original scientific article/short scientific report:

- 1) Title – in one of official languages of the United Nations (Times New Roman 16 pts., upper-case CAPITALS) and in English (Times New Roman 14 pts., lower-case)
- 2) Structured Abstract – four paragraphs with headings in boldface type, about 2500 characters – including spaces in main language's title (but not less than 2400) and about 2500 characters – including spaces in English (but not less than 2400); Times New Roman 10 pts. (Native English-speaking authors are requested to provide the abstract only in English language)
- 3) Keywords (in Polish, official languages of the United Nations, or only in English in case of native English-speaking authors, a total of 10 phrases; Times New Roman 10 pts.)
- 4) Introduction
- 5) Methods
- 6) Results
- 7) Discussion about methods and results
- 8) Summing-up/Conclusions
- 9) Literature
- 10) Biographical note about the author (s)

B. Structure of a review article/case study – analysis of actual events/best practice in action article:

- 1) Title – in Polish (Times New Roman 16 pts., upper-case CAPITALS) and in English (Times New Roman 14 pts., lower-case)
- 2) Structured Abstract – four paragraphs with headings in boldface type, about 2500 characters (but not less than 2400) and about 2500 characters – including spaces in English

(but not less than 2400); Times New Roman 10 pts. (Native English-speaking authors are requested to provide the abstract only in English language)

3) Key words in Polish or official languages of the United Nations and English, or only in English in case of native English-speaking authors, a total of 10 phrases; Times New Roman 10 pts.)

Literature

Literature references are identified at the end of the article in a sequence as they appear in the text. Bibliographic commentary should be in a uniform version. Names and titles, written in Cyrillic should appear in the transliteration in accordance with the standard GOST 52535.1-2006. It is recommended that, in the main, referenced material should be publications, which have been reviewed. In the case of precise quotations in the text against the number of an assigned publication located in the literature index, one should also include the page number, of the quotation source e.g. [2, p. 166]. Polish quotations and quotations in other languages should be inserted within quotation marks.

Examples of bibliographic references in the literature index (based on the Chicago Citation Style <http://www.chicagomanualofstyle.org/>):

Tables, figures and illustrations

Captions for tables, figures and illustrations as well as texts in tables, figures and illustrations should be in the language in which the article was written and in English. Tables should be incorporated in the text and, additionally, produced in a separate file and submitted as an enclosure to the article. As a rule, figures should be submitted in a form ready for printing, in separate files (jpg or tiff format – minimum 300 dpi, about 1MB). Diagrams made in Excel (or its analogue) should be sent in.xls format.

Articles without graphic elements of appropriate quality will not be printed. Authors shall always indicate sources while presenting tables, figures, diagrams and photographs or inform about own elaboration using caption: “Author’s own elaboration”.

Abbreviations

At the end to the article the author should draw up the list of abbreviations used in the paper with the information what they stand for.

Author

The authors name should be accompanied by a note reflecting the full name of the institution, and the address for correspondence (e-mail address). Authors are requested to enclose a short biographical note (about 50 words). If an article has more than one author, it is necessary to indicate the percentage contribution of each individual to the creation of the article as well as the scope of authors’ contribution (see Co-authorship)

Editors are obliged to preserve the confidentiality of personal information about authors and reviewers.

Co-authorship

Co-authorship, as defined by the Polish Ministry of Science and Higher Education in the publication 'Reliability in research and respect for intellectual property rights' should be understood in the following way:

A co-author is a person who has: written even a small fragment, made a creative contribution to the concept or format, participated in the design of a research project, from which a given piece of work represents the outcome. A co-author is not a person who performs administrative tasks related to a research project (e.g. head of a research establishment, a person raising research funding, a person engaged with data collection or someone performing statistical calculations). The right to co-authorship is not acquired by a consultant who shares his/her knowledge.

Accordingly, authors are obliged to identify, in percentage terms, co-author contributions and reveal the actual input of an individual co-author to original scientific papers, i.e. attribution (author of the concept, assumptions, methods).

Authors are also requested to provide information about funding sources supporting the work described in an article. Responsibility for veracity of the above mentioned information rests with the person submitting the script for publication.

Ghost-writing and guest authorship boundaries

In scientific research articles, ghost-writing and guest authorship is considered a misconduct.

1) Ghost-writing occurs when the input to an article is by a person who is not named in the list of authors or excluded from acknowledgements.

2) Guest authorship describes a situation where an article is created without participation or with a negligible contribution of a person named in the list of authors.

In accordance with directions from the Minister of Science and Higher Education, the Editorial Board requires authors to disclose individual contributions to articles in percentage terms, by an annotation to the title of an article.

With due regard to the need for integrity of information concerning authors and to avoid situations known as ghost-writing and guest authorship, the Editorial Board requires authors to disclose honest information about third parties who participate in the creation of submitted articles. Where ghost-writing or guest authorship is identified, the Editorial Board will inform the author's Research Establishment, associations of which the author is a member, other Research Centres and Editorial Boards of different publications about the incident.

Ethics

Material published in 'Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje' should be original. Articles reproduced previously in other journals and specialist study publications should not be submitted. Falsified data, plagiarism and any other inappropriate act, which could lead to false conclusions, is unethical.

Detailed information concerning Publication Ethics and Publication Malpractice Statement (based on Elsevier recommendations and COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors) which should be read before submitting the article for publication, can be found under the following link.

<http://www.elsevier.com/editors/perk/about-cope>

Anti-plagiarism system

The articles sent to the editing office are checked by Internet anti-plagiarism system (Plagiat.pl). If an author sends his/her article to the editing office he or she automatically accepts the fact that the article can be assessed in such a context. All cases of author's unreliability in research will be reported by the editing staff to appropriate administrative authorities.

Copyright

The author of the article sends the Publisher via traditional post a declaration, by means of which he or she transfers his or her all copyright to the Publisher so that the Publisher can make use of the article in any way, including publishing, copying in print and electronic version and publishing in other integrated scientific resources with the possibility for reading, downloading and copying. The author also confirms that the work has not been published previously and that the article does not infringe other persons' copyright.

Open access policy

The Quarterly „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” is published in free and open access, i.e., each user can read, copy, print, spread, cite and search open resources, including full texts of articles, respecting the copyright of its authors. A user can take advantage of articles published in the Quarterly in accordance with binding law on permitted use, indicating on the copy of the material information about the source and authors.

We invite Authors, regardless of their affiliation, to submit their papers.

e-mail: science2@apeiron.edu.pl

ИНСТРУКЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Машинопись

Просим присылать статьи в электронной версии в формате Word. Редакция принимает к печати оригинальные научные статьи, предварительные доклады, обзорные статьи, тематические исследования и статьи из практики для практики. Машинопись на польском, английском, французском, немецком, испанском или русском языке не должна превышать 22 страниц (формат А4, Times New Roman 12 pkt., межстрочный интервал 1,5), без разделения на столбцы (всего 40 000 символов, включая пробелы).

Определение видов статей

1. **Оригинальная научная статья** – в ней описаны результаты неопубликованных исследований и научных экспериментов автора или непосредственно подлежащего ему научного коллектива, новых в сравнении с существующими знаниями и достижениями в данной области, являющихся оригинальным вкладом в мировую науку. Научные публикации обычно являются научным первоисточником.
2. **Предварительный доклад (сообщение по результатам исследования)** – в нём описаны предварительные, но уже на этом этапе многообещающие результаты, проводимых, но еще незавершенных исследований.
3. **Обзорная статья** – описывает настоящее состояние знаний в данной области, иногда принимая во внимание спорные вопросы, включает описание как теоретической, текущей и правильно подобранной литературы, так и практический аспект вопросов; автор должен учитывать нерешенные в данном вопросе проблемы.
4. **Тематическое исследование** – анализ реальных событий – статья содержит описание события или случая (одного или нескольких), интересного с научной или практической точки зрения; анализ этого события, обсуждение, основанное на актуальной литературе, и выводы, следующие из проведённого анализа.
5. **Из практики для практики** – основой этой статьи является опыт, связанный с культурой безопасности в широком понимании, выводы из которого могут практически применяться в подобных случаях.

Структурированная аннотация

Присылаемым в редакцию статьям должна предшествовать двуязычная аннотация, структурированная по одному из следующих примеров.

Статьи с неструктурированной аннотацией, включающей меньше, чем 2400 символов с пробелами, не будут квалифицироваться редакцией для рецензионного процесса.

1. Структура аннотации для оригинальной научной статьи/предварительного доклада.
  - **Цель** – должна чётко представлять поставленную в статье гипотезу;

- **Проект и методы** – инструменты и методы, используемые в исследовании;
  - **Результаты** исследований;
  - **Выводы** – в соотношении с гипотезой а также возможные направления будущих исследований.
2. Структура аннотации для обзорной статьи/тематического исследования – анализа актуальных событий
- **Цель** – главные вопросы, поставленные в статье;
  - **Введение** – контекст представленного в статье вопроса/проблемы/случая;
  - **Методология** – использованные для обсуждения/анализа темы методы/инструменты;
  - **Выводы** – главные выводы из обзорного анализа/анализа актуального события.
3. Структура аннотации для статьи из практики для практики.
- **Цель** – главные вопросы, поставленные в статье;
  - **Введение** – контекст изложенного в статье вопроса/проблемы;
  - **Выводы** – главные выводы, вытекающие из статьи, и их значение для данной области исследований;
  - **Значение для практики** – презентация предлагаемого использования для практики.
- Если статья не соответствует ни одной из вышеописанных структур, следует использовать соответственно похожую структуру. Авторы обязаны предоставить информацию, какого вида статью они присылают в редакцию (оригинальные научные статьи, предварительные доклады, обзорные статьи, тематические исследования или статьи из практики для практики).

Структура статьи

А. Структура оригинальной научной статьи/предварительного доклада:

- 1) Название – на польском или русском языке (Times New Roman 16 pkt., ВСЕ ПРОПИСНЫМ ШРИФТОМ) и на английском языке (Times New Roman 14 pkt., обычный текст).
- 2) Структурированная аннотация – четыре абзаца с заголовками, записанными жирным шрифтом, ок. 2500 знаков с пробелами на польском языке и ок. 2500 знаков с пробелами на английском (но не менее 2400 знаков); Times New Roman 10 pkt. (В случае англоязычных авторов – только аннотация на английском языке).
- 3) Ключевые слова (на польском и английском языке или на русском и английском, или только на английском языке для англоязычных авторов, в общем до 10 слов; Times New Roman 10 pkt.).
- 4) Введение.
- 5) Методы.
- 6) Результаты.
- 7) Дискуссия над методами и результатами.
- 8) Резюме и выводы.
- 9) Библиография.
- 10) Краткая биография автора/авторов.

Б. Структура обзорной статьи/тематические исследования/статьи из практики для практики:

- 1) Название – на польском или родном языке автора (Times New Roman 16 pkt., ВСЕ ПРОПИСНЫМ ШРИФТОМ) и на английском языке (Times New Roman 14 pkt., обычный текст).
- 2) Структурированная аннотация – четыре абзаца с заголовками, записанными жирным шрифтом, **ок. 2500 знаков с пробелами на польском языке и ок. 2500 знаков с пробелами на английском (но не менее 2400 знаков)**; Times New Roman 10 pkt. (В случае англоязычных авторов – только аннотация на английском языке).
- 3) Ключевые слова (на польском и английском языке или на русском и английском, или только на английском языке для англоязычных авторов, в общем до 10 слов; Times New Roman 10 pkt.).

Библиография

Ссылки на литературу должны помещаться в конце статьи в алфавитном порядке. Библиографические ссылки следует подавать в одной версии. Фамилии и названия, записанные кириллицей, следует записать в транслитерации согласно ГОСТ 52535.1-2006. Рекомендуется ссылаться в основном на рецензируемые публикации. В случае точного цитирования в тексте возле номера, связанного с публикацией, находящейся в библиографии, указывается также номер страницы, откуда взята цитата: напр. [2, ст. 166]. Цитаты следует заключить в кавычки.

Примеры создания библиографических ссылок в библиографии опираются на чикагскую систему цитирования: <http://www.chicagomanualofstyle.org/>.

Таблицы, графики, иллюстрации

Названия таблиц, график, иллюстраций и текст в таблицах, графиках и иллюстрациях следует подавать на языке, на котором написана статья, а также на английском языке. Таблицы должны быть дополнительно подготовлены в отдельном приложении. Рисунки должны быть представлены в готовом к печати виде как отдельные файлы в формате jpg, png или tiff (мин. 300 dpi, размер примерно 1 МБ). Диаграммы, созданные в Excel (или его эквиваленте), должны быть отправлены в формате.xls (формат Excel). Статьи без графики соответствующего качества не будут приниматься к печати. Для всех таблиц, график, фотографий, графиков и т.д. необходимо указать их источник, или поставить информацию «Собственная работа».

Сокращения

Объяснения ко всем используемым в статье сокращениям следует представить в виде списка в конце статьи.

Автор

В примечании к фамилии автора необходимо представить полное название институции а также почтовый адрес (и адрес электронной почты). Просьба к авторам

приобщить краткую биографическую справку (около 50 слов). Если статья имеет более, чем одного автора, следует указать процентный вклад отдельных лиц в создание статьи и масштаб существенного вклада (см. соавторство статьи). Редакция обязуется сохранять конфиденциальность информации, касающейся персональных данных авторов и рецензентов.

Соавторство статьи

В соответствии с определением соавторства, содержащимся в публикации Министерства науки и высшего образования под названием «Точность в научных исследованиях и уважение к интеллектуальной собственности», это понятие следует понимать следующим образом:

«Соавтором является каждый, кто написал даже небольшую его часть, сделал творческий вклад в его концепцию или структуру, принимал участие в разработке исследований, результатом которых является данное произведение. Соавтором не является лицо, которое выполняло административные задачи, связанные с работой по созданию научного произведения (напр. руководитель научного учреждения, лицо, приобретающее средства для исследований, лицо, собирающее данные или выполняющее статистические вычисления). Права к соавторству не приобретает также консультант, делящийся своими знаниями».

В свете вышеизложенного редакция требует от авторов представлять в статьях процентный вклад и указывать объём вклада отдельных соавторов в создание статьи, то есть так называемую компетенцию (автор концепции, предположения, методов). Редакция также требует от автора/авторов предоставлять информацию об источнике финансирования исследований. Ответственность за достоверность приведенных выше данных лежит на лице, представляющем статью к печати.

Брандмауэр ghostwriting и guest autorship

Учитывая достоверность публикуемых данных об авторском вкладе в создание предъявляемых к печати статей и во имя избежания явлений типа ghostwriting и guest autorship, редакция журнала «Культура безопасности. Наука – практика – размышления» требует от авторов честного предъявления участия третьих сторон в процессе создания статьи.

1. Ghostwriting имеет место в том случае, когда вклад в создание статьи сделало лицо, не перечисленное в списке авторов или в благодарностях.
2. Guest autorship происходит в том случае, когда статья была создана без участия лица, упомянутого в списке авторов, или это лицо внесло незначительный вклад в создание данной публикации.

В соответствии с руководящими принципами Министерства науки и высшего образования редакция просит авторов раскрывать вклад отдельных лиц в создание статьи путём предъявления процентного вклада в сноске к названию статьи. В случае установления явлений типа ghostwriting или guest autorship редакция проин-

формирует научное учреждение, являющееся работодателем автора, другие организации, членом которых он является, другие научные центры и редакции журналов.

Этика

Данные, опубликованные в ежеквартальнике «Культура безопасности. Наука – практика – размышления», должны быть оригинальными. Не следует отправлять текстов, которые были ранее опубликованы в другом журнале или монографии. Подача фальшивых данных, плагиат и другие действия, которые могут привести к ложным выводам, являются неэтичными.

Подробная информация об этике публикации и установлении мошенничества в публикации (на основе рекомендаций Elsevier и руководящих принципов COPE для издательств журналов), с которыми следует ознакомиться перед отправкой статьи в редакцию, вы найдете в следующей ссылке.

<http://www.elsevier.com/editors/perk/about-cope>

Система антиплагиат

Статьи, отправленные в редакцию, проходят оценку в интернет-системе антиплагиат (Plagiat.pl). Отправление статьи равносильно признанию того факта, что статья может быть подвергнута такой оценке. О всех обнаруженных случаях научной недобросовестности редакция будет сообщать в соответствующие органы.

Copyright

Автор высылает издателю традиционной почтой заявление, в котором передаёт переводные авторские права в пользу издателя во всех областях эксплуатации для публикации и тиражирования в печатной и электронной версии и его публикации в других интегрированных источниках научной информации с возможностью доступа, загрузки и воспроизведения. Автор также удостоверяет, что работа не была ранее опубликована и что она не нарушает авторские права других лиц.

Политика Open Access

Ежеквартальник «Культура безопасности. Наука – практика – размышления» публикуется в бесплатном и открытом доступе, т.е. каждый пользователь имеет право читать, копировать, печать, распространять, цитировать и пересматривать открытые ресурсы, включая полные тексты статей, со сбережением авторских прав их создателей. Читатель пользуется включенными в ежеквартальник статьями в соответствии с действующими положениями о разрешенном использовании, представляя на копии произведения информацию об источнике и авторе/ах.

Приглашаем авторов, независимо от принадлежности, к отправлению своих работ. Статьи следует присылать на адрес электронной почты редакции: science2@apeiron.edu.pl.

